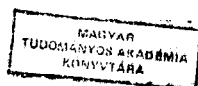

Gyarmati György

A párturalom intézményesítése

A magyar közigazgatás metamorfózisa,
1945 - 1950

Kandidátusi értekezés
Budapest, 1995.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	1
I. A közigazgatás újjászervezése az "ideiglenesség" korszakában	
1. A közigazgatás újjászervezését meghatározó tényezők a második világháború végén, (1944. október - 1944. december)	11
2. A nemzeti bizottságok in statu nascendi	13
3. A közigazgatás újjászervezésének nemzetközi összefüggései	21
4. A közigazgatás újjászervezésének megindulása az ideiglenes kormány "debreceni" korszakában, (1944. december - 1945. április)	35
5. A közalkalmazottak megítélése és az igazoló eljárások az ideiglenes kormányzat idején	43
6. A közigazgatás reformja a pártok 1945. évi politikai állásfoglalásaiban	57
II. Harc a közigazgatás birtoklásáért	
7. A koalícion belüli pártküzdelmek tematikái és eszközei az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában	65
8. "Arányosítás" kontra "népítéletek"	73
9. Önkormányzati választások kontra B-lista	91
10. A B-lista előkészítése	99
11. Az MKP dominancia megteremtése a Belügyminisztériumban	119
12. Az államrendőrség és az ÁVO	131
13. B-lista végrehajtása	145
14. A B-lista revíziója és mérlege	173
15. A `reform és választás` programtól a `se reform se választás` valóságig	201
16. „A tárgyalásokat figyelemelterelés céljából folytatjuk”	217
III. A párturalomhoz rendelt igazgatásszervezet megteremtése	
17. Az 1947. évi országgyűlési választások és a pártfúzió közigazgatási vonatkozásai	229
18. A Belügyminisztérium és a politikai rendőrség, 1948-1950	251
19. A tanácsrendszer politikai előkészítése, 1948-1950	257
20. „A magasabbrendű népi szervek”	275
Publikus forrás- és irodalomjegyzék	285
Táblázatok, grafikonok és térképek jegyzéke	296

Bevezetés

"A pártharcok kivétel nélkül nemcsak dologi célokért vívott küzdelmek, hanem és elsődlegesen a hivatalok fölötti uralomért folyó harcok is."^{*}

Problémafelvetés. Max Weber mottóként kölcsönvett általános megállapítása előrebocsátott summázata is lehetne az alábbi oldalakon felelevenített eseményeknek. A második világháború utáni Magyarországon a közigazgatás átalakítását nem csupán az 1945-ös rendszerváltás ténye - és jellege - tette aktuálissá. A Horthy-korszaktól örökölt közigazgatás szervezete, működése nem attól minősült elavultnak, hogy a korábbi rezsim ellenzéki pártjai kerültek hatalomra, és nem csupán a rendszerváltások időszakában szokásos negatív önlegitimálás bejáratott politikai fogásaként ítélték idejét múltnak az ancien régime intézményrendszerét (is). Persze, leginkább az volt szembetűnő, hogy a Horthy-érában tovább folytatódott az önkormányzatok jogosítványainak kodifikációs eszközökkel megejtett korlátok közé szorítása. Emellett viszont a dualizmus időszakában kiépített közigazgatási struktúra a huszadik század közepére történetileg is elaggott. További gondot jelentett az, amit működésbeli összhanghiánynak nevezhetnék. A gazdaság tőkés átalakulásához többé-kevésbé idomuló szakigazgatási szervezet a kor kívánalmaihoz képest aligha volt elavultnak tekinthető; az egyes igazgatási ágak működése viszont nem volt kellően összehangolt, s leginkább a közigazgatás szervezete maradt végképp rugalmatlan a polgári kori társadalmi átrendeződés, a településszerkezeti, infrastrukturális változások, és a történelmi Magyarország feldarabolása következményeinek követésében. Nem vitás, hogy a trianoni döntés a társadalmi munkamegosztás évszázadok során formálódott térségeit szakította el egymástól, és gazdasági, infrastrukturális, kulturális

^{*} Max Weber: Állam, politika, tudomány. Tanulmányok. Bp. 1970. 410 - 411. old.

igazgatási szerveződéseit alapjaiban rombolta széjjel az érintett régiókban. Az ily módon csonkává lett vármegyéknek a revíziós célkitűzésekből eredő fenntartása viszont még inkább anakronisztikussá tette a közigazgatás szervezetét.

Ez a soktényezős ellentmondáshalmaz korántsem az utókor felismerése. A harmincas évek elejétől a Magyary Zoltán nevével fémjelzett közigazgatástudományi iskola széleskörű előmunkálatokat végzett a közigazgatás korszerűsítése érdekében.¹ Megvalósítását azonban egymást követően lehetetlenítették a rendszert konzerválni igyekvő uralmi viszonyok, a jobboldali etatista törekvések, majd az újabb háború.

Magyarországon tehát a második világháború után nemcsak politikai ambíció, hanem egyfajta korszükséglet is volt a közigazgatás szervezeti működési kereteinek átalakítása. A hatalomra jutott új politikai erők ezeknek a követelményeknek elébe menni látszottak. A színre lépő pártok és az egymást követő kormányok programjaikban az önkormányzatiság elvein nyugvó, korszerű és demokratikus közigazgatás megteremtését ígérték. Ehhez illeszkedően egymás után születtek is tervezetek, szervezetek, melyek a jelzett kihívásra megkíséreltek választ adni. De volt a kérdésnek egy másik oldala is. Az, amit egyfelől Weber fentebbi sorai jellemeznek, illetve az a kettősség, melyet a korabeli viszonyok kortárs elemzőjeként Bibó István 1947-ben rögzített:

„A magyar közélet elmúlt két esztendejében a magyar közigazgatás ügye sokszor volt főszereplő, ha nem is mindig emlegették nevén. Népítéletek, létszámcsökkentés, önkormányzati választások ügye, valójában mind a magyar közigazgatásért vívott harc hadmozdulatai közé tartoztak. Mindezek mögött az akciók mögött két közös alapgondolat húzódott meg: az egyik az, hogy a magyar közigazgatás alapvetően rossz, melyet minden energiával meg kell javítani; a másik az, hogy a ma-

¹ A Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványai. 1 - 44. kötet. Bp. 1930 - 1943. Szaniszló József: A közigazgatástudomány kora, 1930 - 1945. in: A közigazgatástudomány oktatásának és tanszékeinek története az ELTE Jogtudományi Karán, 1777 - 1977 között. Bp. 1977. II. kötet. Fehér József: A szakszerűség kudarca. Bp. 1983. Diagnózis és terápia. Magyary Zoltán társadalomszervező tevékenysége I - II. (Szerk: Andrassy Mária) Bp. 1986.

gyar közigazgatás a magyar közélet legfontosabb hatalmi pozíciója, melyet minden energiával birtokba kell venni.”²

Témakijelölés. A második világháború utáni fél évtizedben valóban e kettős tematika határozta meg a magyar közigazgatás metamorfózisát. Az alább következő dolgozat az átalakulásnak csupán egyik vonulatára koncentrált. Szerzője az elmúlt másfél évtizedben mintegy féltucat tanulmányban már megkísérelte feltárni a jelzett időszak fontosabb reformtörekvéseinek születését és sorsát, illetve a szervezeti reform hatalmi-politikai megfontolásoknak alárendelt menetrendszerű ellehetetlenítését,³ ezért az erre vonatkozó vizsgálatok hozadékát jelen munka csak sommásan idézi fel. Ez alkalommal elsősorban a közigazgatás pártharcok közepette történt birtokbavételének, illetve a kommunista párti egyeduralom megteremtésének a fázisait, folyamatát követi nyomon.

Miután a közigazgatás a tanácsrendszer 1950-es életbe léptetéséig - kisebb korrekciókat leszámítva - az öröklött szervezeti rendben működött, annak metamorfózisát a „demokratizálás” és a „népi jellegűvé tétel” állandósuló jelszava alatt három meghatározó mozzanat jellemezte. Az egyik, hogy a kormányzó pártok mindegyike a köztisztviselői kar politikai szempontú kontraszelekciójával vélte biztosíthatónak a közigazgatás rendszerkonform jellegűvé tételét. A másik, hogy a hatalmi posztokon való reprezentáltságuk, a kulcspozíciókból való részesezésük ügyében ugyanezen pártok egymás között is állandósuló pozícióháborút

² *Bibó István: A magyar közigazgatásról. I. Elvi állásfoglalás és történeti áttekintés.* in: Bibó István: *Különbség* Bp. 1990. 44.

³ *Gyarmati György: Adalékok egy elmaradt közigazgatási reform történetéhez, 1946.* *Századok*, 1979. 3. sz. 513-548., *Politikai szempontok érvényesülése a tanácsrendszer előkészítő munkálataiban. Történelmi Szemle*, 1981. 2. sz. 178-190., *A pártok a közigazgatás reformjáról, 1947-1947. Párttörténeti Közlemények*, 1981. 2. sz. 154-190., *Közigazgatási reform és pártküzdelmek, 1944-1947. Valóság*, 1984. 6. sz. 9-20., *Érdekszolidaritás, öngazgatás, demokrácia. Bibó István és a magyar közigazgatás reformja, 1945-1950. Jogtudományi Közlöny*, 1988. 5. sz. 249-255., *Három koncepció és ami utána következik... Tér és Társadalom*, 1989. 4. sz. 3-42., *Der Konflikt von Modernizationsbedarf und Machtinteresse. Die Umgestaltung der Verwaltungsorganisation in Ungarn zwischen 1944-1950.* in: *Settlement and Society in Hungary.* (Ed. by Ferenc Glatz) Bp. 1990. 261-286.

folytattak. A harmadik, hogy Magyar Kommunista Párt a választók voksaiban tükröződő támogatottságához képest a hatalmi pozíciókban kezdettől bizonyos felülreprezentáltságra tett szert, amelyet adminisztratív és politikai eszközök váltakozó, vagy együttes alkalmazásával már „kisebbségi” kormányzópártként is lépésről lépésre gyarapítani tudott. 1947. őszétől pedig - az országgyűlési választások, illetve a KOMINFORM megalakulása után -, már addig is meglévő hegemon helyzetének hatalmi onnipotenciává formálását tűzte ki elérendő célként. Ehhez a kisgazdapárt 1947. évi „felrobbantása” után azt a szociáldemokrata pártot kellett felemésztenie, mely - különösen a helyi-regionális önkormányzati posztokon - az MKP-nál is kedvezőbb hatalmi részesedést mondhatott magának. Ezt szolgálta az 1948. évi pártfúzió, melynek megtörténte után láttak hozzá a kizárólagos kommunista akaratérvényesítéshez rendelhető állami intézményrendszer kiépítéséhez. Ez a közigazgatás területén az 1950. folyamán létrehozott tanácsrendszerben öltött alakot, mely az önkormányzati igazgatás addig megőrzött maradványait is felszámolta, és egy minden területre kiterjedően központosított, szigorúan hierarchikus alá-fölé rendeltségben működő igazgatásszervezetet állított a korábbi helyébe.

Mivel a közigazgatás átalakítása lényegében éveken át személyzeti - ekkor tért hódító fogalmat használva - káderkérdésként merült fel, a dolgozat részletesen foglalkozik a közalkalmazotti társadalom politikai orientációjának jellemzőivel, illetve az érintetteket erre készítő-kényszerítő politikai mozzanatokkal. Ezt egy kettős hatásmechanizmus jellemezte. Egyfelől a pártoknak a közalkalmazottak megnyerésére irányuló erőfeszítései, másfelől a politikai szempontú kontra-szelekciónak azok az egymást követő - egymásba érő - adminisztratív intézkedéssorozatai, melyek a közalkalmazottakat, egzisztenciájuk őrzése érdekében egyre növekvő mértékben kényszerítették arra, hogy a pártok valamelyikének „védhatalma” alá helyezték magukat. Ez volt az az általánosan jellemző mozzanat, mely közigazgatás korábban ismeretlen mértékű pártosodását idézte elő. En-

nek egyes fázisait külön fejezetekben felidézve követi nyomon a dolgozat azt a folyamatot, melynek keretében *a magyar közigazgatás társadalmát* a második világháborút követő fél évtizedben, illetve egy rövid kitekintéssel egészen az 1952-ig terjedő nyolc évben, *egy politikai szempontok által vezérelt állandósuló és tömeges fluktuáció jellemezte.*

Historiográfiai reflexiók. A dolgozat, témaválasztásából következően két hagyományos disciplina, a politikatörténet valamint a közigazgatástörténet határterületén araszolva mutatja be a a háború utáni fél évtized vonatkozó fejleményeit. S bár mindkét társadalmi alrendszerre vonatkozóan hasznosítja a történeti irodalom eredményeit, éppúgy nem rendszeres közigazgatástörténet, amiképpen nem is konzekvens politikatörténet. Következik ez abból, hogy elsődleges vizsgálati szempontja a közigazgatási átalakulás, a szervezeti-személyi metamorfózis **politizálódásának**, a hatalmi-politikai érdekvényesítés intézményesülő formáinak a nyomon követése. (Ebből következően viszont nem vizsgálom sem a különböző ellenzéki pártok, sem a korban alkotó közigazgatási szakemberek azon, tárgyunkat érintő elaborátumait, publikációit, melyeknek közzétételük ellenére sem volt befolyásuk a közigazgatás formálódására.) A dolgozat tematikáját a közigazgatástörténeti irodalomban leginkább Beér János harmincöt évvel ezelőtt megvédett akadémiai doktori disszetációja fedi le.⁴ Nevezett szerző Rajk László belügyminisztersége idején a Jogi Reformbizottság kommunista párti titkára, majd e tárca osztályvezetője, Kádár János minisztersége alatt pedig a tanácsrendszer kidolgozásának és beüzemelésének kulcsfontosságú közszereplője volt. Munkája legalább olyan mértékben tekinthető a korabeli kommunista törekvéseket, illetve hatalomfelelősséget igazolni igyekvő tematikus memoárnak, mint szakmonográfiának. E disciplinálál maradván, Csizmadia Andor a másik szerző, akinek több évszázadot átívelő veretes kötetei a szóban forgó időszak közigazgatási reformtö-

⁴ *Beér János: A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon, 1945-1960.* Bp. 1962.

rekvéseinek felidézésével zárulnak.⁵ A korábbi korszakokhoz képest viszont - ahol a kérdés környezettörténetbe helyezésén túl rendre megfogalmazza szuverén szerzői álláspontját is -, a második világháborút követő (a jelen dolgozat tematikájával egybevágó) részek esetében az analízist szigorú önfegyelmel ismertetésre redukálja, politikai összefüggéseit reflektálatlanul hagyja.

A politikatörténet tárgykörébe azon szakirodalmi előzmények jelentik az átvézetést, amelyek mintegy negyed századon keresztül egy speciális - és átmeneti - képződményre, a nemzeti bizottságokra koncentráltak.⁶ Ezek a munkák a kérdés jog- és belpolitika történeti vonatkozásait, más munkákkal kiegészítve pedig a szervek tevékenységének szélesebb horizontú társadalomtörténeti összefüggéseit is feltárták.⁷ Ezért jelen dolgozat e tematika egy kevésbé elemzett - de nem kevésbé fontos - vonatkozásának, a nemzeti bizottságok születését, és rövid időn belüli félreállításukat meghatározó nemzetközi összefüggéseknek szentelt egy külön fejezetet.

A dolgozat számottevő részét teszi ki a közigazgatás birtoklásáért éveken át folyó (koalícion belüli) pártpolitikai küzdelem. Ebből eredően szerzője magától értetődően hasznosította az erre vonatkozó általános, illetve az egyes korabeli pártok történetét feldolgozó politikatörténeti monográfiákat.⁸ Választott tárgyából eredően részletesebben foglalkozik azzal az 1946. évet egészében kitöltő párthá-

⁵ *Csizmadia Andor*: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Bp. 1976. *U. ő.*: Bürokrácia és közigazgatási reformok Magyarhonban. Bp. 1979.

⁶ *Balázs Béla*: Népmozgalom és nemzeti bizottságok. Bp. 1961., *Csizmadia Andor*: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége, 1944-1949. Bp. 1968., *Korom Mihály*: A népi bizottságok és a közigazgatás Magyarországon, 1944-1945. *Berényi Sándor*: A magyar népi demokratikus állam közigazgatása, 1944-1945. Bp. 1987.

⁷ *Somlyai Magda*: Nagy csaták után. Az új élet kezdete Magyarországon, 1944-1945. Bp. 1975. *U. ő.*: Történelemformáló hétköznapiak. 1944 ősze - 1945 tavasza. Bp. 1985.

⁸ *Ságvári Ágnes*: Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten, 1945-1947. Bp. 1964., *Balogh Sándor*: Parlamenti és pártharcok Magyarországon, 1945-1947. Bp. 1975. *Vida István*: A Független Kisgazdapárt politikája, 1944-1947. Bp. 1976. *Tóth István*: A Nemzeti Parasztpárt története, 1944-1948. Bp. 1972. *Izsák Lajos*: Polgári ellenzéki pártok Magyarországon, 1944-1949. Bp. 1983.

borúval, melyet az arányosítás, a népítéletek, illetve a közalkalmazotti B-lista kulcsszavak fémjeleznek. Utóbbi tárgykörben a munka megkísérli a közigazgatási alkalmazottak körében 1946. folyamán véghezvitt politikai kontraszelekciónak nem csupán a hatalmi összefüggéseit, hanem annak tényleges nagyságrendjét is a valóságnak megfelelően rekonstruálni. Mivel a különböző forráscsoportokat egybevető széleskörű kutatás az eddigi történeti munkák általánosan elfogadott adatahoz képest közel dupla akkora - százezret meghaladó nagyságrendű - közalkalmazotti elbocsátás kimutatására adott lehetőséget, e fejezet nem csupán a korebeli politikai megfontolásoknak alárendelt adatkezelés csúsztatásaira mutat rá, hanem esetenként a jelenkortörténetírás e kérdést tárgyaló munkáira is reflektál. Mellőzöm azonban az egyes munkákban képviselt, politikai felfogást is tükröző minősítésekkel való polemizálást. Csak olyan korrekciókra szorítok, melyek az általam tanulmányozott források alapján tárgyi, tény-, vagy adatbeli pontosítást, árnyalást tesznek lehetővé. S mivel a hatalmi osztozkodás legvitatottabb kérdése a belügyminisztériumi, illetve a rendőrségi vezető tisztségekből való részesedés volt, külön fejezetekben foglalkozom e területek pozícionális erőviszonyainak változásával.

A munka másik historiográfiai sajátossága az általánosan elfogadott köztörténeti periodizációtól eltérő „korszakolásból” következik. Míg a nemzeti bizottságok tevékenységének hatalmi-politikai összefüggéseit tárgyaló könyvek már 1945-1946 fordulóján befejezik a vizsgálódásukat, és a tematikus monográfiák többsége is csupán a koalíciós kormányzás 1947. évi „balra szűkítéséig”, vagy legfeljebb a Magyar Dolgozók Pártjának létrehozásáig⁹ kísérik nyomon a hatalmi-politikai fejleményeket,¹⁰ jelen dolgozat - a választott téma logikája által diktált

⁹ *Jakab Miklós*: Társadalmi változás és a magyar értelmiség, 1944-1948. Bp. 1979., *Vida István*: Koalíció és pártharcok, 1944-1948. Bp. 1986. *Habuda Miklós*: A magyar szakszervezetek a népi demokratikus forradalomban, 1944-1948. Bp. 1986

¹⁰ Az e cezúrárt újabban átlépő politikatörténeti tárgyú monografikus feldolgozások közé sorolható; *Föglein Gizella*: Államforma és államfői jogkör Magyarországon, 1944-1949., *Palasik Mária*: A jogállam megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon a

cezúráig -, 1950-1951 fordulójáig, az egypárti uralmi rendszer teljeskörű intézményesüléséig kísérli meg feltárni a magyar belpolitika ide vonatkozó fejleményeit.

Források és a bemutatás módja. Az olyan korabeli dokumentumok mellett, mint a különböző kormány- illetve pártprogramok, politikusok írásai, beszédei, vagy a vizsgált időszak sajtója¹¹ és parlamenti naplói, egyes kérdésekben használnal forgattam az elmúlt évtizedben megszaporodott memoárokat éppen úgy, mint leginkább az utolsó években sokasodó retrospektív dokumentumközleményeket, kiadványokat. A nemzetközi kitekintéssel foglalkozó fejezetet kivéve, ahol a Foreign Relations of the United States vonatkozó kötetei mellett főként feldolgozásokra támaszkodtam, *a munka elsődlegesen primér források feltárásán alapul.* A dolgozat legfontosabb forrásbázisát az egykori MSZMP Párttörténeti Intézete Archívumának fondjai képezik. Az egyes pártok vezetőszeri, illetve osztályanyagain túlmenően éppúgy alkalmam volt tanulmányozni a koalíciós évek pártközi értekezleteinek jegyzőkönyveit, mint a vizsgált kérdésben érintett személyek nem publikált visszaemlékezéseit. (Külön meg kell említsem, hogy az Archívum munkatársai a nyolcvanas évtized nehezkesebb kutatási körülményei közepette is megkülönböztetett segítőkészséggel tették lehetővé, hogy hozzáférjek a feltáráshoz szükséges forráscsoportokhoz.)

Az egykori Új Magyar Központi Levéltárban a miniszterelnöki félhivatalos iratokat, továbbá az egyes tárcák 1946. évi B-lista csomóit ismerhettem meg, beleértve a végrehajtással megbízott bizottságok fennmaradt anyagait, jelentéseit is.

pártharcok tükrében, 1944-1949. (Kandidátusi értekezés, 1995.), Sz. Varga Lajos: Szakszervezetek a diktatúrában. AZ MDP és a szakszervezetek, 1948-1953. Pécs, 1995.

¹¹ A korabeli pártlapok közül leginkább a kommunista *Szabad Nép*, a kiskgazda *Kis Újság* és a parasztpárti *Szabad Szó* évfolyamai nyújtottak hasznos információt, egyéb politikai lapot - beleértve néhány vidéki sajtótermekét - csak esetenként használtam. Számottevő segítséget nyújtott viszont a feltárásban a SZDP közigazgatáspolitikai szemléje, a *Falu és Város*, valamint az MKP hasonló profilú periodikája, *A Község*, továbbá az *Állam és Közigazgatás* c. folyóirat közleményei.

(Noha időközben az előbbi Archívum állományának 1948 utáni részét, utóbbit pedig egészében inkorporálta a Magyar Országos Levéltár, mivel a kutatások zöme még a korábbi szervezeti keretekben történt, jegyzeteimben a kutatás idején rögzített forrásmegjelölést használom. Azaz: PTI. Arch...; UMKL...) Az elmúlt években, korábbi kutatásaimat kiegészítve, a Magyar Dolgozók Pártja anyagaiból hasznosítottakat már a MOL. MDP-MSZMP iratok osztályának forráshelyét felüntetve regisztrálom. Bár korlátozott keretek között, de 1948 - 1951-re vonatkozóan módomban nyílt bepillantani a Belügyminisztérium Központi Irattára közigazgatási személyi iratainak egy részébe is.

A választott téma feldolgozásának forrásai között külön meg kell említenem két személyi hagyatékot, illetve azzá lett forráscsoportot. Az egyik Bibó Istvának az 1946. évi közigazgatási reformmunkálatokra vonatkozó (azóta jórészt már publikált) iratanyaga, melyet amellett, hogy azt még életében rendelkezésemre bocsátotta, e tárgyú első közleményemnek a sajtó alá rendezésében személyesen is sokat segített. A másik Beér Jánosnak - zömmel az MTA Jogtudományi Intézetében, kisebb részben az ELTE Állam és Jogtudományi Karán fellelhető - irathagyatéka, mely különösen a tanácsrendszer előkészítő munkálataira és bevezetésére vonatkozóan - a levéltári fondokon túlmenően is - sok hasznos információval szolgált.

A feldolgozás, illetve a bemutatás zömmel a leghagyományosabb tényközlő narráció. A tényközlés alatt értem azokat az esetenként hosszabban idézett korabeli dokumentumokat is, amelyek „önmagukért beszélnek”. A bemutatásnak ettől a formájától csak abban az esetben tértem el, amikor az ismertetett vagy idézett forrás - esetenként szakirodalmi feldolgozás vonatkozó része - más forráshely(ek) információjával ütközött. Ezt az ütközést attól függően kommentáltam, értelmeztem a dolgozat főszövegében vagy csupán lábjegyzetben, hogy milyen mértékben érintette közvetlenül vagy csak áttételesen az éppen bemutatott kér-

dést, illetve azért került akár a források egymással való összevetése, akár a szakirodalom egyes munkáira való reflektálás lábjegyzetbe, hogy ezzel ne törjem meg az előadás folyamatát.

Ettől eltérnek azok a fejezetek, amelyekben a korabeli közigazgatási párt-erőviszonyokat szükséges volt számszerűsíteni, illetve arányszámokban is megadni. Noha ezekben az esetekben kénytelen vagyok adatok halmazával terhelni az olvasót, mentségül csak a korhű bemutatásra törekvést tudom felhozni. A feltáró munka során szembesültem azzal, hogy milyen mértékű volt a minél kedvezőbb hatalmi részesedésért egymással versengő pártok pozicionális arányérzékenysége. Az 1946. évet elsődlegesen a kommunista-kisgazda, az 1947. évet - 1948-ra is áthúzódóan - a kommunista-szociáldemokrata politikai számháború lajstromainak sora szegélyezi, azaz, egyre-másra azt méricskelték, hogy melyik párt mely területeken birtokol - mondjuk a választók voksainak arányához mérten - „öt meg nem illető” posztokat. Ahhoz viszont, hogy ezt hozzávetőleges pontossággal rekonstruálhassam - mivel a pártközi csatározások során ez volt az első számú konfliktusgerjesztő tényező -, alkalmanként féltucatnyi forráshelyről kellett/lehetett összegyűjteni azt a koherens adatsort, ami a történeti irodalom eddig meglehetősen esetlegesen használt adataihoz, adatsoraihoz képest lehetővé tette a hatalmi részesedés változásának következetes nyomonkövetését. Az adatáradatot oly módon kíséreltem meg emészthetőbbé, áttekinthetőbbé tenni, hogy a mintegy 30 táblázatba szerkesztett adatsor közül a nagyobbakat vizuálisan inkább követhető, grafikus formában is megjelenítettem. (Ezen táblázatok, illetve grafikonok jegyzékét a dolgozat végén külön is összesítettem.)

I. A közigazgatás újjászervezése az „ideiglenesség” korszakában

1. A közigazgatás újjászervezését meghatározó tényezők

a második világháború végén

(1944. október - 1944. december)

1944 őszi hónapjaiban egyidőben zajlottak az új magyar államiság megteremtésének *nagyhatalmi* előkészületei, illetve - azokon a területeken, ahol már átgördült a front - a *helyi* hatalmi intézményrendszer újjászervezése. Mire azonban kiderülhetett, hogy az újjászerveződő magyar közéletben a nagy hatalmak nem látnák szívesen a *nemzeti bizottságokat*, addigra azok - a háborús megpróbáltatások ellenére megőrzött helyi önszerveződés "szerelemgyerekeként" - megszülettek és (főként az első hónapokban) nagy aktivitással munkához is láttak. Az állami szuverenitás nélkülözése közepette a neokonstituálódás kezdetének ezek a sajátosságai épp úgy ellentmondásos helyzetet idéztek elő az igazgatásszervezet életre galvanizálásában, amiképpen a politikai közélet reorganizálásában is. A feszültségek megértéséhez célszerűnek látszik az egyidejűleg zajló nemzetközi és hazai történések egymás utáni felelevenítése.

A mielőbbi ismételt üzembe helyezés elsődleges fontosságú szükséglete mellett az újonnan hatalomra került rendszerváltó pártok megnyilatkozásaiban sorra-rendre fellelhetők a közigazgatás gyökeres átalakítását, illetve demokratizálását sürgető programpontok is. Az 1945. őszeig terjedő *ideiglenesség* korszakában ebből a közalkalmazotti társadalom - ellentmondásokkal teli - politikai kontraszelekciója kezdődött meg, míg a szervezeti átalakítást is sürgető tézisek csak szándékot jelző deklarációk maradtak.

2. A nemzeti bizottságok in statu nascendi

Magyarország helyzete az új államiság létrehozásakor nemcsak azon közép- és délkelet-európai kis államokétól tért el, amelyeknek a német támadást és megszállást követően külföldön létesített emigrációs kormányait az antifasiszta nagyhatalmi koalíció tagjai szövetségeseiknek ismerték el (Lengyelország, Csehszlovákia). Különbözött Németország azon csatlós államainak helyzetétől is, melyeknek kormányai - midőn a Vörös Hadsereg országuk területére lépett - "kiugrottak" a német szövetségből, s a szovjet kormánnyal fegyverszüneti megállapodást kötve megkezdték rendszereik politikai átállítását is (Románia, Bulgária). Mindezekhez képest Magyarországon Horthy kormányzó kiugrási kísérletének kudarca, illetve az őt váltó Szálasi-rezsimnek a németek oldalán "végsőig kitartó" országpusztító tevékenysége már önmagában lehetetlenné tette, hogy a régi rendszert - ha másért nem, hát a "jogfolytonosságra" való tekintettel - számításba lehessen venni a politikai újrakezdés során. Erre annál is kevésbé kerülhetett sor, mivel a demarsra kényszerített, Szálasi nevével fémjelzett hatalmi konstrukció "szinte teljes vezető rétege; a felső állami bürokrácia, a honvédség, a csendőrség, a rendőrség főtisztjeinek zöme testületileg hagyta el az országot. Egyedülálló, hogy az állam egész gépezete, politikai vezetése, parlamentje, több százezres megmaradt hadserege, intézményei egy másik államba települjenek át, magukkal sodorva a társadalmi elit nem kis részét, magukkal víve még a börtönöket is, legalábbis Sopronkőhida politikai foglyait."¹

¹ *Juhász Gyula*: Az uralkodó eszmék zsákutcája. in: Magyarország 1944-ben. (Tudományos tanácskozás. Budapest, 1984. július 14.) Szerk: Orbán Sándor. Bp. 1984. 31-32. másodközlésben ld: *U.ő.*: A téveszméktől a rendszer széthullásáig. Népszabadság, 1984. június 23. Megjegyzendő, hogy Hitler csapatainak 1939. szeptember 1-i agresszióját követően, melyhez a hónap második felében a Vörös Hadsereg keleti irányú támadása párosult, az összeomló Lengyelországból méreteit tekintve hasonló arányú - az állami vezetést és a (megmaradt) hadsereg jelentős részét is magában foglaló - menekülési hullámnak lehetett tanúja a korabeli Európa. Amellett, hogy az emigrációban reorganizálódó lengyel kormánynak nemzetközi elismertsége, folytatólagosan működő diplomáciai kara volt, illetve maradt, az időközben bekövetkezett veszteségek mellett is 600.000 főnyi "emigráns" lengyel katona harcolt a háború utolsó évében

Azt gondolhatnók, hogy a Horthy-, illetve Szálasi-rendszernek az országból történt "testületi" eltávovása megkönnyítette a megújulást, hiszen a helyükre lépőknek legalább a kompromittált múlt terhét nem kellett tovább hordozniuk az államiság neokonstituálása során. Ez az előny azonban korántsem volt egyértelmű. Többek között azért nem, mert amíg az egyik oldalon a Vörös Hadsereg egy vele ellenséges harcoló "állammal" állt szemben, addig a másik oldalon - a front mögötti területeken - nem maradt fenn olyan helyi vagy központi adminisztráció, melyre kezdetektől támaszkodhatott volna.

Mindezekből következően a hátramaradó szovjet katonai kommandatúrák részesei lettek a helyi közigazgatás újjászervezésének. Azért is, mert elsődleges feladatuk volt a továbbmenő, harcoló csapatok ellátásának, utánpótlási vonalainak a biztosítása, s ennek keretében az adott terület polgári lakosságával elvégeztetendő közmunkák - "malenkij rabot" - megszervezése. Ugyanakkor - a másik oldalról nézve - a közrend, a közellátás helyreállításának igénye, a háborús megpróbáltatások következtében "testileg és lelkileg is lerongyolódott" társadalom mindennapi életének normalizálási szükséglete is megkívánta egy működőképes igazgatás *mielőbbi* létrehozását.² A katonai és a polgári szükséglet tehát megelőzte az újjászerveződés során csak a későbbiekben előtérbe kerülő politikai megfontolásokat.

A *szükség* motívuma mellett az új helyzet *lehetőséget* is teremtett arra, hogy a korabeli népi szófordulattal nadrágos emberekként illetett hivatalnokok elmenekülése nyomán a helyben maradtak a szovjet hatóságok számára is elfogadható

is a szövetségesek oldalán. *Ludwik Gelberg: Die Entstehung der Volksrepublik Polen. Frankfurt am Main, 1972. 20-43.*

² ld. erről: *Somlyai Magda: Történelemformáló hétköznapok. 1945 ősze - 1945 tavasza. Bp. 1985., U.ő: A közigazgatási hivatalok helye, szerepe a felszabadulás időszakában. in: Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről. (Szerk: Molnár János, Orbán Sándor, Urbán Károly). Bp. 1985. 65-82., "Közírré tétetik" Jászfákóhalma és Tiszaroff községek dobolási könyve az 1944-45-ös évekből. (Szerk., bev. Tóth Tibor) Szolnok, 1985.*

személyiségek révén lássanak hozzá szűkebb pátriájuk életre galvanizálásához. A *falutanácsoktól a direktóriumokig* a legkülönbözőbb elnevezéssel létrejött új fórumok³ napi igazgatási tevékenységében - tekintettel a (még) háborús viszonyokra - a szükséglet és a lehetőség még nagyon egyenetlen arányban jelent, jelenhetett meg. A *katonai* vagy *polgári* közigazgatás alternatíváiról szólva plasztikusan érzékelteti a korabeli viszonyokat Somlyai Magda, midőn e fórumok in statu nascendi helyzetének különböző változatairól ad számot. Függetlenül attól - írja - "hogya a szovjet hadvezetés azért adott-e 'önállóságot', mert a saját vezetésnek szívesebben engedelmeskednek az emberek, mint a megszálló hatóságoknak, a lényeg ugyanaz marad: az önállóság egy formája, mely jelentős erőket szabadított fel, amely nélkül az új magyar államiság megteremtése elképzelhetetlen lett volna. Ezen az eredményen nem változtat az a történetileg és jogilag teljesen indokolt intézkedés sem - még ha egyben-másban meg is nehezítette a feladatok megoldását -, hogy a fegyverszünet megkötéséig a beszámoltatás és ellenőrzés jogát, egyes helyeken és kérdésekben az intézkedésig menően is, fenn tartották maguknak a szovjet parancsnokságok. E jogok gyakorlásában a frontvonal közelsége, illetve távolsága, a szovjet parancsnokok merevebb vagy rugalmasabb magatartása, valamint a magyar közigazgatási vezetők rátermettsége - talán helyesebb úgy mondani, hogy 'kurázsija' - szerint lényeges különbségek mutatkoztak. Az eltérés a majdnem katonai közigazgatás és a majdnem polgári ügyintézés két véglete között mozgott."⁴ E történetírói értékeléssel cseng össze a frontot átélt kortárs diagnózisa is. Az újjászerveződő Belügyminisztérium közigazgatási osztályvezetője, Bibó István szerint a szovjet hadvezetés "ahol katonai érdekeit veszélyeztetve látta, megnehezítette életünket, anélkül, hogy ez lett volna a

³ *Korom Mihály*: A népi bizottságok és a közigazgatás Magyarországon, 1944-1945. Bp. 1984.

⁴ *Somlyai Magda*: Történelemformáló hétköznapi Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében. Szolnok, 1981. 11.

célja; ha ereje és biztonságérzete megengedte, nagylelkű volt ott, ahol a legkevésbé várták tőle."⁵

A front elvonulását követően a legkorábban (még Szálasi hatalomra kerülése előtt) újjászerveződni kezdő tiszántúli területeken az igazgatás megindulását a fentebb leírt körülmények kondicionálták. Az, hogy a létrejött új helyi formációk mennyiben követték, avagy - a népi radikalizmus, illetve bizonyos '19-es remiszenciák következtében - mennyiben vetették el a korábbi igazgatásszervezet tradícióit, csak egy későbbi, bár hamarosan bekövetkező fázisban vált fontossá. Hasonlóképpen áll a helyzet az új vezető testületekbe delegált, illetve az egyes községek, városok vezető posztjaira a szovjet katonai parancsnokok által állított új káderekkel. Akik az "urak futása" idején - nem lévén félnivalójuk - "itthon maradtak, azokkal nyugodtan el lehetett kezdeni a munkát. Maradásuk ténye megbízható ajánlólevél volt."⁶ Ugyanezt látszik visszaigazolni, az új helyi hatalmi szervek tevékenységével kapcsolatban a "másik fél", a szovjet katonai parancs-

⁵ *Bibó István: A magyar demokrácia válsága.* in: *Bibó István: Válogatott tanulmányok.* II. 1945-1949. (Vál., szerk: Huszár Tibor, Vida István). Bp. 1986. 18. (A továbbiakban ezen kiadványsorozatból való idézetek, hivatkozások lelőhelyét BIVT rövidítéssel jelölöm.) Hozzáfüzendő mindehhez, hogy a Németország nyugati övezeteit megszálló atlanti hatalmak is katonai céljainak alárendelve, majd pedig gazdasági lehetőségeikhez, illetve politikai célkitűzéseikhez igazították a nyugatnémet megszállási övezetek helyi, illetve regionális (zóna) igazgatásának rekonstrukcióját. Pontosabban a megszállási zónák újjászervezése az ott regnáló megszálló nagyhatalom motivációitól függően különbözött. Az amerikaiak - kezdetben - politikai okokból kívántak mielőbb "túladni" megszálló státusukon, s ezért a helyi kormányzat(ok) és igazgatási adminisztráció(k) mielőbbi reorganizálásában voltak érdekeltek. A britek ugyan politikai okokból szívesebben látták volna (Nyugat-)Németország lassúbb helyreállítását, ugyanakkor saját háború végi katasztrofális gazdasági-financiális helyzetük miatt érezték nyűgnek a megszállást. A franciák - "ajándékba kapott" - övezetében volt a legszigorúbb, az intranzigens elégtélszerzéssel párosuló megszálló magatartás. Id. erről: *Jochen Thies: What is going on in Germany? Britische Militärverwaltung in Deutschland, 1945-1946.* in: *Die Deutschlandpolitik Großbritanniens und die Britische Zone, 1945-1949.* Hrsg: C. Scharf, H-J. Schröder. Wiesbaden, 1979. 29-50., *Gerhard Kriesch: Die französische Deutschlandpolitik, 1945-1949.* in: *Politische und ökonomische Stabilisierung Westdeutschlands, 1945-1949.* Hrsg: C. Scharf, H-J Schröder. Wiesbaden, 1977. 61-76., *Theodor Eschenburg: Der bürokratische Rückhalt.* in: *Die zweite Republik.* Hrsg: R. Löwenthal und H. P. Schwarz. Stuttgart, 1974. 65-94.

⁶ *Somlyai Magda: Nagy csaták után. Az új élet kezdete Magyarországon, 1944-1945.* Bp. 1975. 45., valamint *Korom Mihály: Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányja és a fegyverszünet, 1944-1945.* Bp. 1981. 275.

nokság is. I. Z. Szuszajkov tábornok, a front haditanácsának tagja, [később a romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság alelnöke] azt jelentette az SZK(b)P Központi Bizottságának 1944. november 9-én, hogy "ezek a szervek rendszerint csapataink megérkezése után másnap vagy harmadnap munkához látnak, és lojálisan teljesítik katonai képviselőink kívánságait. Egyszer sem fordult elő, hogy intézkedéseink szabotálása miatt az önkormányzati szervek vezetőit el kellett volna távolítani."⁷

S amikor 50-70 kilométernyi távolságban a Szálasi uralta Magyarországgal csatázva nyomult előre a Vörös Hadsereg, érthető, hogy az éppen posztjukra rendelt "hátszági" szovjet kommandatúrák azokat tekintették elsősorban partnereknek az újjászervezés megindításában, akik néhány hete, hónapja még üldözött kommunistaként maguk is ellenségei, vagy - a német megszállás előtti parlamenti struktúrát tekintve - szociáldemokrataként, kiszármazottaként voltak ellenzékei az ancien régime-nek. A helyi újjászerveződés mikéntjét az is befolyásolta, hogy a különböző térségeken az ideiglenes központi államhatalom reorganizálódásának mely fázisában gördült át a front, illetve, hogy létrejötte után az új (debreceni) kormányzat a korabeli szétzilált közlekedési, hírközlési, kommunikációs lehetőségek mellett mennyiben tudta elérni az egyes helyi, regionális szerveket (és viszont), valamint, hogy milyen - területenként szintén különböző - ütemben zajlott a társadalom pártkeretekben megtestesülő politikai újjászerveződése.

Az újjászerveződés formái, annak államhatalmi, politikai keretei csak a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, majd az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívása idején - azaz csak mintegy két-három hónappal a (trianoni) ország hadszíntérré válását követően - kezdtek kirajzolódni. Az addig létrejött lokális szerveződések nem csupán az egyes települések politikai fórumaivá lettek, hanem - a központi

⁷ *M. M. Minaszjan: Délkelet-Európa népeinek felszabadítása. in: Hazánk felszabadulása, 1944-1945. Bp. 1970. 53.*

államhatalmi interregnum időszakában - az executiv feladatkörök ellátása mellett esetenként a legislativa funkcióit is gyakorolták. A (most már egységesen) *nemzeti bizottságok*nak nevezett, kezdetben multifunkcionális néphatalmi szervek kapcsán vetődött fel meglehetősen korán a jelenkorral foglalkozó historiográfiában, hogy - eltérően néhány környező országtól - Magyarországon miért nem váltak/válhattak a nemzeti bizottságok a közigazgatás helyi szerveivé? Ez, többnyire az 1950-ben kiépített tanácsrendszer előtörténetével összefüggésben, úgy fogalmazódott meg, hogy "a nemzeti és népi bizottságok visszafejlesztése és a felszabadulás során szétvert kapitalista államigazgatási formák újjraalakítása helyett a nemzeti bizottságok továbbfejleszthetők lettek volna a szocialista típusú tanácsrendszerre, és nem kellett volna a tanácsrendszer kialakításával várni a felszabadulás után még öt évig."⁸ Ha nem is ilyen kategorikus megfogalmazásban, ez a megközelítés más szerzőknél is fellelhető, alkalmanként olyan ellentmondásos formában is, hogy míg egy helyütt számon kérik a radikális átalakítás elmaradását, addig más szövegekörnyezetben, elsősorban a belpolitikai erőviszonyokat mérlegelve keresik az ennek ellentmondó érveket.⁹ A dologban bizonyos disciplináris, szemléletbeli különbség is felfedezhető, ha figyelembe vesszük, hogy a fentebb meghivatkozott szerzőknek a hatvanas évekből származó "steril" jogi megközelítéséhez képest Balázs Béla - az akkor részlegesen felszabadított forrásbázis alapján - már az ötvenes évek közepén felhívta a figyelmet arra, hogy a korabeli hazai erőviszonyokat reálisan számításba véve a baloldal ereje még kevés volt ahhoz, hogy a közigazgatás radikális átalakítását, akár a nemzeti bizottságok felhasználásával is keresztül vigye. Kezdetben az MKP is azon rendszerátalakítási tematikákat helyezte előtérbe (földreform, politikai tisztogatás, gazdasági újjáépítés), melyek megvalósításához a koalíciós partnerek inkább

⁸ *Besnyó Károly*: Az államhatalom központi és helyi szervei kialakulásának egyes kérdései hazánk felszabadulása után. *Jogtudományi Közlemények*, 1965. 4. sz. 143.

⁹ *Beér János*: A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon, 1945-1960. Bp. 1962. 86-88., *Csizmádia Andor*: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége, 1944-1949. Bp. 1968. 92-97, 391-397.

megnyerhetőek voltak.¹⁰ S bár Balázs Béla maga is csupán belpolitikai összefüggésekre koncentrált, a kérdés - eltérően a vitába bekapcsolódó újabb állásponttól - annyiban nem tekinthető "spekulatív problémának"¹¹, hogy a nemzeti bizottságok kezdeti államhatalmi szerepkörének visszaszorítása mögött eminensen politikai motivációk húzódtak. De ezek sokkal inkább csak a második világháború utolsó évének nagyhatalmi diplomáciai mozzanatainak elemzésével voltak megválaszolhatóak. Erre viszont csak a hetvenes évektől kezdődően kerülhetett sor, amikor a magyar historiográfia - a továbbra is töredékes, leginkább nyugati források megnyílását felhasználva - hozzálátott a hazai átalakulásnak a korabeli nemzetközi viszonyokba való beillesztéséhez.

¹⁰ *Balázs Béla: A nemzeti bizottságok szerepe népi demokráciánk létrejöttében.* in: *Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből.* (Szerk: Lackó Miklós). Bp. 1955. 228-229.

¹¹ *Szamel Lajos: A Magyar Népköztársaság államszervezetének kialakulása.* in: *Húsz év. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből.* (Szerk: Lackó Miklós, Szabó Bálint) Bp. 1964. 332.

3. A közigazgatás újjászervezésének nemzetközi összefüggései

A három nagyhatalom külügyminisztereinek 1943 októberében Moszkvában tartott értekezlete után a brit kormány - abból következően, hogy a közép- és délkelet-európai térséget a Vörös Hadsereg hadműveleti övezetének tekintették - tudomásul venni látszott, hogy "az oroszoknak tehát minden okuk megvan arra, hogy nekik legyen döntő szavuk a szövetségesek politikájának meghatározásában."¹ Ez azonban, különösen 1944 tavaszától, semmi esetre sem jelentette, hogy ne próbálták volna meg saját törekvéseiknek megfelelően befolyásolni a közép- és kelet-európai régió sorsát. Áprilisban "Az angol érdekek Délkelet-Európában" című külpolitikai irányelvben már nem kevés aggodalommal írtak arról, "hogy ha egy rivális nagyhatalom ténylegesen uralkodna Délkelet-Európa fölött, ez közvetlen fenyegetést jelentene létérdekeinkre," s Magyarország esetében (Bulgáriával egyetemben) külön is hangsúlyozták: "Politikai okok magyarázzák, hogy legalábbis `zászlónkat lobogtassuk` Magyarországon, ez viszont a gyakorlatban `szimbolikus` erők kiküldésével is elérhető."² A dokumentum egyúttal számot vet azzal, hogy a brit ambíciók katonai jelenléttel is alátámasztott érvényesítésének korlátokat szab, hogy hadfelszerelési eszközökben, utánpótlásban zömmel a Egyesült Államok támogatására vannak utalva.

Az Egyesült Államok - külügyminisztériumának 1944. júniusi állásfoglalása szerint - sokkal mérsékeltebb érdeklődést tanúsított a szóban forgó térség iránt. A dokumentum megállapítása szerint Washingtonnak nincsenek katonai kötelezettségei Bulgáriában, Romániában és Magyarországon, emellett gazdasági

¹ *Ránki György*: Kelet-Közép-Európa második világháborús történeti irodalmának kérdései. Történelmi Szemle, 1973. 3-4. sz., újabban in: *U.ő*: Mozgásterek, kényszerpályák. Válogatott tanulmányok. Bp. 1983. 454. (A további hivatkozások is ezen újabb kiadás oldalszámait jelölik.)

² Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1944. Vol. 1. Washington, 1966. 597., 599. (továbbiakban: FRUS)

érdekeltsége is minimális.³ "Ami Magyarországot és Romániát illeti, az Egyesült Államok nem gondol arra, hogy összeköttetésre vagy katonai képviseletre tegyen szert a megszálló közigazgatásnál, mely feltehetően a szovjet csapatok kezében lesz."⁴ Az angol kormányzat viszont annak ellenére sem kívánta feladni térségbeli befolyásának őrzését, hogy nélkülöznie kellett tengerentúli szövetségese támogatását. A. Eden brit külügyminiszter 1944 augusztusi állásfoglalása leszögezte: "anélkül, hogy nyíltan megsértenénk a szovjet érdekeket, a Szovjetunióval határos közép-európai országokban meg kell ragadnunk minden lehetőséget az angol befolyás erősítésére."⁵

Az amerikai vezetés annak ellenére sem vállalta fel a brit törekvéseket, hogy W. Churchill aggodalmának adott hangot: jobb lenne, ha Görögország, Románia, illetve Magyarország esetében előzetes megállapodásra jutnának az oroszokkal arról, hogy "ki viszi a prímet" az egyes országokban - a brit miniszterelnök a görög dominancia megőrzése fejében "szabad kezet" ajánlott Moszkvának Romániában, s a Kreml hajlott erre az alkura - amihez azzal az érveléssel kívánta megnyerni Roosevelttel hozzájárulását, hogy "minthogy sem Önöknek, sem nekünk egyetlen katonánk sincs a helyszínen [az oroszok - gy.gy.] valószínűleg így is, úgy is azt teszik, amit jónak látnak."⁶ Roosevelttel aggályosnak tűnt ezen osztozkodást illetően.

"Elismerjük, hogy minden adott területen a katonailag felelős kormány [azaz, amelynek csapatai az adott országban hadműveleteket folytatnak - gy.gy.] elkerülhetetlenül meghozza a háborús fejlemények diktálta döntéseket, meggyőződésünk szerint azonban az afféle megoldás, amilyenről a javaslatban szó van, csak tovább erősítené azt az amúgy is meglévő természetes törekvést, hogy az ilyen döntéseket a katonai ügyeken kívüli már területekre is kiterjesszék. Nézetünk szerint ezért bizonyosan sokáig megmaradnának az Önök nézeteltérései a szovjetekkel, s a

³ "Anyagi érdekelttségük teljesen minimális volt, exportjuk nem egészen 1 %-a, tőkebefektetések 3 %-a volt ebben a térségben." *Ránki Gy.* 1983. 445.

⁴ FRUS. i.m. 607.

⁵ *Ránki Gy.* 1983. 460.

⁶ *Winston. S. Churchill: A második világháború* Bp. 1989. II. köt. 428.

balkáni térség befolyási övezetekre szakadna annak ellenére, hogy a felek kinyilvánított szándéka szerint a megállapodás katonai ügyekre korlátozódik."⁷

Mindezen kérdések, melyeknek még külön aktualitást adott az 1944. augusztus 23-i román kiugrás és a szeptember 9-i bolgár fordulat, még inkább arra ösztönözték W. Churchillt, hogy személyes tárgyalásokon próbáljon Anglia számára kedvező megegyezésre jutni e területek további sorsát illetően. Ugyanakkor részben az ekkorra előállott katonai helyzet, részben az amerikai támogatás hiánya igencsak rontották érdekérvényesítési esélyeit. S noha - mint Ránki György megállapította - "tárgyaló pozíciója talán a legrosszabb volt a második világháború folyamán",⁸ úgy értékelte hogy a kivárás csak tovább rontaná esélyeit: "1944 nyarán a szovjet seregek behatoltak Közép- és Kelet-Európába, sürgős volt tehát, hogy politikai megállapodásra jussunk az oroszokkal ezekről a térségekről."⁹

Ismeretes, hogy 1944 második felében a Vörös Hadsereg által már elfoglalt lengyel területeken - illetve a szeptemberi átállás után Bulgáriában is - kommunisták által uralt hatalmi fórumok kezdtek tevékenykedni. A nyugati szövetségesek, figyelemmel kísérve a felszabaduló közép- és délkelet-európai térség államaiban formálódó új hatalmi szervek politikai arculatát, hol diplomáciai úton, hol közvetlen tárgyalásokon egyre többször jelezték a (még csak embrionális) kommunista dominanciával szembeni fenntartásaikat. A fentebb említettek mellett ezek adták a végső lökést Churchillnek ahhoz, hogy a Roosevelttel éppen befejezett második quebec-i csúcstalálkozóról hazatérve - az elnököt előzetesen nem is tájékoztatva -, szinte azonnal tovább induljon Moszkvába. Ezen tárgyalások keretében terjesztette elő a régió államait érintő, a nagyhatalmi befolyást százalé-

⁷ i.m. 427.

⁸ Ránki Gy. 1983. 463. Ezzel egyező megállapításra jutott *Graham Ross: The Foreign Office and the Kremlin. British Documents on Anglo-Soviet Relations, 1941-1945.* c. munkájának bevezető tanulmányában. London, CUP, 1985. 46.

⁹ 425.

kos arányokban meghatározni kívánó javaslatát¹⁰, illetve próbált meg közvetítő szerepet vállalni a Londonból odarendelt lengyel emigráns kormányfő Stanislaw Mikolajczyk, valamint a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottságot képviselő - Sztálin által pártfogolt - Boleslaw Bierut között. Emellett - elsősorban a bulgáriai Hazafias Front nemzeti bizottságai, illetve a németektől már megtisztított lengyel területeken tevékenykedő lublini komité és nemzeti tanácsai kapcsán - külön is felvetette Sztálinnak, hogy e testületek túlzottan "baloldaliak", s így nem reprezentálják a lakosság összes demokratikus elemeit.¹¹ Ezt a megállapítást Bulgária esetében - egyértelműen baloldali, forradalmi szerveknek minősítve a Hazafias Arcvonal nemzeti bizottságait - a történeti irodalom is megerősíti.¹² Lengyelország esetében pedig feltehetően Churchill idézett neheztelése is hozzájárult ahhoz, hogy - mivel Sztálin el kívánta kerülni az egyébként is számos feszültséggel terhelt "lengyel kérdés" további éleződését - "a felszabadult területeken a nemzeti bizottságok szervezésének folyamata 1944 októberétől megtorpant, s fokozatosan visszatértek a háború előtti közigazgatási hálózat kiépítéséhez."¹³

Ami most már mindezekből a *magyar kérdést* illeti: Churchill akkor tartózkodott Moszkvában, amikor a Horthy Miklós kormányzó által kiküldött fegyverszüneti delegáció tárgyalásait túlhaladottá, ad acta tette az október 15-i kiugrási kísérlet kudarca és a Szálasi Ferenc vezette nyilas garnitúra kormányra kerülése. Ezzel egyúttal az is nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarországon többé sem egy román, sem egy bolgár típusú átállásra nem lehet számítani. A helyzet ilyen értelmű

¹⁰ i.m. 476-477. Robert Garson: Churchill's "Spheres of Influence". Survey, (London) 1979. May. Charles Gati: Demokratikus Átmenet a háború utáni Magyarországon. Történelmi Szemle, 1986. 11 sz. 124-139. Vida István: Az 1944. októberi Sztálin-Churchill találkozó és Magyarország. Történelmi Szemle, 1986. 1. sz. 149-164.

¹¹ Public Record Office (London), Prime Minister Papers, 3-434/2.

¹² Borsi Emil: A szocialista forradalom győzelme Bulgáriában. A népi demokratikus hatalom megszilárdítása. in: Tanulmányok a népi demokratikus forradalmakról. (Szerk: Honfi József) Bp. 1980. 17-20.

¹³ Szokolay Katalin: A népi demokratikus forradalom kibontakozásának néhány sajátos vonásáról Lengyelországban. i.m. 91. Siegfried Lammich: Regierung und Verwaltung in Polen. Köln, 1978. 20-21.

megváltozásának nem kis része lehetett abban hogy Churchill tudomásul venni kényszerült: a magyarországi befolyásra javasolt 50 - 50 %-os elképzelése 80 - 20 %-ra módosult. Ezt V. Molotov külügyminiszter azzal indokolta, hogy "Sztálin marsall, miután értesült a Vörös Hadsereg súlyos veszteségeiről Magyarországon, úgy véli, hogy a hadsereg csak nehezen tudna egyetérteni az 50 -50 %-os megosztással."¹⁴ Akár a lengyel kérdést nézzük, akár a hazánkra vagy a délkelet-európai államokra vonatkozó osztozkodási arányok változását, "a szovjet politika világossá tette, hogy Oroszország két világháború közötti gyengeségének vége és semmilyen nemzet nem érvényesítheti a világ e részén akarátát, amennyiben az ellenkezik a szovjet politika érdekeivel."¹⁵ Annál inkább tulajdonított Churchill - most már inkább csak reménykedve - nagy jelentőséget annak a megbeszélések során elhangzott sztálini kijelentésnek, mely szerint a szovjet vezetőknek "nem áll szándékban erőszakkal avagy kommunista propagandával változást előidézni a különböző balkáni államok fennálló rendszereiben"¹⁶

¹⁴ Ránki György: Mozgástér és kényszerpálya. A Duna-völgyi kis országok a nemzetközi gazdaság és politika rendszerében, 1919-1945. Valóság, 1983. 11. sz. 14. utánközlés, in: *U.ő: A Harmadik Birodalom árnyékában.* Bp. 1988. 45.

¹⁵ i.m. 44. E történetírői megállapításra rímel A. Gromikonak az "Üzenetváltások..." második magyar kiadásához írt előszavának egyik passzusa, mely szerint "a szovjet külpolitika a háború befejezése után elősegítette azoknak a katonai sikereknek a megszilárdítását, amelyeket a Szovjetunió fegyveres erői arattak a háború frontjain." A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőinek üzenetváltása, 1941-1945. Bp.-Uzsgorod. 1981. I. köt. 9.

¹⁶ *Winston S. Churchill: The Second World War. Vol. VI. Triumph and Tragedy.* London, Toronto, 1954. 203. Ezt a kétkötetes magyar válogatásból kimaradt jegyzéket Churchill még moszkvai tartózkodása során, 1944. október 11-én vetette papírra, de végül is elállt attól, hogy a címzetthez - Sztálin marsallhoz - eljuttassa. Hezitálásában - amint azt G. Ross már idézett tanulmánya meggyőzően dokumentálja - két megfontolás játszott szerepet. Churchill maga is ódzkodott attól, hogy az ismétlen a százalékos osztozkodást taglaló eszmefuttatásai a jegyzék révén "hivatalos diplomáciai okirat" rangjára emelkedjenek. Ennél már csak a dokumentum azon része volt kényesebb, mely szerint Sztálinnal való sub rosa megállapodásukat úgy állította be, mintha az "az Egyesült Államok helyeslésével" találkozott volna, ami - Rooseveltnél már ismertetett levele alapján - enyhén szólva nem fedte teljesen a valóságot. Másodsorban emiatt, továbbá W. A. Harriman moszkvai USA nagykövete tanácsára - akinek az volt a véleménye hogy ezzel ismét fejére vonná Rooseveltnél haragját - tette a levelet ad acta. i.m. 198-203., G. Ross: 1985. 46-47., Gyarmati György: Churchill diadala és tragédiája. in: *W. S. Churchill: A második világháború.* i.m. II. 679-700..

Az, hogy a bolgár precedens valamint az egyre inkább elmérgesedő casus poloniae mellett Sztálin nem kívánta gyarapítani a konfliktuspotenciált hordozó ügyek számát, a Magyarország politikai újjászervezésére vonatkozó dokumentumokban is nyomon követhető. Nem arról volt persze szó, hogy a Kreml ez ügyben veszni hagyta volna épp kiépülőben lévő térségbeli dominanciáját. Ha figyelembe vesszük Vjacseszlav Molotovnak azt a - közelmúltban publikussá vált - kijelentését, miszerint "tevékenyen részt vettem az első magyar kormány megalkotásában, ... én hoztam létre, és elég gyorsan",¹⁷ fel sem merült, hogy ne érvényesítették volna maradéktalanul elképzeléseiket. A szovjet vezetést ez esetben inkább egy - átmeneti - taktikai önmérséklet vezette. Ez azt jelentette, hogy a szövetségesek egyeztetett álláspontjához a külsőségekben jobban igazodva érvényesítsék akaratukat. Ennek számos fontos mozzanata már ismerhető Korom Mihály másfél évtizede publikált értekezéséből.¹⁸ Beleértve azt is, hogy Churchill és Sztálin moszkvai tárgyalásait követően milyen jelentős mértékben dolgoztatták át a moszkvai magyar kommunista emigrációval a hazai átalakulás programjául szánt elaborátumaikat.

Vizsgált szűkebb témákra vonatkozóan elsőként az a felhívás érdemel említést, melyet a Magyarország területére lépő Vörös Hadsereg - pontosabban a 2. Ukrán Front haditanácsa - a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottsága 1944. október 27-i utasítását követően bocsátott ki. Ennek legfőbb általános jellemzője, hogy tartózkodott a korábbi társadalmi-politikai rend radikális megváltoztatásának exponálásától. Sőt:

¹⁷ *Kun Miklós*: Akik a jelentéseket olvasták Moszkvában. in: *Moszkvának jelentjük. ... Titkos dokumentumok, 1944-1948.* (Szerk. Izsák Lajos, Kun Miklós) Bp. 1994. 288. (továbbiakban: *Titkos dokumentumok.* 1994.) ld. még: *Gyarmati György*: A parlamentarizmus korlátai és annak következményei az Ideiglenes Nemzetgyűlés tevékenységére. in: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány, 1944-1945.* (Szerk. Feitl István) Bp. 1995. 152-170.

¹⁸ *Korom Mihály*: *Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet, 1944-1945.* Bp. 1981.

"A szovjet katonai hatóságok - hangzott a proklamáció - nem szándékoznak Magyarország mai társadalmi rendjén változtatni és a maguk rendjét meghonosítani az általuk elfoglalt területeken.

A polgárok magántulajdona érintetlen marad és a szovjet katonai hatóságok védelme alatt áll.

A helyi hatóságok és a helyi önkormányzat összes szervei, amelyek a Vörös Hadsereg bevonulásáig működtek, helyükön maradnak."¹⁹

Felmerül azonban a kérdés, hogy a kiáltványt miért csupán több mint egy hónappal a Vörös Hadsereg Magyarország területére lépését követően tették közzé? Románia esetében hasonló okmány már hónapokkal az augusztus 23-i átállás előtt publikus volt, Bulgáriában pedig közvetlenül azt megelőzően, hogy a szovjet csapatok az ország területére léptek. Közismert, hogy a szövetséges hatalmak Magyarország korabeli kormányosaitól is hasonló lépésre vártak. Mivel ez elmaradt, az időközben Moszkvába érkezett horthysta fegyverszüneti delegációval való tárgyalások inspirálhattak volna egy ilyen jellegű kiáltványt, amit azonban - az előzetes fegyverszüneti feltételekben való megállapodás ellenére - keresztülhúztak az október 15-16-i események. A nyilas hatalomátvétel új helyzetet teremtett. Ennek hatása mellett - amint arról az alábbiakban szó lesz - az ekkor záruló szovjet-brit csúcstalálkozó eredményei is újragondolásra készítették a Kreml politikai vezérkarát.

A németek melletti "végsőig kitartást" hirdető Szálasi-rezsim hatalomra kerülésével Magyarországon nem maradt olyan államhatalmi szerv, mely akár a fegyverszüneti megállapodás megkötése, akár az elengedhetetlenül szükséges társadalmi-politikai változások végrehajtása szempontjából "partner" lehetett volna a Szovjetunió számára. A Horthy-rendszer ellenzéki pártjainak vezető politikusi garnitúrája vagy börtönben, internáló- és koncentrációs táborban, vagy illegálisba rejtőzve várta szabadulását. Mindebből eredően Magyarország esetében

¹⁹ "Felhívás. A Vörös Hadsereg által a német-fasiszta elnyomás alól felszabadított magyar lakosághoz!" A dokumentumot teljes terjedelemben közli: Hazánk felszabadulása, 1944-1945. Bibliográfia és dokumentumgyűjtemény. (Szerk: Tiszay Andor) Bp. 1955. 16-17. oldalak közötti faksimile betétlap.

nem csupán a politikai újjászerveződés programját kellett verifikálni, hanem konstituálni kellett egy, az (új) államiság képviselőjére hivatott fórumot is. Ebben a hatalmi és politikai vákuumban értékelődött fel a moszkvai magyar kommunista emigráció, mely 1944 folyamán - különösen az év nyarától kezdődően - sorra fogalmazta a magyarországi átalakulás politikai programtervezeteit. A Révai József által előterjesztett, s a kommunista emigráció törzskara által 1944 szeptemberében megvitatott elaborátum

"az államhatalom demokratikus átalakítása érdekében a következő rendszabályokat tartja szükségesnek:

1. Horthy Miklós kormányzó eltávolítását. A kormányzóhatalmat Ideiglenes Kormány gyakorolja, amely az összehívandó nemzetgyűlésnek felelős.
2. Az országgyűlés mindkét házát, a megyegyűléseket és a városi törvényhatóságokat reakciós összetételük miatt fel kell oszlatni. Ezzel együtt meg kell fosztani állásuktól mindazokat a főispánokat, alispánokat, szolgabírákat, polgármestereket és a központi valamint a helyi önkormányzatok minden funkcionáriusát, aki a Horthy-rendszer nép- és nemzetellenes háborús politikájának támasza volt.
3. A felosztatott fenti szervek helyébe a demokratikus pártok képviselőiből és nemzetellenes közéleti személyiségekből alakított *nemzeti bizottságok* lépjenek, amelyek ideiglenesen mindaddig gyakorolják a közhatalmat a központi kormány felügyelete mellett, amíg a nemzetgyűlés a demokratikus Magyarország új alkotmányát el nem fogadja."

Az előterjesztés a továbbiakban szükségesnek tartotta a csendőrség feloszlását, "gyökeresen újjászervezett államrendőrség" létrehozását, Horthy Miklós bíróság elé állítását, a fasiszta pártok és szervezetek feloszlását.²⁰

A programtervezetet október második felében - Churchill moszkvai tárgyalásait követően - átdolgozták, s az a fentebb érintett kérdésekben lényegesen módosult. Amellett, hogy kimaradt a Horthy bíróság elé állítását tervező passzus, elhagyták a közigazgatási szervezet radikális átfarmálását célzó pontokat is. E terület "demokratizálása" a továbbiakban a közigazgatás *személyzetére* koncentrált, melyet - mint írták - "meg kell tisztítani a nyilas, hazaáruló és egyéb népel- lenes elemektől". A *nemzeti bizottságoknak* szánt szerep, illetve funkció ugyan-

²⁰ Korom M. 1981. 247-248.

csak módosult. A korrigált elképzelésben azokat *már nem az új közhatalom intézményeinek*, hanem a koalíciós pártokból életre hívandó Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szerveinek; azaz a *pártkoalíció közhatalom nélküli helyi szintű tanácskozási fórumainak* tekintették.²¹

Amíg Moszkvában a program radikalizmusát kellett mérsékelni, addig idehaza az újjáalakuló kommunista pártszervezetekben épp e radikalizmus hiányát kérték számon a párt Magyarországra érkező vezetőitől. 1944. november 19-én, a már katonai főhatalmat váltott Szeged kommunistáinak gyűlésén - ahol első alkalommal ismertették a moszkvai Központi Vezetőség programját - Révai József maga fedte fel a benne foglaltak nagyhatalmi összefüggéseit. "Anglia és Amerika nem ismerne el egy kommunista kormányt. Aki tehát szocializmust és proletárdiktatúrát akar, megnehezíti a németellenes politikát."²²

A már említett taktikai önmérséklet játszott szerepet abban is, hogy az ideiglenes kormány előkészítéséről folyó moszkvai tárgyalásokon - amelyek Molotov vezetésével, s alkalmanként Sztálin személyes részvételével folytak -, miért került be a későbbi miniszterelnök, Dálnoki Miklós Béla átálló tábormokon kívül további három horthysta személyiség, s ehhez képest miért javasolták a szovjet vezetők, hogy a kommunista párt a megalakítandó kormányban csak két fővel képviseltesse magát. Ezen túlmenően még a Szovjetunióban élő kommunista emigráció hazatérésének időzítésében is megfontolt óvatossággal járt el a szovjet vezetés. Sztálin ugyanis úgy vélte, hogy "a kommunista pártok Moszkvában élő vezetőinek visszatérése saját országukba megriasztaná a nyugati szövetségeseket."²³ Az illegalitásból előkerülő hazai kommunisták számára ugyanakkor ez épp úgy

²¹ V.ö: A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai, 1944-1948. Bp. 1967. 37-41., *Balogh Sándor-Izsák Lajos: Pártok és pártprogramok Magyarországon, 1944-1948.* Bp. 1977. 161-164.

²² *Korom M.* 1981. 286.

²³ i.m. 280.

magyarázatra szorult, mint korábban a pártprogram opportunizmusa. Erre Gerő Ernő igyekezett választ adni, a párt éppen megalakult "hazai" központi vezetőségének 1945. január 23-i pesti ülésén:

"A nemzetközi helyzet kívánta meg. A Szovjetunió meg akarta nyerni a diplomáciai csatát Magyarország kérdésében, elérni Magyarország kérdésében a döntő befolyást, meg kellett teremteni az előfeltételeket, amelyek nem lehetnek csak katonaiak. Az utolsó Churchill-Sztálin találkozón megegyezés történt Magyarországra vonatkozólag is. ... Ennek magyarországi előfeltételeit kellett megteremteni: olyanképpen, ami az angol-amerikaiakat nem ijeszti meg. A nemzetgyűlés viszont ennek [a kormánynak] az ellensúlya."²⁴

E magyarázat szerint a szovjet hadsereg térségi kommandatúrájának aktív közreműködésével 1944. karácsonya előtt Debrecenbe összefuvarozott csonka parlament és annak Moszkvában "előregyártott" kormánya nem csupán státusát tekintve volt ideiglenes; mivel csupán az ország keleti felét képviselte.²⁵ A Magyarországra visszatérő moszkovita vezetők e fórumokat az életre hívásuk során követett "túl kompromisszumos" szempontok miatt politikai szempontból is provizórikusnak tekintették. Ez már az előkészítés időszakában is felmerült. A moszkvai központi vezetőség 1944. október végi megbeszélésén eleve számoltak azzal, hogy Magyarországon "ma sokkal hátrább kell kezdeni" (Gerő), illetve "minden valószínűség szerint nem lesz mindjárt demokratikus kormány, nem lesz olyan mint Bulgáriában [azaz kommunista dominanciájú - gy.gy.], ... mert a belső erők sokkal gyengébbek, ezért a kormányt majd előre kell hajtani" (Révai). Hasonló értelemben fűzött megjegyzéseket a Gerő Ernő által papírra vetett kormányprogram-tervezethez december elején Sztálin is. "Szavakkal nem fukarkodni, ijesztgetni nem kell. De amikor megerősödtek, akkor lehet tovább menni." S

²⁴ i.m. 390-391.

²⁵ Erre való tekintettel a debreceni csonka parlament Zsedényi Béla házelnök - alkotmányjogász - érveit respektálva *törvényhozásra* nem, csak *határozathozatalra* tekintette magát feljogosítva, melyeket a majd kiegészült nemzetgyűlés lesz hivatva törvényerőre emelni. *Gyarmati György*: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés létrejötte és működése. Debreceni Szemle, 1996. 1. sz. (sajtó alatt)

hogy ez az "előrehajtás"²⁶, illetve "tovább menés" mire vonatkozott, azt a Moszkvából időközben szintén visszaérkező Rákosi Mátyás exponálta az MKP Központi Vezetőségének 1945. április 13-i ülésén: "Ilyen szomszédok között nem lehet, hogy a magyar demokrácia megelégedjen azzal a négy hónappal ezelőtti helyzettel, amikor igazolni kellett a világ előtt, hogy a kormány nem kommunista. Ez egy kicsit túlságosan sikerült."²⁷

Összegzésül: a hazai fejlemények mellett nem kevésbé játszott szerepet az új magyar államiság neokonstituálásában - és ezen belül az igazgatás korábbi szervezeteinek érintetlenül hagyásában - Churchill és Sztálin 1944. októberi moszkvai csúcstalálkozója. A megváltozott helyzetben a kommunisták szerepe nem csupán felértékelődött, hanem más értelemben is módosult. 1944. október 15-e, a kiugrási fiaskó előtt minden további nélkül képviselhetek bármilyen - nyári tervezetükhöz hasonló - szélsőségesen radikális átalakítási programot. A fegyverszünet - még Horthy főhatósága alatt tervezett - aláírása után, mint a számba jöhető pártok *egyike* alkudozhattak volna a többi leendő koalíciós partnerrel arról, hogy elképzeléseikből mi vállalható egy közös kormányprogramban. Szálasi hatalomátvétele után azonban a moszkvai emigráció maradt az *egyetlen* olyan politikai erő, melynek megmaradt a lehetősége, hogy dolgozhasson a "nemzeti megújulás" akkori programján. Azért ezen és nem egy pártprogram újabb változatán, mivel a Debrecenbe összegyűjtött Ideiglenes Nemzetgyűlés olyan "össznemzeti" programot igényelt, melyhez a hirtelenjében elérhető többi párt képviselői a legkisebb bonyodalmak árán úgy adhatták nevüket, hogy később előkerülő párttársaikra és potenciális támogatóikra is tekintettel lehettek.

²⁶ Gerő és Révai ezen "előrehajtást" személyi vonatkozásban - a kormány már ekkor "jobboldali elemeknek", "reakciósnak" minősített polgári, illetve tábormok minisztercire utalva - szinte már az Ideiglenes Nemzeti kormány megalakulásának másnapján felvették, az akkor még Moszkvában tartózkodó Rákosi Mátyásnak 1944. december 28-án, illetve 1945. január 7-én írott jelentéseikben. in: Moszkvának jelentjük. i.m. 15., 34.

²⁷ *Korom M.* 1981. 249., 253., 334., 391.

"Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének" az a programja tehát, mellyel a moszkvai magyar kommunista emigráció tagjai 1944 november-december fordulóján - a debreceni csonka nemzetgyűlést előkészítendő - hazaérkeztek, *három tényező által motiváltan finomodott, egy radikális kommunista szellemiségű elaborátumból "koalícióképes" kormányprogrammá.*

1./ A dokumentum olyan periódusban készült, - a "három nagy" jaltai csúcstalálkozóját előkészítő időszakaszban -, amikor Sztálin még eloszlatni igyekezett a régió bolsevizálásától tartó angolszász aggodalmakat. 2./ Magyarország területén még dúltak a harcok. Ezért olyan proklamáció látszott célszerűnek, amely segít megosztani a szélsőjobboldalt és a "csak" horthystákat; utóbbiakat - átállás esetén - felelősségrevonástól mentesülő perspektívával kecsegtetve. 3./ Amennyire sürgető volt egy legitim és tárgyalóképes (előírtan) koalíciós kormány és ehhez igazodó program; legalább annyira szükségük volt - akkor még - a Szovjetunióból visszatérő kommunistáknak arra, hogy pártjukat ne Moszkva "ötödik hadoszlópának", hanem a hazai "nemzeti pártok" egyikének tekintse az ország közvéleménye.²⁸ S bár a kommunista dominanciájú lengyel és a bolgár nemzeti bizottsá-

²⁸ Bár más kérdést is érint, találóan érzékelteti a „hazai” pártként való elfogadtatás szükségességét, hogy 1945 tavaszán a szociáldemokrata Justus Pál is ennek fontosságáról próbálta meggyőzni a Moszkvából érkező Révai Józsefet: "A politikai háttérhez tartozik, hogy a szociáldemokrata balszárnyat és személy szerint engem, nagyon sokszor ért az a vád, hogy mi baloldalibbnak akarunk látszani mint a kommunista párt. Nagyon nehezteltek rám ezért a kommunista elvtársak. 'Ma a demokráciáért, holnap a szocializmusért' - ez az én jelszavam volt. Ezt abban az időben ultrabaloldali elhajlásnak tekintették. Ez a vád tulajdonképpen igaz volt, csak a motívumát nem értették meg a kommunista elvtársak. Révai Józseffel próbáltam tisztázni: 'Nektek egyik fő feladatotok - mondtam -, hogy huszonöt év után elfogadtassátok a kommunista pártot, mint nemzeti pártot. Hozzánk olyan kispolgári tömegek tartoznak, hogy kénytelenek vagyunk nagyon baloldali hangot megütni, hogy megértsék; ránk hiába spekulálnak.' Az a helyzet állt elő, hogy a kommunistáknak 1945-1947-ben azt kellett bizonyítaniuk, hogy ők nemzeti párt, a szociáldemokrata pártnak pedig azt, hogy marxista munkáspárt. Ez fokozta a baloldali rálicitálást. Mi azt hangoztattuk, hogy a szociáldemokrata párt többé nem azonos a régi SZDP-vel, a szociáldemokrata párt marxista párt, forradalmi párt, szocializmust akar teremteni Magyarországon. Ezért mondták, ezért vádoltak azzal, hogy túl baloldaliak vagyunk." Justus Pál visszaemlékezése. Párttörténeti Intézet Archivuma. (továbbiakban PTI. Arch.). H-J-28. 7-8. Noha az Archivum anyagainak egy részét 1990 után a Magyar Országos Levéltár inkorporálta, azokban az esetekben, amikor még ezt megelőző kutatásaimat jelzetelem, a forrásokat a korábbi státusnak megfelelő hivatkozási rendszerben jelölöm.

gok, nemzeti tanácsok angolszász elutasítása miatt a hasonló elnevezéssel életre hívni tervezett magyar szervezeteknek szánt funkció és státus is jelentősen módosult a tervezetekben - közhatalmi feladatokat ellátó fórumokból "népfrontos" politikai konzultációs testületekké minősültek át -, az állami főhatalom interregnuma időszakában a front mögötti területeken már megszerveződött és funkcionáló magyar *nemzeti bizottságok*, mit sem tudva az időközben róluk is megszületett nagyhatalmi kompromisszumról, a helyzet szülte követelményeknek eleget teendő, nem csupán executiv, hanem - alkalmanként - legislativ feladatokat ellátva tevékenykedtek. Ez azután elhúzódó bonyodalmakhoz vezetett a magyar politikai közélet, illetve az államhatalom intézményrendszerének újjászervezése során.

4. A közigazgatás újjászervezésének megindulása
az ideiglenes kormány "debreceni" korszakában

(1944. december - 1945. április)

Az új központi hatalom színrelépésének első dokumentumában, az Ideiglenes Nemzeti Kormány *nyilatkozatában* - a moszkvai instrukciókkal összhangban - formulázta a közigazgatás újjászervezését célzó törekvéseit: "Megtisztítja az állami szerveket a nyilasoktól és egyéb németbérencektől, felelősségre vonja a hazaárulókat, demokratikus alapokra fekteti a közigazgatást, *visszaállítja* a községek, városok és megyék önkormányzatát."¹ Ahhoz, hogy ez miként valósítandó meg, először Erdei Ferencnek, az ideiglenes kormány belügyminiszterének 1944. december végi állásfoglalása nyújtott támpontot. Legsürgetőbb feladatnak tekintette

"összekapcsolni a szétesett részeket, újra országgá fűzni össze a magukban vergődő falvakat és városokat. ... Ez a teendő olyan életbevágóan sürgős, és annyira előfeltétele minden előrehaladásnak, hogy ez *háttérbe szorítja a különben szintén sürgető és döntő fontosságú reformok megvalósítását a közigazgatásban és az államszervezet egyéb területén is.* ...

Akármennyire sürgető azonban a szükség és akármennyire nem aktuálisak az adott helyzetben az átfogó reformtervek, mégsem lehet arról szó, hogy a régi rendszer közigazgatási szervezeteit változatlanul és mindenestül restauráljuk. Ez lehetetlen politikailag és lehetetlen gyakorlatilag. Az összeomlás olyan lesújtóan lerázta a régi rendszert minden tartozékával együtt, hogy az új ország még részeiben sem használhatja fel maradványait. Másfelől pedig az újjáépülés, az államélet újból való megindulása olyan égető feladat, hogy azt gyakorlatilag csak a nép közvetlen szervei indíthatják meg. Maga az államszervezet és a közigazgatási gépezet helyreállítása olyan munka, amit csak a felszabadult nép szervezetei, a megelevenedett népi önkormányzatok kezdhetnek meg. ... A legtöbb helyen *nemzeti bizottságok* alakultak és ezek a demokratikus összefogáson alapuló népi politikai szervek megteremtették az önkormányzat népképviselői szerveit és megválasztották a városi és községi igazgatás vezető tisztviselőit.

Az új demokratikus kormányzatnak nem lehet más útja az államszervezet és a közigazgatás helyreállítása és kiépítése felé, minthogy *alapul veszi ezeket a népi*

¹ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány nyilatkozata. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója, 1944-1945. Bp. 1946. 23-24. old. (továbbiakban: INN.)

önkormányzati szerveket, egységesíti, összekapcsolja őket és általános rendelkezésekkel szabályozza működésüket."²

Mindehhez képest számottevő koncepcionális eltérést tükröz a kormány alig egy héttel később - 1945. január 4-én - közzétett rendelete a közigazgatás *ideiglenes* rendezéséről. Eszerint a helyi és területi önkormányzatokat a demokratikus pártok és társadalmi szervezetek *delegáltjaiból* kell életre hívni, úgy, hogy azok "arányos" képviselőket nyerjenek. S bár ezen fórumok létrehozásában igényelte a nemzeti bizottságok közreműködését, egyúttal viszont azt is kimondta, hogy "*a nemzeti bizottságok, mint a demokratikus pártok helyi szövetségesei, politikai szervek, tehát maguk ne illeszkedjenek be a közigazgatás szervezetébe.*"³ Ez egybevágott ugyan a hónapokkal korábban Moszkvában kialakított, illetve a Vörös Hadsereg térségi parancsnoksága által hirdetményben nyilvánosságra hozott - fentebb már taglalt - elképzeléssel, de korántsem volt szinkronban Erdeinek azzal a fentebbi álláspontjával, mely a nemzeti bizottságokat kívánta átminősíteni a reorganizálódó közigazgatás helyi, regionális testületeivé. A korabeli magyar vidék újszülött tisztviselői számára mindazonáltal zavarba ejtő lehetett - és az is volt -, hogy néhány nap eltéréssel különbözőképpen instruálja őket a kormány, illetve annak belügyminisztere.⁴

² Erdei Ferenc: A népi önkormányzat útján. *Délmagyarország*, 1944. december 31. újabban ld: U.ő: Településpolitikai, közigazgatás, urbanizáció. (Szerk: Halász József, Kovács István). Bp. 1977. 347-348.

³ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 14/1945. M. E. sz. rendelete a közigazgatás ideiglenes rendezéséről. *Magyar Közlöny*, 1945. 1. sz.

⁴ A két anyagot szimultán tanulmányozó tisztviselők 1945 januárjában még meglehetősen kevesen lehettek, - egyszerűen a kormány korabeli "akciórádiuszának" korlátozottsága miatt. A szállítóeszközök hiánya - egy részt a németek vitték magukkal, a maradékot a szovjetek vették igénybe -, a telefon-, távíró vonalak működésének esetlegessége, a vasút bénultsága, a szűkös nyomdai papírkontingens stb., erősen korlátozták az új kormányzati központ és a helyi szervek kapcsolattartását. Egykorú elbeszélések szerint a különböző sajtótermékek, Magyar Közlönyök vidékre való eljuttatásában jelentős szerepe volt a Vörös Hadsereg futárszolgálatának. A debreceni Bika szálló előtt megpakolták az induló járműveket az új kormány terjesztésre szánt nyomtatványaival, megkérve a gépkocsival menőket, hogy az útba eső községek templomai előtt szórjanak ki néhány példányt. Ezen az is csak fokozatosan segített, hogy a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló direktívával egyidőben, 1945. január 4-én, a kormány kinevezte a már front mögötti területek főispánjait is. Ez akkor Baranya, Békés, Csanád, Csongrád, Hajdú, Heves, (Nyugat-)Bihar, Nógrád-Hont, Szabolcs-Ung vármegyékre valamint Debrecen,

A diszkrepanciát a kommunista párt sietett feloldani egy néhány nappal későbbi cikkben. A már hazaérkezett pártvezetők közül a publicista erényeiről közismert Révai Józsefre várt az új vezetésen belüli zavarodottságot tükröző probléma megoldása. Egyfelől ugyanis nem lett volna szerencsés az MKP által is támogatott, alig két hete beiktatott - hivatalosan parasztpárti - belügyminiszter diszkreditálása.⁵ Másfelől viszont tudatosítani kívánták a nemzeti bizottságokban, hogy mint "hatóságnak" semmi keresnivalójuk a közigazgatás szervezetében. Mindezt pedig úgy kellett megjeleníteni, hogy ne szenvedjen csorbát az az éppen erősíteni kívánt imázs, miszerint a kommunisták a népi szervek legfőbb patrónusai. Cikke alapján Révai vállalkozása nem volt teljesen sikertelen, amennyiben a meglehetősen körmönfont érvelést jó publicisztikai stílusba csomagolta. Határozottan kiutasította ugyan a nemzeti bizottságokat a közigazgatás szférájából, de ezt politikai szerepük fontosságát hangsúlyozva igyekezett kompenzálni azzal érvelve, hogy e szervek, mint a népi demokratikus átalakulás multiplikátorai továbbra is megkülönböztetett jelentőséggel bírnak.⁶

Hódmezővásárhely, Pécs és Szeged törvényhatósági jogú városokra terjedt ki. Tíz nappal később ugyanezen posztokat Borsod, s vele átmenetileg összevonva Zemplén, Abauj, Gömör és Kishont, továbbá Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Bács-Bodrog, Szatmár-Bereg-Ugocea, valamint Baja, Kecskemét, Miskolc thj. városokban is betöltötték. Attól függően, hogy az adott térség egyes településein a helyi önszerveződés mely stációjánál tartottak, vagy megkezdődhetett az önkormányzatok életre hívása, vagy - attól függően, hogy Erdei Ferenc cikke, a kormányrendelet, vagy éppen az új főispán körlevele érkezett meg először az egyes településekre - továbbra is meglehetősen változatos formában indult meg a helyhatóságok reorganizálódása. S ugyancsak rendre visszatérő fordulat volt a következő hónapok fő-, majd alispáni beszámolóiban, hogy töredékes, hiányos jelentéseiket a hozzájuk tartozó helységek nehéz elérhetőségével, a kommunikáció akadozásával magyarázták.

⁵ "Erdei Ferenc kérte a pártba való felvételét. A határozatunk az, hogy felvesszük, de titokban tartjuk a dolgot." Gerő Ernő 1944. december 28-i jelentése az Ideiglenes Nemzetgyűlés és Kormány megalakulásáról - az ekkor még Moszkvában tartózkodó - Rákosi Mátyásnak. Id: Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok, 1944 - 1948. (Szerk: Izsák Lajos, Kun Miklós). Bp. 1994. Századvég. 13. old. (továbbiakban: Moszkvának jelentjük...)

⁶ *Révai József*: Kellenek-e a nemzeti bizottságok és mire? Néplap, (Debrecen) 1945. január 10. A korszakra vonatkozó források azóta bekövetkezett szélesebb körű hozzáférhetővé válása, illetve a nemzeti bizottságok problémájának a nemzetközi összefüggésekbe való elhelyezhetőség után, már túlhaladhatók azok a - Gerő Ernőt meghivatkozó - magyarázatok a nemzeti bizottságok jelentőségének aláhanyatlását illetően, hogy úgymond fennállt a veszélye "valamiféle kettős hatalom kialakulásának", illetve, hogy a nemzeti bizottságokban "egy fordított előjelű kettős hatalom elemeit vélték felfedezni:" mármint a központi államhatalom, illetve az éppen

1945 első heteiben az MKP komoly részesedése volt a nemzeti bizottságokban. Különösen a legkorábban megszerveződött tiszántúli területeken, ahol leginkább a volt "tizenkilencesek" domináltak ezekben a szervezetekben. S éppen „elsőségük” miatt a következő hónapokban itt váltak élessé a hatásköri villongások a nemzeti bizottságok és az időközben újra működni kezdő közigazgatási fórumok között.⁷ Ezeknek - és a mögöttük meghúzódó, a pártok között is megkezdődő rivalizálásoknak - számottevő szerepük volt abban, hogy az ideiglenes kormány három hónap elteltével, 1945 áprilisában újabb rendelettel próbálta tisztázni a közigazgatás és a nemzeti bizottságok viszonyát. Bár az újabb direktíva két héttel a kormány Budapestre költözését követően - 1945. április 26-án - tétetett közzé, annyiban a "debreceni korszakhoz" számíthatjuk, hogy a megelőző hónapok tapasztalatai, fejleményei alapján fogalmazódott. Ennek paragrafusai részletezik a különböző önkormányzati testületek megalakításakor követendő eljárást, az önkormányzati állások betöltésének módját, külön is kitérve a helyükön maradt, avagy a front közeledtével állomáshelyüket elhagyó tisztviselők jogállása. (Utóbbiak csak az igazoló eljárás kedvező kimenetelét követően voltak alkal-

reorganizálni kezdett helyhatósági szervek ellenében. *Rákosi Sándor - Szabó Bálint*: A pártok állásfoglalása a nemzeti bizottságok kérdésében, 1945 elején. *Párttörténeti Közlemények*, 1967. 1. sz. 74-100., *Beér. J.* 1962. Gerő eredetileg a következő formulával élt; „Eltársak, a nemzeti bizottságok nem kell, hogy második hatalmat képezzenek, vagyis nem arról van szó, hogy a nemzeti bizottságok segítségével mi megbuktassuk a városi vagy a községi önkormányzatot, az Ideiglenes Nemzetgyűlést vagy az Ideiglenes Kormányt. Nem arra vettünk irányt, hogy a nemzeti bizottságokból kinőjjön egy új hatalom. Hisz a kormányzati a szervezetben mi pártunk is képviselve van, tehát a nemzeti bizottság nem egy második hatalomnak a szerve. Gerőnek a „nagy-budapesti” kerületi és községi nemzeti bizottságokban dolgozó kommunisták 1945. március 4-7. között tartott értekezleten elmondott beszédéből kevésbé ismert viszont a következő részlet: „Nem árulok el nagy titkot, ha elmondom, hogy a mi tényleges képviselőtünk ennél jóval nagyobb, mert vannak sokan olyanok a különböző pártokban és szervezetekben, akik hivatalosan pl. szocdemek, ténylegesen azonban hozzánk tartoznak.” *PTI. Arch.* 274. f. 8/4. Az ún. „kettős hatalom” fikciójáról ld. még: *Ságvári Ágnes*: Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten, 1945-1947. Bp. 1964. *U.ő.*: A demokratizmus formái és tartalma Magyarországon, 1944-1948. in: *A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem 1965. évi ünnepi ülésszaka.* (Szerk: Barna Gyula) Bp. 1966. 121-132., *Vida István*: A közvetlen demokrácia és formái a népi demokratikus forradalom időszakában, 1944-1948. in: *A szocialista demokrácia fejlesztésének kérdései.* (Szerk: P. Kálmán Katalin) Bp. 1982. 43-81.

⁷ Lásd erről: *Balázs Béla*: Népmozgalom és nemzeti bizottságok, 1945-1946. (Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta: Lackó Miklós) Bp. 1961., *Csizmadia Andor*: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége, 1944-1948. Bp. 1968.

mazhatók.) Hangsúlyozza a rendelet, hogy csupán a közérdekből nélkülözhetetlen posztok betöltéséről kell mielőbb gondoskodni. Megszünteti a virilizmust, ki mondja, hogy az önkormányzati testületekben csak választott tisztviselőknek van szavazati joguk, újra szabályozza az egyes önkormányzati fórumok szervezetét, hatáskörét, visszaállítja továbbá a városi tanács intézményét. Politikai megfontolásból engedményt tesz a szakképzettségi kívánalmaknak, s a múltban leginkább ellenszenvesnek tartott járási főszolgabírói állást - hatáskörének meghagyása mellett - "járási főjegyzői" tisztségre kereszteli át. Mindemellett a korábbi rendeletnél is kategorikusabban mondja ki: "a törvényhatósági bizottságok, illetve a képviselőtestületek megalakításával a *nemzeti bizottságok közigazgatási hatásköre megszűnik*".⁸ Ennek az újabb rendeletnek a megszületésében egy, a nemzeti bizottságokat elmarasztaló SZEB átirat is szerepet játszott, de a kibontakozó belpolitikai csatározások ugyancsak rontották e szervek hatalmi pozícióit, illetve politikai jelentőségét.

Az e tárgykörben született munkák rendre észrevételezik, hogy a kelet-magyarországi területek 1944. őszi hónapjainak aktív önszerveződéséhez képest a Dunántúlon ez kevésbé regisztrálható. Pusztán formális összehasonlítás esetén a megállapítást nehéz is lenne cáfolni. De vitatható, hogy ezt a szóban forgó térséget jellemző - úgy mond - "elmaradottabb politikai viszonyok" magyaráznák.⁹ Tény, hogy azon területeken, ahol még 1945 tavaszán is harcok dúltak, a reorganizálódás jórészt a fentebb ismertetett - korrigált - kormányrendelet alapján kezdődött meg. Sőt! Annak is nyilván oka volt, hogy Erdei Ferenc újabb két hónap elteltével már az e területekre is kinevezett főispánokat¹⁰ utasította belügy-

⁸ Az INK 1030/1945. ME. sz. rendelete a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló 14/1945. ME.sz. rendelet kiegészítéséről. *Magyar Közlöny*, 1945. 20. sz. ld még: Két év hatályos jogszabályai, 1945-1946. (Szerk: Bacsó Ferenc és mások) Bp. 1947. 153-158.

⁹ *Vida I.* 1982. 53.

¹⁰ A kormány 1945. április 28-i Magyar Közlönyben tette közzé a dunántúli megyékbe, törvényhatósági jogú városokba delegált főispánok névsorát, mely ekkor Fejér, Vas, Veszprém, Sopron, Tolna megyét és az ottani thj. városokat érintette.

miniszteri körrendeletben arra, hogy "ahol még nem alakult volna meg a törvényhatósági bizottság, ott azt késedelem nélkül meg kell alakítani."¹¹ Ez - a korábbi rendelkezések értelmében - az erre "felhatalmazott" nemzeti bizottságok tevékenységének intenzitáshiányára is utalhatna. Az ország keleti és nyugati részei közötti eltérés aligha egyszerűsíthető le a Viharsarok környéki forradalmi ("kuruc"), kontra dunántúli "labanc" tradícióra, érzületre. Az eltérés magától értődően adódott *a helyzet különbözőségéből*. Ez utóbbi térségben nem volt három hónapos interregnuma a központi hatalomnak, mely - szükségből erény helyzetet teremtve - inspirálta volna az öntevékenységet. Ugyanitt nem volt az a mozgulási kényszer, ami a hirtelenjében összeharancsolt debreceni nemzetgyűlés előjátékaként a keleti részek népgyűlései révén aktivizálta a közéletet. Mire ez a régió kívül került a hadműveleti övezeten, már volt kompetens központi kormányzat, döntöttek a újjászervezés során számba jöhető intézményi keretekről, s az is kiderült, hogy mi mindent nemkívánatos csinálni abból, amit Kelet-Magyarországon a hatalmi vákuum produkált.

A helyi önkormányzatok, valamint a különböző szakigazgatási szervek tevékenységének újraindulását követően egyfelől természetesnek tekinthető a nemzeti bizottságok jelentőségének csökkenése. De szerepük, érdemleges politikai súlyuk látványos gyorsasággal történő lehanyatlása - különösen ahhoz képest, amelyet Révai idézett cikkében oly sokat ígérően ecsetelt - elsődlegesen nem a közigazgatásból való kiszorulásukkal áll összefüggésben. Sokkal inkább magyarázza ezt a pártoknak a hatalmi pozícióból való - minél nagyobb arányú - részesezésért megindított küzdelme. A Független Kisgazdapárt és az ideiglenes kormány "polgári szárnya" a nemzeti bizottságok létrejöttének korai - radikálisan baloldali, sőt diktatórikus - fellépéseiből kiindulva, valóban túlzottan "forradalminak" tartotta és eredendően fenntartással fogadta e szerveket. A Ma-

¹¹ A belügyminiszter 5082/1945. B.M. sz. rendelete. 1945. július 11. Pest Megyei Levéltár. XXI - 1 - a. Főispáni (elnöki) iratok, 83/1945.

gyar Kommunista Párt elképzeléseihez, arculatához így közelebb álltak kezdetben ezek a bizottságok. Azt követően viszont, hogy összetételüket - a koalíciós játékszabályok elvárásainak megfelelően - paritásos formára "arányosították", már az MKP is kevésbé tartotta alkalmasnak e - "túlzottan koalíciós" - szerveket saját törekvéseinek helyi szintű érvényre juttatására. *Azaz, a kormánykoalíció két meghatározó pártja homlokegyenest eltérő megfontolásokból ugyan, de - rövid idő elteltével - egyformán sorsukra hagyta a nemzeti bizottságokat.*

Ezt a tendenciát 1945 tavaszától egy további mozzanat is erősítette. A pártok, kezdetben igencsak szűkösen rendelkezésre álló "használhatóbb" helyi kádereket igyekeztek a hatalmi szempontból mind fontosabbá váló közigazgatási pozíciókba juttatni. Bár a nemzeti bizottságok korábbi létrejötte miatt általános gyakorlattá vált a "kettős pozícionáltság" - ugyanazon személyek mindkét helyen folytatott tevékenysége -, az idő előrehaladtával elsődlegessé mindinkább a hatalmi intézményrendszer-hierarchiában szerzett posztok erősítése vált.

Összegezve az eddig mondottakat: a világháború győztes nagyhatalmainak nézeteltérése a nemzeti bizottságok kérdésében eleve kedvezőtlen kondíciót teremtett e szervek számára. Ennek időbeli egybeesése a magyar államiség újjáteremtésével, a körülmények sajátos összejátszása folytán levette a napirendről a szervezeti, intézményi kereteiben is új közigazgatás mielőbbi megteremtésének kérdését. 1944. utolsó hónapjainak közjogi interregnuma idején, a nagyhatalmak álláspontjáról mit sem tudó, a "magukra hagyatott" helyi társadalmak által életre hívott - kényszer szülte - multifunkcionális szervek nem csupán a figyelmen kívül nem hagyható nagyhatalmi elvárások miatt váltak nemkívánatossá. Azért is, mert az egyes pártok számára pozíciószerzési ambícióik szempontjából egyaránt fajsúlytalanná, érdektelenné váltak. A pártok számára sokkal fontosabbak voltak a korábbi szervezeti kereteiben restaurált közigazgatás intézményei, ezért a nemzeti bizottságok jelentősége inkább csak a front elvonulását közvetlenül követő ha-

talmi vákuumban betöltött epizódszerepre korlátozódott. Bár formailag még közel négy évig fennmaradnak, 1945 nyarától a politikai közélet fontos eseményei helyi szinten is jórészt rajtuk kívül, illetve tőlük függetlenül zajlottak.

5. A közalkalmazottak megítélése és az igazoló eljárások
az ideiglenes kormányzat idején

A Magyarország újjáépítésére szövetkező kormányzati koalíció programjának megkülönböztetett fontossággal bíró célkitűzései közül tehát 1945 elején ki maradt a közigazgatás (és ezen belül az önkormányzatok) szervezetének átalakítása. Eleget teendő azonban a - szinte parttalanul használt - "demokratizálás" jelszavának, az igazgatás területén ezt a személyi állomány politikai szempontú felülvizsgálatával vélték megvalósíthatónak.

A hatalmi intézményrendszer személyi őrsváltását önmagában is elősegítette a régi adminisztráció jelentős hányadának elmenekülése. Az új rendszerben is tovább szolgáló, illetve újonnan belépő közalkalmazottak csak egy pozitív döntéssel végződő *igazoló eljárás* nyomán tarthatták meg állásukat. Az ennek lefolytatására létrehozott *igazoló bizottságok*nak azt kellett vizsgálniuk, hogy a közalkalmazottak "1939. szeptember hó 1. napját követőleg tanúsított *magatartása* sértette-e a magyar nép érdekeit".¹

A háború utáni rendszerváltás jellegéből logikusan következő procedúrát azonban több okból eredően sem lehetett következetesen végigvinni. Ezek közül említhető egyrészt a szubjektív döntéseknek tág teret nyitó politikai indíttatású kodifikációs pongyolaság, mely a rendeletben megfogalmazott magatartás vizsgálattal épp úgy vitatható gyakorlati lépéseket eredményezett, mint ahogy kiváltotta a köztisztviselői kar "demokratikusságának" mibenlétéről és mértékéről megindu-

¹ Az INK 1030/1945. ME. sz. rendelete a közalkalmazottak igazolásáról. Magyar Közlöny, 1945. 1. sz. A fenti rendeletet további kiegészítő, módosító jogszabályok (16/1945., 77/1945. ME. sz.) követték, míg végül az 1080/1945. ME. sz. rendelet igyekezett egységesíteni az igazolási eljárás módozatait. ld: Két év hatályos jogszabályai, 1945 -1946. i.m. 189 - 212.

ló - éveken át húzódó sajtópolémiát is.² Az elvi konszenzushiánynál azonban sokkal gyakorlatiasabb okok miatt vált - és maradt - a közigazgatási adminisztráció állandó támadások célpontja. Az új rendszer berendezésének ebben az időszakában ugyanis egyszerre zajlott három, szoros kölcsönhatásban álló folyamat. Az igazolási eljárással biztosítani kívánt "demokratizálás" mellett, ugyanezen időszakban kellett az egyes pártoknak kiállítaniuk saját pozícióképes káderállományukat, s egyúttal fel kellett készülniük az időközben beharangozott nemzetgyűlési választásokra. A demokratikus átalakulás elvi célkitűzése és az ezt megvalósítani hivatott pártok közötti - magától értetődő - hatalmi harc *sajátos kényszerkapcsolatot teremtett a három szimultán folyamat között.*

A hatalomból való minél nagyobb arányú részesedésnek, a pozíciók gyarapításának ugyanakkor nem csupán a rivális pártok hasonló törekvései szabtak határt, hanem egyszerűen a mindennapos káderhiány is. Révai József és Gerő Ernő 1945. folyamán készített jelentéseikben visszatérően arról panaszkodtak, hogy nincs a pártnak megfelelő káderállománya, s a különböző posztokra helyezettek alig alkalmasak feladatuk ellátására.³ Az egyes pártok háború előtti "törzsökös"

² Gyarmati György: A közalkalmazottak politikai megítélésének változása Magyarországon, 1945-1946. Századok, 1985. 2. sz. 518 - 556.

³ Id. erről nevezettek Moszkvába küldött 1944-1945. évi jelentéseit. in. Titkos dokumentumok. 1994. 12-76. Gerő egy alkalommal úgy érvelt, hogy „pártunk a középkaderek szempontjából még mindig sokkal gyengébb, mint a szociáldemokrata párt vagy a független kisgazdapárt, melyek legális tevékenységük évtizedei folyamán kinevelték középkadereiket.” i.m. 66. A vezető kommunista pártkaderek - többnyire elmarasztaló - minősítésre, beleértve ebbe a Moszkvából visszatérteket is, a későbbi „négyes fogat”, Rákosi, Gerő Révai és Farkas Mihály tekintette magát hivatottnak. i.m. A kommunista főispánok, alispánok és polgármesterek 1945. június 8-i értekezletén Házi Árpád (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja) a következőképpen jellemezte a helyzetet. "Meg kell állapítani, hogy mi sajnos nem értünk a közigazgatáshoz. Nemcsak a mi pártunk tagjai nem értenek hozzá, hanem a többi pártok tagjai sem. A Közigazgatásba bekerült új és régi alkalmazottak között a harmóniát meg kell teremteni. Vannak közöttük olyanok, akiket sérelem ért az előző rendszer részéről, pl. az előléptetés kérdésében. Ha ezeket az embereket előresegítjük, megakadályozzuk, hogy olyan új elemek lépjenek el a közigazgatást, amely még rosszabb a réginél is. Ez nem jelenti azt, hogy mindenkiből kommunistát csináljunk, de egy ponton be kell fejezni az emberek oktalan üldözését." Rákosi Mátyás ugyanezen a fórumon a következőket mondta: "Dacára annak, hogy a főispánok szerint nem ők a megye igazi urai, mert az alispán kapja kezébe a hatalmat, mégis az a helyzet, hogy ahol a főispán kommunista, ha jól dolgozik ő a megye ura. Hozzászámítva azokat a megyéket, ahol

tagsága, s kiváltképp kvalifikáltabb káderállománya még a politikai szempontból jelentősebb kulcspozíciók elfoglalására sem volt mindig elegendő. Ehhez járult a kiépítendő több ezer helyi, regionális pártszervezet, valamint a köz- és szakigazgatás státusainak feltöltése. További káderhiányt jelentettek azok a politikai állások, melyeket a jelentősebb - részben újonnan létesített - intézményekben a koalíciós "pártegyensúly" érdekében kreáltak. Ugyanez viszont a közigazgatás reorganizálódásával egyidejűleg, annak a kezdetektől jellemzővé váló direktpolitizálódását is jelentette. Lényegében ezt manifesztálta Rákosi Mátyás is midőn a kommunista fő- és alispánok 1945. június elején tartott értekezletén kijelentette: a tisztviselőket „nem a minisztérium nevezi ki, hanem a kommunista párt, a pártnak biztosított funkciókba. ... Ennélfogva nincs a minisztériumban senki, aki a kommunista párt kinevezését meg tudja változtatni.”⁴ S noha ez elsősorban az ún. kulcspozícióba delegáltakra vonatkozott, a „koalíciós súlyegyenre” érzékeny váló pártambíciók következtében rövid időn belül a teljes státushierarchián végigfutott. Ennek végletes, de korántsem kivételes esetei voltak, midőn a pártok még a sírások, kazánfűtők, bábaasszonyok közalkalmazotti szintjén is éberren vigyáztak hivatali reprezentáltságukra.⁵

kommunista alispán van, 10 - 11 megyében dolgozhatunk így szabadon, mert nemcsak a törvény támogatja őket, hanem a párt is. ... Úgy csináltuk, hogy kommunista rendőrkapitányt oda helyeztünk, ahol sem a főispán sem az alispán nem kommunista. ...A minisztériumban a rendőrség kommunista kezekben van. A főispánoknak vigyázni kell, nehogy szemük előtt a rendőrséget a demokrácia ellen használják fel. " MKP KV Közigazgatási Osztály iratai. PTI. Arch. 274. f. 15/13. Közül ugyanekkor, egy 1945. május 23-i összesítés szerint a főispáni és a rendőrfőkapitányi posztok pártmegoszlása:

	MKP	SZDP	NPP	FKgP	
Főispán:	7	5	5	8	
Rendőrfőkapitány:	16	6	3	-	fő volt.

PTI. Arch. 274. f. 7/186.

⁴ PTI. Arch. 274. f. 15/33.

⁵ "Telefonon sürgősen behívtak a pártközpontba, és egy illetékes vezető elvtárs közölte velem, hogy másnaptól kezdve a Városházán én vagyok az irodalmi osztály vezetője. ... Tegnap kineveztek egy független kispáncs vezetőt a Vízműveknél, ennek megfelelően a Városháza irodalmi osztálya a kommunista párté. Tehát te vagy az osztályvezető. ... Alighogy elfoglaltam a hivatali szobámat, közlik velem, hogy szükség lenne egy fűtőre. Van is megfelelő ember itt áll az ajtó előtt. 'Hát akkor jöjjön be. Felveszem, ha ez az én teendőm.' Erre elmagyarázták, hogy ehhez a személyzeti osztály hozzájárulása kell. Felhívtam a személyzeti osztályt. Megmondtam miről van szó, mire ezt a meglepő kérdést teszi fel a személyzeti osztály: 'Mondd

Ezért is elgondolkodtató, amennyiben történeti feldolgozások is a korabeli politikai minősítő kontextusban veszik át - azt a szociológiailag egyébként helytálló korabeli adottságot -, mint az igazoló eljárások szükségességének ultima rációját, hogy "a régi vágású konzervatív közhivatalnoki kar a felszabadulás után is döntő többségben volt".⁶ Ez két okból is természetes. Fentebb mondtak alapján nem volt - nem is lehetett - a frissiben neokonstituált államhatalom gyakorlóinak (köz)igazgatási váltógarnitúrája. Még olyan mértékben sem, amennyire azt a meglévő és az újonnan kreált posztok egyébként igényelték volna. Másfelől több - fentebb már említett - okból nem is tervez(het)ték a radikális váltást. Az új politikai erők bizonyos frusztráltsága éppen abból eredt, hogy a demokratikus átalakulás meghirdetett programját a közigazgatás területén annak személyzetére kellett korlátozniuk. Ez a személyzet ugyanakkor azokból az itthon maradtakból, illetve azokból a rövidesen hazatértekből verbuválódott, akiknek - saját megítélésük szerint - nem volt félnivalójuk az új hatalmi konstellációtól. S miután azok, akik a különböző „náciatlanítási” rendeletek⁷ hatálya alá estek volna, elmenekültek és vissza sem tértek, Magyarországon ab ovó egy kevésbé kompromittált garnitúrán kezdődött meg a „személyi demokratizálásnak” nevezett tisztogatás.⁸

csak tanácsos uram milyen párt tagja a felvételre kijelölt személy? - Nem mindegy az Nektek? - Ez nem olyan egyszerű, mert vigyáznunk kell az egyensúlyra.!" Behívattam a felettebb nyomorúságosan öltözött, borostás atyafit, és megkérdeztem, tagja-e valamelyik pártnak. Aztán közöltem a telefonba: `szociáldemokrata`. ... Fél óra múltán csöng a telefon, és boldog hangon közli velem a pártegyensúlyozó személyzeti osztálybéli: `Szerencsésen megoldottam, tanácsos uram, a problémádat. Felvettem egy parasztpárti sírásót, így a Te osztályod felvehet egy szociáldemokrata fütőt`" Interjú Hegedűs Gézával. in: *Kabdebő Lóránt: A háborúnak vége lett.* Bp. 1983. 296 - 300. old.

⁶ *Jakab Miklós: Társadalmi változás és a magyar értelmiség, 1944 -1948.* Bp. 1979. 114. old.

⁷ Mivel a német „Entnazifizierung” kifejezés sokkal pontosabban tükrözi a fogalom illetve a politikai-közigazgatási procedúra tartalmát, ezért használjuk ezt a magyar megfelelőjeként tartalmában „nyilastalanítás”-nak tekinthető, de nyelviileg meglehetősen sután hangzó eljárás jelölésére.

⁸ E kifejezéssel élve az eljárás politikai tartalmát pontosan jelölte Gerő Ernő, midőn moszkvai elvtársainak arról tett jelentést, hogy „az államapparátusban tisztogatást hajtunk végre”. Titkos dokumentumok. 1994. 70. A Moszkvából való visszatérését követő első nyilvános fellépése alkalmával Rákosi Mátyás az államszervezet, illetve az államapparátus demokratizálását "a régi

A mindebből óhatatlanul következő politikai konfliktusok mellett ez gerjesztette azt a sajtópolémiát, mely a "régi vágásút", a "konzervatívot" a "reakciós"-sal, illetve "nyilas"-sal összemosó álláspontok kapcsán a háborút követő évek egyik állandósult tematikájává lett. Épp a köztisztviselő társadalom megítélésére vonatkozóan perelt ismert cikkében Bibó István is a régi = reakciós = fasiszta, illetve az új = ab ovo demokratikus leegyszerűsítések ellen.

"A legnagyobb félrefogás a reakció és a faszizmus egy kalap alá vétele. ... A faszizmus egy aktív, támadó álláspont, mely végső, teljesen kibontakozott torz formájában az európai múlt és az európai jövő elleni együttes bűnös támadásként jelentkezik. Akik ebben részesek, azokat meg lehet és meg kell *büntetni*, enyhébb esetben meg lehet nekik *bocsátani*, de mindenképpen úgy lehet őket kezelni, mint bűnösöket. Viszont ez a büntetés nem valami újjáépítő, konstruktív cselekedet, hanem egy múltat lezáró elégtételszerzés és elégtételadás. A nyilasokat és Hitler bérenceit nem azért kell megbüntetni, hogy ezáltal a magyar demokratikus fejlődés útját megnyissuk, mert ezzel magával a demokratikus fejlődés útját egyáltalán nem nyitottuk meg, hanem azért, mert ezzel tartozunk az igazságnak, tartozunk a megsértett emberiségnek és tartozunk a magunk bemocskolt becsületének. A demokratikus fejlődés útjának igazi megnyitása nyilvánvalóan a másik, a reakció elleni harc. Ezt azonban nemcsak hogy tárgyalóteremben nem lehet lefolytatni, de nagyon veszedelmes egyáltalán el is kezdeni. A reakcionárius elsősorban nem támadó emberfajta, hanem mindenekfelett egy valamihez kötött, értékviszonyokba vagy előítéletekbe mereven beágyazott emberfajta. A faszizmussal való sokat emlegetett szövetsége is elsősorban azon épül, hogy a fasiszta - többek között - olyan dolgokat *támad*, amelyektől a reakciós *fél*."

Fejtegetései további részében Bibó arra helyezi a hangsúlyt, hogy a reakció elleni küzdelem sokkal differenciáltabb eljárásmodot követel. Erre azért van szükség, mert csupán így vonható meg a határ a szoros értelemben vett reakció és az általa konszolidációs elemek"-nek nevezett réteg között, akik azáltal válnak „reakciósokká, hogy e kategória propagandisztikus parttalanná tétele bizonytalanságot, sőt félelmet gerjeszt. Mindenekelőtt a baloldali pártok harsány publicisztikai hadjáratai sokkolják a „konszolidációs szférát” abba az irányba, hogy ne tekinthessék magukénak a demokratikusnak hirdetett metamorfózist. Ennek vetülete

tisztviselői kar eltávolításával s új emberek behozásával" azonosította. *Rákosi Mátyás: A pártaktíva feladatairól.* (1945 február 22.) in: *U. ő: A magyar demokráciáért.* Bp. 1948. 37.

a politikai szférában - értelmezése szerint - azt jelenti, hogy tekintettel kell lenni a koalíciós játékszabályokra.

„Nagyon komoly érveket lehet felhozni amellet, hogy ezzel a réteggel egészében és általában nincs mit kezdeni. aki azonban koalícióra lép vele, nem járhat el úgy, mint az egyszeri falusi legény, aki a plébános kérdésére, hogy miért veri a másikat, mikor az *felebarátja*, azt felelte: azt a *felét* verem, amelyik nem *barátom*.”⁹

S hogy a köztisztviselő társadalmat illetően nemcsak a „régiek”, hanem az újonnan bekerültek is differenciáltabban kezelendők, azt kommunista oldalról - igaz, publikusan egyetlen alkalommal - Révai József is elismerte volt.

„A magyar demokrácia fő gyengesége, hogy nem mert és nem tudott alaposan leszámolni a régi rendszer maradványaival, de valljuk be: a bajoknak nem ez az egyetlen forrása. A félelmesen elharapózó korrupciónak például a szabotáló közgazgatási reakció és a szabotáló gazdasági reakció a fő oka, de ki meri azt állítani, hogy a demokrácia által felszínre vetett emberanyag mentes a korrupciótól? ... A magyar demokrácia még nem tisztította meg a maga államapparátusát a régi rendkonok híveitől, máris küzdenie kell *saját embereinek és intézményeinek* elkorcsosodása és elzüllése ellen.”¹⁰

A köztisztviselő társadalmat generálisan elítélő, a reakciókat elsősorban e réteg soraiban megtalálni vélő nézetek már ekkor sem tekinthetők előzmény nélkülieknek. Valójában egy elágazása volt annak a „funkcionális pontatlansággal” zajló vitának, melynek kezdetei az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásától nyomon követhetők. E retorikai konstrukció alapsémája szerint nem csupán a Horthy-rendszer politikai, illetve kormányzati elitjét tették felelőssé az országra zúdult katasztrófáért, hanem differenciálatlanul háramoltatták azt át a „középosztály” egészére, ide értve a régi adminisztráció vezető rétege mellett annak másod-, harmadvonalbeli garnitúráját, illetve tagjait is.¹¹ Azokat tehát, akik -

⁹ *Bibó István*: A magyar demokrácia válsága. BIVT. II. 27-33.

¹⁰ *Révai József*: A demokrácia önkritikája. Szabad Nép, 1946. január 1.

¹¹ Eröss János (FKgP): Utoljára hagytam a középosztály érintését. Én magam, származásom szerint földműves szülők gyermeke, szintén ehhez a középosztályhoz számítok, tehát fesztelesen beszélhetek róla. A tisztelt kormánynak, ha majd rendelkezni fog, ezzel a középosztállyal is számolnia kell, bár meg kell állapítanom, hogy ez a középosztály megbukott, sőt azt mondhatnám, csaknem jóvátehetetlenül megbukott. Ez a középosztály, amely hamburgi gombkötők ivadékaiból [a maga idején közkeletű, bár megalapozatlan utalás Gömbös Gyula származására], cserepárok ivadékaiból [cserepároknak a korábbi évszázadok határőrkatonaikat ne-

helyzetük vagy tevékenységük révén kevésbé kompromittálódva - kezdetben az új politikai berendezkedés számára is elfogadhatóak voltak. Bár az adott körülmények között általánosnak tekinthető németellenesség közepette - amint a parlamenti felszólalásokban is nyomon követhető -, akadtak a „jó magyar - rossz idegen”, valamint az egyéb leegyszerűsítések, tendenciózus általánosítások ellen szólók, a gyakorlatban mindinkább a közalkalmazotti (közép)rétegre szimplifikálódott a propagandisztikus középosztály-ellenesség. Ennek magyarázata leginkább abban lelhető fel, hogy míg a középosztály - mint olyan - nem, addig a (mindenkor) státusfüggő közalkalmazotti társadalom egyedeiben is megragadható, operatív intézkedések alá vonható volt.

vezték], idegenből idevetődött lézengő ritterek ivadékaiból verődött össze, idegen volt ettől a néptől. ... Ez a középosztály tehát a maga egészében országépítésre nem alkalmas. De áll ezzel szemben az is, hogy nem azért bizonyult ez a középosztály rossznak, mert középosztály volt, nem is azért, mert magyar volt, hanem azért, mert idegenekből verődött össze, az utolsó három évtized mesterséges elaljasítási eszközévé vált a mindenkor változó kormányzatoknak. Ez a középosztály azt tanulta meg, hogy ha kis széken, ha nagy széken, ha irodában, ha iskolában, de úgy nézte ezt a népet, mint amely az ő kiszolgálására született. Ez a középosztály bezárkózott hét kulccsal az elefánttoronyba, és csak nézte azt, hogy bajlódunk. Azt hitte, a mi feladatunk hajlongani és napszámra ácsorogni. A magyarnak sem lelkében, sem erkölcsében nem voltak ilyen tulajdonságok." INN. 12.

Hegyesi János (NPP): "Nemcsak a középosztály tagjai voltak azok akik bünt követtek el a magyar nép ellen és ezen keresztül az egyetemes magyarság ellen, de az úgynevezett történelmi osztály tagjai is, akik vindikálták maguknak azt a jogot, hogy ők történelmi osztály, de régen eljátszották, nem illeti meg őket ez a szó. A középosztály tagjai szerintem ennek az úgynevezett történelmi osztálynak kiszolgálói voltak. Legtöbb részük a *hivatali szolgálatból kifolyólag* hajolt oda mindig a hatalom embereihez, mert nálunk amelyen rendszer volt, oda hajlottak. Legjobban tudnám jelképezni ezeket a szél ellen bicikliző biciklistával: lefelé taposás, felfelé görnyedés. Jóllehet, voltak a középosztály tagjai között jóérezsű emberek is. ... Sok derék embert találtam köztük, akik a szemembe elismerték, hogy helytelen ez az eljárás, igazságom van, de hát ez kenyérgörnyedés, és a *tisztviselőknak* úgy kell táncolniuk, ahogy felülről fújják a nótát. Tehát a baj és a bűnök zöme felülről támadt lefelé." INN. 28.

Leitner Jenő (PDP), elismerve a fentebbieknek az ún. történelmi középosztályra vonatkozó kritikáját, disztिंगválást igényelt: "Ugyanakkor azonban képviselem és védelmembe veszem az egyik küldött-társam által bizonyára csak a szónoklat hevében annyira lehurrogott, mondhatnám megbántott középosztályt, mint amelyik most a vajúdas korszakát éli. Éspedig mind a régit: kisiparos, kiskereskedő, kis- és középbirtokos réteget, mind pedig az újat: a köz- és magántisztviselők, orvosok, ügyvédek és írók, művészek rétegét." INN. 31.

ld. még erről: Gyarmati György: 1985., Feitl István: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés létrejötte és jogalkotása. in: A magyar parlament, 1944-1949. (Szerk: Hubai László, Tombor László) Bp. 1991. 16-17.

Noha e kérdésben a kommunista párt az ideiglenes nemzetgyűlés debreceni ülésnapjain még nem hallatta hangját, hamarosan a tisztogatás legvehemensebb képviselője lett, s leginkább ez a párt tartotta folytatólagosan napirenden a politikai minősítésen nyugvó köztisztviselői őrségváltás programját. 1945. március végén, a Budapesti Nemzeti Bizottságnak a közigazgatás megtisztításáról tanácskozó ülésén Gerő Ernő azt javasolta, hogy „olyan esetben, ahol nincs elég ok a népbíróság elé utalásra, de az illető fasiszta, nyilas, munkatáborba utalható legyen”.¹² A már érintett fogalmi összemosással élve tódította a jogilag aligha értelmezhető - javaslatot a tanácskozásról tudósító *Szabad Nép*. „Gerő Ernő elvtárs ... indítványozta, hogy olyan esetekben, amikor nincs elég ok a Népbíróság elé utalásra, de az igazolásra került egyén fasiszta, nyilas *vagy reakciós*, munkatáborba *vagy internáló táborba* legyen utalható.”¹³ Másfél hónappal később az MKP májusi országos értekezletén is ez, a kategóriákat célzatosan vegyítő álláspont jutott érvényre.

„Teljesen tűrhetetlen, hogy lanyhán és hanyagul igazoltassák különböző közintézmények és vállalatok régi, nyilas szellemű, fasiszta szellemű reakciós tisztviselőit, és egyre-másra visszatérjenek a közhivatalokba a régi rendszernek azok a képviselői, akiknek működése tette lehetővé a nyilas uralmat, és akiknek a működése következtében érte hazánkat annyi szenvedés.”¹⁴

Mindezekhez képest némi módosulás attól kezdve volt tapasztalható, amikor - az ideiglenességet felszámolandó - a nemzetgyűlési választások előkészítése került a belpolitikai élet fókuszába. Mivel a választási eredmények (elvileg) a hatalomból való intézményes részesedés újraelosztásának is az alapjául szolgáltak, a pártok, szavazótáborukat szervezetileg is gyarapítani igyekezvén, a „nyitott kapuk” gyakorlatát a közalkalmazotti rétegre is kiterjesztették. Ettől kezdődően az érintett réteggel kapcsolatos megnyilatkozásokban épp úgy változás érzékelhe-

¹² A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei, 1945-1946. (Szerk: Gáspár Ferenc, Halasi László) Bp. 1975. 67.

¹³ *Szabad Nép*, 1945. március 30. A *kurzívált szavak nem szerepeltek* a Nemzeti Bizottság plénumán elhangzott javaslatban.

¹⁴ *Harc az újjáépítésért*, A Magyar Kommunista Párt 1945. május 20-21-i országos értekezletének jegyzőkönyve. h.é.n. (Bp. 1945) 15-17.

tő¹⁵, mint ahogy az - ekkor már javában folyó - igazolási eljárásokban is új szakasról beszélhetünk. Az egzisztenciák tízezreiről döntő igazoló eljárás során - mely a koalíciós pártok delegáltjaiból álló bizottságok előtt történt - a kinyilatkoztatott cél mellett, (és igen gyakran a helyett) két további szempont játszott fontos szerepet: egyrészt a közigazgatás kulcspozícióban megszerzendő minél nagyobb arányú párt-részesedés, másrészt - szem előtt tartva a választásokon való minél eredményesebb szereplést, - ugyanezen pártok tagsággyarapító szándéka. Ezen egymással kölcsönös függésbe kerülő események miatt az igazoló bizottságok tevékenysége korántsem váltotta - nem is válthatta - be a korabeli elvárások szerint hozzá fűzött reményeket. Az egyes pártok, hatalmi pozícióik gyarapítása, illetve tagságuk növelése érdekében nem zárkóztak el attól, hogy a pártjukhoz tartozók

¹⁵ Az enyhültebb hang nem elégedettséget jelentett ugyan, de talán az alábbi - Rákosi Mátyástól származó - beszédrészletek révén érzékelhető a korábban jószerével csak "fasiszta-nyilasreakciók" jelzőkkel illetett réteg kapcsán használt paternalista, és óvatos ígéretésekkel is kecsgetető új hangnem: "Meg lehet állapítani, hogy a köztisztviselők legjobb szakemberei, legszorgalmasabb tagjai a szívük mélyén közel voltak a demokráciához. Csak ennek az érzésüknek az elmúlt rezsim alatt nem volt tanácsos kifejezést adniok. ... A kommunista Párt továbbra is minden el akar követni az igazságos előléptetésekért, az ideiglenes alkalmaztatásokból következő bizonytalanság megszüntetéséért, és nincs az a jogos panasza a közalkalmazotti karnak, amit a Kommunista Párt fel ne karolna, de nyíltan meg kell mondani: mindez hiábavaló, ha a közalkalmazottak mentalitásában nem történik lényeges változás." *Rákosi Mátyás: A közalkalmazottak helye a népi demokráciában. Beszéd a közalkalmazottakhoz, 1945. augusztus 30-án. h.é.n. (Bp. 1945.)* ld. még: *U. ő: A magyar demokráciáért. i.m. 88-95.* Rákosi beszédének mindemellett van egy apró de nem jelentéktelen önéletrajzi "csúsztatást" tartalmazó kitétele is. De emellett azért is érdemes idézni, mivel itt reflektál a korábban már érintett "középosztály" vitára is. "Engem annakidején, amikor Magyarországon szabadon kibonthattuk a zászlónkat, már a *debreceni ideiglenes nemzetgyűlés ülésén meglepett* az a szenvedély, hogy ne mondjam düh, amivel különösen a paraszti képviselők támadták a középosztályt. A középosztály alatt, amint az később kiderült, elsősorban a köztisztviselőket, közalkalmazottakat értették. A jegyzőket, a szolgabírákat és általában azokat, akikkel ők érintkezésbe jutottak. És sajnos ez az animozitás [ellenséges indulat, elfogultság] mind a mai napig változatlanul fennmaradt és félő, hogy átviszik a demokratikus közalkalmazottakra is." i.m. 97. A csúsztatás az idézet kurzívval szedett részére vonatkozik. Rákosit ugyanis aligha lephette meg bármi is az ideiglenes nemzetgyűlés debreceni ülésén -, mivel nem volt ott. Csak egy jó hónappal később, 1945. január végén, a fegyverszüneti egyezmény aláírására Moszkvába utazott magyar kormánydelegációt haza szállító vonathoz kapcsolt, elkülönített kocsiiban érkezett Debrecenbe.

"Szóvá kell tennem, hogy a közigazgatásban még mindig nagyon sok az olyan köztisztviselő, aki nem híve a demokráciának. A mi véleményünk szerint fiatal demokráciánk nincsen biztosítva addig, amíg a közigazgatásba az eddigieknél hasonlíthatatlanabban nagyobb mértékben nem vonulnak be a népi erők." Rákosi Mátyás felszólalása az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1945.

igazolását előmozdítsák. Természetes, hogy ily módon a közhivatalnoki karban növekedett a pártok iránti affinitás, különösen azok körében, akik úgy érezték; igazolásukat biztosítandó rájuk fér némi párttámogatás. Találónan jegyezte meg ezzel kapcsolatban egy korabeli publicista, hogy "minél inkább baloldalt áll egy párt, annál inkább vigyázzon, mert a jobbszélről menekülők [korábbi] ballépésük nagyságát az átlépés nagyságával próbálják sokszor kompenzálni".¹⁶

Mindez természetesen nem csupán az igazolások és a pártokhoz tartozás ügyét „zárta rövidre”, hanem a egy harmadik elem, a pártok hivatali térfoglalásában is újabb változást indukált. A legelterjedtebb pozíciószerzési módszernek az a változat tekinthető, melyet a kommunista pártközpont egyik belső használatú "demokratizálási" tervezete 1945 júliusában írásban is rögzített. Ez a kulcspozícióba helyezett pártkáderek feladatává tette, hogy hivatali hatáskörükben minél több további párttagot helyezzenek állásba, illetve a már alkalmazásban álló és megfelelőnek ítélt tisztviselőket léptessék be pártjukba.¹⁷ E taktika-váltás ellent-

szeptember 6-i ülésén. INN. 50. Id. még: *Rákosi Mátyás: Akadályok az újjáépítés útján*. Szabad Nép, 1945. augusztus 12.

¹⁶ *Acsay Tihamér: Hány igaz találtatik? Kis Újság*, 1945. május 17.

¹⁷ "A minisztériumban már vezető kulcsállásban lévő kommunista táblázatos kimutatásban jelenti a párt központi vezetőségének, hogy hány főosztály és osztály van az illető tárcánál, és esetleg még milyen fontos állás van, ahová elgondolása szerint feltétlenül kommunisztát kellene helyezni. A pártközpont a jelentések alapján szintén vezet egy táblázatos kimutatást, amelyből állandóan meg lehet állapítani, hogy az egyes minisztériumokban, a közép-, és alsó fokú hatóságokban milyen arányban, illetve számban van a párt képviselve. A párt központja a minisztériumokban a személyzeti ügyeket intéző kommunistával, illetőleg, ha ebben az állásban nem kommunista van, akkor a legbefolyásosabb állásban lévő kommunistával közli azoknak a nevét, akiket a minisztériumban vezető állásba kell helyezni. Ennek megtörténtét a pártnak haladéktalanul jelenteni kell. Ugyanígy kell eljárni a közép- és alsó fokú hatóságok vezető állásainak betöltésénél is. Pótlás a szimpatizánsok pártba szervezésével, valamint más területekről, rövid tartamú tanfolyamokon átképzett dolgozók közszolgálatba állításával. ... Ha ezeket megvalósítjuk, kommunista kézen lesz a közigazgatás." Javaslat a közigazgatás személyzetének átalakítására. 1945. július. PTI. Arch. 274. f. 15/1. A fellelt beszámoló, jelentések arról tanúskodnak, hogy ugyanekkor hasonló akcióba kezdett SZDP is. "Újonnan átszervezett közigazgatási osztályunk augusztus elejétől kezdve nagy lendülettel kezdett hozzá a köztisztviselők megszervezéséhez, ugyanakkor, amikor ezen a téren a kommunista párt is élénk aktivitásba kezdett. ... Az ezidőszerint még korántsem teljes nyilvántartás szerint az egyes minisztériumokban tagjaink száma a következőképpen oszlik meg:

Városháza [Bp. székesfőváros]

mondásos eredményeit és végkifejletét az események alakításában tevélegesen résztvevő kortárs, Vida Ferenc, az MKP egyik vezető jogi szakreferense, (nem sokkal később a közalkalmazotti B-lista miniszteri biztosa) - utólag - a következőképpen összegezte:

„Kezdetben nagyítón keresztül néztük meg a múltjukat [a jelentkezőknek], kétszer is kipróbáltuk őket, vizsgáztattuk áldozatkészségből és azután ... elküldtük őket a szociáldemokrata pártba, mert nem találtuk őket elég érettnek. ... [Később] a tagtoborzás során megindult az özönlés a pártba: 1945 nyarán azok az elvtársak, akiket néhány hete, hónapja visszautasítottunk, ismét jelentkeztek munkára. De sajnos megindult a párt felé a karrieristák tülekedése is, hogy az ő zsebükben is tagkönyv legyen. És mi legfeljebb azoktól szabadultunk csak meg, akik véletlenül lelepleződtek, hogy egyszerre két-három pártnak is tagjai, szorgalmasan fizetik mindenütt a tagdíjakat. Így nemcsak az aktivisták száma nőtt rohamosan, de szédítő iramban emelkedett a párt tagjainak a száma is. Volt olyan nap, amikor száz tagkönyvet osztottunk ki [Budapest V. kerületéről van szó - gy. gy.] részben aktivisták, részben karrieristák között. De mi akkor mindebből semmit sem láttunk, a siker megszedített bennünket. Mi csak azt láttuk, hogy egyre többen és többen vagyunk gyűléseinken. ... Érik a termés, rövidesen számot vethetünk munkánk eredményé-

Belügyminisztérium	34
Közellátási Minisztérium	38
Pénzügyminisztérium	800
(és a hozzá tartozó hivatalok)	
Közlekedési és Kereskedelmi Min.	48
Földművelési Minisztérium	18
Igazságügyminisztérium	450
[véltetően a (nép)bíróságokat, ügyészségeket is beleszámítva]	
Iparügyi Minisztérium	43
Népjóléti Minisztérium	53
Külügyminisztérium	2
Honvédelmi Minisztérium	7"

Jelentés az SZDP Központi titkárság Közigazgatási Osztályának 1945. augusztus 1 - szeptember 15. közötti működéséről. PTI. Arch. 283. f. 27/1.

A következő beszámoló szerint a Közigazgatási Osztály (pontosabban az SZDP vezetése) a rendőrségen belüli pozíciószerezésre összpontosította erőfeszítéseit, "azért, hogy akiket csak lehetett az ésszerűség és a realitás keretein belül a lehető legmagasabb rangra terjesszünk elő. Benyújtott listánk igen kevés változtatással keresztül is ment. ... A detektívtestületnél 457 kinevezésre felterjesztett közül eddig 353 szociáldemokrata elvtárs volt. Ennek az a magyarázata, hogy a bűnügyi detektívek nagy része a régiiek közül pártunkhoz csatlakozott, és mióta osztályunk működik sok elvtársunkat sikerült a detektívtestületbe bevinni. A politikai rendőrségen nem ilyen jó a helyzet. Az itteni kinevezésre előterjesztett 700 detektív közül csak kb. 100 szociáldemokrata elvtárs van." Jelentés az SZDP Központi Titkárság Közigazgatási Osztályának 1945. októberi működéséről. PTI. Arch. 283. f. 27/1.

ről. Így mondtuk: 'aratni fogunk'! A választás hajnalán ért bennünket a nagy csalódás...."¹⁸

¹⁸ Vida Ferenc visszaemlékezése, „A csalódás” címmel. PTI. Arch. H-v-15. 1-2. Nem teljesen világos az idézet záró mondatának az a kitétele, hogy a választás *hajnalán* számot vetett az MKP a különböző prognózisokban akár abszolút győzelmet sem kizáró várakozásainak kudarcával. Így csupán vélelmezhetjük, hogy ekkor juthatott el a kommunista párthoz a Magyar közvéleménykutató Intézetnek az a jelentése, mely - október második felében készített felmérései alapján - az MKP-nak a szavazatokból való részesedését (országos átlagban) 18 % körül prognosztizálta. Id: Jelentés az 1945. októberi országos közvéleménykutatás eredményeiről. MTI Magyar Közvéleménykutató Szolgálat. (Gépirat a szerző birtokában.) Ezúton fejezem ki köszönetemet Varga F. Jánosnak az anyag rendelkezésemre bocsátásáért.

A tagtoborzás intenzitásának változása korántsem korlátozódott Budapestre. „Nem sokkal az indulás után Szegeden már száz tagja volt a kommunista pártnak. Akkor meglátogatta őket Vas Zoltán, kijelentette, hogy Szegeden nincs száz kommunista, és szigorúbb tagfelvételre utasította őket. Ennek az útmutatásnak megfelelően kénytelenek voltak régi, szervezett munkásokat is elbocsátani a pártból. Két hónappal később viszont a városba látogató Farkas Mihály már azért szidta össze őket, hogy nem folyik elég erőteljesen a párt szervezése.” *Somlyai Magda*: A népi demokratikus átalakulás kezdetének politikai és társadalmi küzdelmei, 1944 ősze - 1945 nyara. Akadémiai doktori értekezés kézírata. Bp. 1983. 350-351. Rákosi Mátyás ugyanerről a következőképpen szólt az Ideiglenes Nemzetgyűlés kommunista frakciójának 1945. szeptember 4-i értekezletén: "A szociáldemokrata párt taglétszáma általában ötven százalékkal magasabb mint a kommunista párté. A szociáldemokrata párt minden különösebb vizsgálat nélkül veszi fel a tagokat. A kommunista párt megnézi, két ajánlás szükséges, és majd egy bizottság dönt, hogy felveszik-e vagy sem. Ezt a módszert túlhajtották baloldali és szektarianizmusra hajlamos elvtársaink. A tagfelvételtől tag visszautasítás lett, kicsit a vizsgálóbíró vallatásához hasonlított. Sok derék munkás és paraszt ezért mérgében elment a szociáldemokrata párthoz. ... Párttagságunk 350 - 400.000 között van. Nekünk most már toborozni kell." PTI. Arch. 274. f. 9/3.

A "tagtoborzás", s egyáltalán a választási előkészületek kérdésével részletesen foglalkozik *Balogh Sándor*: Választások Magyarországon, 1945. c. kismonográfiája (Bp. 1984. 48-88.), mindazonáltal érdemes felidézni a kommunista pártvezetés kampány-előkészítésének néhány - eddig publikálatlan - mozzanatát. Az MKP KV Politikai Bizottságának 1945. augusztus 15-i ülésén többek között a következők hangzottak el:

"Kádár János: Helyesebb lenne a választásokat jövő tavasszal megtartani. ... A demokratikus front csak egy részét öleli fel a választóknak.

Rajk László: Vannak még olyan helyek, ahol a párttitkárok diktálnak. A veresegyházi párttitkár pl. fuvart rendelt ki a kommunista párt részére.

Kádár János: A vidéki diktátorok bizonyos mértékben jól fognak jönni a választásoknál. A kommunista pártot sok helyen még mindig úgy tekintik, mint hatóságot, s ennek megvan a pozitív oldala is.

Rákosi Mátyás: Ez nemcsak vidéken van, bizonyos mértékig fennáll Budapesten is.

Kádár János: Az emberek mint hatósághoz fordulnak a kommunista párthoz, és így lesz a választásokon is.

Kovács István: Kétségtelen, hogy a párt meg fog erősödni a választási küzdelemben. Fontos, hogy a választásokig is kézzelfogható dolgot adjunk a tömegeknek. Itt figyelembe kell venni azt, hogy az ellátás terén sok vidéki város rosszabbul áll mint Budapest. sok helyről panaszok jönnek, hogy nincs cukor.

Rákosi Mátyás: Meg fogjuk mondani, hogy válasszátok meg a kommunista képviselőjelölteket és fogtok kapni cukrot. ... A termés akármilyen rossz, nyolc hónapra elég.

Szükség van a választásokra nemzetközi okokból is. A Szovjetunió a választás után elismeri a magyar kormányt. Egy éven belül komoly javulás nem várható. Segítséget az oroszokon kívül nem kaphatunk. Összefoglalva: nincs kitérés a választások elől. A többi pártban pánikot fog kelteni, hogy mi belefekszünk a munkába." PTI. Arch. 274. f. PB. F. 27.

Egy héttel később a Központi Vezetőség plénumán vitatták meg ugyanezt a kérdést.

Rákosi Mátyás: "... Az aratás lényegesen rosszabb lett, mint ahogy azt hat-nyolc héttel ezelőtt gondoltuk. ... Ez a tél nagyon nehéz lesz. Nemcsak azért, mert nincs tető és nincs ablak, hanem nem lesz tüzelő és más sem. ... Ezek a zavarok elsősorban a demokrácia legfontosabb pártjának, a Kommunista Pártnak a tömegeit, az ipari munkásokat fogják érinteni, akiknek a hangulata a legközelebbi aratás bekövetkeztéig rosszabbodni fog. ... A gazdasági nehézségeket a reakció érthető okokból a kormányban levő demokraták és elsősorban a kommunisták ellen fogja kihasználni. Nincs tényező, amely arra készítené, hogy a választásokat húzzuk, ellenkezőleg. A benyomás olyan, hogy ha most választunk, akkor a párt elégséges eredményt fog elérni. ...

A mi meggondolásunk az, hogy ha együtt megyünk a szociáldemokratákkal, akkor igen jelentős kommunista-szociáldemokrata többség lesz Budapesten. talán 70 százalék, talán ennél több vagy kevesebb, de mindenképpen imponáló többség, amit egyedül nem tudnánk elérni. ... Óriási jelentőségű volna egy budapesti győzelemmel indulni az országos választásokon, mert ez a győzelem jótékony hidegzuhany lenne a kisgazdapárt vérmes reményeire. Egy amerikai újságíró járt nálam. Előzőleg Balogh [István miniszterelnökségi] államtitkárnál járt, aki azt mondta neki, hogy a kisgazdapárt jelentős, abszolút többséget kap. ...

Nem zárhatjuk ki az összes volt fasisztákat a választójogból, mert ezek száma több százezerre rúg. Politikailag ez nem volna helyes. Az volna a benyomás, hogy erőszakolt választásokat csinálunk, hogy a lakosság egy részét, amelyről feltételezhető, hogy nem szavaz ránk, azt kizárjuk. ... Ezeknek a fasisztáknak jelentékeny része ipari munkás vagy földnélküli dolgozó paraszt volt - gondoljunk a Böszörményi-féle kaszáskeresztesekre -, akiknek jelentékeny része most pártunk tagja. ...

Kommunista őszinteséggel be kell vallani, hogy nem mondhatjuk, hogy a kommunista tisztviselők sokkal különbek, mint a többiek. ...

Révai József: A sajtópolitikáról. A [helyi] lapok közös vállalkozások. Itt az a helyzet, hogy meg kell próbálni részleghajlóbbá tenni ezeket az újságokat, anélkül, hogy a lóláb nagyon kilógna, s anélkül, hogy szakadásra kerülne sor a szerkesztőségekben, vagy a Nemzeti Bizottságokban. Mit jelent ez? Azt jelenti, hogy a kommunista gyűléstudósításokat [sic!] bővebben hozni, a tipográfiát úgy intézni, hogy a kommunista párt hírei fettel [vastagon] legyenek szedve, és elbújtatva legyen a kisgazdapárté....

A mi közfunktáriusainknak, főispánoknak, alispánoknak, főjegyzőknek, polgármestereknek a választások tartamára fel kell függeszteniük a pártatlanságukat. Nem olyan értelemben, hogy a városi vagy a megyei kasszát adják át, hanem olyan értelemben, hogy 1./ munkaidejük nyolcvan százalékát választási harcokra kell fordítani és nem lesz jó alispán, főispán vagy államtitkár, aki nem ezt csinálja. 2./ Hivatali hatalmukat állítsák a választás szolgálatába. Ne szégyelljék magukat enyhe nyomást gyakorolni. ...

Ha külön indulunk [mármint a szociáldemokratákkal tervezett választási blokkot mellőzve], legalább 35 %-ot kell megkapni országos viszonylatban. ...

Rajk László: ... Budapest területén, miután megvitattuk a kérdéseket, a következőképpen tettük meg az előkészületeket. Minden kerületben kiválasztottuk a legaktívabb elvtársakat, kb. két-háromszázat. Beosztottuk őket agitációs alcsoportokba és felosztottuk a kerületeket. Minden elvtársra egy-egy utcarész került. Be kellett járni a házakat, politikai agitációt kellett kifejteni és ezen keresztül megismerik a lakók politikai felfogását. Minden elvtárs számon van tartva, hogy elvégezze azt a házat, ami ki van rá osztva. Két héttel ezelőtt kezdtük

meg ezt a munkát, és pl. már a IX. kerület teljesen fel van dolgozva. Az I. III. IV. kerületben fel van dolgozva, hogy kik a kommunisták, szociáldemokraták, semlegesek, s kik a reakcióso-

...

Az utolsó héten 7.060 taggal emelkedett a létszám Budapest tizennégy kerületében. Összes tag: 53.235. Esztergom-Komárom megyében 20-25000. Csepelen május 10-én 2.260 volt a taglétszám, ahol közel 14.000 munkás dolgozik. ... Kiadtuk a jelszót, hogy minden üzem legalább ötven százaléka a kommunista párt tagja legyen. Az utolsó három hétben ugrásszerűen emelkedett a taglétszám. Az utolsó héten ezren léptek be. Jelenleg összesen 4.070. ...

Safrankó Emánuel [akkor kecskeméti területi párttitkár, a KV póttagja]: ... a szociáldemokraták csábításainak úgy vettük elejét, hogy a községekben a gazdák között 320 lovat osztottunk ki. Mindjárt kommunista lett a falu. Javaslom ezt országos méretben megvalósítani. ...

Rákosi Máttyás : (zárszava) A pártnak legyen választási irodája, sokszor ki se legyen írva, hogy milyen párté. Legyen kiírva, hogy választási, esetleg panasziroda, ahol remélhetőleg mindenki olyan tanácsot fog kapni, hogy a Kommunista Pártra fog szavazni. ..."
Az MKP Központi Vezetőségének 1945. augusztus 23-i ülése. PTI. Arch. 274. f. KV. F. 81.

Egy héttel később, a budapesti kommunista pártapparátus értekezletén Révai József megismételve a fentebb már idézett kampánytechnikai ötleteit, a választások kimenetelét illetően még optimistább hangot ütött meg. "Optimizmussal kell belemenni a választásokba azért is, mert sok technikai és helyzeti előnyünk van. Több autónk van mint másnak, a magyar demokrácia irányító pártja vagyunk és nem fogjuk szégyelleni a politikai és technikai előnyöket igénybe venni. Sirjanak azután, hogy ők [mármint a többi párt] tiszták voltak a választásoknál. ... Ha így fogjuk fel, meg vagyok győződve, hogy a dolog sikeres lesz, és hogy a budapesti választásokon a munkásegységlistával el fogjuk érni azt, amit el akarunk érni, nemcsak a többséget, hanem egy lenyűgöző, a 70 százalékot nemcsak megközelítő, hanem azt túl is haladó többséget. ...

Felfrissíteni, kitisztogatni a közigazgatást. Ezt országosan és Budapesten is fel kell vetni. Munkásokat, haladó értelmiségieket a nép választottait a közigazgatásba! Ezt kerületenként kell konkretizálni - ha szabad magam pestiesen kifejezni - pofára. Tehát kipécézve egyes embereket. Azokat, akik bennmaradtak a közigazgatási apparátusban, akik még mindig a régi szellemet képviselik, a régi módon dolgoznak." PTI. Arch. 274. f. 9/11.

6. A közigazgatás reformja a pártok 1945. évi politikai állásfoglalásaiban

Ahhoz képest, hogy a közigazgatás, az önkormányzatok *szervezeti* megújításának kérdése - mint már szó volt róla - az 1944 végén létrejött Ideiglenes Nemzeti Kormány programjában nem szerepelhetett, 1945-ös év folyamán - különösen az őszi hónapokban egymást érő választási gyűléseken - egyre előkelőbb helyre került. A "demokratizálás" megmaradó központi kategóriája, a korábban hangsúlyozott személyi kontraszelekción túl, fokozatosan bővült egy "népet szolgáló" közigazgatási intézményrendszer programpontjaival. Az átalakításra vonatkozó tartalmi jegyek különbsége ebben az időszakban még inkább csak hangsúlyeltolódásokban érzékelhető, ami persze a megnyilatkozások műfajából - a politikai propaganda jellegéből - is következett.

Az MKP 1945. május 20 - 21-i pünkösdi konferenciáján Rákosi - amint azt korábban idéztem - még a személycserékre koncentrált, s a reakciós, fasiszta szellemű tisztviselőknek a közhivatalokból való mielőbbi eltávolítását követelte. A hivatali pozíciókba helyezett kommunistákkal szemben támasztott követelmények között szorgalmazta ugyanakkor a szakirányú ismeretek mielőbbi elsajátítását. Mindemellett politikailag is károsnak ítélte hogy a párt káderei fegyelmezetlenek, nem veszik figyelembe a koalíciós viszonyokat.¹ Rajta kívül Beér Jánosnak „A Magyar Kommunista Párt közigazgatási politikája” c. broszúrájában olvashatunk a párt e tárgyra vonatkozó nézeteiről. Eszerint a népet szolgáló közigazgatás megteremtését tűzik ki célul, amelyhez azonban „a közigazgatás szervezetét telje-

¹ Rákosi a túlzottan balosoknak, szektásnak minősített magatartás képviselőit leginkább a legkorábban aktivizálódott/aktivizált volt „tizenkilences” veteránokban vélte felfedezni, s őket jelölte olyannak akik a legkevésbé képesek „átállni” az illegalitás szűk horizontjáról a legális kormánypárti felelősség megkövetelte új körülményekre, s az ennek megfelelő tevékenységre. ld: *Harc az újjáépítésért.* i.m. 16-17, 25.

sen új demokratikus szellemnek kell áthatnia.”² Ezt elérendő a kulcspozíciókat rátermett, bár előképzettség nélküli munkásokkal és paraszttal kell betölteni, akik a legszükségesebb szakismereteket különböző, szervezés alatt álló, gyorsított közigazgatási képesítő tanfolyamokon szerezhetik meg.³ Mindazonáltal a szerző szerint a szakképzettség a "rátermettséggel" minden további nélkül kiváltható, helyettesíthető. A munka a demokratikus reorganizálás másik feltételeként erős helyi önkormányzatok szervezését jelölte meg. „Az ország közigazgatásának demokratikus felépítése csak akkor van biztosítva, ha a helyi önkormányzatok nemcsak helyi ügyeiket intézik egyedül, hanem kezdeményező és ellenőrző szerepük az ország ügyeiben is érvényesül.”

A szociáldemokraták soros (35.) kongresszusukon az elfogadott akcióprogramban rögzítették a közigazgatás átalakításáról vallott álláspontjukat. Ennek központi kategóriája a „tisztá önkormányzat”, melybe a központi hatalom beavatkozása csak akkor engedhető meg, „ha olyan zavarok következnek be, melyeket önkormányzati úton kiküszöbölni nem lehet, vagy pedig országos érdekű ügyről van szó.”⁴ E steril önkormányzatiság részleteiben ki nem fejtett tartalma még ke-

² „A Magyar Kommunista Párt közigazgatási politikájának célja a közigazgatás demokratizálása. Olyan közigazgatási szervezet kiépítését követeljük, amelyben a köztisztviselők és a közigazgatási gépezet munkáját kizárólag a nép, a közösség érdekei vezérlik. Olyan közigazgatást követelünk, amelyben szabad, független, anyagilag biztosított és a néppel szorosan egybeforró közigazgatási tisztviselők dolgoznak. Olyan demokratikus közigazgatást, melyet a magáénak érez a nép és tudatosan elősegíti, támogatja annak munkáját.” Beér János: A Magyar Kommunista Párt közigazgatási politikája. Bp. 1945. 2-3.

³ Akik ezeken „a közigazgatás demokratikus szellemű megújítása” céljából szervezett képesítő tanfolyamokon sikeres vizsgát tettek, alkalmazhatók voltak azokra az állásokra, amelyek betöltését korábban jogi, állam-, vagy közigazgatástudományi tudori oklevélhez kötötték. 10.070/1945. M. E. sz. rendelet. in: Két év hatályos jogszabályai. i.m. 115-116. ld. még: Hencz Aurél: Felsőfokú közigazgatási szakemberképzés Magyarországon, 1848 - 1948. Szeged, 1981. 256-273.

⁴ Balogh S. - Izsák L. 1977. 205. A Szociáldemokrata Párt munkaterve Magyarország gazdasági, politikai és szellemi újjáépítésére. in: A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai, 1944-1948. (Szerk: Rákosi Sándor, Szabó Bálint) Bp. 1967. 99-118. Edokumentumkötetnek a közreadói lábjegyzetben tájékoztatnak arról, hogy a kongresszusra készített közigazgatási reformtervet ott - idő hiányában nem - ismertették, mindazonáltal feladataul szabták az új pártvezetőségnek, hogy "minden lehető elkövetve munkálkodjon a reformjavaslat elkészültén, s annak megvalósulása érdekében. Az eredeti tervezet ugyanakkor

vésbé világos, miután a dokumentum néhány sorral lejjebb azt rögzíti, hogy az önkormányzatokat a központi kormány irányítja és ellenőrzi. Továbbmenve, a közigazgatás demokratizálásának egyik lényeges előfeltételként jelöli meg, hogy a köztisztviselőket minden szinten beavatkozástól mentes tükös választások eredményeként töltsék be.

A Független Kisgazdapárt 1945 tavaszán készült programtervezetében sürgős közigazgatási reformot prognosztizált, de részleteiben csupán a hivatalnokok mentalitásának megváltozását „nép felé fordulását” igényelte, valamint azt, hogy a „rátermettség” alapján stallumba helyezett köztisztviselők „aktatologatás helyett valóban a köz szolgálóiként” intézzék a lakosság ügyeit.⁵ Ehhez képest a párt 1945. augusztusi nagyválasztmányi ülésén a küldöttek két egymásnak ellentmondó okmányt is szentesítettek. A párt vezetőségének Tildy Zoltán által előterjesztett határozati javaslata egy centralizált a központi kormányzat dominanciáját érvényre juttató államszervezet mellett kardoskodott. Ugyanakkor a párt ún. „paraszttagozata” egy olyan - szintén elfogadott - elaborátumot vallott magáénak, mely egy kiterjedt önkormányzati hatáskörön alapuló decentralizált igazgatásért szállt síkra, ahol „a nép széles rétegei” [értsd: a birtokokkal bíró gazdatársadalom képviselői] gyakorolnának ellenőrzést a közhivatalok működése felett.⁶

feloldani látszik a publikus változat különböző pontjai közötti ellentmondást is. E megfogalmazás szerint, " az önkormányzatoknak lehetőségig teljes kiépítésével *egyensúlyba kell állítani* a központi kormányzat befolyását, egyrészt hogy a közigazgatás egységes gyakorlata biztosíttassék, másrészt, hogy a törvények egységes megvalósításával a dolgozók egyetemes érdekei megvédhetők legyenek esetleges partikuláris törekvésekkel szemben." A kommunista állásponttól eltérően ez a tervezet csupán "a közszolgálat érdekeinek sérelme nélkül"-i esetekben tartja érvényesíthetőnek a "rátermettséget" a szakképzettség ellenében. i.m. 462-463. ld. még: *Molnár János: AZ SZDP 1945. utáni akcióprogramja. Politikai Főiskola Közleményei, 1977. 3. sz.*

⁵ A Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt programjából. in: *Balogh S. - Izsák L. 1977. 170.*

⁶ Mit kell tudni a Független Kisgazda, Földmunkás- és Polgári Pártról. Írta: *Nagy Ferenc*. Bp. 1945. 18., *Balogh S.- Izsák L.*: i.m. 181-182., *Vida István*: A Független Kisgazdapárt politikája, 1944-1947. Bp. 1976. 65-74.

Az 1945. évi nemzetgyűlési választásokat megelőzően a közigazgatás átalakítása tárgyában publikussá lett állásfoglalások közül *A Nemzeti Parasztpárt Kiskátéja* lépett túl a többi pártnak inkább csak a „káderlapos demokratizálásra” koncentráló álláspontján. Az egyébként szintén választási programként megjelentetett brosúrában e részek összeállítói „egy jellegzetesen magyar viszonyokra épülő” erős önkormányzatokon nyugvó közigazgatás megteremtésének szükségessége mellett érveltek. Ennek alappillére, hogy első fokon *a község valóban önkormányzati fórum* legyen, amely „költségvetését az országos szempontok betartásával” saját képviselőtestülete által határozza meg, s a helyi kérdésekben a korábbinál kiterjedtebb önálló döntési jogkört mondhasson magáénak. Az igazgatás *területi reorganizációjára* is kitérve javasolták, hogy „a közlekedési úthálózat tal együvé tartozó községek egy vármegyéhez tartozzanak, ne kelljen napokat eltölteni a vármegye székhelyére való utazással”. Megyei szintű vagy éppen *több vármegyét „kiszolgáló” közigazgatási bíróságok* létesítését szorgalmazva vélték gyorsíthatónak a jogorvoslatok intézését. A köztisztviségeket „a népből kikerült” értelmiségiekkel tervezték betölteni, ezen túlmenően pedig „parasztok és munkások menjenek be a hivatalokba minél többen, hogy még ezzel is demokratikusabbá tegyünk a közigazgatást.”⁷

Mindezek mellett Erdei Ferenc belügyminiszter korabeli írásai, beszédei tájékoztatnak a közigazgatás átalakítására vonatkozó elképzelésekről. Augusztus elején már arról számolt be, hogy egy átfogó közigazgatási reformtervezet „rövid idő belül kész lesz arra, hogy amikor azt a politikai körülmények megengedik és megkívánják, akkor ezt a kész tervet, mint közigazgatásunk átfogó és gyökeres, demokratikus és népi reformját végrehajthassuk.”⁸ Másfél hónappal később vi-

⁷ *A Nemzeti Parasztpárt kiskátéja*. Bp. 1945. 32.

⁸ *Erdei Ferenc: A rendőrségről és a közigazgatásról*. Beszéd a pécsi magygyűlésen, 1945. augusztus 8-án. in: *U.ő: Politikai írások*. 1. (Szerk: Kulcsár Kálmán). Bp. 1988. 338. Egy korábbi népgyűlési beszédének fennmaradt vázlatára szerint a Belügyminisztériumban az eddig már érintett igazolási, képezési, illetve szervezeti reform mellett az *önkormányzati választásokat* előkészítő törvénytervezeten is dolgoztak, de ennek eddig nem akadtam nyomára. i.m. 287. Egy

szont már a közigazgatás megújulásába vetett remény elmúlásáról írt.⁹ Ennek okát elsődlegesen abban vélte felfedezni, hogy az igazolási eljárások - korántsem kielégítő kontraszelekciója - eredményeként a közalkalmazottaknak mindösszesen csak 19 %-a „új elem”. Ebből arra a következtetésre jutott, hogy teljesen megalapozottak „a közigazgatásban érvényesülő reakcióról” hangoztatott nézetek. S noha cikke címe szerint „a közigazgatás újjáépítéséről” értekezett már szót sem ejtett a korábbi hónapokban általa rendre beharangozott *szervezeti reformról*, s maga is a káderpolitika eszközeivel érvényre juttatandó „demokratizálás” mellett tört lándzsát. „Ha a jelenlegi helyzetben alapvető és gyökeres szervezeti újításokra nem is szánhatjuk el magunkat, két útja mindenesetre kínálkozik ezen területen is a demokratikus átalakulásnak. Egyik a vezető állásoknak minden képzési feltétel nélkül a nép közül választott laikusokkal való betöltése, a másik a képzett közigazgatási tisztviselők sürgős utánpótlásáról való gondoskodás.”¹⁰ Ezt viszont egy héttel később már olyan programként hivatkozta meg a *Szabad Nép*, mint "Erdei belügyminiszter készülő választási reformját", mellyel az MKP is azonosulni tudott, s a cikk lényegében megismétli Erdei személycserékre csupaszított "demokratizálási" téziseit.¹¹

másik beszédvázlata már 1945. május közepén arról tudósít, hogy „a végleges közigazgatási reform munkája megindult. Olyan szervezet, amely biztosítja a jó működést, olyan eljárás, amely a népet szolgálja.” i.m. 305. Egy május végi rádió-előadásában szólt arról, hogy a közjogi rendszer egészének - benne a közigazgatás reformjának - ügyével „már kezdettől foglalkozunk, most jutottuk abba a stádiumba, amikor ezek a mélyreható reformtervek fokozatosan a megvalósítás fázisába kerülnek”. i.m. 307-308. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök a kormánynak az ideiglenes nemzetgyűlés debreceni ülésszaka óta végzett munkájáról szóló beszámolójában az immáron Budapesten újra összeült (és kiegészült) parlament 1945. szeptember 5-i ülésén ugyancsak "folyamatban lévő közigazgatási reformok soráról" tett említést. INN. 44.

⁹ „Sajnos, Erdei egész minisztersége alatt nem tartotta a helyzetet érettnek ahhoz, hogy ezzel előálljon”, jegyzi meg ezzel kapcsolatban Bibó István, aki a szóban forgó - később még részletesen tárgyalandó - tervet előkészítője-kidolgozója volt, mint a BM Közigazgatási Főosztályának a vezetője. *Huszár Tibor*: Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok. Bp. 1989. (továbbiakban: Bibó I: Beszélgetések.)

¹⁰ *Erdei Ferenc*: A közigazgatás újjáépítésc. *Szabad Szó*, 1945. szeptember 23. utánközlésben *U. ö.*: 1977. 353-355.

¹¹ "Az önkormányzatok vezetését nem hivatalnokokra bízva, hanem bármilyen egyéb foglalkozású személyre, aki a lakosság bizalmát bírja. A polgármesteri és alispáni tiszteket eddig magasabb képzéshez kötötték. A reform értelmében képzéstől függetlenül választható az önkormány-

Összegzésül: a debreceni csonka parlamenttel kezdődő és az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választásokkal záruló ideiglenesség kilenc hónapja során az új államiság konstituálására, működtetésére vállalkozó kormányzati koalíció pártjai között annyiban alakult ki konszenzus hogy egyöntetűen - nem csupán politikai okokból, hanem szervezeti rendjét tekintve is - avítnak tartották a honi közigazgatás öröklött rendjét. Megreformálásának igénye különböző változatokban már ekkor felmerült ugyan, de a hatalmi pozíciók megszerzéséért e területen is meginduló pártok közötti versengés a szervezeti reform ügyét kiiktatta az újjáépítés tematikájából. Az e területen is elkerülhetetlennek hirdetett „demokratizálás” következtében az igazolási eljárásnak elkeresztelt közalkalmazotti tisztogatásra koncentrált, ami viszont meghatározó módon rendelődött alá a közéletet uraló pártok aktuálpolitikai érdekeinek.

Mindazonáltal a hatalmi-politikai rendszerváltás az ideiglenesség hónapjai során intézményesült és stabilizálódott. Az újonnan színre lépő pártok birtokba vették, és kizárólagos dominanciával uralták a neokonstituált magyar állam intézményrendszerét. Erdei Ferencnek a százalékos megoszlással alátámasztani igyekezett - fentebb idézett - politikai zsonglörködése arról, hogy a ~80/20 %-os régi kontra új közalkalmazotti arány milyen kudarcot jelent a „demokratizálás” szempontjából, épp oly kevésbé respektálható, mint a koalíció más reprezentánsa-

zatok vezetőjeül munkás, paraszt, kisiparos vagy értelmiségi, aki egy alárendelt hivatásos köztisztviselő, hivatalvezető segítségével intézi a közösség ügyeit. ... A készülő reform intézkedései a [községi] bírót valóban a község fejévé teszik, akinek a jegyző csupán alárendelt segítőtje.

A személyi újítások második csoportja a szakképzett közigazgatási erők felfrissítésére irányul. Célja, hogy a munkás- és parasztsorból származó rátermett fiatalságot bevonja a közigazgatásba. Szigorú alkalmassági vizsga után három különböző tanfolyamon folyik majd a friss közigazgatási erők kiképzése. [Bevezető tanfolyam, Képesítő tanfolyam] A harmadik tanfolyam a régi köztisztviselők demokratikus átképzésére szolgál.

Az MKP, a dolgozó magyar nép régi követelését teljesíteni a közigazgatás reformjának megvalósítása. Legfőbb ideje már, hogy népi erőkkel felfrissített, demokratikus közigazgatás biztosítsa a nép érdekeit szolgáló törvények és rendeletek helyes végrehajtását." Készül a közigazgatás reformja. Szabad Nép, 1945. szeptember 30.

inak ugyanezidőtájt elhangzott hasonlóan tendenciózus jeremiádája.¹² Részben a hatalmi intézmények belső hierarchiájából, működési jellemzőiből következően, részben pedig azért mert a pártok - a hatalmi logika szempontjait követve - elsődlegesen a kulcspozíciókban hajtották végre a személyi őrsgváltást, az egyötödnyi új kádergarnitúra pozícióit tekintve mindenképpen uralta nem csupán a köz-, hanem a szakigazgatás intézményrendszerét is. Legfeljebb felkészültség hiánya, és az ebből eredő presztízshiány következtében érezte-érezhette magát hátrányban az igazoltan továbbszolgáló fogalmazói kar többé-kevésbé képzett tagjaival szemben.¹³ Az mindezen belül egy külön kérdés, hogy a pozicionális reprezentáltságért is folyó pártok közötti versengésben - jórészt a szovjet dominanciával működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság támogatásának köszönhetően¹⁴ - a kommunista párt mutatkozott a legeredményesebbnek a hatalmi-politikai zsákmányszerzésben. Az ideiglenességnek magától értetődően véget vetni kívánó

¹² „Ahogyan eddig láttuk, a közigazgatás az a terület, ahol a régi Magyarország a statisztika szerint 90 %-ban van képviselve, 90 %-ban régi emberek vannak a közigazgatásban, egyrészt azért, mert annyira színtelenek, annyira szürkék voltak, hogy tökéletesen mindegy nekik, hogy itt vannak vagy ott vannak, az a fő, hogy megtarthassák azt a hatalmi helyet, ahol azelőtt voltak.” Veres Péter felszólalása az INGY 1945. szeptember 6-i ülésén. INN. 59.

„A meghozott helyes rendelkezéseket a közigazgatásban meglapuló, a demokratikus renddel egyet nem értő elemek elszabotálják, vagy tudatosan kifogatják, s ezzel a tömegeket a demokrácia ellen ingerlik. Ezért mi a kormány egyik legfontosabb kötelességének tartjuk, hogy a közigazgatást tisztítsa meg a reakciós, oda nem való elemektől.” Kossa István felszólalása az INGY 1945. szeptember 6-i ülésén. INN. 60.

¹³ Erről a frusztráltságról tanúskodnak az MKP Központi Vezetősége Közigazgatási Osztályára 1945. nyarán beérkezett, illetve ott készült jelentések, beszámolók. Ezek rendre soroltak példákat arról, hogy úgymond a teljes beosztott „rég” szakképzett apparátus, az új „demokratikus” - azaz szakképzetlen kommunista - vezető tisztségviselők ellen (egyes iratokban azonnal általánosítva „a kommunisták ellen”) dolgozik. Ennek megfelelően minősült azután az igazolt, korábban is közalkalmazott garnitúra egészében „reakciósnak”. Ugyanennek a kérdésnek egy sajátos összefüggésére utal az osztályon dolgozó Széll Jenő egyik jelentése: „A kezdeti időben minden pártszervezet igyekezett legerősebb embereit a rendőrségre elhelyezni. Egyéb közigazgatási állásokra (polgármester, főszolgabíró [ekkor hivatalosan már járási főjegyző], főjegyző) már csak gyengébb, második, harmadik garnitúrabeli emberek kerültek. Általános panasz, hogy a kommunista polgármesterek gyengék”. Ahol az elvtársak látták, hogy nem tudnak megfelelő embert polgármesternek tenni, csináltak [belőle] helyettes polgármestert. Az ilyen helyettes polgármesterek legtöbbször persze nem tudják jól ellátni munkájukat.” MKP. KV. Közigazgatási Osztály iratai, 1945. május - december. PTI. Arch. 274. f. 15/1.

¹⁴ Id. erről: *Földes Margit: A Szövetséges Ellenőrző Bizottság és a magyar szuverenitás, 1945-1947.* Bp. 1995.

nemzetgyűlési választásokra a pártok ezen „zsákmány” újraoszthatóságának reményét is szem előtt tartva készülődtek.

II. Harc a közigazgatás birtoklásáért

7. A koalíció belüli pártküzdelmek tematikái és eszközei az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában

Az 1945. november 4-én megtartott nemzetgyűlési választások több szempontból is mérföldkövet jelentettek a háború utáni politikai átalakulás folyamatában. A parlamentarizmus, illetve a politikai rendszer belső szerkezetére gyakorolt hatása annak figyelembe vétele mellett is jelentős, hogy folytatólagosan meghatározó maradt az ország korlátozott szuverenitása. A SZEB ugyanis éppúgy korlátokat állított a pártalakítás, mint a választásokon való indulás elé. Ez is közrejátszott az új parlament azon sajátosságának létrejöttében, hogy a kormányzó koalíció pártjai - FKgP, MKP, SZDP, NPP - szinte teljes egészében (97%) kitöltötték a törvényhozást, s annak sem ott, sem a Ház falain kívül nem szerveződhetett érdemleges ellenzéke.

A politikai rendszer másik, újabb keletű sajátosságát viszont - voksaikkal - maguk a választók idézték elő. A Kreml közvetlen bábáskodása mellett létesített Ideiglenes Nemzetgyűlés padsoraiban a munkáspártok (MKP, SZDP) valamint a - kortársak által a kommunisták "fiókpártjaként" számon tartott - Nemzeti Parasztpárt¹ együttesen több mint 60 %-kal részesedett a mandátumokból. A front elvo-

¹ Az MKP választási kampányának előkészítése jegyében zajló 1945. augusztus 23-i központi vezetőségi ülésen Rákosi - többek között - a következőket mondta a parasztpártról: „Fel kell karolni a Nemzeti Parasztpártot, mellyel szemben a mi pártunkban igen sokat vétettek. Elvtársaink nem látják a Nemzeti Parasztpárt jelentőségét. Nem értik meg, hogy a Nemzeti Parasztpárt révén a demokrácia részére olyan tömegeket nyerhetünk meg, amelyek a Kommunista Párt hívására nem reagálnak. És [így] hozzáférhetünk a falusi intelligenciához. Az NPP, mint egyetlen igazi parasztpárt balról támadhatja a Független Kisgazdapártot, és ezért óriási szerepe lehet. ...

nulását követően fokozatosan újjászerveződő közigazgatási, végrehajtó hatalmi fórumok kulcspozícióinak "elosztása" alapján a hatalomból való részesedésük hasonló arányú volt. Ehhez képest a kisgazdák alig egyharmadát adták az ideiglenes parlament képviselőinek, s reprezentáltságuk az önkormányzati, szakigazgatási adminisztrációban sem volt kedvezőbb. Mindezt együttesen tekintve, az ideiglenesség korszakában létrejött törvényhozó és végrehajtó hatalmi szférák politikai arculata szinkronban volt. A választók a Független Kisgazdapártot 57 %-os abszolút győzelemhez juttatva nem csupán a parlamenti arányok alapvető átrajzolásában működtek közre, hanem egyúttal "felborították" a törvényhozó és végrehajtó hatalom addigi politikai "összhangját" is. Miközben az MKP - rácsáfolva Rákosinak arra a nyilvánosan is megfogalmazott proféciájára, miszerint „a munkáspártok lenyűgöző győzelme előrevetíti árnycát”² -, korábbi képviselőhelyeinek közel 60 %-át elvesztette, az FKgP megduplázta korábbi mandátumai számát.³

Legtöbb helyen az a hiba, hogy nem tudják hol végződik a parasztpárt és hol kezdődik a Kommunista Párt. Ez oda vezet, hogy a parasztek sem tesznek különbséget, így elvesz a parasztságnak ez a része. Sopronban a parasztpárt vezetője, egy régi kommunista, amikor megkérdezték, hogy tulajdonképpen mely párti, azt mondta; mi lehetne más, mint kommunista. A kisgazdapárt ezt felhasználja és azt mondják rá, hogy a Kommunista Párt fiókpártja. Ezen változtatni kell”. Rákosi Mátyás záróbeszéde az MKP KV. 1945. augusztus 23-i ülésén. PTI. Arch. 274. f. KV. F. 81.

² Szabad Nép, 1945. szeptember 12.

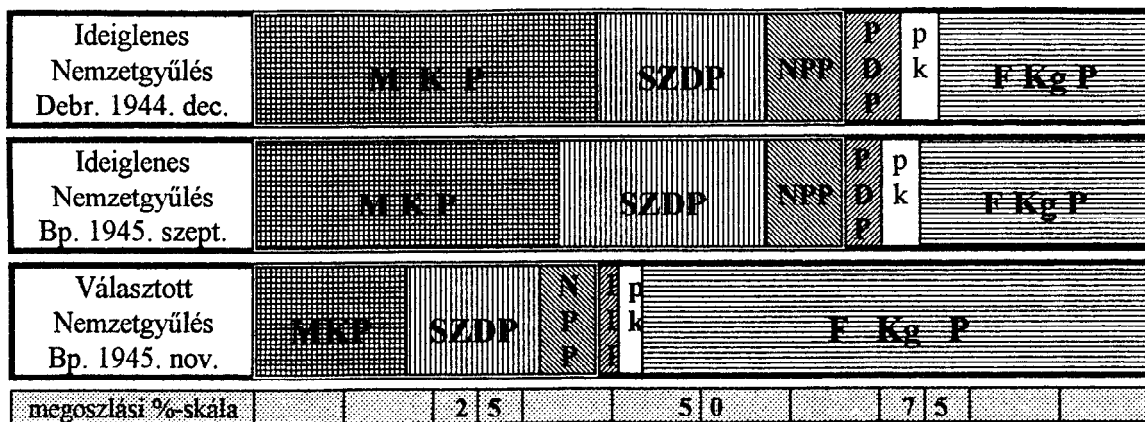
³

1. táblázat A pártok képviseleti arányának megoszlása a törvényhozásban és a kormányban, 1944. december - 1945. november

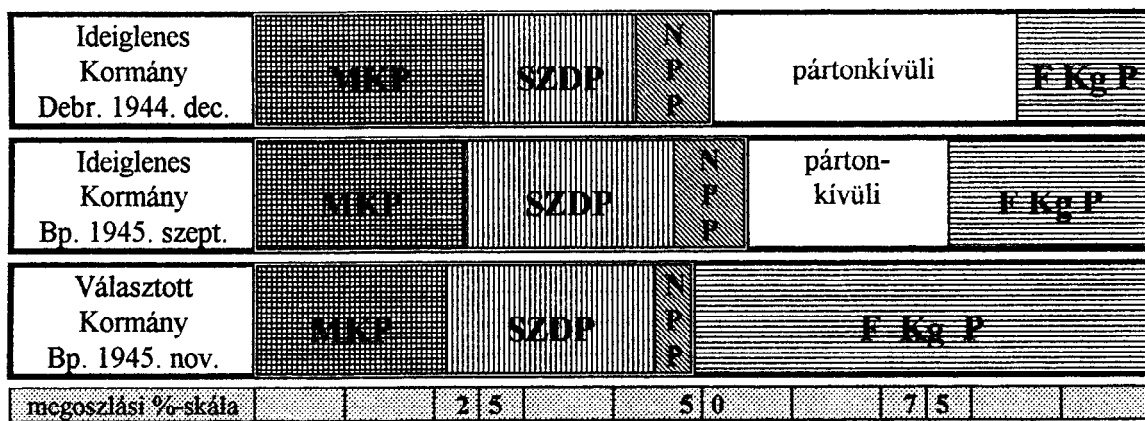
Pártok	Ideiglenes Nemzetgyűlés				Választott Nemzetgyűlés		Ideiglenes Nemzeti Kormány				Választás utáni kormány	
	Debrecen 1944. december		Budapest 1945. szeptember		Budapest 1945. november		Debrecen 1944. december		Budapest 1945. szeptember		Budapest 1945. november	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
FKgP	56	24,4	123	24,7	245	58,2	2	16,6	3	23,0	9	50,0
MKP	90	39,1	167	33,5	70	16,6	3	25,0	3	23,0	4	22,2
SZDP	43	18,7	126	25,3	69	16,4	2	16,6	3	23,0	4	22,2
NPP	16	7,0	42	8,4	23	5,5	1	8,3	1	7,7	1	5,5
PDP	12	5,2	21	4,2	2	0,5	-	-	-	-	-	-
Pártonkívüli	13	5,6	19	3,8	12	2,8	4	33,3	3	23,0	-	-

INN., NN. I., Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja. i.m.

1/a. grafikon A pártok képviseleti aránya a törvényhozásban,
1944. december - 1945. november

1/b. grafikon A pártok képviseleti aránya a kormányban,
1944. december - 1945. november

Ez meghatározó szerepet játszott a kormányzati koalíció gyorsütemű polarizálásában, a parlamentben kisebbségbe került pártok szoros politikai szövetségének létrejöttében (Baloldali Blokk). Azáltal pedig, hogy a blokkpártok - az ideiglenesség korszakának örökségeként - továbbra is megőrizték együttes hegemóniájukat az önkormányzati és végrehajtó hatalmi szférákban, egy kettős arculatú képlet, *a legislativa és az executiva hatalmi dualizmusa jött létre*.

A nemzetgyűlési választások eredményeként több szempontból is átstrukturálódott hatalmi képletnek közvetlen hatása volt az önkormányzatok, illetve a közigazgatási reform további sorsára, függetlenül attól, hogy a választásokat követően egymást váltó kormányok programjaiban ezek a már megkülönböztetett - mielőbbi rendezést igénylő - kérdésként szerepeltek. *A hatalmi patthelyzetként* jellemezhető - a kortársak által legalábbis eképpen felfogott - új körülmények a pártok mindegyikét politikai stratégiájának újragondolására készítette. A kiszagdák épp úgy, mint a kommunisták vezette blokkpártok a maguk számára kedvező kimenetellel igyekeztek feloldani a törvényhozó és a végrehajtó hatalom politikai kétarcúságát.

A Baloldali Blokk pártjai a nemzetgyűlés összetételének számukra kedvezőtlen módosulását *a parlament szerepének háttérbe szorításával* igyekeztek ellensúlyozni. Rákosi Mátyás megfogalmazása szerint „korrigálni kell a választások eredményeit. Megengedhetetlen, hogy az ilyen [nem rájuk adott] szavazatokat egyenrangúnak vegyük a demokrácia híveinek szavazatával.” Az ellensúlyozás első sikereként könyvelte el, hogy az FKgP abszolút győzelmét már nem engedték érvényre jutni a pártok kormányon belüli képviselésében, s ezen belül kiemelt fontosságot tulajdonított a belügyi tárca megszerzésének.⁴ Révai József szerint

⁴ Rákosi Mátyás referátuma az MKP KV. 1945. november 22.-i plénumán. PTI. Arch. 174. f. KV. F. 83. ld. még: *Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött*. Bp. 1990. I. 211-216. , *Vida I: 1976. 120-124.*

„az új koalíció a reakció komoly előretörése. Következésképpen a harc élesedni fog. ... Cselekvő demokráciát a fecsegő demokrácia helyett! Ez azt jelenti, hogy a rendkívüli helyzetben rendkívüli eszközökkel kormányozzanak, hogy a kormány - a felelősség elvének fenntartásával - teljhatalmat kapjon az ország megmentésére. ... Harcos demokrácia nem lehetséges a kormány bizonyos teljhatalma nélkül. Mi kommunisták már a hároméves újjáépítési tervünkben [MKP választási programja] követeltük, hogy egy kis létszámú miniszteri bizottság létesüljön, mely teljhatalommal intézkedik gazdasági kérdésekben. A Gazdasági Főtanács formájában ez a szerv megvalósult.”⁵

A parlamentben többséggel bíró FKgP ellensúlyozásának kulcsfontosságú politikai fóruma volt a *pártközi tárgyalások* [más megfogalmazásokban *pártközi értekezletek*] "intézménye". Ezek a *pártonként azonos számú delegálttal* megejtett - több-kevesebb rendszerességgel összehívott - tárgyalásokon az előzetes külön egyeztetéseiket követően többnyire egyformán szavazó blokkpártok rendre többségbe kerültek a kiscgazdákkal szemben, aminek eredményeként a politikai játékszabályokat betartva tették érvényesíthetetlenné a FKgP parlamenti túlsúlyát. A kormánynak rendre megszavazott „felhatalmazás”-sal élve,⁶ parlamenti elfoga-

⁵ Révai József cikktervezete 1945-1946 fordulójáról, „A választások és a magyar demokrácia néhány fő kérdése” címmel. PTI. Arch. 274. f. 7/53. A Gazdasági Főtanácsot az új kormány 12.090/1945. M.E. sz. rendeletével hívta életre, 1946. január 9-től működött. Tevékenységére ld: *Pető Iván - Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története, 1945-1985. I. Bp. 1985. 65-185.*

⁶ A kormányt rendeletek kibocsátására felhatalmazó törvények sorában az elsőt a Tildy-kabinet életre hívása nyomán az államhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről elfogadott 1945: XI. számú törvénybe illesztették. A parlamenti napló meglehetősen sajátos törvénykezési szituációról tájékoztat. A tervezet hivatali előadójának, Faragó Lászlónak (SZDP) az előterjesztése nyomán Nagy Ferenc (FKgP), az ülést vezető házelnök bejelentette, hogy az egyébként összesen 16 §-ból álló törvénycikk *ezen paragrafusára* vonatkozóan „pártközi megállapodás jött létre oly irányban, hogy a javaslatot a t. Nemzetgyűlés vita nélkül fogja megszavazni. Miután a nemzetgyűlésnek még ügyrendje nincs, ragaszkodnom kell a pártközi értekezlet határozatához.” Az ugyancsak kiscgazdapárti Nagy Vince a pártközi megállapodás respektálását mellőzve, többször is szólásra jelentkezett, amit a kommunista képviselők - nevezetesen; Farkas Mihály, Kossa István, Ratkó Anna, Révai József, Vas Zoltán - indulatos megjegyzésekből összeálló tiltakozó kórusát respektálva a házelnök végül is nem adott meg a hasonlóan indulatos, diktatórikus eljárást emlegető képviselőnek. N.N. I. 194-196. Két év hatályos jogszabályai. i.m. 57. (A házszabály megtárgyalásának napirendről való levétele miatt Nagy Vince három hónappal korábban, 1945 szeptemberében lemondott az Ideiglenes Nemzetgyűlésben bírt képviselői mandátumáról. I.N.N. 72., 99.) A felhatalmazási törvény megújításáról, immáron Nagy Ferenc kormányának megalakulása után az 1946. február 20-án kibocsátott 1946: VI. tc. rendelkezett. Ez, szövegében a korábbi §-sal egyezően arról szól, hogy „a minisztérium az állam gazdasági, pénzügyi és közigazgatási rendjének biztosítása érdekében rendelettel megtehet a

dást igénylő törvények helyett is sorozatban sikerült "keresztülverniük" a pártközi tárgyalásokon olyan rendelet-tervezeteket, amelyeket azután a kormány léptetett életbe. Emellett, különösen 1946 tavaszán, törekvéseiket nyomatékossító - alkalmanként lincselésbe torkolló - *tömegmegmozdulásokat*, „népitéleteket” szerveztek. Vizsgált szűkebb témákat illetően, ezt alkalmazták a tisztviselőkar ismételt politikai szempontú tisztogatási akciója, a *B-listázás* elfogadtatása érdekében is.

A kiszagdák törekvése az új helyzetben kezdetben arra irányult, hogy a nemzetgyűlési választások eredményeihez igazodva *arányosítsák* az egyes pártok részesedését a végrehajtó hatalom és az önkormányzatok kulcspozícióiban. Mivel ezt az igényt az összes többi párt elutasította, a FKgP a továbbiakban az *önkormányzati választások* mielőbbi megtartását szorgalmazta. A rivális pártoknak nem volt nehéz felmérni, hogy ennek eredményeként a kiszagdák biztos többséget szereznének a helyhatóságok vezető posztjain is. Az önkormányzati választások kiírásának elutasítására viszont nehezebb volt elfogadható érvet találni, hiszen a „nagy-budapesti”, majd a nemzetgyűlési választások megtartása, a népbíróságok

rendkívüli helyzetben szükséges bármely magánjogi, büntetőjogi, közigazgatási és a törvényhozás hatáskörébe tartozó egyéb rendelkezést és evégből - a Nemzetgyűlés által alkotott törvények kivételével - a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket állapíthat meg.” A törvényt - Révész László (FKgP) előterjesztése nyomán - a parlament immáron Varga Béla (FKgP) ülésvezető elnök azon bejelentése nyomán, hogy „a pártok szónokot nem jelentettek be” vita nélkül elfogadta. N.N. I. 610-612. Fél év múltán, 1946 októberében már egy egész ülésnapot kitöltő parlamenti szócseta nyomán újították meg a törvényt. 1946: XXVIII. tc. Miközben az elfogadás minden szónok által hangsúlyozottan elsődlegesen bizalmi szavazásnak minősült, az álláspontok a következőképpen oszthatók fel: a blokk pártok szónokai - Losonczy Géza MKP, Halász Alfréd SZDP, illetve Nánási László NPP - pártjaik nevében feltétel nélkül egyértelműen támogatták, az FKgP - amint az Szenthe József és Reicher Endre kontribúciójából kiolvasható - a koalíciós szolidaritás kényszerétől vezetve fogadta el, míg az immáron a Magyar Szabadságpárt nevében szóló Nagy Vince, illetve a pártonkívüliként felszólaló Dénes István és Gróh József elvetették a felhatalmazás meghosszabbítását. N.N. IV. 107-159. A legközelebbi meghosszabbítás parlamenti tárgyalásakor a fentebbi képlet annyiban változott, hogy a koalíció pártjai nem is tartották szükségesnek a mellette való érvelést, míg azt a Magyar Szabadságpárt nevében Vásáry István, a pártonkívüliektől pedig újfent Dénes István opponálta. 1947: II. tc. N.N. V. 267-275. E ciklusban az utolsó hosszabbításra 1947 júniusában, már Nagy Ferenc miniszterelnök emigrálását követően, a megalakuló Dinnyés Lajos vezette kormány programja feletti parlamenti vita keretében került sor. Ekkor a törvénytervezet hivatali előadójának (Bencze Imre FKgP) előterjesztő beszéde nyomán a t. Ház vita nélkül fogadta el. N.N. VII. 834-835.

felállítása, valamint a köztársasági államforma - 1946 februári - kikiáltása után magától értetődő igény volt az ideiglenesség felszámolása az államélet ezen területén is. A fentebb elősorolt lényegesebb konfliktus-tematikák - az arányosítás, a szervezett tömegmozgalmakkal gerjesztett „népítéletek”, az önkormányzati választások, illetve a B-lista ügye - egymásba fonódó, szimultán mozzanatait alkotják az 1946. év azon hatalmi-politikai küzdelmeinek, melyek egyúttal közvetlenül érintették a közigazgatási viszonyokat, illetve az átalakításukra irányuló, diametrálisan eltérő törekvéseket is. Ezeket az egyidejűleg és szoros politikai interdependenciában zajló folyamatokat az alábbiakban csupán szerkesztési megfontolásokból tárgyalom egymás után.

8. „Arányosítás” kontra „népítéletek”

A választásokat követően a kiscgazdapárt érdekeinek - és az elnyert voksokból eredő "felhatalmazásának" - megfelelően kívánta újraosztani a pártok közötti részesedést a hatalmi stallumokból. A Tildy Zoltán 56. születésnapja alkalmából rendezett összejövetelen (november 18.) Nagy Ferenc arról számolt be, hogy „a pártközi értekezleteken, melyek a kormányalakítás érdekében sorozatban folytak, megegyeztünk abban, hogy az arányokban változásnak kell bekövetkeznie nemcsak a kormány összetételében, de az élet egyéb területén is. Már tárgyaltunk is arról, hogy a kormány összetételéhez hasonló arányban változzék meg a főispáni testület összetétele is.¹ Ennek tovább kell mennie az élet egész területén. Ennek a változásnak természetesen érvényesülnie kell a közrendészetben is.”² Lényegében ugyanezt a kiscgazda sajtóban már publikált álláspontot ismételte meg a *Svenska Dagbladet*-nek adott egy hónappal későbbi nyilatkozatában. A *Szabad Nép* viszont - meglehetősen spätreflexről téve tanúságot - ekkor támadt neki Nagy Ferencnek, hogy úgymond „egy külföldi lap kerülőútján kell a magyar közvéleménynek megtudnia a nemzetgyűlés elnökének nézeteit a kiscgazdapárt bizonyos belpolitikai törekvéseiről.”³

Az inkább csak apropóul szolgáló látszólagos tájékozatlanságnál sokkal fontosabb azonban a kommunista reagálás érdemi része: „Ami az önkormányzatokat illeti, jobb lenne ezt a kérdést nem bolygatni. A nemzetgyűlési választások: nemzetgyűlési választások voltak, nem pedig törvényhatóságiak. A nemzetgyűlési

¹ A főispáni posztoknak a választási eredményeket megközelítően „leképező” újraosztása a következő hónapokban meg is történt. Ld: alább a 3. sz. táblázatot.

² Kis Újság, 1945. november 20.

³ Egy nyilatkozat. *Szabad Nép*, 1945. december 21. Nagy Ferenc idézett, egy hónappal korábbi publikus nyilatkozata alapján hasonlóképpen pontatlan az a megállapítás is, hogy „az FKgP fentebbi szándékára először a *Szabad Nép* hívta fel a figyelmet”. *Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon, 1945-1947.* Bp. 1975. 125.

választásokon kialakult arányszám nem vonatkoztatható egész egyszerűen a városi, községi, vármegyei képviselőtestületekre. Hogy mi lesz ezeken az arányszám, azt majd meglátjuk akkor, ha törvényhatósági választásokat tartunk. Addig legyünk türelemmel ... Mindenesetre furcsa lenne, ha a kispárt jelenlegi 57 százalékos nemzetgyűlési többségét kivéve az alkotmányos újjárendezés kiindulópontjául és alapjául.”⁴ Nagy Ferenc önvallomása szerint az államtitkári és főispáni helyekről történt megállapodások után „a közigazgatásra nézve az volt a követelésem, hogy a vármegyei alispánok és polgármesterek számát is felezzük el ugyanúgy, mint a rendőrségi állásokat, hogy az alispánok és polgármesterek fele kispárti legyen, másik felében pedig a helyettesi állásokat kapja meg a kispárt. Ez felelt volna meg a koalíció arányának, s ez elégítette volna ki a kispárt tömegeit is.”⁵

Az MKP vezetése természetesen ellenállt ezen követeléseknek. S ha bizonyos helyeken mégis engedtek, akkor azt a személyekben való előzetes megállapodáshoz kötötték. Magyarán, miközben saját - bárhová delegált - jelöltjeiket magától értetődően tartották possibleknak, azt a jogot is fenntartották maguknak, hogy ők döntsenek a kispárt által előterjesztettek közül.⁶ A rendőrség területén pedig „a SZEB közvetlenül is szerepet vállalt az erőviszonyoknak a baloldal javára történő módosítása érdekében.”⁷

⁴ Szabad Nép, 1945. december 21.

⁵ Nagy F: 1990. I. 219.

⁶ „Tisztázni kell, hogy az átengedésre kerülő helyekre kik jönnek, mert ez számunkra nem lehet és nem is közömbös.” Révai József, az 1946. július 10-i pártközi értekezleten. PTI. Arch. 274. f. 7/53.

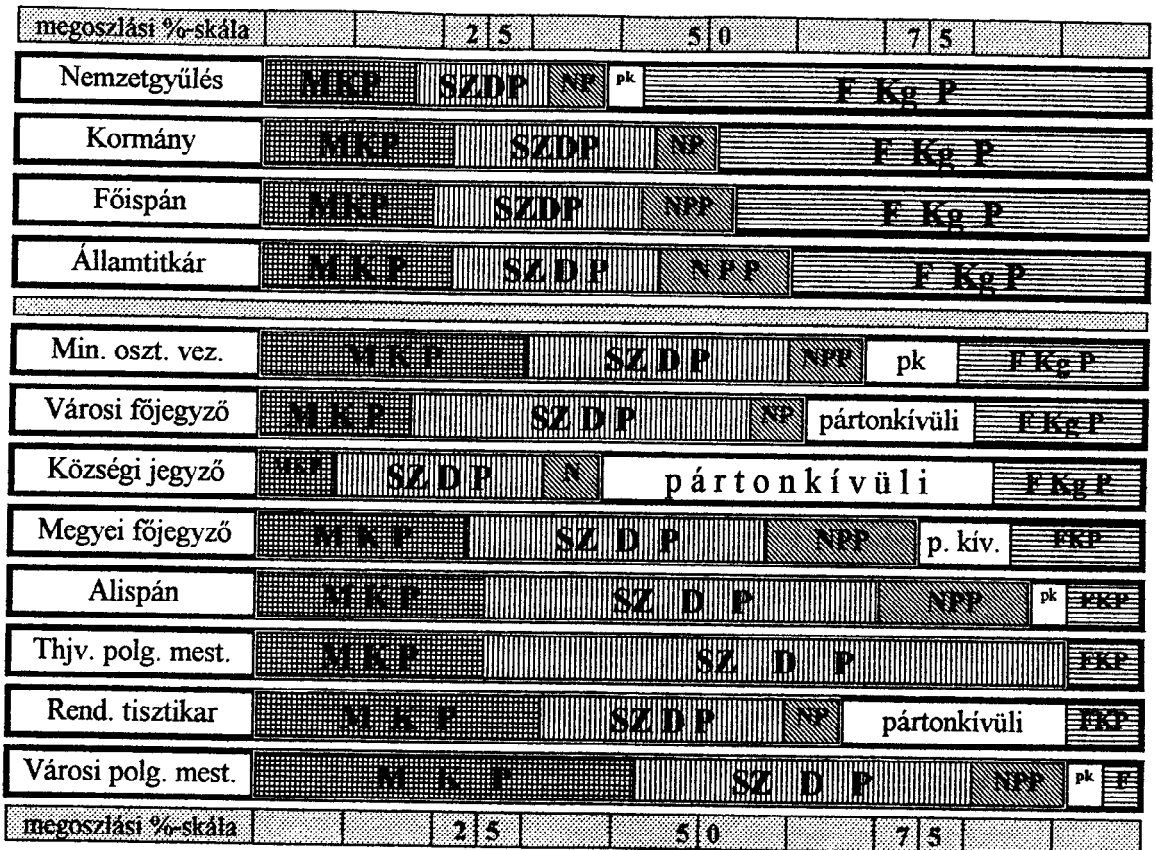
⁷ Balogh S: 1975. 124.

2. táblázat A pártok részesedése a hatalmi pozíciókból, 1946 tavaszán

	MKP	SZDP	NPP	FKgP	pk./PDP	összesen
Nemzetgyűlés %	70 16,6	69 16,4	23 5,5	245 58,2	14 3,3	421 100
Kormány %	4 22,2	4 22,2	1 5,5	9 50	0 0	18 100
Főispán %	6 18,2	8 24,2	3 9	16 48	0 0	33 100
Államtitkár %	5 22,7	5 22,7	3 13,6	9 41	0 0	22 100
Minisztériumok oszt. v. %	203	61,7	23 7	74 22,5	29 8,8	329 100
Alispán %	6 25	11 46	4 17	2 8	1 4	24 100
Vármegyei főjegyző %	5 24	7 33	4 19	2 10	3 14	21 100
Thj. város polgármester %	3 25	8 66,7	0 0	1 8,3	0 0	12 100
Megyei város polgármester %	19 43	17 39	4 9	2 4,5	2 4,5	44 100
Megyei városok főjegyző %	7 17	16 39	2 5	8 19,5	8 19,5	41 100
Rendőrség tisztikara %	3.735 31	3.430 28,6	520 4,3	873 7,3	3.434 28,8	11.992 100
Községi jegyző %	287 8,6	745 22,5	216 6,6	574 17,3	1.493 45	3.319 100

PTI. Arch. 274. 15/26., 274. 7/186., 274. 4/146., 7/151.

2/a. grafikon A pártok részesedése a hatalmi pozíciókból, 1946 tavaszán

3. táblázat Főispánok és pártmegoszlásuk, 1945, 1946.

Megyék Thj. városok	Az Ideiglenes Nemzetgyűlés korszakában		Az 1945. november 4-i választások után		
Abaúj-Torna	Tóth Béla	MKP	Szekercs Sándor	SZDP	
Baranya	Boros István	MKP	Kertész Endre	FKgP	
Pécs	- „ -		Münnich Ferenc	MKP	
Bács-Bodrog	Herboly Zoltán	NPP	Mezei Mihály	NPP	
Baja	- „ -		- „ -		
Békés	Szobek András	MKP	Keresztes Mihály	MKP	
Bihar	Erdélyi Károly	SZDP	Bakó Sándor	FKgP	
Borsod-Gömör-Kishont	Oszip István	MKP	Oszip István	MKP	
Miskolc	- „ -		- „ -		
Csanád-Arad-Torontál	Nagy Zoltán	NPP	Kiss János	SZDP	
Csongrád	Karácsonyi Ferenc	MKP	Karácsonyi Ferenc	MKP	
Hódmezővásárhely	- „ -		- „ -		
Szeged	- „ -		Pálfy György	FKgP	
Esztergom-Komárom	Joanovich Emil	NPP	Szóke Pál	FKgP	
Fejér	Szabó István	SZDP	Szabó István	SZDP	
Székesfehérvár	- „ -		- „ -		
Győr-Moson	Katona János	MKP	Borbély Endre	SZDP	
Győr	- „ -		Borbély Endre	SZDP	
Hajdú	Óry István	FKgP	Balogh István	NPP	
Debrecen	- „ -		Óry István	FKgP	
Heves	Milassin Kornél	FKgP	Milassin Kornél	FKgP	
Jász-Nagykun-Szolnok	Baráth Endre	FKgP	Kovács Kálmán	MKP	
Nógrád-Hont	Szabó József	SZDP	Balassa Gyula	SZDP	
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Márkus Ferenc	SZDP	Pongrácz Aladár	FKgP	
Kecskemét	- „ -		Szádeczky-Kardos László	SZDP	
Somogy	Vidovics Ferenc	FKgP	Vidovics Ferenc	FKgP	
Kaposvár	- „ -		Fekete Tibor	FKgP	
Sopron	Hám Tibor	FKgP	Kóczán István	FKgP	
Sopron	- „ -		Fábján Lajos	SZDP	
Szabolcs-Ung	Eröss János	FKgP	Andrássy Dániel	FKgP	
Szatmár-Bereg-Ugocsa	Balogh István	NPP	Szabó István	FKgP	
Tolna	Cser(na) Sándor	MKP	Szente László	FKgP	
Vas	Jackó Pál	FKgP	Safrankó Emanuel	MKP	
Szombathely	- „ -		- „ -		
Veszprém	Rainprecht Antal	FKgP	Németh József	FKgP	
Zala	Molnár Sándor	NPP	Molnár Sándor	NPP	
Zemplén	Pálffy Gyula	SZDP	Nagy Ernő	FKgP	
Pártmegoszlás összesítve	MKP	SZDP	NPP	FKgP	Összesen
Ideiglenes Nemzetgyűlés időszaka	7 28 %	5 20 %	5 20 %	8 32 %	25 100 %
Nemzetgyűlés időszaka, a B-lista előtt	6 18,2 %	8 24,2 %	3 9 %	16 48,5 %	33 100 %

A fővárosban, ahol az 1945. októberi helyhatósági választásokon szintén a kisgazdák szereztek többséget, oly módon tervezték eliminálni az FKgP „hegemóniát”, hogy nevezzenek ki egy belügyminiszteri biztost a közgyűlés, illetve a polgármester mellé, „akinek joga lenne minden tisztviselőtől és hivataltól jelentést kérni, szóval mindenre kiterjedően ellenőrzést gyakorolni.”⁸

Az 1946. évi koalíciós és kormányzati válságok⁹ egyik permanens gerjesztő eleme maradt az FKgP ki nem elégített részesedése a választók voksai alapján magának vindikált hatalmi posztokból. A blokkpártok vezetőit pedig aligha hatotta meg Tildy Zoltán köztársasági elnök panaszkodása, miszerint saját és kisgazda vezetőtársainak a tekintélyét ássa alá, hogy „a demokrácia legnagyobb pártjának hívei úgy érzik; nincsen szerepük az ország tényleges vezetésében.”¹⁰ Több mint fél évvel a választások után a FKgP Politikai Bizottságának memoranduma a következő helyzetet rögzítette:

„23 betöltött alispáni állásból a kisgazdapártnak csupán kettő jutott, a munkáspártnak 16. A vidéki törvényhatósági jogú városokban [számuk ekkor 12] a kisgazdapártnak egyetlen polgármesteri állása sincs.¹¹ A 41 megyei városi polgármesteri

⁸ Az MKP Politikai Bizottsága 1946. január 21-i ülésének határozatai. Beér János előterjesztésében ezt azzal indokolta, hogy „most így mód lenne a jelenlegi politikai helyzetnek és erőviszonyoknak megfelelően az általános elvi szempontok esetleges elhanyagolásával [magyarán az FKgP választási elsőségének figyelmen kívül hagyásával] a kérdéseket megoldani.” PTI. Arch. 274. PB. F. 69. A hegemonia kifejezés azért kívánkozik idézőjelbe, mert a voksokat leszámítva erről szó sem volt, Budapesten sem.

4. táblázat A fővárosi kerületek elöljáróinak pártmegoszlása, 1945. végén

	MKP	SZDP	FKgP	NPP	pk.
kerületi elöljáró	6	6	2	—	—
helyettes kerületi elöljáró	6	4	3	—	1

Források Budapest történetéhez, 1945-1950. (Szerk: Gáspár Ferenc) Bp. 1973. 315. Balogh S: 1975. 125.

⁹ ld. ezekről: *Vida I*: 1976. 149-218.

¹⁰ Az 1946. július 10-i pártközi értekezlet jegyzőkönyve. PTI. Arch. 274. f. 7/13.

¹¹ A már többször idézett, 1946. áprilisából származó összesítés szerint Miskolc thj. város polgármesteri állását Gálffy Imre töltötte be, akit ekkor a jelentés kisgazdapártnak, míg egy néhány hónappal későbbi regisztrálás pártonkívüliként jelölt. [PTI. Arch. 174. 15/26.] A különböző közalkalmazotti állománycsoportok pártmegoszlásáról tájékoztató összesítő táblázatoknál más esetben - pl. megyei városok polgármesterei, megyei főjegyzők stb. - is előfordul, hogy

állásból a kisgazdapárt mindössze hármat tölt be. A minisztériumok úgynevezett kulcspozícióiból 203 van a munkáspártok tagjaival betöltve, s összesen 74 helyen lehet találni kisgazdapárti vezető embereket. A rendőrségen a Független Kisgazdapártnak úgyszólván egyetlen irányító pozíciója sem volt mindaddig, amíg Komáromy Lászlót ki nem nevezték vidéki főkapitánnyá.”

Ebből kiindulva - továbbra is a „felezési elvet” tartva szem előtt - a pártvezetés a politikai aritmetikában számontartott pozíciók újraosztását igényelte.

„A kisgazdapárt számára lehetővé kell tenni tíz alispáni állás, öt törvényhatósági jogú polgármesteri állás, tizennégy megyei városi polgármesteri állás és a járási főjegyzői állások felének betöltését. A községi és a körjegyzői állások tekintetében viszont a Független Kisgazdapárt kifejezi teljes készségét arra, hogy amennyiben ott a párt tagjai aránytalanul volnának képviselve, történjék megfelelő arányosítás a többi pártok részére. Arányosítást kíván a Független Kisgazdapárt a minisztériumok, valamint a minisztériumnak alárendelt kormányhatóságok kulcspozícióinál is.”¹²

A vezető pozíciók pártmegoszlásáról korábban közölt táblázatból kiemelve a községi jegyzők megyénkénti megoszlását, sehol sem akadunk olyan térségre, ahol a kisgazdák felülreprezentáltak lettek volna. Noha a dokumentumban olvasható kompenzációs ajánlat - az adatok ismeretében - tárgyalási gesztusnál többnek aligha értékelhető, mégis érdemes elidőzni a fentebbi adatsoroknál. Először is azért, mert annak tanúsága szerint ezen közalkalmazotti szférában leginkább jellemző még a B-listát megelőzően is *a pártonkívüliek hegemoniája* volt. Sőt, a megyék egyharmadában - 50 százalékot meghaladó részesedéssel - a pártonkívüli jegyzők domináltak, ami a közalkalmazotti vezető posztok egyetlen más szférájában sem volt jellemző. Ugyancsak érdemes utalni e sajátos kategória területi jellemzőire. Két északi kis megye, Abaúj-Torna és Nograd-Hont mellett a pártonkívüli jegyzők dominálta megyék a Balatont körülölelő összefüggő térségi blokkot vagy sávot alkotnak a Dunántúl közepén, az ország nyugati határától a

két-három hónap eltéréssel készült, esetenként más forráscsoportban fellelt dokumentumok egy-egy fős eltérést mutatnak. Ilyen esetekben a különböző státusú közalkalmazottak táblázatos megjelenítése során az időben egymáshoz legközelebb eső - legkisebb időintervallumot kitöltő - adatsorokat használtam.

¹² PTI. Arch. 274. f. 7/151.

Duna vonaláig karcsúsodó ékben (Sopron, Vas, Zala → Veszprém, Somogy → Fejér megye). Való igaz, hogy az említett térségekben a FKgP az országos átlagnál is magasabb voksarányt mondhatott magáénak az 1945. novemberi nemzeti választásokon,¹³ de - ellentétben egyes történeti munkáknak a szavazatdominanciából vizionált megállapításaival - szó sincs arról, hogy a kisgazdák ehhez hasonló arányú reprezentáltságot mondhattak volna magukénak a közigazgatási posztokon. Az erre vonatkozó korabeli részletező jelentések, statisztikák ezt az inkriminált dunántúli térségben épp oly kevéssé támasztják alá, amiképpen az ország más térségeiben sem. Pontosítva; a „beosztott közalkalmazottak” leginkább a községi jegyzőkkel rokonítható pártorientációt mutattak. Azaz, a pártonkívüliek aránya dominált, ezen belül az észak-dunántúli városokban erősebb, míg a Balatontól délre eső civitásokban kisebb mértékű szociáldemokrata hegemonia - relatív többség - volt jellemző.¹⁴

A fentiekből következően az egyes pártok közalkalmazotti reprezentáltságának egymáshoz viszonyításán túl, leginkább az tekinthető érdemi összevetési alapnak, hogy az e szférában birtokolt országos átlagukhoz képest (ld. a 2. sz. táblázat utolsó sorát) hol mutatnak kiugróan magas, avagy alacsony részesedést. A községi jegyzők körében 22 százalékkal relatív többséget magáénak mondható szociáldemokraták egy kifejezetten agrárprofilú megyében, Szabolcsban voltak leginkább felülreprezentáltak (38 %) Csak ezután következett egy iparosodottabb térség, Esztergom-Komárom 34,3 %-kal, s ugyanilyen arányban egy másik mezőgazdasági vidék, Bács-Bodrog.

¹³ *Hubai László*: A Független Kisgazdapárt szavazóbázisának regionális változása, 1931 - 1947. in: *Hatalom és társadalom a huszadik századi Magyarországon*. (Szerk: Valuch Tibor) sajtó alatt.

¹⁴ *PTI. Arch.* 274. f. 15/28., 15/29., 15/30. ö.e. Ennek megfelelően feledhető az az állítás, miszerint „a közigazgatás tisztviselői karában a felszabadulás utáni egy-másfél évben a Független Kisgazdapártnak volt túlsúlya,” vagy hogy „az átlagnál nagyobb arányban léptek be az FKgP-be a köztisztviselők, különösen a vidéki városokban, elsősorban a Dunántúlon.” *Jakab M.* 1979. 61., 66.

A kisgazdák országos átlagukat (16,5 %) kétszeresen felülmúló reprezentáltságot *egyedül* Baranyában, két országos vezérük - Nagy Ferenc és Kovács Béla - pátriájában tudnak felmutatni (38,9 %). Ezután a választási voksok alapján kisgazda-szimpatizánsnak tudható másik, észak-keleti országfertály következett, Szatmár-Bereg (30,9 %) és Borsod-Gömör (30,5 %). A falvak jegyzői karában a parasztpártot (6,3 %) alig meghaladóan preferált kommunisták (8,4 %) saját átlagukat egy már erősen pártosodott megyében, Hajdúban háromszorosan (26,3 %), míg Pest-Pilis-Solt Kiskunban kétszeresen (17,4 %) tudták felülmúlni.

Az arányosítási vitára visszatérve: a blokkpártok vezetői a kisgazda memorandumra adott 1946. június 1-i válaszukban elegáns taktikai logikával tértek ki a követelések teljesítésének akár csak a megtárgyalása elől is. Mivel a Nagy Ferenc, Kovács Béla és Varga Béla által jegyzett okmány ismételtén sürgette az önkormányzati választások kitűzését is, ez utóbbit ezúttal respektálni látszottak, ugyanemiatt viszont - hiszen az újabb választások, legalábbis az önkormányzati szférában döntenek majd a vitatott helyek zöméről - időszerűtlennek ítélték az osztozkodási tárgyalásokat.¹⁵

Ez utóbbi megtartása továbbra is függőben hagyott kérdéssé lett, miközben az MKP lényegében a kisgazdák pozíció-újracsatázási kezdeményezéseivel egyidőben, egy „ellen-arányosítási” akciósorozatot gerjesztett. Amit a jelenkortörténeti irodalomban 1946. tavaszi „spontán népítéletekkel” párosuló tömegmozgalmakként ismerhetünk, annak előkészítése már 1945-1946 fordulóján megindult.¹⁶ A nemzetgyűlési választások utáni napokban ilyesmikre - a helyi politikai erőviszonyoktól függően *pro és kontra* - valóban sor került, különösebb

¹⁵ A Baloldali Blokk Végrehajtó Bizottságának válasza az FKgP Politikai Bizottsága 1946. május 21-i memorandumára. PTI. Arch. 274. 7/151.

¹⁶ *Molnár János*: A munkás- és paraszttömegek harca a Kommunista Párt vezetésével a reakció ellen, 1945. október - 1946. március. in: *Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből.* (Szerk: Lackó Miklós). Bp. 1955. 291-372.

„távvezérlés”, külső rászervezés nélkül. Más jellegű és motiváltságú tömegmozgalmakként említhetők a csepeliek sztrájkba forduló éhségdemonstrációi az év utolsó hónapjában. Aligha sorolható viszont ezek közé az a kezdeményezés, amely az MKP KV. Politikai Bizottságának 1946. január végi döntésén alapult, nevezetesen:

„Az államapparátusnak a reakciós elemektől való megtisztítása és a köztisztviselői kar létszámcsökkentése érdekében *kampányt kell indítani*. A helyi nemzeti bizottságok és az üzemi bizottságok javaslatokkal, feliratokkal és küldöttségekkel forduljanak a kormányhoz. ... A kampányba be kell vonni a szociáldemokrata pártot és a szakszervezeteket.”¹⁷

Ugyanezen a héten a két párt vezetői megállapodtak, hogy a fentebbi akcióban együttműködnek, ugyanerre utasítják területi (vármegyei, városi, községi) szervezeteiket, kiegészítve azzal, hogy a munkáspárti egyeztetéseket követően vonják be ebbe a Nemzeti Parasztpártot is.¹⁸

Az offenzíva megindítását a „magas politikában” a már érintett 1946. február 16-i demonstráció jelentette. Egy héttel később a Szakszervezeti Tanács égisze alatt rendezett, a Parlament elé vezényelt fővárosi mukásfelvonulás megbízottai

¹⁷ PTI. Arch. 274. f. PB. F. 82.

¹⁸ PTI. Arch. 274. f. 7/187. A január végi megállapodás nyomán februárban már sorozatban szervezték a vidéki akciókat is. Ezek közül a battonyai népítélet február közepén már tevőleges példát szolgáltatott arra, amit az MKP főtitkára ugyanazon a napon hirdetett meg a fővárosi párt demonstráción. „Február 16-án délután a Kommunista Párt nyilvános ülést hívott össze, erre meghívta a szociáldemokrata pártiakat és a parasztpártiakat is. Az ülés úgy határozott, hogy a három legreakciósabb földbirtokost eltanácsolják Battonyáról és nyomban végre is hajtották. Mintegy 2.000 főnyi tömeg három részre oszolva felkereste a három embert lakóhelyükön, adván nekik tíz perces időt, hogy szedjenek össze annyit, amennyit magukkal tudnak vinni és még [ez] egyszer bántatlanul távozzanak örök időkre és kikisérték őket a határig, figyelmeztetve őket, hogy ha még egyszer beteszik a lábukat Battonyára, *akkor a legmagasabb lámpavasra akasztják fel őket*” - olvasható a helybéli párttitkár jelentésében. *Molnár. J.* 1955. 354. ld. erről újabban: *Palasik Mária*: A szalámi taktika első szakasza. Újabb adalékok az MKP FKgP elleni támadásához. *Társadalmi Szemle*, 1995. 8-9. sz. 144-152. ld. még erről: Tömpe Andrásnak az Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai Osztálya vezetőjének a belügyminiszter számára készített kéthetenkénti „szigorúan bizalmas” belpolitikai és „hangulat”-jelentései közül, az 1946. március 13-i keltezésűt. PTI. Arch. 274. 11/11.

követelték a miniszterelnöktől a kampánypontok magáévá tételét.¹⁹ Ezt követte az FKgP ellenében politikai blokkba tömörült három másik koalíciós pártnak az a március 1-i ultimátuma, mely saját soraiknak „a jobboldali elemektől való megtisztítására”, valamint a blokkpártok elképzeléseit magáévá tevő további politikai tevékenységre szólította fel a kisgazdák vezetőit.²⁰

Nyomatékosítandó egyúttal a 'ti a parlamentben, mi az utcán vagyunk többségben'²¹ felfogásukat, március 7-én négyszázezres budapesti tömeggyűléssel, továbbá a vidéken is sorozatban szervezett hasonló tüntetésekkel sokkolták a ko-

¹⁹ „Tízezer munkás követelte a miniszterelnökségen a közigazgatás sürgős megtisztítását - a szakszervezetek bevonásával!”, tudósított másnap szalagcímben a Szabad Nép. 1946. február 24. A kommunista Kossa István főtítkársága alatt álló Szaktanács külön is közzétett állásfoglalásában leszögezte: „Ragaszkodnak a tisztogatások elsősorban politikai jellegéhez. A létszámcsökkentési arányszám mindenütt csupán - a demokrácia érdekében esetleg túlhaladható - minimumnak legyen tekinthető.” Szakszervezeti Közlöny, 1946. 11. sz. 9. , i.m. 1946. 7. sz. 3.

²⁰ Id. erről részletesebben: *Balogh S.*: 1975. 175-190., *Balogh S. - Izsák L.*: 1977. 62-67, 263-264. *Vida István*: A Független Kisgazdapárt 1946 tavaszán és a június-júliusi politikai válság. Párttörténeti Közlemények, 1971. 2. sz. 33-80. „A három baloldali demokratikus párt és a Szakszervezeti Tanács a Kisgazdapárt reakciós jobbszárnyának eltávolításán kívül követeli azoknak az ígéreteknek a végrehajtását, amelyeket az ország gazdasági talpra állítására és a nagytőke reakciós szabotálásának a letörésére tettünk. Hajtsuk végre elsősorban az állami közigazgatás megtisztítását a reakciós közhivatalnokoktól. ... Követeljük nem csak a szénbányák, hanem a bauxitbányák, olajforrások, energiatelepek és a magyar nehézipar legfontosabb üzemének sürgős állami kézbe vételét, a bankok egész ügyvitelének állami ellenőrzését. Végül, együttes erővel vegyük fel a harcot minden kísérlettel szemben, amely a földreform reakciós revízióját célozza és készek vagyunk a munkásság és parasztság egész tömegerejét mozgósítani a demokrácia legnagyobb vívmányának, a földreformnak a megvédésére.” Rákosi Máttyás beszéde az 1946. március 7-i budapesti tömeggyűlésen. Szabad Nép, 1946. március 8.

A hangulatnak a - legalábbis a pártapparátusokban mérhető - feszültségét, s egyben a „potenciális” B-lista jelöltek regisztrálását is jellemzi az SZDP Központi Titkárság Közigazgatási Osztályán a minisztériumi pártbizalmiaknak tartott értekezletről fennmaradt jegyzőkönyv: „Pillanatnyilag érdekelne bennünket, kik azok akik ezen az országos viszonylatban is nagyjelentőségű demonstráción nem vesznek részt. [Arról a március 7-i nagygyűlésről van szó, amelyről a fentebbi bekezdésben Rákosi szavait idéztük.] Ezért felkérjük a megjelenteket, jegezzék fel azokat, akik nem vesznek részt a felvonuláson, illetőleg a minisztériumokból való távozáskor nem a tüntetők csoportjához csatlakoznak. Feltehető ugyanis, hogy akik erről a tüntetésről elmaradnak, a reakcióhoz csatlakoznak. Próbáljanak a távolmaradóktól igazolást kérni, amely jelentésekből lehet majd következtetéseket levonni, a tisztogatási munkánál ellenük felhasználni. A munkásság körében a közhangulat mellettünk van. Kispesten Antal [Gyula] elvtárs egy beszédével olyan hatást ért el, hogy *gyilkolni is elmentek volna.*” PTI. Arch. 283. f. 27/2.

²¹ *Marosán György*: Az úton végig kell menni. Bp. 1972. 157. *Balogh S.*: 1975. 175-177.

rabeli közélet mindennapjait.²² Ezzel párhuzamosan az ipari centrumok üzemeiben, gyáraiban az *üzemi bizottságok*, a falvakban pedig a *nemzeti bizottságok* által szervezett politikai gyűléseket tartottak, ahonnet tartalmukban egyező, a blokkpárti követeléseket megismétlő felhívásokat címeztek a miniszterelnöknek, hogy haladéktalanul hajtsa végre „a sportcsarnoki programot”. A tisztogatások követelésének „körültekintő” szervezését mi sem illusztrálhatná jobban, mint az, hogy a Nagy Ferenc címére érkező ezernyi felhívás közül az egyik „Memorandum” - hivatkozása szerint - egy szovjetunióbeli hadifogolytáborból postáztatott. Tartalma azonban korántsem az orosz légerekben napjaikat számlálók tájékozottságába, hanem inkább a hazai politikai kulisszák mögé enged bepillantást. A memorandum 657 aláírója ugyanis nem csupán „a népi demokrácia megalkuvás nélkül való érvényesítésére” szólította fel a kormányfőt, hanem olyan igényeket is jeleztek, melyek akkor az MKP központjában is inkább csak dédelgetett remények voltak.²³

²² Id. még erről Tömpe András fentebb már hivatkozott 1946. március-áprilisi jelentéseit. PTI. Arch. 274. 11/11.

²³ „Memorandum Nagy Ferenc Úrnak, Magyarország Miniszterelnöke Budapest. Miniszterelnök Úr!

Alulírott magyar hadifoglyok, a szovjetunióbeli 144 a/I. számú hadifogoly-táborból, 1946. március 30-án tartott politikai gyűlésünkön egyhangú lelkesedéssel elhatároztuk, hogy az alábbi felirattal fordulunk a magyar kormányhoz.

Követeljük:

1. a magyar földbirtokreform teljes végrehajtását;
2. az összes magyar üzemek államosítását (nemcsak néhányét);
3. a bankok államosítását (nemcsak ellenőrzésüket);
4. reakciós elemektől mentes néphadsereget;
5. az állami közigazgatás megtisztítását a nép és a demokrácia ellenségeitől;
6. megalkuvás nélküli harcot minden reakciós próbálkozás és tevékenység ellen; és végül
7. a népi demokrácia elveinek minden vonatkozásban tökéletes érvényesítését. „

A memorandum a továbbiakban felhívással fordul az „összes magyar hadifogoly bajtársakhoz”, hogy csatlakozzanak fenti törekvéseikhez, majd következik 657 névaláírás. UMKL. Nagy Ferenc felhivatalos iratai. M-265. 3 - XI/1. A követelések második és harmadik pontja nem a BB egyeztetett iniciatíváit, hanem a kérdésre vonatkozó - de a blokkársak által ekkor még visszavonatot - kommunista törekvéseket visszhangozta. Az irat „műfaja” azokra a világháborús híradó, propaganda filmekre emlékeztet, amelyekben a keleti frontról szóló harctéri tudósítások is itthon, megrendezett kulisszák használatával készültek.

A fővárosban február közepétől március közepéig sorozatban szervezett demonstrációk mintájára megkezdődtek a vidéki szervezkedések is. Ezek közül a sikerültebb változatba sorolható a fentebb idézett forgatókönyv szerinti előzetes pártegyeztetésen nyugvó Jász-Nagykun-Szolnok megyei példa. A kommunista főispán itt előbb a „testvérpárt” helyi vezetőivel, illetve törvényhatósági bizottsági tagjaival, majd az NPP érdekelt tagjaival egyeztetve készítette elő a népítéleteket, hogy azután ezekre hivatkozva menesszen állásából 24 ottani köztisztviselőt, köztük a vármegye főjegyzőjét is. Mindezért - olvasható az MKP KV Központi Titkárságának állásfoglalásában - „a központ utasítására végrehajtott akció példaadó lebonyolításáért a Szolnok megyei pártbizottságot és az akciót vezető Kovács Kálmán főispán, Fodor János párttitkár és Farkas Sándor népügyész elvtársakat a Központi Titkárság dicséretben részesíti.”²⁴ Ugyanennek a békéscsabai változata még Rákosi - két változatban is fellelt - interpretálása alapján sem volt ilyen flott. „Békéscsabán, május 1-re virradó éjjel, elemek [sic!] amelyek

²⁴ PTI. Arch. 274. f. T. F. 526. ld. ugyanitt a főispán 1946. március 22-i jelentését az MKP KV Közigazgatási Osztályának.

Az ugyancsak fegyelmezetten, minden fizikai atrocitás nélkül végrehajtott kapuvári népítéletéről szóló tudósítást azért érdemes ideiktatni, mert leírása fél évszázad távlatából is kellően impresszionálja az olvasót.

„Nem nézhetjük ölbe tett kézzel, hogy a demokrácia létkérdéséhez tartozó követelések, hasonlóképpen a 'kiseperjük a reakciót a közigazgatásból', vagy 'halál a feketézökre' jelszavakhoz csak üres frázisok maradjanak. Az előterjesztett határozati javaslat zajos helyesléssel való elfogadása után a népgyűlés zárt rendekbe sorakozott, hogy felvonuljon a hivatalokhoz, a név szerint megjelölt tisztviselők azonnali eltávolítására és az elsősorú élelmiszereket rendszeresen Ausztriába csempésztető nagyfeketézők rendőrkézre juttatására.

Komoly néma menetben és vörös zászlóval az élen, fegyelmezett sorokban összeszorított ököllel és ajakkal vonultak végig a községen a dolgozók.

A járási főjegyzőség székháza az első megálló. A pártok és a szakmaközi bizottság vezetői: Csendes József kommunista, dr. Krón Ágoston szociáldemokrata, Szigethy Attila nemzeti parasztpárti és Horváth Lajos szakszervezeti titkár felmennek a hivatalfőnökhöz, a tömeg összefüggően felzárkózik utánuk a lépcsőházban és az előszobában. Rövid párbeszéd után az egyik aljegyző, a tisztiorvos és a járási állatorvos azonnali leváltása megtörtént.

Következik az adóhivatal az egyik főtiszt kiemelésével. Majd [ugyaninnen] három notórius csempész kerül a rendőrségre, akiket a kommunista párt gyűlésein már több ízben kipellengéreztek.

A kórházban az eljáró bizottság, figyelemmel a közegészségügy követelményeire, csak az igazgató és az egyik főorvos figyelmeztetésére szorítkozott.

A községházáról hét népellenes tisztviselőt távolítottak el.

Az utolsó állomás az állami erdőhivatal volt, ahonnan egy népnúzó erdészt tanácsoltak el.”

nincsenek messze a Kommunista Párttól [oly annyira, hogy annak tagjai voltak], csináltak valami ribilliót, melynek során két kispasztát megöltek és egy harmadikat súlyosan megsebesítettek.”²⁵

A tömegmozgalmak szervezésével vidéken összekovácsolni tervezett „munkásegységet” aligha erősítette, midőn a kommunista közigazgatási vezetők alárendelt szociáldemokrata tisztviselőik ellen is népítéletet vezényeltek. Bár a fentitől eltérően emberéletbe nem került, de ebbe a sorba tartozott Keresztes Mihály (MKP) Békés megyei főispánnak a szociáldemokrata többségű orosházi önkormányzat elleni akciója. „Az eljárás ilyen esetben az szokott lenni - fogalmazta igazoló jelentésében a helybeli MKP titkár - hogy kerékpáros küldöncöt menesztenek [a környékre azzal], hogy akiknek piros tagsági könyvük van, azok azonnal vonuljanak be Orosházára.” Miután a rohambrigád helybenhagyta - pontosabban kiverte a városházáról - az ottani köztisztviselőket, a főispán „népítéletre” hivatkozva felfüggesztett 32 szociáldemokrata alkalmazottat, élükön a város polgármesterével.²⁶

Az utóbbi évtizedben a korszak historiográfiájában egyre gyarapodik azon munkák száma, melyek egyrészt általában a háború után is tovább élő antiszemitizmus, másrészt az 1946. évi „népítéletek” zsidóellenes pogromokba fordulását,

Új Sopron, 1946. március 21.

²⁵ Rákosi előadói beszéde az MKP KV 1946. májusi plénumán. PTI. Arch. 274.f. 9/24. Ugyanerről a KV augusztus 2-i ülésén: „Békéscsabán április 22-én egy nagyszerűen sikerült kommunista népgyűlésünk volt és április 30-án, a május elsejei nagygyűlés előestéjén volt egy incidens, amelyikben egy felelőtlen csoport volt. Megöltek két kispasztát és többet megsebesítettek. Ez is alkalmas lehetett arra, hogy a következő nap nagybudapesti tüntetését befolyásolják. Ha egy nappal előbb történik ez az eset, kétségkívül hatással lett volna a budapesti nagy tüntetésre.” in: *Standeisky Éva: A miskolci pogrom - ahogy Rákosiék látták. Társadalmi Szemle, 1990. 11. sz. 81. ld. még: Rác Lajos napirend előtti felszólalását a Békéscsabán történt atrocitásokról. N.N. I. 951-953.*

²⁶ PTI. Arch. 274. f. 7/187. ld. még: *Palasik M: i.m. 116. U. ő: 1995. 148-149.* Volt ahol a népítéletekhez nem kifejezetten a közigazgatási tisztviselők elleni járulékos elégtételszerzések párosultak. „Tiszafüreden pártszervezetünk egyedül szervezte a tüntetést, majd összeverték a földbirtokosokat.” Sulyán György felszólalása az MKP parlamenti frakciójának 1946. május 3-i ülésén. PTI. Arch. 274. f. 9/24.

azok összetevőit feltárták.²⁷ Sőt, már publikáltatott az első „kísérlet az antiszemita megmozdulások rendszerezésére is.”²⁸ A tipizáláshoz, a népítéleteken belül az antiszemita atrocitások irányába való eltolódáshoz, utóbbi felerősödéséhez, érdemes utalni egy - bizonyos mértékig a jellegváltást magyarázó - köztörténeti motiváló tényezőre, illetve annak időpontjára is.

Való igaz, 1945. őszi hónapjaitól regisztrálhatóan felerősödött - a kommunista párton belül is! - a zsidóellenes *hangulat*.²⁹ Az 1946. évi kora tavaszi népítéletek első hullámát a kommunista pártvezetés is a szorosabb értelemben vett közigazgatás (főleg vidéki) önkormányzati garnitúrájára koncentrált. A „Megtisztítjuk a közigazgatást a reakciós elemektől!”, illetve az „Aki a földhöz nyúl meghal!” transzparenszekkel demonstrálók elsődleges célpontja a községháza, illetve a városháza (esetenként megyeháza) volt. Az itt elhangzó szónoklatok hatására, vagy már megelőzően a helybéli korcsmákban „erőgyűjtés” közben gerjesztett lincshangulat valóban aligha biztatott jóval azokra nézve, akiket ekkor az önkormányzatok épületében találtak. (Megesett, hogy mivel a kiebrudalni tervezett jegyzőt nem találták a helyén, az éppen ott rá várakozó plébánoson hajtották végre a népítéletet - harminc napon túl gyógyuló eréllyel.) De ekkoriban -

²⁷ Zsidóság az 1945 utáni Magyarországon. (Szerk: Karády Viktor, Kende Péter) Párizs, 1984. Varga F. János: A miskolci népítélet, 1946. Medvetánc, 1986. 2-3. 293-314., Pelle János: A mezítlábas vérvád. A kunmadarasi pogrom. 2000. 1990. 7-8. Svéd László: A magyar zsidóság és a hatalom, 1945-1955. Múltunk, 1993. 2-3. Varga László: Zsidókérdés, 1945-1956. Világosság, 1992. 1. 62-67. Szabó Róbert: A kommunista párt és a zsidókérdés Magyarországon, 1945-1956. Bp. 1995. (kézirat.)

²⁸ Ständeisky Éva: Antiszemita megmozdulások Magyarországon a koalíciós időszakban. Századok, 1990. 2. sz. 284-308. A szerző „népítéletből transzformálódó antiszemita tömegmegmozdulások”, és „spontán antiszemita megmozdulások” szerint klasszifikálja az 1946. évi atrocitásokat.

²⁹ Az MKP Központi Vezetőségének választások tanulságait taglaló 1945. november 22-i ülésén Safrankó Emanuel [ekkor még a párt kecskeméti területi titkára, 1946 januártól Vas vármegye főispánja] is arról tudósított, hogy „az antiszemizmusz igen erősen lábrakapott a pártban. Baján pl. a legutóbbi időben egészen nyílt zsidózás ütötte fel a fejét, sőt, a megyei [párt]bizottságban is. A legutóbb lemondattak a megyei bizottságban három zsidó elvtársat. Úgy állítják be: ha sváb-kérdés lesz, akkor lesz zsidó-kérdés is. Az ottani gazdálkodók is úgy vélekednek, hogy `a zsidók, akik a kommunista pártot vezetik, megvásárolták Tildyt, ő már nem a mi emberünk.`” PTI. Arch. 274. KV. F. 83.

nem vitatva a lappangó antiszemitizmus egyidejű és dokumentálható meglétét - nem ez volt az irányított tömeghisztéria tárgya. Követték Rákosinak a - már érintett - sportcsarnoki nagygyűlésen elhangzott iniciatíváját: „a demokráciában helye van a spontán tömegmozgalmaknak, és a nép jogosult arra, hogy saját kezébe vegye az igazságszolgáltatás ügyét”. A pártközpontban készített összegző jelentés szerint, a Nyíregyházától Zalaegerszegig, illetve Gyulától Győrig sorra szervezett mintegy ezer helyi demonstráció következményeként, közel másfél ezren tudhatták múltidőben közalkalmazotti egzisztenciájukat.³⁰

Némileg más a helyzet a későtavaszi, illetve nyári antiszemita atrocitások esetében.³¹ A márciusi pártközi megállapodások nyomán az FKGP nekilátott a vele szemben támasztott követelések teljesítésének (képviselők kizárása), emellett beindult a B-lista előkészítése, ugyanakkor viszont nem látszott - a kiszegzdek számára kedvező - elmozdulás még az alku során nekik ígért pozíciók fogantatásában sem. Ezt kontrakarírozandó, a pártcentrum vezéralakjai, Kovács Béla és a miniszterelnök Nagy Ferenc - különösen április második felétől - újból szorgalmazni kezdték a központi igazgatás intézményrendszerében az arányosítás keresztülvitelét, a vidékre vonatkozóan pedig az önkormányzati választások mielőbbi kiírását.³² Az MKP vezetése ezt szinte azonnal „a reakciós erők ellentámasztásaként” értékelte, és újra beprogramozta az április folyamán ritkulni kezdő tömegakciókat.

³⁰ PTI. Arch. 274. 11/11.

³¹ A március 7-i szentesi ún. Lakos-ügyet azért nem sorolom ide, mivel az egy, a rendőrség ottani reprezentánsai által elkövetett előre megtervezett gyilkosság volt, melynek végrehajtásában a város nemzetgyűlési képviselője, Dadi Imre (MKP), eltussolásában pedig a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai Osztályának vezetője, Tömpe András is kompromittálódott. *Standeisky Éva: A Lakos-ügy. Magyarország, 1989. 34., 36. sz. Futó Dezső: Önéletírás, világlátás. Bp. 1995. 113-119.*

³² PTI. 285. f. 2/9. továbbá, Kis Újság, 1946. április 27, április 29. Nagy F: i.m. I. 322-323.

A kommunista parlamenti frakció 1946. május 3-i ülésén Révai József nem késlekedett azzal kontráznival, hogy

„megszervezzük a mi ellentámadásunkat, vagy a márciusi támadásunk folytatását. Természetesen felülről is. Nem mondhatunk le arról az eszközről, hogy tárgyalásokon, a pártközi értekezleten keresztül nyomást gyakoroljunk, de ez önmagában nem elég, párosulnia kell a nyomással alulról. Felmerül a kérdés, azt jelenti-e ez, hogy most azonnal azokat az eszközöket alkalmazzuk, mint márciusban, tehát tömegfelvonulást, sőt ha kell népítéleteket. Nem vagyunk szégyenlősek elvtársak. Mi már megmondtuk március után is, hogy vállaljuk őket és sor kerülhet rájuk újra. Szóval vége a fegyverszünetnek. ... Ha a sajtóban nem is, de szóbelileg nyugodtan elmondhatjuk ezeket.”³³

Ezt tíz nappal később Rákosi is megerősítette a KV plénúmán, ugyanakkor mindkettejük előadásában volt egy - hamarosan a kommunista sajtóban is érzékelhető - hangsúlyeltolódás. A sportszarnoki majd blokkpárti roham-csomagban együtt szereplő infláció-, feketézők, spekulánsok elleni, illetve a (közigazgatási) reakció elleni imperatívuszok közül korábban - mint azt a fentebbi bekezdések érzékeltetni igyekeztek - a közigazgatás elleni akciószervezések voltak napirenden. Ettől kezdődően viszont, a két kérdés folytatólagos együttfuttatásán belül - az augusztusra ígért pénzügyi stabilizáció beváltásának közeledtével - a másik mozzanatra, az árdragítókra, a mindenből fölös hasznot húzó kereskedőkre, a már új valutára spekulálókra, illetve az ellenük való, ugyancsak kampányszerű küzdelemre éleződött ki a kommunista „mi a teendő?” aktualizált változata. Nem érdektelen ebből a szempontból utalni arra, hogy az eminensen antiszemita pogromok - Kunmadaras, május 20-21; Makó, május 31; Miskolc, július 30 - augusztus 1 -, már e kampánytematika korrigálását követően estek meg. Az eseteket igényesebben vizsgáló (idézett) szerzők mindegyike utal e kérdésnek a magyar közgondolkodásban rögzült - zsidókra vonatkozó - konnotációjára.

Ami pedig mindezen belül a „népítéletek” legtragikusabb végkifejletét illeti: Rákosi Mátyás, egy héttel a miskolci szörnyűségek előtt a stabilizációt beharan-

³³ PTI. Arch. 274. f. 9/24.

gozó legnagyobb vidéki tömegdemonstráción *ugyanitt* szónokolt arról, hogy „aki a forinttal spekulál, aki alá akarja aknázni a demokrácia gazdasági alapjait, fel kell húzni az akasztófára. ... Bevezetjük a spekulánsokkal szemben a halálbüntetést.” A *Szabad Nép* mellett, megyei testvérlapja a *Szabad Magyarország* már headline-ban tudósított úgy a pártfőtitkár beszédéről, hogy „Halál a spekulációs feketézőkre!”³⁴ A helyi kommunista főispán pedig éberségét és tettekészségét bizonyítandó, egy látványos leleplezéssel mindenáron példát akart statuálni. S mivel másképp nem jött össze, maga szervezte meg azt az ál-vásárlási manővert, ami azután elindítója lett a pogromnak. A beígért halálból egyszerre többet is sikerült prezentálnia.³⁵

S hogy ez ugyanannak az MKP által év elején „beüzemelt”, tömegindulatókat politikai eszközként használó hecckampánynak volt a része, azt - a maga módján - Rákosi is beismerni kényszerült. Az augusztus 2-i központi vezetőségi ülésen azzal indította referátumát: „Március óta meglepetéssel tapasztaltuk, hogy egy-egy jelentős lépésünk előtt vagy azzal közvetlen kapcsolatban számunkra meglepő, váratlan és kellemetlen incidensek történnek.”³⁶ A kommunista párt vezetősége népítéletet vetett és pogromokat aratott.

³⁴ Varga F. J.: 1986. 294.

³⁵ Egy 1946 tavaszán, a B-lista előkészítésének részeként megfogalmazott - minden érintett köztisztviselőt felölelő - tömör káderjellemezésben Oszip Istvánról a következő olvasható: „A párt és a közigazgatás szempontjából is hasznavehetetlen, ürhatnám.” PTI. Arch. 274. 15/26. Ehhez képest, miután a következő években még felruházták a Magyar Szabadság, illetve a Magyar Köztársasági Érdemrenddel, 1949 szeptemberi nyugdíjba vonulásáig hivatalban maradt.

³⁶ *Standeisky É.*: 1990. 79.

9. Önkormányzati választások kontra B-lista

„Veszedelemes forduló”. Vajon emlékezett-e még bárki is fél év múltán az egymást kergető és sokkoló napi hírek kavalkádjában Dessewffy Gyulának, a *Kis Újság* akkori főszerkesztőjének erre a februári cikkére a miskolci lincselés napjaiban? A napi sajtó természetéből, sorsából következően ez vélhetően már csak a makulatúra hegyeket gyarapította. A közben történtek léptették elő - elfeledett - Kasszandra-jóslattá. Egy héttel a sportcsarnoki „roham-nyitó”¹ pártrendezvény után, illetve a szakszervezetek vezényelte tízezres Parlament előtti demonstráció másnapján napvilágot látott cikk - név említése nélkül - Rákosinak a tömegeket népi igazságszításra biztató és azt szentesítő szónoklataira utalva ítéli veszedelmesnek „a reakció elleni harc alcíme alatt kezdeményezett politikai akciót.”² Hogy a művi úton gerjesztett politikai hisztéria mibe torkollott, azt az előző fejezet kísérelte meg töredékesen felvillantani.

Ugyanekkor - a sportcsarnoki nagygyűlés másnapján megrendezett nagykörösi népitélet kapcsán -, a törvényhozásban is felvetették a kiscgazdák, hogy ez könnyen `aki szelet vet, vihart arat` akcióvá válhat. Úgy vélték, hogy ehelyett az *önkormányzati választások* voksokban megmutatkozó `népitélete` hivatott véget vetni az „ideiglenesség”-nek a községi, városi, illetve törvényhatósági

¹ Az 1946. tavaszi akció-sorozatot *Molnár J.* 1955. illeti visszatérően az ún. reakció ellen indított „roham” jelzővel.

² „Az új demokratikus magyar élet továbbfejlesztése során azonban a reakció elleni harc alcíme alatt nem kezdeményezhető olyan politikai akció, amely eltér azoktól a normáktól és szabályoktól, attól a szellemtől, amely együttműködésünknek és sikeres kooperációnknak lényege és alapja. ... Gyűlékony anyagként máris fellobbantották a széles tömegek érzelmevilágát, hogy ezzel presszionálják a kialakítandó álláspontot. A nagykörösi népitélet, a tömeggyűlések ... veszedelmesen feszült légkört teremtenek. Nem döntheti el az országos politika lényeges kérdéseit egy gyorsan mozgó jól szervezett kisebbség állásfoglalása.” *Kis Újság*, 1946. február 24. Három héttel később a frissiben manifesztált Baloldali Blokk vezetőinek nyomására Dessewffy eltávolították a kiscgazda napilap éléről.

szférában is.³ Az arányosítási törekvések első visszaverése után, s a már zajló tömeges népitételek árnyékában megfogalmazott kívánalmat átmenetileg háttérbe szorította a blokkpártoknak az FKgP ellen összpontosított támadása, az ún. márciusi válság. S bár szórványos nyomai közben is fellelhetők képviselőinek különböző pártfórumokon elhangzott beszédeiben, újabb programszerű tematizálódása csak két hónap múltán, az arányosítási kísérletek - időközben végképp nyilvánvalóvá vált - meghiúsulása nyomán került előtérbe.⁴

Révai József az MKP parlamenti frakciójának 1946. május 3-i - más vonatkozásban már érintett - ülésén a következőképpen szólt erről a kisgazda iniciatíváról:

„A második, ami bizonyítja, hogy politikai és szervezeti téren is ellentámadásra készülnek, a községi választások tervének felvetése. Ezért is hevesen folyik az agitáció. A lényege a dolognak az, hogy az eddigi, paritásos alapon megalakult önkormányzatokat fel akarják váltani a választások eredményeinek megfelelő arányszámú önkormányzatokkal. A demokrácia balszárnyának vezetése alatt lévő önkormányzatokat fel akarják váltani a kisgazdapárt uralmával.”⁵

³ Nagykőrösön kilenc tisztviselőt (hét SZDP, egy-egy FKgP, illetve párton kívül) a következő formula kíséretében távolítottak el a városházáról: „Népitélet a demokrácia nevében! Felszólítjuk az alatt megnevezett személyeket, hogy a nép határozata értelmében [ezt a város akkor 30.000 főnyi lakosságából 487 tüntető jelentette meg] állásaikat azonnali hatállyal hagyják el. Ellenkező esetben a nép akaratát szükséges módon érvényre emeli”. N.N. I. 667. A népitélet nyomán végül is 22 tisztviselőt menesztettek, majd a helyi nemzeti bizottságban kötött alku ötöt visszahelyezett állásába. N.N. I. 804-805. Az ideiglenesség kodifikációs alapon nyugodott, miután a már ismertett 14/1945. ME., 1030/1945. ME. a közigazgatás ideiglenes rendezéséről tételt közzé.

⁴ PTI. Arch. 285. 1/4. A publikus követelésekről, melyek abban merültek ki, hogy ebben jelölték meg az előző két választással elindított folyamat természetes - az ideiglenesség felszámolása szempontjából magától értetődő - folytatását, ld: *Kovács Béla: Demokráciát az önkormányzatokba. Kis Újság, 1946. április 27.* A menesztett Desseffy után következő felelős szerkesztőtől; *Balla Antal: Önkormányzat és demokrácia. u.o. 1946. május 5.* Ugyanerről Varga Béla házelnök; u.o. 1946. június 2.

⁵ PTI. Arch. 274. f. 9/24. Május 14-én hasonló szellemben foglalt állást BB végrehajtó bizottsági ülése, „aki ma választást akar, az a stabilizációt hátráltatja”, mindazonáltal a megbeszélésre meghívott miniszterelnök nem tágitott pártja ez ügyben elfoglalt álláspontjától. *Balogh S: 1975. 224-225.*

Az FKgP a közalkalmazotti B-lista végrehajtásáról rendelkező kormányrendelet megjelenését követő napon, a blokkpártoknak adresszált 1946. május 20-i memorandumában vetette fel „hivatalosan” is, hogy ezen kezdeményezését a kormányzó koalíció politikai programpontjai közé kívánja iktatni.

„Szükségesnek tartjuk a demokratikus rend teljessé tétele érdekében az önkormányzati választások megtartásának előkészítését, s erre a célra választói törvény megalkotását. Budapest és a környező községek ezeket a választásokat már több mint fél évvel ezelőtt megtartották, s a vidék tömegei előtt már nem is lehet indokolni ezeknek a választásoknak az elmaradását.”⁶

A BB Végrehajtó Bizottsága június elején adott választ a kisgazdapártnak. Az ebben a memorandumban felvetett egyéb (arányosítási) követeléseket „bel- és külpolitikai szempontból egyaránt időszerűtlennek” tartották, a szóban forgó ügyben viszont legalábbis tárgyalási készségüket nyilvánították:

„Helyeseljük az önkormányzati választások megtartását, de természetesen a magyar demokrácia érdekeinek megfelelő időpontban, tehát a demokratikus rend gazdasági és politikai megerősödése után. Éppen ezért javasoljuk, hogy a Belügyminiszter Úr haladéktalanul kezdje meg az önkormányzati választási törvény előkészítését, hogy a választást a kellő időpontban meg lehessen tartani.”⁷

Ezzel egyidejűleg a kommunista párt újabb ellenakcióba kezdett a kisgazdapárt megregulázására, s mivel utóbbi ez alkalommal hajlíthatatlanabbnak bizonyult, a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot - pontosabban annak szovjet vezérkarát - is „felvonultatta” az FKgP megtörésére. Az ennek nyomán újra kirobbanó ún. június-júliusi koalíciós válság a vonatkozó memoár- és szakirodalom alapján már részletekbe menően ismerhető.⁸ Ezért annak felidézését mellőzve, a most szóban forgó ügyben csupán annyi megjegyzés kívánatos, hogy az önkormányzati választásokról folyó pártközi tárgyalások a blokkpártok június eleji akceptábilis megnyilvánulásánál sokkal feszültebb légkörben indultak. A Tildy Zoltán köztársasági elnök közvetítésével június 5-én tartott pártközi értekezlet -

⁶ PTI. Arch. 247. f. 7/151.

⁷ u.o.

⁸ *Vida I:* 1971., *U.ő:* 1976. 168-204., *Balogh S:* 216-252., *Palasik M:* 136-142., *Nagy F:* 1990. I. 314- 337., *Kovács Imre:* Magyarország megszállása. Bp. 1990. 295-300.

noha valamifajta kompromisszum körvonalazódni látszott -, továbbra is csak az eltérő álláspontokat tisztázó összejövételnek tekinthető. Annál is inkább, mivel az ott született megállapodás pontjainak a teljesítése az egy hónappal későbbi, július 10-i újabb pártközi értekezletig meg sem kezdődött. Erre utal az utóbi értekezlet jegyzőkönyve.

„Kovács Béla felolvassa a júniusi pártközi értekezlet megállapodásának végrehajtásával kapcsolatos független kispárti álláspontot: 'Megállapodás történt a Baloldali Blokk pártjai és a Kispárt között a tekintetben, hogy a Kispárt képviselői töltenek be 4 vagy 5 megyei főkapitányságot és további 5 főkapitányhelyettesi állást. Minden megyében legalább egy járási kapitányság ugyancsak kispárti rendőrtiszt kezébe kerül. Néhány közigazgatási vezetői állást a belügyminiszter a Kispárt jelöltjével fog betölteni, és ha a létszámapasztás megtörtént, úgy az újból betöltésre kerülő, megürült állások jelentős részére ugyancsak kispárti jelöltek kerülnek kinevezésre. Megállapodás történt a tekintetben, hogy szeptemberben megtartják a községi választást, és a belügyminiszter utasítást ad a községi választójogi törvény haladéktalan előkészítésére. A Kispárt maga részéről vállalja, hogy a márciusi megegyezés értelmében erélyesen tovább folytatja a maga pártján belül a demokráciával ellenséges elemekkel szembeni harcot, de csak akkor, ha fenti kívánságait már teljesítették.' Kovács Béla hozzáteszi, hogy az egyezmény végrehajtására nem került sor, mert a választások szeptemberi terminusa tekintetében vita merült fel a felek között, s ennek a kérdésnek a tisztázásáig további végrehajtás nem volt lehetséges.⁹

⁹ A Kovács Béla által jelzett, a választások időzítése kapcsán felmerült vita abból eredt, hogy a júniusi pártközi megállapodások után a Baloldali Blokk Végrehajtó Bizottsága a következő kommunikét hozta nyilvánosságra: „A Kispárttal folytatott [június 5-i] tárgyalások során a választások időpontjára nézve megállapodás nem történt. Kizárólag a választójogi törvénytervezet elkészítését határozták el konkrétan, és a belügyminisztert fel is szólították a tervezet előkészítésére. A választásokat a törvény megalkotása után a lehető leggyorsabban, de olyan időpontban tartják meg, hogy az ország gazdasági érdekei kárt ne szenvedjenek a választási előkészületek által.” Szabad Nép, 1946. június 16. ld. még: Szabad Nép, 1946. június 9., illetve Kis Újság, 1946. június 14.

Nem csupán a korabeli publikus megnyilatkozásokhoz, hanem az MKP álláspontját igazolni igyekvő historiográfiai recepcióhoz képest is feltűnő: a pártközi egyezkedések során a blokkpártok jelenlévő vezetői közül senki nem utalt arra, hogy a Kovács Béla által felolvasott megállapodásban szereplő szeptemberi időzítés nem állná meg a helyét, csupán a stabilizációra hivatkozó ellenérveket variálták újabb és újabb megfogalmazásaikban. v. ö. Balogh S: 1975. 237., 562. Ugyanezt látszik alátámasztani Kiss Roland szociáldemokrata párti belügyi államtitkárnak egy 1946. június 25-ről keltezett feljegyzése, mely egyben - a stabilizációt úgymond veszélyeztető kifogások helyett - a munkáspártoknak az önkormányzati választásoktól való ózzkodásának a valódi okára is rávilágít:

„A Baloldali Blokk elfogadta a kispártot azt a követelését, hogy a törvényhatósági és községi választások minél előbb megtartassanak.

Rákosi Mátyás: A stabilizáció érdekeire való tekintettel lehetetlennek tartja a szeptemberi választásokat, mert a stabilizáció problémáin nem néhány hét, hanem néhány hónap múlva leszünk túl. A választási propagandával a stabilizációt megzavarni súlyos felelőtlenség lenne, amit a maga részéről nem vállalna. Hozzáteszi, hogy a politikai válság a Független Kisgazdapárton belüli jobboldali elemek szervezkedése és agitációja miatt van, s a megoldás érdekében a Független Kisgazdapártnak ez ellen kell küzdeni.

Tildy Zoltán: Valójában az egész magyar demokrácia válságáról van szó, de a válság nem azonosítható a Kisgazdapárt válságával. ... A demokrácia legnagyobb pártjának hívei úgy érzik, hogy nincsen szerepük az ország tényleges vezetésében és ez a vezetőség tekintélyét aláássa.

Szakasits Árpád: A Baloldali Blokk pártjainak nem célja a választások elhalasztása.

A választásoktól nem fél, mert a Baloldali Blokkra vonatkozóan azok a nemzetgyűlési választásoknál rosszabb eredménnyel semmiképp sem fognának végződni. De ha szeptemberben akarják a választásokat megtartani, ez súlyosbítaná a gazdasági válságot, ami megengedhetetlen kockázat. Kétségtelenül a választások előtt az ország közéletéből el kell távolítani minden reakciós elemet, mert egyébként a választás eredménye demokrácia-ellenes képet mutatna, ami nem felel meg az ország igazi képének, sem a nemzet jövő érdekeinek.

Az országban nagy a nyugtalanság, és a Kisgazdapárt demokratikus törzsének sem érdeke, hogy a választást ilyen légkörben tartsák meg. Ismételten hangoztatja azt az álláspontját, hogy a jelenlegi közigazgatási rendszer nem felel meg a demokrácia igényeinek és nem teszi lehetővé az igazi népképviselői közigazgatást. Az úri vármegyét le kell bontani, mint ezt már a nyílt levél is hangoztatta. Felfogása szerint a választási törvénnyel egyidejűleg kell a közigazgatási reformot végrehajtani és így junktimot lát a kettő között. Csak ezután lehet a választásokra térni. E pillanatban nem lát garanciát arra, hogy a lakosság széles tömegeit nem saturálják-e [nem árasztják-e el] a reakció tetszetős jelszavaival és így a közigazgatási reform megvalósítása nélkülözhetetlen.

Nagy Ferenc: Szorgalmazza a választások ügyének tisztázását. A választások időpontját rögzíteni kell, mert a vidék sürgeti a választást. Nagy-Budapest már egy esztendeje választott, s a vidék nem érti, hogy őt miért degradálják Nagy-Budapesttel szemben. Javasolja; történjék megegyezés az őszi választások megtartására azzal, hogy a választásokat nyomban megtartják, mihelyt ezt a stabilizáció megengedi. ... Nem érv az, hogy a választásokból talán nem elég demokratikus eredmény jön ki, mert hiszen senki sem akar a valósággal ellentétes képet adni az országról. Szorgalmazza, hogy Rajk minden párt egy-egy jogi szakértőjével ülészet tisztázza a választójogi törvény alapelveit.

A törvényhatósági választásokra vonatkozó rendelet- vagy törvénytervezet már régen készen áll fiókomban. Ezt jelentettem már annak idején Nagy Imre miniszter úrnak is azzal, hogy azt csak akkor vesszük elő, amikor arra szükség lesz. ...

Véleményem szerint előbb kell megcsinálni a közigazgatás szervezeti reformját - beleértve abba a területi önkormányzatokat is -, és csak azután a választást. Ha ugyanis a választást előbb csináljuk meg, akkor megtörténhetik, hogy lesznek olyan vármegyék, amelyekben a munkáspártok aránytalanul kis képviselőre jutnak és lesznek olyan községek, amelyekben esetleg semmiféle képviselőre nem jutnak.” PTI. 283. 13/24.

Rákosi Mátyás: Nem hisz abban, hogy a vidék őszintén sürgeti a választásokat.

Sokkal súlyosabbak a gazdasági problémák, semhogy ez a kérdés állna előtérben. Döntő szempont az, hogy a választás milyen hatással lenne az ország politikai és gazdasági életére. A Kisgazdapárt a maga részéről csak azért erőlteti a választást, mert aránytalannak érzi a szerepek elosztását, s így meg kell állapítani, hogy pártérdeket tart szem előtt. A Baloldali Blokk viszont azért óvatos és tartózkodó, mert félti a stabilizációt, tehát országos érdeket. A stabilizáció folyamata - ezt ismételni kell - nem egy hónap, hanem sokkal több. Rá kell mutatni arra, hogy a munkáspártok válsága sem figyelmen kívül hagyható körülmény, és figyelmeztetni kell a Független Kisgazdapártot, hogy az üzemek dolgozóit csak a legnagyobb nehézséggel lehet féken tartani és munkára bírni. A szegényparaszt helyzete is végtelenül nehéz, ezért halaszthatatlan a stabilizáció. A választás a stabilizáció sikerét kockáztatná.

Erdei Ferenc: Elvi álláspontként kívánja elfogadtatni, hogy közigazgatási reform nélkül választani nem lehet. Nem kötelezi el magát a választások bármifajta időzítése mellett.

Kovács Béla: Véleménye szerint a válságtünetekért a Baloldali Blokkot terheli a felelősség, mert nem hajtotta végre a korábbi megállapodásokat. Első ízben Tildy Zoltán miniszterelnök, később Nagy Ferenc kormányalakításakor jelentette be, hogy a Kisgazdapárt megfelelő helyet foglalhat el az államéletben. Ez nem történt meg, s ezért elégedetlen a párt, ezért nincs tekintélye. Elismeri, hogy ma is vannak még reakciós elemek a pártban, de a párt túlnyomó többsége is elégedetlen a mai helyzettel, s az elégedetlenek közé tartozik ő is. Megengedhetetlen, hogy a koalíció legnagyobb pártja csak báb legyen a többi párt kezében. Az a kívánság tömören, hogy fogadják el a Független Kisgazdapártot egyenlő értékű pártnak, szűnjék meg az, hogy harmadrangúként kezeljék.

Révai József: Tisztázni kell, hogy az átengedésre kerülő helyekre kik jönnek, mert ez számukra nem lehet, és nem is közömbös. ... A közigazgatás reformját illetően Szakasitssal ért egyet. Véleménye szerint a választás ebben a helyzetben polgárháborút idézhet fel. A tisztogatást úgy kell végrehajtani, hogy a Baloldali Blokk a Független Kisgazdapárttal együtt indulhasson harcba a reakció ellen. Nem lehet kétarcú politikával komolyan tisztogatni. A Kisgazdapárt kezdje el a tisztogatást, s mi megkezdjük az arányosítást.”¹⁰

Az egymástól még ekkor is meglehetősen távol álló álláspontok a következő napokban végül is csökkentek. Olyannyira, hogy a *Szabad Nép* 1946. július 17-i száma a koalíciós pártok közös nyilatkozataként tette közzé az alábbiakat:

„A pártok egyhangúan megállapodtak abban, hogy a községi választásokat mielőbb meg kell tartani. Megállapodtak abban is, hogy a közigazgatás szervezetének demokratikus reformja a koalíció egyik programpontja, s a magyar nép elsőrangú érdeke. A belügyminiszter tehát haladéktalanul hozzálát a közigazgatási reform és a

¹⁰ PTI. Arch. 274. f. 7/151.

községi választójogi törvények előkészítéséhez, hogy a községi választások lehetőség szerint mielőbb, de *mindenesetre még ez év őszén megtarthatók legyenek.*”

‘Két legyet egy csapásra’. Ezt is mondhatnók a deklaráció olvastán, hiszen egyeztetett koalíciós akaratként jelenítette meg a kodifikációs szempontból még mindig az „ideiglenesség” státusában tartott közigazgatás szervezeti reformját. Ezzel együtt pedig orvosolni ígerte a konfliktus-potenciálként funkcionáló másik immáron tartós mulasztást is. A nagy-budapesti helyhatósági voksolástól, a nemzetgyűlési választásokon át a köztársasági államforma 1946. februári megteremtésével bezárólag a közakarattal legitimált államjogi szférákhoz csatlakoztatta volna a törvényhatóságokat, civitasokat, és a községi autonómiákat is.

Úgy tűnt, hogy az 1946. július 16-i pártközi megállapodás kivezeti a kormányzó koalíciót öt hónapja húzódó belső válságából. A közigazgatás szervezeti megújítására és az önkormányzati választások megtartására vonatkozó kötelezettségvállalás megvalósításának felidézésével folytathatnók történetünket. Ettől azonban eltértek. Ennek oka, hogy míg az önkormányzati választások, illetve a közigazgatási reform ügye tényleges koalíciós megállapodás keretében még éppen csak hogy tematizálódott, hozzájuk képest már javában folyt az ugyancsak pártközi egyezkedések nyomán megindított közalkalmazotti B-listázás feszültségekkel teli végrehajtása. Lássuk most ennek alakulását.

10. A B-lista előkészítése

A választásokat megelőző voksvadászat hónapjaiban a közalkalmazotti társadalom iránt tanúsított, némileg toleránsabb magatartás lényegében az urnák lezárásának másnapján, az eredmények ismertté válásával együtt ért véget. Egy héttel a választások után a *Szabad Nép*-ben Vásárhelyi Miklós nyitotta meg azt a sajtókampányt, mely követelte az államapparátus megtisztítását „azoktól a reakcióstól, akik az igazoltatások ellenére ott maradtak.” Előbb maga is gazdasági, illetve összehasonlító létszámadatokkal érvelt. „1939-ben a Felvidékkel megnagyobbodott országban 116 ezer köztisztviselő működött. ...1945-ben a kifosztott, tönkretett és felemelkedése útján alig megindult országban 175 ezer köztisztviselőt alkalmaztak.” Az apasztás indoklásánál azonban ezen azonnal túl is lépett:

„Nem egyszerű leépítésről, B-listáról van szó. Még kevésbé egy általános köztisztviselő-ellenes hangulat szításáról, ahogy azt a reakció szeretné beállítani. Az országban munkaerőhiány van. A bányák, a gyárak, a földek, az íróasztalok jó, demokratikus munkaerőt várnak. Ennek megszervezésére és munkaképességük növelésére semmi nem lehet drága. Tisztességes megélhetést kell biztosítani a fizikai és szellemi dolgozóknak, a minisztertől a napszámosig. De a szabotőröknek, a magyar demokrácia ellenségeinek kényszermunka jár még akkor is, ha azok miniszteri tanácsosok.”¹

Ugyanezt az érvrendszert a lap öt nappal később már szalagcímbe emelve ismételte meg: „Nem egyszerűen B-listát kell csinálni, hanem ki kell seperni az igazolt reakcióstokat a közhivatalokból.”² „A közigazgatásnak a reakcióstoktól való megtisztítására” készült első átfogó tervezet, mely 1945. november 22-én született meg az MKP pártközpontjában, egyértelműen a címben megfogalmazott tisztogatásra helyezi a hangsúlyt, s ennek kiegészítéseként szól arról, hogy a po-

¹ *Vásárhelyi Miklós*: Olcsó, jó és demokratikus kormányzást! *Szabad Nép*, 1945. november 11.

² „A leépítést nem a szerződéses alkalmazottakon [ekkor még közéjük tartozott az 1945-ben újonnan közszolgálatba állottak zöme], hanem a reakciós köztisztviselőkön kell elkezdni. A szolgálati viszony kérdésének boncolgatására legfeljebb akkor kerülhetne sor, amikor minden reakcióst kiszórtunk a közhivatalokból.” *Szabad Nép*, 1945. november 16.

litikai kontraszelekciót „össze kell kapcsolni egy általános rendezéssel, magyarul mondva B-listával.”³

Nem késlekedtek ennek megfogalmazásával a választott parlamentben helyet kapott - bár a korábbi pozícióikhoz, valamint várakozásaikhoz képest „vesztes” pártok képviselői sem.⁴ Az előző hónapok taktikai megfontolásaira is utalva, legkarakterisztikusabban a parasztpárti Kovács Imrének az új kormány programja feletti vitában elhangzott felszólalása fejezte ki a módosult alapállást. „Elmúlt az udvarlás ideje, túl vagyunk a választásokon és könyörtelenül meg kell mondani, hogy nem vagyunk megelégedve a tisztviselőkkel.”⁵ Ugyancsak „kiseprűzést” emlegetve szekundált neki a szociáldemokrata Szeder Ferenc.⁶ Hasonlóképpen foglalt állást sajtónyilatkozatában az új, kommunista belügyminiszter, Nagy Imre,⁷ s az MKP azon vezetői, akik a megalakult, Tildy Zoltán vezette kormány programjának vitájában felszólaltak.⁸

³ Az MKP KV. Közigazgatási Osztály előterjesztése a Titkárságnak. PTI. Arch. 274. 15/35. A szignálatlan dokumentumot valószínűleg Zöld Sándor, a Közigazgatási Osztály ekkori vezetője készítette. A tervezet bemutatását mellőzöm, mivel annak érvelése megegyezik azokkal, amelyeket - Zöld Sándor korabeli megnyilatkozásaiból hosszabban idézve - a továbbiakban részletesen ismertetek.

⁴ A fejezet elején közölt táblázat alapján mind a Szociáldemokrata Párt mind a Nemzeti Parasztpárt „vesztesnek” tekinthető annyiban, hogy az ideiglenes parlamentben birtokolt pozícióikhoz képest közel felére - 55 %-ra - apadt az általuk a nemzetgyűlésbe küldhető képviselők száma.

⁵ A Nemzetgyűlés 1945. december 5-i ülése. in. Az 1945. november 29-re összehívott Nemzetgyűlés Naplója. I. köt. 150. (továbbiakban: N.N.)

⁶ „Sokan maradtak még, akik minden politikai rendszert alázatos módon kiszolgáltak, akik a nép ellenségei voltak. A népnek ezeket a nyüzöit ki kell seprőznünk tüzzel-vassal a közszolgálatból.” N.N. I. 66. ld. még az ugyancsak szociáldemokrata Faragó László felszólalását. N. N. I. 137-143.

⁷ ld: Szabad Nép 1945. november 18., illetve 24-i számát, továbbá Kis Újság, 1945. november 29.

⁸ Rajk László: „Az államapparátus, a közigazgatás, a minisztériumok megtisztítása a reakciós, a kormány intézkedéseit szabotáló, a demokráciával ellenségesen szemben álló elemektől, nemcsak a demokratikus rend megszilárdításának érdekében szükséges politikai rendszabály, hanem a népnymorúság enyhítéséhez szükséges politikai rendszabály is.” N.N. 79.

Révai József három tényezőre vezette vissza a további tisztogatás szükségességét. Az első ok - mint mondta - gazdasági:

”megengedhetetlen, hogy a háború következtében koldussá lett országnak az *államapparátusa*, *államhivatalnoki kara* egyharmaddal nagyobb, mint a békebeli Magyarországé [volt], ezért elengedhetetlenül szükséges, hogy legalább az államapparátus 30 %-át leépítsük. ...

A másik oka annak, hogy ez a kérdés napirendre került, politikai. A magyar demokrácia nincs és nem is lehet biztosítva addig, ... amíg a magyar demokráciának az *államgépezetében azok ülnek*, akik huszonöt esztendőn keresztül kiszolgálták a Horthy-rendszert. Ameddig így lesz, addig nem beszélhetünk komolyan arról, hogy a magyar demokrácia szilárdan áll a lábán.

A harmadik oka annak, hogy a közigazgatás megtisztításának kérdése napirendre került és megoldása sürgőssé vált, - ezt harmadsorban emlitem meg, de nem utolsósorban gondolom -, hogy a demokráciának kötelessége és érdeke szabaddá tenni az utat a nép fiai számára a *közigazgatásban*.⁹

Felszólalása további részében Révai, az igazolási eljárás eredménytelenségét illusztrálандó, számadatokkal igyekezett alátámasztani pártja tisztogatási követeléseinek indokoltságát. Az addig lefolytatott igazoló eljárások általa idézett adatai szerint a régi *közigazgatási tisztviselőknek* Budapesten 96%-a [50.795-1686 = 49.109], a vidéki városokban 98,2 %-a [6538 - 130 = 6408], a vármegyékben 97,1 %-a [2819 - 81 = 2738], a községekben pedig 98,4 %-a [12.166 - 204 = 11.962] maradt - vagy lett ismételten - közalkalmazott. Véggkövetkeztése: „*A mai közigazgatás 98 %-ban régi emberekből áll.*”

Révai beszédénél nem csupán érvelése, hanem adatkezelése miatt is el kell időzzünk. Részben azért is, hogy a hasonló irányultságú politizálódott matematika értelmezése a továbbiakban ne hátráltassa a narrációt. Eszmefuttatása teljesen egybevág az MKP korabeli felfogásával: minden elvetendő, kitakarítandó, ami régi. A vizsgált esetben ha nem is a Brecht-i „nép”, de a teljes, Horthy idején már közszolgálatban állott garnitúra leváltandó.¹⁰ Ehhez az önmagáért beszélő felfo-

⁹ N.N. I. 117-118.

¹⁰ Rákosi vélekedése szerint a köztisztviselők 90 százaléka volt „reakciós, fasiszta, horthysta”. *Palasik M.* 1995. 145.

gáshoz rendelődött hozzá a fogalomhasználat. A visszatérő szinonimaként használt közalkalmazott, köztisztviselő, „államapparátusban dolgozó” társadalomhányad tagjai között lehetnek átfedések is, de nem feltétlenül ugyanazt jelentik.¹¹ A fővárosi (tulajdonú vagy fenntartású) gázművek fűtője (közüzemi alkalmazott) a „városháza” alkalmazásában álló bábaasszony, a vasúti rendező pályaudvarokon szolgálatot teljesítő váltókezelő - noha önkormányzati, állam(vasút)i alkalmazott -, aligha tekinthető az államapparátus, vagy a köztisztviselői kar politikai relevanciával bíró részének. De a politikai distinkción túl, épp a leépítések egyik indokkaként hangoztatott magas államháztartási terhek szempontjából is van egy markáns különbség a *közszolgálati alkalmazottak* csoportjai között. Noha tágabb értelemben épp úgy ide sorolható a központi államigazgatásban (minisztériumokban, dekoncentrált szakigazgatási hivatalokban) szolgálatot teljesítő állami alkalmazott, mint az önkormányzatok alkalmazottja, utóbbiak *pénzügyileg nem az államháztartás részei*, az állami költségvetés kiadási oldalát - bizonyos állami céltámogatásokat leszámítva - nem terhelték, személyi járandóságaikat az önálló gazdálkodást folytató helyi-területi önkormányzatok teremtették elő. (Noha a korabeli statisztikai összesítések részben már ezt az egybecsúsztatott szemléletet érvényesítik, ahol lehetséges, igyekszem elkülönítve követni azt, illetve ahol lehet, megjelenítem a különböző státusú közalkalmazotti csoportokat.)¹²

¹¹ Az igazolási eljárásról szóló 1.080/1945. M. E. számú rendelet 2. §-a, azt tisztázandó, hogy kik is tartoznak az igazolandók körébe, a következőképpen rögzítette a közalkalmazottak kategóriáját: „Közalkalmazottnak kell tekinteni az állam, a törvényhatóság, város vagy község közigazgatási, igazságszolgáltatási, közoktatási vagy gazdálkodási tennivalók teljesítésére - úgyszintén az állam, a törvényhatóság, a város vagy a község intézeteiben, közintézményeiben vagy üzemeiben való működésre hivatalánál, szolgálatánál, vagy különös megbízásánál fogva köteles személyt, - ugyanígy a felekezeti iskolák, hivatalok és intézmények alkalmazottait is. Két év... 189.

¹² A kortörténeti historiográfiában Kovács M. Mária: *Közalkalmazottak, 1938-1949. Létszám, összetétel, politika* c. tanulmánya segíti az eligazodást a közalkalmazottak, a köztisztviselők, az állami alkalmazottak, illetve a hozzájuk rendelhető létszám változása tekintetében. *Valóság*, 1982. 9. sz. 41-53.

A fogalmi összehasonlástól aligha függetleníthető az adatok kezelése. Esetenként úgy is, hogy időnként zavarba jöttek a „mi mennyi”-t illetően. A Vásárhelyitől már idézett - Révai által is használt - adatokat tekintve az 1945-re megadott 175.000 főnyi közalkalmazotti létszám az 1939-es 116 ezernél nem egyharmaddal nagyobb - amint az felszólalásában szerepelt -, hanem annak másfélszerese (150,86 %-a).¹³ Beszédének célját tekintve ez nem csupán pontosabb, hanem politikailag „hatásosabb” érvelési lehetőséget nyújtott volna. A következő, ami szembetűnő, hogy megállapításaitól meglehetősen eltérő - ugyancsak igazolási statisztikákon nyugvó - összesítő jelentést olvashattunk alig két hónappal korábban Erdei Ferenc tollából.¹⁴ Noha Erdei adatai az igazolásokat tekintve lényegében egybevágóak a kommunista képviselőtársa által idézettekkel, ő csupán 81 százalékra taksálta a „régí” köztisztviselők létszámát. Honnét az esetünkben a statisztikáinak politikai jelentőségét tekintve még inkább számottevő különbség? Onnét, hogy Révai azonosította az igazolási adatokat (és arányokat) a közigazgatásban dolgozók létszámával, illetve a „régí/új” alkalmazottak arányaival. Mellőzte annak figyelembe vételét, hogy az igazolások hatálya egyrészt az „új” alkalmazottak

¹³ Számtanilag a dolog „visszafelé” már működik, amennyiben a 175.000 főnek a korábbi 116.000-res létszám 66,3 %-a, kétharmada, azaz egyharmaddal *kevesebb*.

¹⁴ ld. a dolgozat I/4. fejezetét. Az igazolásokra vonatkozóan nem csupán a korabeli publikus beszámoló, hanem a későbbi összesítések is eltérnek egymástól. Zinner Tibor az 1945. március 26. és október 26. között 41.602 jogerős határozattal záruló vizsgálatban 34.019 „igazolást” állapít meg. (81,77 %) *Zinner Tibor: Háborús bűnösök perai. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások, 1945-1949. Történelmi Szemle, 1985. 1. sz. 130.* Ugyanezen időszakra vonatkozóan Habuda Miklós 77.318 közigazgatási alkalmazottat felölelő MKP jelentés alapján csak (2283) 3,1 %-nyi nem-igazoltra bukkant. *Habuda Miklós: A magyar szakszervezetek a népi demokratikus forradalomban. Bp. 1986. 132.* Ez épp úgy a Révai József által hivatkozott arányokhoz áll közel, mint *Beér János: A magyar bürokrácia és a reakció c. kortárs cikke a Társadalmi Szemle 1946. 2. számában, ahol 2-5 % közé teszi a nem igazoltak arányát.* Ugyanezt az adatot használja Beér másfél évtizeddel későbbi akadémiai doktori disszertációjában is. ld: *Beér J. 1962. 99.* Mindehhez képest Zinner egy most már 1946. január 10-ig terjedő újabb igazolási blokkban 42.136 jogerős határozatból 37.351 (88,64 %) „igazolást” végzést talált. Ugyanő a „Nyugatról” hazatértek igazolását végző bizottságok adataiban azt találta, hogy 1946. február 19-ig bezárólag 46.451 hazatértekből 41.060-at (88,34 %) ugyancsak igazoltak *Zinner T. i.m. 130-131.* A korabeli kommunista interpretációkat legitimáló, illetve a primer források adatain nyugvó mintegy tíz százalékos eltérés, vizsgált témánk szempontjából már számottevőnek tekinthető.

zottakra is kiterjedt, másrészt, hogy a korábbi tisztviselők egy jelentős hányada egyszerűen nem jelent - nem jelenhetett - meg igazolásra sem.¹⁵

Ennek több oka lehetett. Ha a történeti irodalom azon megállapításait, miszerint a közigazgatási apparátusnak átlagosan 80 %-a, a vezető tisztviselőknek pedig majdnem egésze elmenekült,¹⁶ összevetjük azzal a történeti statisztikában

¹⁵ Korábbi exponáltságuk miatt legfeljebb arányait tekintve nem általánosítható a Belügyminisztérium példája, ahol a volt tisztviselők 60 %-a nem jelentkezett szolgálatáttelel (Kis Újság, 1945. június 17.), így kimaradva az igazolási eljárásból - és annak statisztikáiból is -, mindenesetre, különösen Budapesten ezzel a többi tárca esetében is számolni kell. Általánosabban: amíg valamely kutató, vagy kutatócsoport nem vállalkozik egy korabeli „rendszer váltó” tisztviselő-kataszter összeállítására, addig csupán jelezni tudok egy fennálló ellentmondást. Nem csupán a korabeli politikai megnyilatkozásoknak, hanem a korszakkal foglalkozó historiográfiának is egyik logikai ellentmondása, miszerint a Szálasi-rezsim leírásánál refrénszerűen megemlékeznek arról, hogy annak államgépezete szinte egészében elhagyta az országot (a disszertáció elején, mint legjellemzőbbet magam is idéztem erre vonatkozóan Juhász Gyula tanulmányát), ugyanakkor már az igazoló eljárás, s még inkább a B-listázások indokoltsága mellett érvelve ugyanilyen rendszerességgel köszön vissza a szinte egészében „régi”, „konzervatív”, és ennek politikai szinonimájaként a „reakciós” közigazgatási apparátus nyakunkon maradása, illetve a közigazgatásba való „visszaszivárgása” formula. Mivel az újonnan hatalomra került korabeli pártok - a közüzemi kertészekig, sírásókig menő pártosztokodással -, valóban velejéig politizálták a közigazgatást, „fizikai lehetetlenség” volt egy személyi állományában generálisan új váltógarnitúrát produkálni. Mindemellét létezik egy további, a historiográfiában fel sem merült kérdés, mely ugyan szintén jelentősebb annál, semhogy lábjegyzetbe utaljuk, de érdemi megfogalmazására is csak az előbb már említett, a korabeli rendszer váltást „személyi” kontinuitásában is vizsgáló tisztviselő-kataszter összeállítása során illetve azt követően kerülhet sor. Nevezetesen: hol a régi/új tisztviselők választóvonalára abban az esetben ha már 1945 előtt is hivatalt viselt, illetve alkalmazott volt, ugyanakkor a front elvonulását követően már valamely párt delegáltjaként került posztjára, illetve „továbbszolgálóként” választott magának pártot, melyre a már érintett nemzetgyűlési választásokat megelőző intenzív tagtoborzási kampányok mellett leginkább az igazolások kezdetekor, majd a B-lista előtt került sor. Szakmai, történet-szociológiai szempontból közelítve a régi/új tisztviselők arányának kérdése mindaddig, amíg erre nem tudunk érdemleges választ adni, akkor sem tekinthető többnek korabeli szónoki, publicisztikai fordulatnál, ha ez a fordulat a hozzá rendelt adminisztratív procedúrák következtében tízezres nagyságrendben határozta meg az érintettek további sorsát. Erre vonatkozó [a későbbiekben ismertetésre kerülő] töredékes források leginkább az SZDP korabeli közalkalmazotti jellemzőiről tudósítanak.

¹⁶ Somlyai M.: 1975. 45., Korom M.: 1981. 275. Tíz évvel később publikált nagydoktori disszertációjában Somlyai Magda már sokkal differenciáltabb képet rajzol a front előli/alatti népeségmozgás helyzetéről, területi és adminisztratív jellemzőiről. A hivatalát odahagyó tisztviselők magas számát, illetve arányát a tiszántúli megyékre vonatkozóan tartja relevánsnak, míg a dunántúli térségekben két markáns különbségre hívja fel a figyelmet. Egyrészt arra, hogy a Szálasi-adminisztráció hivatalba lépését követően nem annyira a menekülés, mint inkább a kényszerevakuálás volt jellemző, melyeknek számos esetben az SS egységei fegyverrel igyekeztek nyomatókat adni, másrészt a Dunántúli megyékben maga a hivatali apparátus is igyeke-

általánosan használt adattal, miszerint a nem csupán szolgálati helyüket elhagyó, hanem a front elől az országból is távozó nyugatra menekülők több százezres tömegéből mintegy 60 ezren végérvényesen külföldön maradtak, akkor legalább azt lenne jó tudni, mennyi volt ebből a közalkalmazotti hányad. Ezt csak becsülni tudom, két olyan - hasonló összetételű - migrációs adatbázis alapján, mely a trianoni határok visszaállítása nyomán visszatért népességén belül a közalkalmazottak számát, illetve arányát is közli.¹⁷ Az analóg adatsorokon elvégzett számítás alapján kerekítve 6.800 főre tehető a végleg külföldön maradtak között a közalkalmazottak száma. Ez pedig eleve mintegy 4 százalékkal csökkenti a „régii”

zett kijátszani a kiürítési parancsokat. *Somlyai M.* 1985. 17-34. Ezen térségből az nem „menekült el”, aki a statáriális elbánást kockáztatva elmenekült a kitelepítési parancs elől. Ennél a helyzetnél már csupán későbbi el-, illetve megítélésük volt ellentmondásosabb. Akik távoztak, azok 1945 után mint állomáshelyüket elhagyók, „nyugatosok” lettek megbélyegzettek. Akik maradtak azokon meg emiatt verték el a port, mondván; a Dunántúlon azért lassúbb, vontatottabb a „népi demokratikus” átalakulás, mivel ott inkább megmaradt „a horthysta közigazgatás”.

¹⁷ A számítás alapja az a KSH által 1946-ban készített összesítés, amely a második világháború idején Magyarországhoz tartozó felvidéki, kárpátaljai, észak-erdélyi és délvidéki területekről a front alatt, illetve a trianoni határok 1945-ös visszaállítását követően Magyarországra költözött és itt regisztrált személyeket foglalja magában. Ez az összlétszámhoz képest bontásban közli a közalkalmazottak, családfők, egyedülállók, illetve a családtagok számát is.

5. táblázat Az elcsatolt területekről átköltözöttek száma és megoszlása

	Összes	Ebből	
		családfők + egyedülállók	család- tagok
Felvidéki, kárpátaljai, erdélyi			
átköltözöttek száma	104.090	38.951 37,4 %	65.139 62,6 %
ebből közalkalmazott	32.768 31,5 %	11.822* 36,1 %	20.946 63,9 %
Analóg számítás			
Nyugaton maradtak	60.000	~22.440	~37.560
ebből volt közalkalmazott	~18.900	~6.823	~12.077

HIL. Be. O. KSH. 1946.

* A KSH 1946. június elején lezárt repatriálási jelentése ennél jóval nagyobb számú átköltözőt, 132.981 főt, s ugyancsak magasabb számú hazatért közalkalmazottak, 44.515 főt ad meg. Ez az összes átköltözőt 33,5 %-a. A KSH 1946. július 29-i, Statisztikai Tájékoztatója. Az összevetéshez használt két adatsor arányszám eltérése nem jelentős (2 %), ugyanakkor az általam használt alacsonyabb nívó is elegendő Révai állításainak megkérdőjelezéséhez. Más kérdés,

tisztviselő garnitúra arányát. De a „visszaszámlálás” folytatandó egyrészt a koncentrációs táborokban elpusztítottaknak, a harctéri, valamint a front civil áldozatainak, a hadifogságból még haza nem érkezetteknek, illetve a „malenkij rabotra” hurcoltaknak egykoron közalkalmazotti hányadával. Másrészt, ugyancsak a közalkalmazotti karból hiányzók kontingensét gyarapította - a fegyverszüneti egyezmény alapján - az a kormányrendelet, mely a későbbiekben kitelepített magyarországi németek internálásáról intézkedett, illetve amelyik 1945. tavaszán feloszlatta a csendőrség intézményét. Ez utóbbi anno 17 ezres tömege¹⁸ bármifajta igazolás nélkül apasztotta újabb 10 százalékkal a közalkalmazotti létszámot. Csak az e bekezdésben elősoroltakat számba véve, legalább 25.000 ezren eleve nem lehettek jelen az állami és önkormányzati közszolgálat aktív létszámában. Ami Révai, illetve Erdei arányszámaira átszámítva jelenti egyfelől azt, hogy ha e 15 %-ot kitevő hányadon túl az összes „régii” reaktiváltatott volna, akkor is csak 85 %-át adták volna az közalkalmazottak társadalmának, s jelenti másfelől azt, hogy innét kell „visszaszámlálni” a korabeli politikusi értékelések szerinti 2-5, illetve a primer forrásokon nyugvó elemzésekben átlagosan 10 százalékot meghaladó „nem igazolt” hányadot. Ezt látszik alátámasztani a KSH hagyományos bontásban közzétett statisztikai összesítése, mely az 1945. évre vonatkozóan külön jelzi, hogy december 31-i állapotot rögzít.¹⁹

hogy ezek az itthon zömmel rendelkezési állományba került közalkalmazottak erősen érintettek az épp tárgyalás alatt álló B-lista károsultjaiként.

¹⁸ Kovács Tibor- Kádár Iván: Magyarország statisztikája. Bp. 1948. 22. 1943-ra 16.911 főben, 1944-re 17.068 főben adja meg a csendőrség létszámát, ami egyezik a Magyar Statisztikai Zsebkönyv vonatkozó adataival. Ezekről az „elemekről” - igaz majd csak másfél évvel később - Rajk László akkori belügyminiszter jelentette ki a parlamentben, hogy sokan még mindig bujkálnak, és „meg sem próbáltak visszazivárogni” az államapparátusba. N.N. V. 1005.

¹⁹ A táblázat a következő statisztikai források alapján készült: Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1947. (Szerk: Mike Gyula.) Bp. 1947. 201., Magyar Statisztikai Évkönyv; 1938, 1948., Kovács T - Kádár I. i.m. 22.

6. táblázat Az állami alkalmazottak összesített létszáma, 1938 - 1945.

Évek	A tényleges szolgálatban állók száma					állami üzemek	Együtt
	közigaz- gatás	rendőr- ség	csendőr -ség	honvéd- ség	összesen		
1938/39	47.839	9.067	12.000	8.957	77.863	42.988	120.851
1939/40	56.805	10.050	11.338	12.797	90.990	53.162	144.152
1940/41	62.585	10.055	11.754	13.353	97.747	56.075	153822
1942/43	98.681	13.860	16.911	17.940	147.392	77.619	225.011
1943/44	104.890	13.850	17.068	19.720	155.528	85.121	240.649
1945. XII.	74.718	47.293	- - -	6.592	128.603	74.949	203.552

Ebből az derül ki, hogy 1938-hoz képest nem is másfélszeresével, hanem közel 60 százalékkal volt magasabb az összlétszám. Az alkalmazásban álló *aktív állományban* pedig számottevő belső „átstrukturálódás” ment végbe. A csendőrség 17 ezres létszáma mellett 13 ezer fővel redukálódott a tényleges honvédségi létszám - jó részük vélhetően még hadifogságban volt. Ennek 30 ezres nagyságrendjét az „új” rendőrségnek ugyanilyen mértékű 1945-ös felduzzasztása ellentételezte a közszolgálat apparátusában. Az adatok egyúttal a más megközelítésben „levezetett” és valószínűsített hiánylistát is visszaigazolják. Az 1944. évi közalkalmazotti létszámhoz viszonyítva kerekén 27 ezer fővel kevesebb az 1945. évi zárószám, ami a háborús összeomlás előtti maximum 82,7 százaléka. Ez ugyan továbbra is apasztást igénylő megterhelést jelentett az államháztartás számára, de korántsem a megokolására összegereblyézett korabeli politikai számisztika alapján.

Összegzésül az rögzíthető, hogy a közalkalmazotti kontraszelekciónak a választásokat követő ismételt felmerülésekor az állásban levő alkalmazottak legalább 25 százaléka már „új” káder volt. A politikailag számontartott végrehajtóhatalmi „vezető pozíciók” többségét pedig a miniszteriális főhatóságoknál, ügyosztályvezetői szintig, az önkormányzatoknál a jegyzőig bezárólag a koalícióba tömörült pártok delegáltjai birtokolták. Egészében, a blokkpártok na-

gyobb arányban részesedtek a végrehajtóhatalomból, mint a kisgazdák a törvényhozásból.

Mindezt azért is kellett előre bocsátanom, mert még csak ezután következett az alkalmazotti létszám ugrásszerű „megsokszorozódása”. Mármost a rákövetkező heteknek, hónapoknak a B-listát igazolni igyekvő szónoklataiban, publicisztikájában. A választások mérlegét megvonó 1945. november 22-i központi vezetőségi ülésen, illetve az MKP parlamenti frakciójának 1946. január 23-i értekezletén még Rákosi Mátyás is az eddig idézett nagyságrendet emlegette, miszerint, „ötven százalékkal több az állami tisztviselők száma, mint 1938-ban.”²⁰ Mindehhez képest, a „reakció elleni fokozottabb küzdelem” céljából kezdeményezett tömegmegmozdulások nyitányaként, 1946 februárjában a budapesti Sportcsarnokba verbuvált politikai nagygyűlésen Rákosi már *négyszázezer állami tisztviselőről* beszélt. A pártfőtitkár által megadott új „irányszámot” az MKP lapja sietett tételes bontásban is közölni, adatait viszont leginkább az a törekvés jellemezte, hogy végösszegében lehetőleg egyezzen azzal, így belső részadataiban egyszerűen „válogatott” az állami köztisztviselők, az önkormányzati közalkalmazottak és a közüzemi dolgozók között.²¹ Még szerencse, mármint a *Szabad Nép*

²⁰ PTI. Arch. 174. f. KV. F. 83. u.o. 274.f. 9/24.

²¹ Bizonyos politikai amnéziát is tükröz a *Szabad Nép*, 1946. március 2-i számában közölt összeállítás. Rákosi ugyanis említett, s a *Szabad Nép*-ben három nappal később (1946. február 19) ismertetett beszédében arról szólt, hogy „a közigazgatási köztisztviselők száma a nyugdíjassokkal együtt ma több mint 400 ezerre becsülhető”, ehhez képest a lap az utóbbi említését megelőzve állította össze a következő számsort:

„Állami közigazgatásban	183.700
Vármegyénél	3.000
Vidéki városoknál	14.000
Budapesten	12.000
Községi alkalmazott	7.000
Nem állami tanszemélyzet	14.700
Állami üzemek	168.000
[Összesen:	402.400]

Míg 1938-ban 124.000 köztisztviselő volt, ma ez a szám majdnem négyszerese: Pontosan 403.000.” Itt is ugyanaz a baj, mint korábban Révai számolásával. A „majdnem négyszeres” összeg ugyanis valahol fél millió környékén lenne, pontosan 496.000. Az 1938-ra megadott

„szerencséje”, hogy amikor Rákosi két hónap elteltével, 1946. május 9-én, újra megduplázta addigi számait; „nagyon fontos, hogy augusztusban vagy szeptemberben ne legyen már a nyakunkon az a *nyolc-kilenc százezer főnyi állami tisztviselő*” (sic!) - ezt nem nyilvános nagygyűlésen tette, csak a párt központi vezetőségi ülésén, így nem kellett újabb korrekciós összeállítást közölni sajtójukban.²²

Tény, hogy részben a bécsi döntésekkel megnagyobbodott, valamint az állami felügyelet háború alatti megnövekedése következtében duplájára duzzasztott háborús adminisztráció nem csupán fölössé vált a „trianoni” határok közé visszarendelt Magyarországon, hanem az ország korabeli lepusztult állapotában tarthatatlan terhet jelentett a költségvetés számára. Ezt az aspektust a kisgazdapárt is magáévá tette, amint az Tildy Zoltán köztársasági elnökké választását követően a miniszterelnöki poszton őt váltó Nagy Ferenc kormányprogramjának az előterjesztésében is olvasható:

„A háborút veszített és gazdaságilag tönkrement magyar állam ma sokkal több alkalmazottat foglalkoztat, mint a háború előtt. Nyilvánvaló, hogy ezt az állapotot fenntartani képtelen. Így számolni kell azzal, hogy a legrövidebb időn belül kénytelen lesz a kormányzat keresztülvinni a közalkalmazottak létszámának csökkentését. ... Az állami szolgálatban maradó kiválasztásánál a demokrácia szempontjai lesznek az irányadók.”²³

Másnap a miniszterelnöki expozé fölött meginduló parlamenti vitában már az első kommunista szónok sietett nyomatékosítani a létszámcsökkentés során érvényesítendő politikai szempontokat is.

adat az 1945-ösnek ugyanis 3,25-szöröse, ami ez esetben meglehetősen nagyvonalú felfelé kerekítésre utal.

²² Ez utóbbiba Rákosi már beleszámította az állami nyugdíjasokat, valamint a hadirokkantakat, illetve hadigondozottakat (özvegyek, árvák) is. Az európai háború záródatumának, a „győzelem napjának” első évfordulóján stílusosnak aligha tekinthető az az eszmefuttatása, miszerint „az országban kb. 300.000 hadirokkant és egyéb ilyen elem van, akik mindenféle címen munka nélkül az államtól nyugdíjat vagy juttatást húznak. Akik értenek hozzá, azt mondják, hogy például ezeknek az úgynevezett hadigondozottaknak az ötven százaléka minden további nélkül törölhető, mert semmi néven nevezendő igazi jogalapjuk nincsen arra, hogy az államtól támogatást húzzanak.” PTI. Arch. 274. f. 9/24.

²³ Nagy Ferenc miniszterelnök bemutatkozó beszéde, a Nemzetgyűlés 1946. február 7-i ülésén. N.N. I. 371.

„Nem kevésbé fontos része a reakció elleni harcnak - mondotta volt Kádár János -, hogy a közigazgatás megtisztítása a reakciótól végre komolyan bekövetkezzék. A leépítéssel kapcsolatban az első, fő feladatnak feltétlenül azt kell tekintenünk, hogy az egész közigazgatásból, amely minden ágazatát beleértve 96 százalékban (sic!) ma is horthysta, fasiszta szellemű közhivatalnokokból áll, ezt a horthysta, fasiszta reakciós szellemet ébren tartják és művelik, kisöpörjük.”²⁴

Hasonló felfogásban érvelt a szociáldemokraták padsoraiból Marosán György. Sürgősnek ítélte, hogy a közigazgatást „a Nyugatról hazasétáló, faszisztától fertőzöttek” csoportjától B-lista útján tisztítsák meg, s tegyék mindezt sürgősséggel. Ezt előmozdítandó pártja nevében „határozati javaslatot” terjesztett elő, hogy a nemzetgyűlés kötelezze el magát az ezzel kapcsolatos törvény mielőbbi kidolgozása mellett.²⁵ Mindemellet a szociáldemokrata párt bizalmijainak értekezletén ugyanezekben a hetekben egy olyan észrevételre, hogy a minisztériumokban dolgozó tagjaik erősen fluktuálnak attól függően, hogy melyik pártból való miniszter áll a tárca élén, a központi titkárság képviselője sietett kijelenteni; „az SZDP megvédi saját párttagjait” - már tudniillik a B-listától.²⁶

²⁴ N.N. I. 409-419.

²⁵ „Határozati javaslat. A nemzetgyűlés megállapítja, hogy az állami és közületi hivataloknál és intézményeknél az igazolási eljárás után is megmaradtak antidemokratikus elemek. Ezért a nemzetgyűlés utasítja a kormányt, hogy sürgősen terjesszen be törvényjavaslatot a közhivataloknak és intézményeknek az antidemokratikus elemektől való megtisztítására. Egyúttal gondoskodjék a kormány a megmaradó köztisztviselőknek és közalkalmazottaknak a mai időknek megfelelő ellátásáról.” N.N. I. 429.

²⁶ PTI. Arch. 283. 27/2. A szociáldemokrata parlamenti frakció 1946. február 28-i ülésén Szurdi István azon az alapon ígért védelmet a párthoz tartozó köztisztviselőknek, hogy „a közigazgatásban mi sokkal erősebbek vagyunk mint a testvérpárt. Azt azonban tudomásul kell venni, hogy a közigazgatási funkcionáriusok nagy részét nem a párt delegálta, hanem beléptek a pártba.” PTI. Arch. 253. 1/81. Szélig Imre az SZDP 1947. február 8-án tartott országos közigazgatási értekezletén úgy értelmezte a pártja kedvező közigazgatási reprezentáltságát, hogy „a felszabadulás után a közigazgatásban helyet foglaló szakemberek nagy része a szociáldemokrata pártban helyezkedett el.” A Község, 1947. 5. sz. Ugyanekkor, az SZDP XXXV. országos pártgyűlésére összeállított jelentés arról tudósít, hogy „a fővárosi alkalmazottaknak több mint 50 %-a pártunk tagja. 17.000 fővárosi alkalmazott közül 9.800 szociáldemokrata. Ebből 5.100 fizikai és 4.700 szellemi munkás.” A Szociáldemokrata Párt 1945. augusztus 20-án megválasztott vezetőségének jelentése az 1947. január 31 - február 3-i XXXV. országos pártgyűléshez. h. é. n. (Bp. 1947.) 91.

A tisztogatás szükségességével egyetértett, de azt más konstrukcióban vélte megvalósíthatónak a parasztpárt képviselőjében szónokló Erdei Ferenc.

„Nehezen lehetne szembehelyezkedni azzal az óhajtással és kívánsággal, hogy fel kell számolni egész feudális, bürokratikus, úri közigazgatásunkat, és új, népi közigazgatási szervezetet kell felépíteni. Azt sem vonhatja senki kétségbe, hogy ezt elvégezni nem kisebb dolog, mint a földreform vagy a köztársaság megvalósítása. ... Én két részét látom ennek a munkának. Az első rész a létszámcsökkentés. Nyilvánvaló, hogy egész állami apparátusunk nemcsak újabban, hanem lényegében az első világháború végétől kezdve folyvást duzzadt, és végül egy olyan vízfejű, hatalmas szervezetté korcsosodott el, amely magában véve már nagyságával is terhet jelent az állam és a nép életének. Feltétlenül szükség van tehát csökkentésére. Nagyon jól tisztában voltunk azzal, hogy először fel kell venni azokat a népi demokratikus elemeket a közigazgatásba, akik jobban végzik a munkájukat, azután pedig ki kell rostálni azokat, akik a régi időkből itt maradtak, vagy visszajöttek, és akikre nem lehet számítani. ...

A feladat másik része, igen t. Nemzetgyűlés, közigazgatásunk szervezeti reformja. Bizonyára mindenki meg fogja érteni, ha rámutatok arra, hogy ha végrehajtjuk a létszámcsökkentést, de magát a szervezetet, magát a közigazgatás rendjét nem érintjük, akkor a közigazgatás jobban fog ugyan működni, mert más emberek maradnak benne, vagy jutnak bele, de mégsem lesz belőle olyan modern, népi közigazgatási szervezet, amelyre a magyar köztársaságnak, a magyar demokráciának szüksége van. Múlhatatlanul szükséges tehát, hogy szervezeti reformokkal vigyük tovább azt a közigazgatási reformmunkát, amelyet a létszámcsökkentéssel meg kell kezdeni.”²⁷

Az egyre inkább kettéhasadó koalíció konszenzusképtelensége e kérdésben akkor vált nyilvánvalóvá, amikor Nagy Ferenc a kormányprogram feletti vitát követő miniszterelnöki válaszbeszédében (1946. február 13) újólág kitért annak felvállalása elől, hogy a létszámcsökkentés során a politikai kontraszelekció domináljon.

„Egy részről aggodalommal említették, más részről szorgalmazták a felszólalók az állami alkalmazottak létszámának csökkentését. Ne gondoljon senki arra, t. Nemzetgyűlés, hogy ebben a kérdésben kizárólag csak politikai szempontok vezetik a kormányzatot. Szó sincs róla. Súlyos gazdasági és államháztartási szempontok is vezetnek a kormányzatot. ... Itt is megismétlem, amit akkor mondtam, amikor ezt a kérdést bemutatkozó beszédemben már idehoztam, hogy a leépítésnél a demokrácia szempontjai, a szakértelem és a szociális szempontok lesznek az irányadók.”²⁸

²⁷ N.N. I. 467-470.

²⁸ N.N. I. 563.

A tisztogatások ügye a kormányprogram feletti vita végeztével is a parlament napirendjén maradt. Igaz, a korábitól eltérő „műfajban”. A nemzetgyűlésben, ahol a házszabályok minden héten egy ülésnapot biztosítottak a képviselői interpellációk számára, ezt követően olyan interpellációs dömping kezdődött, hogy mederben tartásukról külön pártközi értekezleten kellett megállapodni. Az előterjesztett felszólamlások mindezek után olyan szereposztásban érintették a közigazgatás intézményeit, illetve azok személyzetét, hogy a blokkpárti felszólalók példák sorát idézték a még mindig pozícióban lévő kompromittált, múltrendszerebeli (természetesen kiskgazdapárti) tisztviselőkről, azonnali menesztésüket követelve,²⁹ míg az FKgP képviselői interpellációjukban a kommunista dominanciával működő rendőrség tevékenységét állították pellengérré, ugyancsak példák sorát idézve arra, hogy a rendőrség pártszempontokat érvényesítve, s esetenként megengedhetetlen módszereket alkalmazva működik.³⁰

Mindezek ellenére a koalíciós, illetve kormányzati válságból nem csupán a sürgető belpolitikai és gazdasági feladatok miatt kellett kiutat találni. Azért is - vélték a pártvezérek -, mert a válság elhúzódása ronthatja az ország nemzetközi megítélését a közelgő párizsi békeelőkészítő értekezleten. A Független Kiskgazdapártnak a blokkpárti követelésekre 1946. március 12-én adott válasza jelentett elmozdulást a holtpontról.

„A párt az állami és közületi apparátus megfelelő mértékben való leépítését, s ezen apparátusnak a demokráciával szembenálló elemektől való megtisztítását a maga részéről szükségesnek tartja. A leépítés illetve tisztogatás munkájának végrehajtására a párt a maga részéről a következő eljárási módot fogadja el; az elbocsátandók, illetve nyugdíjazandók listáját állítsa össze a Miniszterelnökség, az ille-

²⁹ Id: Losonczy Géza, Zöld Sándor, Schiffer Pál interpellációit: N.N. I. 523-528, 629-633, 636-640.

³⁰ Id: Jaczkó Pál, illetve Futó Dezső interpellációit: N.N. I. 552-553, 563-568, 646-650. Utóbbiról találóan jegyezte meg egyik képviselőtársa, hogy „Futó-szalagon szállítja” a rendőrség ellenes interpellációkat. Emellett - jórészt szintén a munkáspártok ellen irányuló éllel - „a közélet tisztasága érdekében” vetették fel a törvényhozó és a végrehajtó hatalmi közhivatali összeférhetlenség kérdését, „azt a lehetetlen állapotot, hogy aktív főispánok, aktív polgármesterek és aktív miniszteriális tisztviselők a nemzetgyűlésnek tagjai.” Gulácsy György, illetve Veér Imre interpellációi; N.N. I. 661-662, 643-646.

tékes minisztérium és a Szakszervezeti Tanács delegáltjaiból összeállítandó bizottság, illetve ilyen összetételű bizottságok sorozata. A miniszterelnök minden olyan helyen és minden olyan közületnél, ahol a paraszti tömegek érdekelve vannak, a Parasztszövetség tagjaiból küldi ki a maga delegátusát.”³¹

Mindezt kiegészítette az a pártközi értekezleten született megállapodás, hogy az FKgP húsz parlamenti képviselőjét kizárja soraiból. Számolva ugyanakkor azzal, hogy a B-lista kérdése továbbra is az MKP-FKgP polémia neuralgikus pontja marad, a kommunisták - elkerülendő egy esetleges parlamenti leszavazást, vagy azt, hogy a kisgazdapárti többség az ő törekvéseikkel ellenkező módosításokat eszközölhessen -, a korábban törvénnyel rendezni kívánt procedúra

³¹ PTI. Arch. 274. f. 7/151. ld. még: Szabad Nép, 1946. március 13. A kibontakozó, demonstrációkkal párosuló petíció-háború legmarkánsabb állásfoglalását kisgazda oldalról az a „Határozati javaslat” tükrözi, mely az 1946. március 5-én Debrecenben megtartott kisgazda gyűlés nyomán fogalmazódott. Ez előjáróban leszögezi, hogy „Nagy Ferenc miniszterelnök személye iránt táplált teljes bizalma folytán tudomásul veszi, hogy az államháztartás terheinek könnyítése céljából a tisztviselői létszámapasztások elkerülhetetlenek”, egyúttal azonban úgy látja, hogy az állami felügyeleti és feladatvállalási törekvések mellett a tisztviselő szükséglet nyilvánvalóan tovább fog növekedni. „Kormányelnökünk gazdasági okokból indokolt nemes szándékait bizonyos oldalról kizárólagos politikai manőver céljaira akarják felhasználni akkor, amikor az elbocsátandó tisztviselőket személyenként ők kívánják kijelölni, az elbocsátottak helyére pedig később a felmerülő szükségesség beálltakor a saját embereiket kívánják beültetni.” A dokumentumban rögzített szelekció szempontjai szerint:

„a./ El kell bocsátani mindazokat, akik vagyoni természetű szabálytalanságok folytán a köztisztviselői állásra méltatlanok, pártállásra tekintet nélkül.

b./ El kell bocsátani mindazokat, akik a demokráciában elnyert állásaikban rosszemlékű népelenes fasiszta eszközökkel dolgoznak és hivatalos hatalmukkal visszaélve még az állampolgárok tettleges bántalmazásától, vagy a becsületükbe való gázolástól sem riadnak vissza.

c./ El kell bocsátani mindazokat, akik politikai megbízhatóságuk folytán a demokráciában álláshoz jutottak, de az elnyert állás betöltéséhez szükséges szakképzettséget gyakorlat útján megszerezni azóta is képtelenek voltak, szintén pártállásra való tekintet nélkül.

d./ El kell bocsátani mindazokat, akik valamelyik politikai pártba beléptek ugyan, de pártállásuk múltjukkal annyira nem állt összhangban, hogy az illetők demokratikus párttagság öszinteségéhez jogos kételyek férnek. Ilyenek a nyilas párt volt tagjai.

e./ El kell bocsátani mindazokat, akiket az igazoló bizottság bűnös múltjuk folytán csak valamilyen joghátránnyal igazolt.”

Végül; a köztisztviselői igény várható emelkedése miatt az elbocsátottak élvezzenek preferenciát, ugyanakkor szorgalmazzák az új tisztviselők indokolatlanul gyors előléptetésének visszaszorítását. A dokumentumot jegyző, és a miniszterelnöknek felterjesztő Öry István ekkor Debrecen thjv. főispánja volt. UMKL. M-265. Nagy Ferenc miniszterelnök félhivatalos iratai. 3. D. XI/1. ld. még erről: Debrecen, 1946. március 6., 11. Tömpe Andrásnak az Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai Osztálya vezetőjének a belügyminiszter számára készített kéthetenkénti „szigorúan bizalmas” belpolitikai és „hangulat”-jelentései közül, az 1946. március 25-i keltezésűt. PTI. Arch. 274. 11/11.

helyett immáron kormányrendelet előkészítését szorgalmazta. Emellett egy figyelemre méltó személyi váltást is tett. A rendőrség működése miatt számos alkalommal támadott Nagy Imrét, aki „nem volt elég erélyes”, visszahívta a belügyminiszteri posztról, s helyére a „vasöklű” Rajk Lászlót delegálta.”³² Ezt követően további két hónapos pártközi huzakodás során formálódott a rendelet.³³ Ez ugyan késleltette a tisztogatások megkezdését, egyúttal viszont alkalmat adott a kommunistáknak, hogy - részben a „testvérpárttal egyeztetve elképzeléseiket - kelőn „rákészüljenek” a végrehajtásra. Ennek meghatározó mozzanata volt a kommunista főispánok, alispánok és polgármesterek 1946. április 7-i értekezlete, ahol Zöld Sándor az ideiglenes kormány időszakának belügyi államtitkára - ekkor a kommunista pártközpont osztályvezetője - tartott eligazítást az MKP kulcspozícióban tevékenykedő tisztviselőinek. Instrukcióiból azért érdemes hosszabban

³² A minősítő jelzők megtalálhatók: Szabó Bálint: Új szakasz az MDP politikájában, 1953-1954. Bp. 1984. 32., Piros László parlamenti felszólalása, melyben Rajkot, mint a „vasöklű belügyminisztert” aposztrofálta. N.N. II. 714.

³³ A források és az irodalmi hivatkozások összevetése alapján fel kell tételezzük, hogy több rendelet-tervezet is készült. Balogh Sándor idevágó munkáiban arról tudósít, hogy „A B-listáról szóló kormányrendelet-tervezetet Gordon Ferenc kisgazdapárti pénzügyminiszter, Ries István szociáldemokrata igazságügyminiszter közreműködésével március közepére készítette el.” *Balogh S: 1975. 211. Balogh Sándor: A baloldali erők küzdelme a közigazgatás demokratizálásáért. Az 1946. évi bélista végrehajtása és revíziója. Párttörténeti Közlemények, 1974. 2. sz. 67.* Ehhez képest a *Jogi Reformbizottság* választott elnökeként is tevékenykedő Ries István a bizottság 1946. január 26-i ülésén arról számolt be, hogy „a minisztertanácson már tárgyalt, de el nem fogadott javaslat szerint a miniszterelnök, az igazságügyminiszter és a pénzügyminiszter intézték volna az elbocsátást. A fellebbezési fórum a minisztertanács lett volna. Ez a megoldás gyakorlatilag keresztülvihetetlennek mutatkozott.

Az újabb terv szerint első fokon háromtagú bizottság dönt. Ennek tagjai: a miniszterelnök, az illetékes hivatalfőnök és a Szakszervezeti Tanács kiküldöttei.

Kárász Artúr [ekkor a Magyar Nemzeti Bank elnöke]: a B-lista szükségességét hangsúlyozza. A mai tisztviselői létszám az 1939. évinek kb. 150 %-a. Ezt a számot pedig az 1939. évinek a 90 %-ára kellene leszállítani. Vagyis tulajdonképpen képféle leépítéssel állunk szemben és a megoldásnak egységesnek kellene lennie.

Beér János [ekkor székesfővárosi tiszti főügyész és a bizottság titkára]: ugyanannak a kérdésnek két üteméről van szó, először a politikai és azután a gazdasági szempontok jönnek.

Ries István: az egységes megoldást szintén helytelennek tartja. Először a kormány és a pártok a közalkalmazottakat politikai szempontból bírálják el. Így lehetne csak megállapítani, hogy folytatólag, a gazdasági élet követelményeinek megfelelően, milyen fokú leépítésre lesz szükség” A *Jogi Reformbizottság* jegyzőkönyvei. in: MTA Jogtudományi Intézete, Beér János hagyatéka. (továbbiakban JRB. Beér hagyatéka.)

idézni, mivel az a kommunisták tisztogatási törekvéseinek, és ezen túlmenő akkori politikai megfontolásainak szinte teljes szinképet megjeleníti.

„Általában szívesen használják a B-lista elnevezést a leépítéssel kapcsolatban. Azonban tudniuk kell az elvtársaknak azt, hogy elsősorban nem a fölös alkalmazottak leépítéséről, B-listáról van szó, hanem a reakciós elemeknek az államapparátusból való kiszorításáról. Szívesen állítják be úgy a dolgot, hogy nincs szó másról, csak az 1938-as létszámra való apasztásáról az államapparátusnak. Ha erre az álláspontra helyezkednék, abban az esetben pl. nem lehetne a pénzügyi igazgatás vonalán a tisztogatást végrehajtani, mert a pénzügyi igazgatásban jelenleg kb. ezer fővel kevesebb ember dolgozik, mint 1938-ban.³⁴ Ha a pénzügyi igazgatás ilyen módon mentesülne a tisztogatás alól, abból komoly kára származnék a demokráciának. De nem vehetjük alapul az 1938-as létszámot azért sem, mert pl. a Népjóléti Minisztérium feladatkörét 1938-ban a Belügyminisztérium főosztálya látta el, azóta kellett Népjóléti Minisztériumot szervezni, és azóta államosították a körorvosokat és a védőnőket is. A mi álláspontunk tehát az, hogy az államapparátust nem az 1938-as színvonalra kell leépíteni, hanem tekintet nélkül az 1938-as színvonalra, meg kell tisztítani a reakciós elemektől. Ezt a tisztogatási eljárást nem bízhatjuk a hivatalfőnökre. Nyilvánvaló, hogy a hivatalfőnök munkája ezen a téren csak azzal az eredménnyel járna, hogy minden maradna a régiben.

Pártunk ezt a feladatot ugyanolyan jellegűnek és ugyanolyan fontosságúnak tartja, mint a földreformot. Míg a földreformmal szétvertük a feudális reakció gazdasági hadállásait, az államapparátus megtisztogatásával lényegesen és döntően meggyöngítjük a mindenfajta reakció politikai hadállásait. Éppen ezért az államapparátus megtisztítására pártunknak és a tömegeknek ugyanolyan méretű mozgósítására van szükség, mint amilyen mozgósítást végrehajtottunk a földreform lebonyolításakor. Míg azonban a földreform lebonyolításakor a magyar reakció ajultan hevert a porondon, az államapparátus megtisztításakor már nem ez a helyzet, hanem a reakció igen éber és harcos a saját védelmében, tehát jóval alaposabb munkára, jóval nagyobb éberségre és jóval nagyobb kitartásra van szükség, mint a földreform lebonyolításakor.

Kiadtuk minden megyei pártvezetőség számára az utasítást, hogy a pártszervezetek mindenütt kezdjék el azoknak a listáknak az összeállítását, amelyek az eltávolítandó reakciós elemek neveit és a rájuk vonatkozó adatokat tartalmazzák. Tömegeink ugyan saját bőrükön érzik, hogy mely hivatal mely alkalmazottja ellensége a népnek, de vannak felsőbb hivatalok a megyében, amelyek a maguk reakciós, népellenes üzemeltetése más szervezeteken keresztül érvényesítik. A közigazgatásban dolgozó kommunista funkcionáriusok kell, hogy ismerjék ezeket a hivatalokat és ezeket az elemeket. A működésükre vonatkozó bizonyító adatokat el kell juttatniok pártszervezeteink kezéhez.

³⁴ Ugyanez olvasható Zöld Sándor 1946. március 29-ről keltezett, Rajk László belügyminiszternek címzett levelében, melyben vázolja a tárca újonnan kinevezett gazdájának a kommunista pártközpontban kidolgozott B-lista „fogatókönyvét”. PTI. Arch. 274. 15/35.

Nemcsak a kommunista pártszervezetek kaptak utasítást arra, hogy a listákat összeállítsák, hanem a szociáldemokrata pártközpont is kiadta megyei szerveihez az utasítást, hogy az eltávolítandók névsorát állítsák össze. Azonban az államapparátus megtisztításával kapcsolatban nemcsak ezt a célt kell elérni, hanem ez egy lehetőség arra, hogy vidéken a munkásegység - amely nagyon sok helyen sok kívánivalót hagy maga után - ezzel az akcióval kapcsolatban is megerősödjék. Nem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy az államapparátus leépítése a vidéken amúgy is gyenge lábon álló munkáspárti akcióegységet megbontsa, hanem éppen ellenkezőleg, a két pártnak vidéken közelebb kell jutnia egymáshoz a tisztogatás tartama alatt.

A szociáldemokrata párt és a pártszervezeteink által készített listákat vidéken is össze kell egyeztetni, és az egyeztetett listát minden községben, minden városban a nemzeti bizottságok elé kell vinni megtárgyalás, helyesebben elfogadás céljából. Tehát a nemzeti bizottságokat is mozgásba kell hozni az akció alatt. A nemzeti bizottságoknak az a feladatuk, hogy a pártonkívüli tömegek felé a demokrácia egységes véleményét képviseljék. A nemzeti bizottságoknak a bevonása nemcsak foglalkoztatásukat jelenti, hanem azt is, hogy a közvélemény előtt a tisztogatás ne csak a munkáspártok akciójának tűnjön, hanem a pártonkívüli tömegek követelésének is. ...

Kétségtelen, hogy az elmúlt hónap tömegmozgalmai különösen az önkormányzati igazgatás területén értek el jelentős eredményeket, és ezek az eredmények különösen a belügyi igazgatás vonalán válnak maradandóvá, Rajk elvtárs azon rendelete alapján, mely szerint a tömegmegmozdulások által munkahelyük elhagyására felszólított reakciós közalkalmazottak állásukból felfüggesztetteknek tekintendők. Hozzájárul a belügyi igazgatás előzetes megtisztításához a törvényhatósági bizottságok rendkívüli ülésének határozata is, amelynek következtében Szolnok vármegyében és Pest vármegyében még a tisztogatási rendelet megjelente előtt sikerült az elvtársaknak eredményt elérniük Más megyékben, így pl. Veszprém és Fejér megyében az alispán elvtársaink a régebbi törvények által biztosított jogukkal élve függesztettek fel reakciós tisztviselőket.

A Közlekedési Minisztérium területén is megváltozott a helyzet egy esztendő alatt. A vasúti és postai vezető helyeket betöltő reakciós és fasiszta elemek nagy része már nem teljesít szolgálatot. A közlekedési és távbeszélőhálózat országos érdekei megkövetelik azt, hogy műszaki vonalon az eseteket mérlegeljük sokkal nagyobb körültekintéssel, mint a közlekedés és a posta más alkalmazottainak az esetét. Itt különösen fel kell hívnom az elvtársak figyelmét egyes nagyobb városok postameszterekre, akik ma is igen komoly ellenállást fejtenek ki a demokráciával szemben. Ezek szerződéses viszonyban állnak a postával, de meg kell tenniük mindent, hogy ezek eltávolítása is megtörténjék. Azokat a szempontokat, amelyekre műszaki téren a tisztogatásnál figyelemmel kell lenni, a Közlekedési- és Kereskedelmi Minisztériumból rövidesen el fogják hozzánk juttatni, s akkor mi azt közölni fogjuk megyei pártszervezeteinkkel. ...

Jóval nehezebb feladat előtt állunk a Pénzügyminisztérium, a Földművelésügyi Minisztérium, a Kultuszminisztérium területén. Különösen a Pénzügyminisztérium az, amelynek kihelyezett szerveiben azt lehet mondani, a demokrácia balszárnyának nem sikerült gyökeret vernie. A pénzügyigazgatóságok, adóhivatalok, a pénzügyőrség ma változatlanul ugyanolyan összetételű és ugyanolyan szemléletű, mint az

elmúlt rendszerben volt. Hasonló nagy terület a Kultuszminisztérium. A vidéki gimnáziumok tanári kara a legjobb esetben közömbös, de leginkább a demokrácia nyílt ellenségei között találjuk meg őket. A vidéki tanítóság bizonyos fokig más megítélés alá esik, mint a városi gimnáziumok tanárai. A tanítóság egy tekintélyes rétege helyzeténél fogva előbb-utóbb be kell illeszkedjék a demokratikus államrendbe. A tisztogatásnál a fősúlyt ezen a területen a tankerületi főigazgatóságokra és tanfelügyelőségekre kell helyezni. Ezek azok a szervek, amelyek a tanítóság és a tanárok körében a demokrácia iránt mutatott érdeklődést visszaverik. ...

A tisztogató bizottságok három tagból állnak. A szaktanács küldöttje, a miniszter küldöttje és a miniszterelnökség küldöttjéből. A kommunista és a szociáldemokrata minisztériumok területén folyó tisztogatás munkáspárti többséggel rendelkező tisztogató bizottságokkal történik. Ahol azonban a szakminiszter nem tartozik a munkáspárthoz, ott a szaktanács kiküldöttje az, akinek a vállára ezeken a területeken az egész feladat, az egész felelősség ránehezedik. S míg a munkáspártok kezén lévő minisztériumok területén a fegyelmi eljárás a tisztogatás után megmaradó reakciós elemek ellen komoly és hatásos fegyver lesz, addig a Független Kisgazdapárt kezén lévő minisztériumok területén most, a tisztogatás során kell alapos és mélyenszántó munkát végezni, mert nem valószínű, hogy a tisztogatás befejezte után a munkáspárti minisztereken kívül más miniszterek is élni fognak a felfüggesztés vagy a fegyelmi eljárás fegyverével.”³⁵

Másnap, április 8-án most már nem csupán a kommunista önkormányzati vezetők, hanem az ország minden fő-, és alispánja, valamint polgármestere volt hivatott arra az értekezletre, ahol Rajk László belügyminiszter tájékoztatta az összehívottakat. Eligazítása mellőzött ugyan számos olyan - érthetően csak a párttagok informálására szánt - mozzanatot, melyet Zöld fentebbi referátuma tartalmazott, de ezzel együtt is kellő eltökéltséget tanúsított: „A belügyi tárca a maga területén ha törik, ha szakad, hat hét alatt végrehajtja a tisztogatást. ... Gondoskodni fogunk arról, hogy a munka előrehaladásáról a belügyminisztériumot állandóan tájékoztassák.”³⁶ A miniszter nem csupán az informálódásról gondoskodott. A B-lista „hadművelet” előkészítésének részeként külön irányítókoordináló csoport felállítása mellett több más szervezeti-személyi átalakítást is foganatosított a belügy hivatali rendjében.

³⁵ A közigazgatási B-lista feladatainak megbeszélésére összehívott kommunista főispánok, alispánok, polgármesterek részvételével megtartott 1946. április 7-i értekezlet jegyzőkönyve. MKP. KV. Közigazgatási Osztály iratai. PTI. Arch. 274. f. 15/13.

³⁶ Rajk beszéde a főispánok, alispánok és polgármesterek értekezletén. Szabad Nép, 1946. április 10.

Miután pedig Rajk mindemellett a kommunista hatalomátvétel előkészítésének egyik kulcsfigurája volt, s azzá tette a tárcát is, melynek élén állt, érdemes röviden áttekinteni a Belügyminisztérium háború utáni szervezetének újjáalakulását, metamorfózisát, beleértve a kormányzó koalíció társpártjainak reprezentáltságát, illetve ez utóbbi módosulását is. Annál is inkább, mivel e tárca, illetve alárendelt szervei, intézményei kapcsán regisztrálhatók a leggyakoribb és a legélesebb összecsapások a koalíció két szélső pólusát jelentő FKgP és az MKP között.

11. Az MKP dominancia megteremtése a Belügyminisztériumban

Az alábbiakban eltérek a dolgozatnak attól az általánosságban követett kronologikus rendjétől, mely az egyes kormányzati ciklusokhoz rendelve követi a közigazgatást érintő politikai megfontolások, intézkedések változását. Rajk László belügyminiszterségének végéig, 1948. augusztusáig, már az „MDP-korszakba” nyúlóan követem végig a BM szervezeti rendjének és pártpozicionális megoszlásának változását. Ezzel ugyan a narráció némileg „előreszalad” a dolgozatban tárgyalt más résztematikákhoz képest, ugyanakkor nem csupán e hatalmi szempontból kulcstárcának számító terület koherensebb bemutatását teszi lehetővé, hanem a továbbiakban számos, egyébként ki nem kerülhető utalás, kitérő válik megspórolhatóvá.

Az államiság debreceni neokonstituálása során a *belügyminiszter* Erdei Ferenc lett. Személyi titkára előbb Komló László (NPP) volt, majd az 1945. március 20-tól működő miniszteri titkárság vezetőjeként Tökés Ottót (MKP) kapta maga mellé, aki a vizsgált időhatárok között ezt a posztot az egymást követő miniszterek mellett is megtartotta.¹

Belügyi államtitkárokká a kormány megalakulását követően az MKP Zöld Sándort, a FKgP Kovács Bélát, az SZDP pedig Kiss Rolandot delegálta. A kiépülő koalíciós kormányzati elvárásokhoz igazodó pártrepresentáltságához képest államtitkári szinten aránymódosulást nem, csupán személycserét jelentett Zöld Sándor felváltása Farkas Mihállyal, 1945. július 15-én. Nincs okunk kétségbe vonni a Zöldet ismerő, vele egyívású kortárs „márciusi frontosoknak” azokat a

¹ *Rác Béla*: A belügyminisztérium újjászervezése, 1944. december - 1948. július. Levéltári Közlemények, 1970. 1. sz. 89-131. c. negyedszázaddal ezelőtt készített tanulmánya továbbra is számos alapinformációval szolgál, újabb források alapján viszont már ki is egészíthető. ld. még: A magyar állam szervei, 1944-1950. i.m. I. 29-39., 71-76.

szóbeli visszaemlékezéseit, mely szerint nevezett menesztését az 1945. tavaszán Gyömrőn végrehajtott tömeggyilkosságokért való - posztjából és felügyeleti területéből következő - politikai felelőssé tétel magyarázza.² Ahhoz képest, hogy az előző hónapban megejtett kormányátalakítás során öt minisztert lecseréltek, Gerő Ernő értékelése szerint „a legnagyobb jelentőségű tény, hogy a belügyminisztériumi államtitkár, egyszersmind a rendőrség összes ügyeinek irányítója kommunista lett, a mi pártunk politikai bizottságának tagja, Farkas Mihály elvtárs.”³

A belügyminisztérium szervezetének debreceni formálódását két mozzanat jellemezte. Érthetően még viszonylag kevésbé volt tagolt, emellett azok kerültek pozícióba, akik rövid úton elérhetőek, vagy éppen kéznél voltak. A szervezeti rendet írásban először rögzítő 1945. március 12-i direktíva szerint Erdei három osztályt hívott életre. Az elnöki osztályt, melynek élére Kiss Miklós (pk) került, a közigazgatási és közjogi osztályt Bibó István (NPP), valamint a közrendészeti osztályt Szebenyi Endre (MKP) vezetésével. Utóbbi kettővel Erdei Ferenc már közös szegedi jurátus koruktól jó viszonyban volt, Bibóval ennél is szorosabb szakmai és baráti kapcsolatban állt. Az „aki éppen kéznél volt” jelleget a kormány debreceni korszakában épp úgy jellemezte, hogy az NPP viszonylag kiterjedt tiszántúli bázisa miatt kezdetben a párt bizonyos felülreprezentáltságot mondhatott magáénak, mint ahogy az is, hogy Lengyel Balázs vagy éppen Szabó Zoltán írók is e tárca kebelében találtak egzisztenciát. A másik három párt inkább csak a kormány áprilisi fővárosba költözése nyomán kezdte ledolgozni ezt a hendikepet, miután - átmeneti szervezeti és személyi-hatásköri feszültségeket

² A gyilkosságokat az ott megalakuló rendőrség MKP-hoz tartozó tagjai követték el. Köszönet Tóth Pál Péternek az információért, mely szerint a Zöldet ismerők - velük készített visszaemlékező interjúik során - ebben jelölték meg a felmentés okát. *Tóth Pál Péter: Metszéspontok. A Turultól a Márciusi Frontig. Bp. 1983., U. ő: Messiások. Bp. 1987. ld. még: Palasik Mária: A gyömrői gyilkosságok és következményeik, 1945 - 1945. Valóság, 1995. 4. sz. 58-67. Futó Dezső: Önéletírás, világlátás. Bp. 1995. 98-112.*

³ Moszkvának jelentjük. ... 59. old.

tisztázva - integrálták a minisztérium Budapesten is újjászerveződni kezdő részlegét. A bő fél éves, szinte permanens formálódásban Erdei Ferenc augusztus 24-i intézkedése jelentett újabb szakaszhatárt, amikor már főosztályokba szervezve alakította ki a minisztersége végéig fennálló osztálybeosztást.

Az „ideiglenesség” vége felé - amint az az alább következő táblázatban is nyomon követhető - érdemes először számba venni a pártok pozícióinak megoszlását. Eszerint főosztályvezetői szinten egyedül az FKgP maradt képviselő nélkül, az osztályvezetők megoszlása pedig enyhe parasztpárti többletet mutatva arányosnak tekinthető: NPP = 4 fő → 25%; másik három párt, illetve párton kívüliek: 3 fő → 18,75 %. Más megoszlásban, a 16 osztályvezető közül 3-3 kiskgazda illetve pártonkívüli, valamint egy szociáldemokrata már korábban is BM alkalmazott volt, hozzájuk képest a négy parasztpárti, a három kommunista és két szociáldemokrata képviselte az újakat. Azaz a Révai által kifogásolt „rég/új” arány a belügyminisztérium osztályvezetői szintjén 7 versus 9 volt, kerekítve: 44/56 %. Ugyanez, az ekkor 167 fős teljes fogalmazási karbeli létszámban 42 „továbbszolgálót”, azaz 25 % „rég/új” köztisztviselőt jelentett a tárcánál.

A nemzetgyűlési választások után a belügyi tárcáért folyó pártközi alkudozásokból az MKP - Vorosilov SZEK-elnök közvetlen támogatását is élvezve - került ki kedvezményezett félként, s a győztes kiskgazdák, illetve jelöltjük Kovács Béla ellenében Nagy Imrét nevezték ki miniszterré. Az államtitkári helyeken közvetlenül a választások előtt volt egy váltás. A történeti irodalomban a FKgP „baloldalához” sorolt Gulácsi Györgyöt 1945. október 23-án nevezték ki a BM-be államtitkárnak.⁴ Öt négy hónap múltán, 1946. február 27-én Dulin Jenő váltotta fel ezen a poszton. A kommunista miniszter mellé az MKP nem küldött ál-

⁴ *Vida I.* 1976. 72, 122, 132, 159-165. *Balogh S.* 1975. 31, 188, 242. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja, 1944. december 21 - 1945. november 29. (Főszerk: Vida István) Bp. 1994. 158-159.

lamtitkárt, míg a szociáldemokraták Kiss Roland mellett hasonló pozícióba delegálhatták Reisinger Ferencet. AZ NPP ezen a szinten nem jutott képviselőhez.

Nagy Imre mindössze négy hónapig állt a tárca élén. Ezalatt a minisztérium szervezeti rendjében lényegesebb átalakításra nem került sor. Jövőbeni kihatásait tekintve viszont két említésre méltó „személyzeti” döntést hozott. Az egyik, az új kormány megalakulásának napjaiban Tildy miniszterelnök intézkedéséből eredő hatásköri összetűzésből eredt. Bár úgy tűnt, hogy a „kabinetkérdésként” kezelt konfliktus levélváltásuk nyomán rendeződött,⁵ a kormányfő okozta - vélhetően személyes tájékozatlanságából eredő - malőr, jó apropót szolgáltatott arra, hogy az új belügyminiszter első tárcarendeletével *minden személyi ügyet kizárólagos hatáskörébe vonjon*:

„A vezetésem alatt álló minisztérium és az alárendelt hatóságok, intézmények személyi ügyeire vonatkozóan az alábbiakat rendelem: a jövőben magamnak tartok fenn - szakra való tekintet nélkül - mind a belügyminisztériumnál, mind pedig az alárendelt hatóságnál, intézménynél szükségessé vált kinevezést, áthelyezést, ideiglenes alkalmazást, előléptetést, munkaleállítást, elbocsátást, felfüggesztést vagy annak megszüntetését stb. Ugyancsak magamnak tartom fenn a belügyminisztériumi szolgálatlételre berendelést, illetőleg ennek megszüntetését, kiadványozási jog engedélyezését.”⁶

⁵ Tildy Zoltán épp hogy elfoglalta új hivatalát, 1945. november 20-án Szeged thj. város főispánjának nevezte ki a kiszegzapárti Pálffy Györgyöt, anélkül, hogy arról az új belügyminiszter Nagy Imre bármit is tudott volna. [Nevezett természetesen nem azonos Pálffy (Osterreicher) György hivatásos katonatiszttel aki az MKP színeiben volt 1945 márciusától a HM Katonapolitikai Osztályának a vezetője, s akit 1949-ben koncepció perben elítéltek és kivégeztek.] A kodifikált eljárás mód szerint, e téren a miniszterelnök a belügyminiszter előterjesztésén alapuló kinevezéseket szokott volt fogadtatósítani, amit Nagy Imre Tildynek írott 1945. november 23-i levelében jogkörének csorbításaként határozottan szóvá is tett, azzal kiegészítve, hogy „a jövőben nem lennék abban a helyzetben, hogy ilyen kész helyzethez utólagosan hozzájáruljak.” Miután Tildy ezt válaszlevelében maradéktalanul respektálta: „Miniszter Úr álláspontját teljes mértékben magamévá teszem, ... a jövőben a főispáni kinevezések kizárólag Miniszter Úr előterjesztése alapján fognak megtörténni”, az ügyből - tekintettel az alig megalakított új koalícióra - nem csináltak nyilvános pártháborút. Mindazonáltal az MKP vezetése ezt a miniszterelnöki intézkedést úgy értékelte, hogy a „győztes” kiszegzák megkísérlik megnyírbanálni a kommunisták által megszerzett tárca, illetve az ő miniszterük hatáskörét. *Rácz B*: 1970. 109.

⁶ u.o.

Emellett, Vida Ferenc addigi V. kerületi párttitkárból - aki a továbbiakban történetünk több mozzanatának fontos epizód szereplője lesz -, ő csinált egy többszörös kádercsere részeként osztályvezetőt a vármegyei ügyosztályon. Mindezekről függetlenül, miután okadatolni nem tudom, csupán regisztrálok, hogy Nagy - különböző minősítések szerint - „alkalmatlannak” tűnt saját pártja vezetésében a mindenáron keresztülvinni tervezett B-lista levezénylésére.⁷ Az MKP KV Politikai Bizottságának 1946. március 8-i ülésén úgy határoztak, hogy visszahívják, s Rajk Lászlót delegálják belügyminiszternek, aki e hónap 20-án át is vette a tárca vezetését.

Rajk vehemens strukturális módosításokkal kombinált személycserékbe, illetve nem kevésbé jelentős hatáskör-átrendezésekbe kezdett. Ennek első fordulójában mindenekelőtt a B-lista előkészítését tartotta szem előtt. Hivatalba lépésével szinte egy időben megismételte elődjének a személyi döntésekre vonatkozó rendeletét,⁸ sietve életre hívta a *B-lista előkészítő csoportot*, ugyanannak a Vida Ferencnek a vezetésével, akit alig három héttel korábban Nagy Imre helyezett a vármegyei ügyosztály élére.⁹ Nem sokkal később ugyanezt a csoportot a miniszter egyfelől *önkormányzati személyzeti alosztállyá* szervezte (referensei voltak Aczél György, Érchegyi József, Ritscher József), egyúttal kivette a - Bibó István (NPP) által irányított - Közigazgatási Főosztály szervezetéből és az Elnöki Főosztályba sorolva saját közvetlen alárendeltségébe helyezte. Vida Ferencet egyidejűleg megkülönböztetett jogokkal felruházva a *B-lista miniszteri biztosává* is kinevezte.

⁷ Rácz Béla ezt a minősítést épp úgy kijelentő módon használja (i.m. 111.), mint Szabó Bálint a - már idézett - „gyengekezü” jelzöt.

⁸ „A továbbiakban bármilyen községi, vármegyei vagy városi állást, illetve a személyzeti létszámon bármilyen változást - beleértve az áthelyezést is -, csak előzetes belügyminiszteri engedéllyel lehet fogantatosítani.” 1946. április 13. BM. Központi Irattár. Sz. I. 1950. 5022-1.

⁹ Rajk László 155.463/1946. BM. sz. 1946. április 15-i rendelete a létszámcsökkentés előkészítéséről. UMKL. M-713. B. 10. d.

Ebből a napi tevékenység során meglehetősen ellentmondásos helyzet alakult ki. Vida, mint a Közigazgatási Főosztályhoz tartozó vármegyei ügyosztály vezetője formálisan alárendeltje volt Bibó főosztályvezetőnek, ugyanakkor az innét kivont B-lista alosztály irányítójaként, továbbá miniszteri biztosi tisztéből közvetve megkerülhette őt, s közvetlenül Rajkhoz fordulva, vele egyeztetve hoz(at)hatott a főosztályra nézve is kötelező döntéseket. Ezt a visszás helyzetet Bibó - évtizedek múltán - némi (ön)íroniával is vegyítve elevenítette fel.

„Mikor Rajk lett a miniszter, akkor az alám beosztott megyei osztály vezetője Rajk pártbéli titkára, Vida Ferenc lett, akik később mint büntetőbíró lett ismeretes és nevezetes.¹⁰ Ő nekem évfolyamtársam volt és személy szerint jó viszonyban voltunk. Azonban Rajk lévén a miniszter, s bizalmi embere, Vida az én beosztottam, az a helyzet alakult ki, amit a bridzsben gáblinak neveznek. A gábli az, amikor egy nem adu színből a királyné és az ász a királyt kézben tartó játékos után ütő játékos kezében vannak: ha az előző játékos kiteszi a királyt, üti az ász, ha nem teszi ki, ütést kap a királyné, s a végül magára maradt királyt elviszi az adu. Hát egy ilyen gábliban voltam én: ha Vida valami számomra erőszakos és értelmetlennek tűnő propozícióval jött, én azt vidáman és vitézül lefújtam, és másnap ugyanazt megkaptam Rajktól miniszteri utasításként.”¹¹

Ugyancsak Bibó felügyeleti körének megnyirbálását jelentette az újonnan közigazgatásba lépett káderek gyorsított iskolázásának szervezése céljából életre hívott *közszolgálati tanulmányi alosztálynak* - ügyosztállyá fejlesztve - az Elnöki Főosztály szervezetébe történt átsorolása, 1946 májusában. A főosztályvezetői posztjáról részben emiatt is leköszönő Bibó István helyére Rajk Szentgyörgyi István személyében egy olyan parasztpártit állított „aki jó munkakapcsolatot alakított ki a belügyminiszterrel.”¹²

¹⁰ Bibó utalása arra vonatkozik, hogy Vida Ferenc 1958-ban amellet, hogy a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsának elnöke volt, számos korabeli politikai büntető-per - többek között a „Nagy Imre és társai”, a „Déri Tibor és társai”, „Kardos László és társai” „Ádám György és társai”, „Mérei Ferenc és társai” elleni justizmordok - tanácselnöke volt.

¹¹ *Huszár Tibor: Bibó István: Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok.* Bp. 1989. 97. (továbbiakban: Bibó-dokumentumok)

¹² Noha Bibó visszaemlékezése szerint „Rajkkal a személyes viszonyunk végig zavartalan volt, de nem volt igazi kooperáció köztünk,” hatáskörének fokozatos megnyirbálása nyomán „éreztem hát, hogy nekem a belügyben való létem immár céltalan,” így hamarosan maga vált meg ottani posztjától. i.m. 97.

A rapid átszervezés másik területe a Szebenyi Endre (MKP) vezette Közrendészeti Főosztályon belül a *rendőrségi ügyosztály* volt. Noha már ekkor is ezen az *ügyosztályon* dolgozott a BM korabeli referensi, előadói személyzetének fele (a 287 főre rúgó teljes fogalmazás kari személyzetből 146 → 50,87 %), a miniszter ezt ítélte leginkább továbbfejlesztendőnek. A B-lista rendelet megjelenésével egyidejűleg öt új alosztályt szervezett. Némely egyéb osztályösszevonással és személycserével¹³ Rajk hivatalba lépése után három hónappal már hat ügyosztály felett diszponáló 4 osztályvezetőt, plusz az aktuálisan legfontosabb B-

Bibó megítélésének változását Rácz B. tanulmánya is tükrözi. Kezdetben mint az Erdei köré verbuválódott demokratikus szellemben dolgozó munkatársak egyikét említette, távozásakor már „a parasztpárt jobbszárnyához” sorolta. i.m. 108., 114.

A Belügyi Szemle 1970. 1. számában Erdei Ferencsel készített a lap interjút a BM háború végi újjászervezéséről. Ennek keretében a volt miniszter megemlítette, hogy „1945-ben a Közigazgatási Főosztály vezetője Bibó István szegedi iskolatársam lett.” 41.

Ugyanezen lapszámban néhány oldallal korábban F. L: A nyugati követségekről című összeállításában az olvasható: „Bizonyítást nyert, hogy Cristopher Cope angol követségi első titkár, a politikai osztály vezetője 1956-ban kapcsolatba került dr. Göncz Árpáddal, aki az ellenforradalom idején a Parasztszövetség titkára volt. Dr. Göncz beszélgetések során tájékoztatta az angol diplomatát a magyarországi belpolitikai eseményekről. 1957 januárjában dr. Bibó István volt kiscgazdapárti (sic!) államminiszter és dr. Göncz a követség egyik magyar állampolgárságú gépkocsivezetőjén keresztül angol nyelvű memorandumot adtak át Cope-nak a magyarországi helyzetről, hogy juttassa el a Strassbourgi Magyar Komiténak. Göncz és Bibó az áruló Nagy Imrével együtt került a bíróság elé, Cope első titkár pedig jobbnak látta, ha mielőbb elhagyja az országot, mielőtt a persona non grata minősítést megkapná.” 37.

Ugyanezen lapban, két számmal később Gágyor Imre r. őrnagy a fentiekre a következőképpen reagált: „A Belügyi Szemle 1970. évi 1. számában interjút közöl dr. Erdei Ferenc elvtárssal, a Belügyminisztérium megalakulásáról.

Az interjúban meg van említve Bibó István, mint az 1945. évi BM Közigazgatási Főosztály vezetője. Ugyanebben a számban a nyugati követségekről szóló cikkben ismertetve van dr. Bibó István ellenforradalmi tevékenysége és bíróság elé állítása.

Ha ugyanarról a személyről van szó - ami valószínű -, nem tartom helyesnek, hogy minden kommentár nélkül az egyik helyen népszerűsítjük azt a személyt, akit ellenforradalmi tevékenysége miatt bíróság elé kellett állítani.” Belügyi Szemle, 1970. 3. sz. 66. A tárgyi tévedések soránál még kevésbé érdemes ma már a minősítéseket kommentálni. A „népszerűsítés” kitétel viszont annyi megjegyzést kíván, hogy a Belügyi Szemle akkor, és még a következő húsz évben is csak „szolgálati használatra” kiadott és nem nyilvános terjesztésű sajtótermék volt.

¹³ Reisinger Ferenc szociáldemokrata államtitkár levélben fordult ugyan saját pártja vezetőségéhez amiatt, hogy az átszervezések következtében csökkent az SZDP reprezentáltsága a minisztérium osztályvezetői körében, az alosztályvezetői szintig név és pártmegoszlás szerint is nyomon követhető változások alapján viszont megállapítható, hogy tiltakozásnak nem volt fogantaja. PTI. Arch. 283. 13/24.

lista alosztály - miniszteri biztos - dirigensét saját pártbéliként üdvözölhette. A megcsappant szociáldemokrata (1), illetve parasztpárti (2) ügyosztályvezetők mellett hasonló státust ekkor négy kisgazda és három párton kívüli töltött be.

Ezen a ponton már érdemes egy pillantást vetni a metamorfózis főbb mozzanatait összesíteni igyekvő táblázatra.¹⁴

¹⁴ *Rácz B*: 1970. Bár a BM újabb szervezeti rendjének 1946. július 29-i rögzítésekor sor került az ügy-, illetve alosztályok átszámolására is, ezt a táblázat nem követi, hanem az első formarendbe illesztve tüntetem fel a jelentősebb változásokat.

7. táblázat Fontosabb pozíciók pártmegoszlása a Belügyminisztériumban, 1945-1948

Szimbólumok: MKP : ★ SZDP: ⌘ NPP: ✖ FKgP: † párton kívüli: ○	időszak/pártállás																			
	Erdei Ferenc 1945. aug.					Nagy Imre 1945. dec.					Rajk László B-lista előtt					Rajk László B-lista után				
	M	S	N	F	p	M	S	N	F	p	M	S	N	F	p	M	S	N	F	p
	K	Z	P	K	p	K	Z	P	K	p	K	Z	P	K	p	K	Z	P	K	p
	P	D	P	G	k	P	D	P	G	k	P	D	P	G	k	P	D	P	G	k
Miniszter miniszteri titkárság vezetője	★			✖		★					★					★				
államtitkárok	★	⌘		†	○	⌘		†	○		⌘		†			★	⌘		†	○
	2					⌘		2			⌘		2			⌘	≥		○	
I. (elnöki) főosztály					○						★					★				
I/1. személyzeti ügyoszt.	★					★	össze-				★					★				
I/2. gazdasági ügyoszt.			✖				vonva									★				
I/1.a.közszolg. tanulmányi o.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-				✖					✖	
I/3. fegyverszüneti ügyoszt.			✖						†					✖					✖	
I/4. népgondoló aloszt.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-				✖					✖	
I/5. önkormányzati-személyzeti (B-lista) alosztály	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	★					★				
I/x. központi sajtó osztály	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-						★				
II. (közjogi) főosztály		⌘									⌘								✖	
II/4. törvényelőkészítő ügyo. II/x1-4. választás '47 csop.		⌘													†	★				
II/5. közjogi ügyoszt.				†							össze-			†						†
II/6. állampolgársági ügyo.				○							vonva									
II/7. ügyosztály II/7.a. gyámügyi alosztály II/7.b. alapítványi aloszt.		⌘					⌘					⌘				★				
III.(közigazgatási)főosztály			✖											✖					✖	
III/8. vármegyei ügyosztály			✖			★					★					★				
III/9. községi ügyosztály		⌘						✖			⌘					★				
III/x.4 várm.-közs. gazd. ü.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	★				
III/10 városi ügyosztály III/10.a. közigazgatási III/10.b. háztartási			✖								★					★				
III/10.a. közigazgatási III/10.b. háztartási				†																
III/10 - 2 székesfővárosi ü.o.	-	-	-	-	-	★					↓	összevonva								
III/11. területi, ügyosztály III/11.a.közszolg. anulmányi III/11.b. szervezési alosztály					○					○						-	-	-	-	-
III/11.a.közszolg. anulmányi III/11.b. szervezési alosztály	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?									?
III/11.b. szervezési alosztály	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?									
IV.(közrendészeti)főosztály	★										★					★				
IV/12. rendőrségi ügyosztály IV/12.a. személyzeti aloszt. IV/12.a.1. karhatalmi a.o. IV/12.b. fegyelmi aloszt. IV/12.c. anyagi aloszt. IV/12.d.határ-rendészeti a.o. IV/12.e. rendőrijóléti aloszt.	★										★					★				
IV/12.a. személyzeti aloszt. IV/12.a.1. karhatalmi a.o. IV/12.b. fegyelmi aloszt. IV/12.c. anyagi aloszt. IV/12.d.határ-rendészeti a.o. IV/12.e. rendőrijóléti aloszt.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		⌘				★				
IV/12.a.1. karhatalmi a.o. IV/12.b. fegyelmi aloszt. IV/12.c. anyagi aloszt. IV/12.d.határ-rendészeti a.o. IV/12.e. rendőrijóléti aloszt.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-					○	★				
IV/12.c. anyagi aloszt. IV/12.d.határ-rendészeti a.o. IV/12.e. rendőrijóléti aloszt.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	★					★				
IV/12.d.határ-rendészeti a.o. IV/12.e. rendőrijóléti aloszt.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	★					★				
IV/12.e. rendőrijóléti aloszt.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-					?	★				
IV/13. igazgatás rendészeti				†											†	★				
IV/14. egyesületi ügyosztály IV/13.a. egyesületi aloszt. IV/14.b. sajtórendészeti a.o.				○						○					○		⌘			○
IV/13.a. egyesületi aloszt. IV/14.b. sajtórendészeti a.o.						★					★					★				
IV/15. ellenőrzési ügyosztály IV/15.a „REF” a.o. IV/15.b. KEOKH. a.o.	★						⌘								†		⌘			
IV/15.a „REF” a.o. IV/15.b. KEOKH. a.o.														?		★				
IV/16. kihágási ügyosztály				?						?					○					

A B-lista belügyminisztériumi végrehajtásáról majd a tisztogatás folyamatát egészében áttekintő következő fejezetben szólunk. A most vizsgált vezetői szinten - a blokkpártok és az FKgP elkeseredett huzavonáját követően - egy FKgP ügyosztályvezetőt érintett a restrikción. Alig teltek el a közigazgatás politikai kontraszelekciójának hónapjai, Rajk folytatta a tárcán belüli kommunista térfoglalás beteljesítését. Októberben egy újabb átszervezési aktus elsősorban a rendőrséget és annak tárcairányítását érintette.¹⁵ A miniszter ekkor kettéosztotta a rendőrség személyzeti ügyei fölött diszponáló - addig szociáldemokrata vezetésű - alosztályt. A rendőrség tisztai állományának káderügyeit, beleértve a fegyelmi osztálytól ide áttelepített tisztai fegyelmi ügyeket is a továbbiakban - Rácz Béla adatai szerint - a B-lista alosztályról áthelyezett Aczél György (MKP) intézte,¹⁶ ami ellentmond azoknak az információknak mely szerint Aczél 1946 szeptemberétől Zemplén vármegye pártbizottságának élén állt.¹⁷ Az addigi fegyelmi alosztály a továbbiakban - ugyancsak MKP vezetés alá helyezve - a kiképzési feladatokat koordinálta. Decemberben a miniszter újabb (karhatalmi) alosztályt szervezett, szintén kommunista vezetéssel. Ezt, alighogy megszerveződött ketté osztották, Oszkó Gyula és Korondi Béla (mindkettő MKP) irányításával.

1946 végére, Rajk 9 hónapos ténykedésének is köszönhetően a BM 1.100 alkalmazottjából a kommunista párt 323-at (30 %) tudhatott tagjai között. Igaz, ekkor valamivel több, 340 volt a szociáldemokraták száma (31 %), hozzájuk képest viszont törpe minoritássá zsugorodott a kisgazdák és a parasztpárt reprezentáltsága. (Együttesen alig lépték túl az 5 százalékot.) A két munkáspárt tárcán belüli arányszáma azonban éppen ettől kezdve már nem mutatta az addigi párhuzamos gyarapodást. Egyre többen tettek egy újabb lépést balra azok közül, akik a

¹⁵ Moszkvát az MKP vezetőitől függetlenül is rendszeresen informáló egyik szovjet jelentés szerint a rendőrség ekkori átszervezését a belügyi szerveknek a miskolci pogrom idején tanúsított cselekvésképtelensége motiválta. Moszkvának jelentjük. ... 129.

¹⁶ *Rácz B*: 1970. 119.

¹⁷ Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához. (Szerk: Nyíró András) Bp. 1989. 261., 346.

B-listát megelőzően leginkább az SZDP felé orientálódtak. Újabb kilenc hónap elteltével, 1947 szeptemberében már 130-ra apadt a belügyminisztérium szociáldemokratáinak száma.

Az időközben folytatott szervezeti korrekció részeként Rajk 1947 februárjában felállította a minisztérium *központi sajtóinformációs osztályát* Cseresznyés Sándor (MKP) vezetésével. A következő politikai hadművelet az 1947. évi parlamenti választások előkészítésére felállított *választási csoport* volt. Természetesen ez is közvetlen miniszteri alárendeltségbe került, s megalakulása után azonnal négy egymással összehangoltan működő egységgé sokszorozódott. (Gazdasági, rendelet szerkesztő, nyomtatványellátó és szervezési csoportok.) Nagy Ferenc miniszterelnök külföldre kényszerítése nyomán rövid időn belül lényegében kicserélődött a belügyminisztérium államtitkári garnitúrája is. A kispap Dulin Jenőt Kiss László váltotta fel, Reisinger Ferenc helyére pedig Faragó Györgyöt delegálták a szociáldemokraták. Július elején közrendészeti főosztályvezetői posztjának megtartása mellett államtitkárrá nevezték ki a kommunista Szebenyi Endrét.

1947. augusztusában, a tárcának a hároméves terv megindulásából következő feladatgyarapodására hivatkozva Rajk reaktiválta a másfél évvel korábban összevont (elnöki) *gazdasági ügyosztályt*, a kommunista választási kampány finanszírozásának menedzselésében már kipróbált Császár Ernő vezetésével. Ezt követte októberben egy - a meglévőt felváltó - (terület)szervezési, illetve egy *vármegyei-községi gazdasági ügyosztály* létesítése, mindkettő MKP irányítás alatt. Az év utolsó havában előbb Kiss László kispap államtitkárt távolították el a tárcától, majd további átszervezés történt a közigazgatási főosztályon, illetve az ellenőrzési ügyosztályon. Utóbbi eredményeként az idetartozó részlegek mindegyike az MKP kezébe került.

A következő évben - amikor megkezdődött az SZDP szelektív integrálásának előkészítése - előbb a szociáldemokrata Kiss Roland adminisztratív államtitkárt helyezték el a tárcától (1948. február 13.) Majd az addigi kisgazda vezetőt eltávolítva Rajk László Beér Jánost (MKP) nevezte ki a közjogi főosztály részét képező *törvényelőkészítő ügyosztály* élére. S miután időközben két parasztpárti vezetés alatt álló szervezeti egység - a németek kitelepítése kapcsán alapított *népgondozó ügyosztály*, illetve a *fegyverszüneti ügyosztály* - egyre inkább funkcióját veszítette, a Magyar Dolgozók Pártjának alakuló kongresszusára már minden hatalmi-politikai szempontból akár csak áttételesen is releváns poszton kommunista állt, s immár négyszer annyian voltak, mint az összes többi párt reprezentánsai együttvéve. Amikor Rajkot pártja 1948. augusztusában elvezényelte a belügyminisztérium éléről, két évvel korábbi megbízatásának teljesítését könyvelhetett el. Utóda, Kádár János már egy kommunista dominanciájú intézményt vehetett át.

12. Az államrendőrség és az ÁVO

A pozíciók birtoklásában mért hatalmi részesedésnek különösen sok vitát gerjesztő területe volt a rendőrség. A maga idején közkeletűnek számító fordulat szerint az újonnan létrehozott egységes *államrendőrség*, s ezen belül a különböző szervezeti keretekben működő *politikai rendőrség* lényegében az MKP „pártrendőrsége” volt. Noha ezt annak idején a kommunista politikusok rendre visszautasították,¹ ma már aligha szorul különösebb bizonygatásra. A témát tollhegyre tűző „leleplező” indíttatású publicisztikai írások összegző megállapításai² épp úgy elégséges információval szolgálnak erről, mint a megváltozott kutatási lehetőségekkel élve megindulni látszó, primer forrásokból inkább merítő újabb tanulmányok.³ Éppen ezért ezen szervek esetében is csak a vizsgált kérdéskört érintő vonatkozásokra koncentrálni azt igyekszem nyomon követni, hogy mennyiben járult hozzá az „arányosítási” igényekhez, illetve a koalíción belüli villongásokhoz az egyes pártok pozicionális reprezentáltsága.

A rendőrség az ideiglenes nemzeti kormány időszakában. Noha Erdei Ferenc már 1945. február elején azt nyilatkozta, hogy a kormány rögzítette az alapelveket, s napokon belül várható a rendőrség újjászervezéséről intézkedő kormányrendelet, „amely az egész országban egységesen és szorosan a kormány

¹ ld: Bencze Imre (FKgP) felszólalását az 1947/47. évi állami költségvetés belügyi tárca fejezetének részletes vitáján, a Nemzetgyűlés 1947. február 25-i ülésén, illetve Farkas Mihály (MKP) erre való reagálását ugyanitt. N.N. V. 959-976.

² M. Kiss Sándor: Vázlat az ÁVH-ról. Látóhatár, 1989. július. 190-214.

³ Palasik Mária: A jogállam megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon a pártharcok tükrében, 1944-1949. Kandidátusi értekezés. Bp. 1994. Feljegyzések a rendőrség történetéből, 1945-1951. (Közl.: Kajári Erzsébet) Múltunk, 1995. 2. sz. 97-106. A fentebb említett két „műfaj” között helyezhető el Berki Mihály: Az Államvédelmi Hatóság. Bp. 1994. c. informatív munkája, mivel mások, ill a saját kutatásaimmal is összevetve ezekkel egyező, ellenőrizhető, primer forrásokból is merít, ugyanakkor forrásmegjelölései meglehetősen esetlegesek, és inkább a justizmordok látványosabb mozzanatait helyezi előtérbe a szisztematikus feltárás, illetve bemutatás rovására.

politikájának megfelelően működik”, a Magyar Államrendőrség megszervezéséről az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1690/1945. E., illetve az 1700/1945. ME. számú direktívája csak 1945. május 10-én látott napvilágot.⁴ Ehhez képest a Budapesti Nemzeti Bizottság megbízása alapján 1945. január 21-től (más források szerint 25-től) Sólyom László mint a főváros rendőrfőkapitánya, Kádár János pedig annak helyetteseként kezdte meg hivatali működését.

1945. áprilisában azonban - azaz a hivatalos kormányrendelet kibocsátását megelőzően - Zöld Sándor belügyi államtitkár már felmérést készített a különböző (helyi karhatalomból, polgárőrségekből összeálló) vidéki rendőrkapitányságok létszámáról és összetételéről.⁵

⁴ Délmagyarország, 1945. február 9., Két év hatályos jogszabályai. i.m. 296-306. A magyar állam szervei, 1944-1950. i.m. I. 29-39., 71-76. Erdei egy negyedszázaddal későbbi interjúban elbeszélte, hogy a kormányban a betérjesztés nyomán „óriási vita keletkezett, főleg amiatt, hogy természetesen megőrző szavakkal jellemeztük a volt csendőrség működését, és ezzel szembeállítva fogalmazzuk meg a demokratikus rendőrség feladatait. A vita olyan éles volt, hogy még többszöri tárgyalás után, egész debreceni működésünk alatt sem jutottunk dűlőre. A benyújtott kormányrendelet tervezetét - a lényegét nem érintő módosításokkal - csak Budapesten tudtuk elfogadtatni.” Felszabadult hazánk belügyi igazgatásának kialakulásáról. Interjú Erdei Ferencsel. Belügyi Szemle, 1970. 1. 42.

⁵ „Távirati úton hozzám azonnal jelentse a rendőrség összlétszámát, felsorolva a vezető és helyettesei, tisztviselők, nyomozók és őrszemélyzet szám szerinti létszámát. Ezek pártok szerinti, továbbá nemzetiségi megoszlását, végül a rendőrségek politikai osztálya által letartóztatottak létszámát.” Debrecen, 1945. március 27. dr. Zöld Sándor államtitkár. PTI. Arch. 274. f. 11/14. ld. még: Belügyi Szemle, 1970. 1. sz. 61. Ugyanczen lap a jelzett évben sorra vette az egyes megyei rendőri szervek létrejöttét, illetve azok negyedszázados működését. A cikkek némelyike megadta az állomány korabeli pártösszetételét is, mely a fentebbi összeállítás elkészítését lehetővé tette. Kecskemétről Szalóki Pál, 3. sz. 69-79., Miskolcra Koleszár István, 7. sz. 63-73., Komárom megyéről Németh Andor, 10. sz. 69-77., Békés megyéről Hidas Mihály, 1. sz. 61-65. beszámolóit szolgáltatották az adatokat. A fel nem sorolt megyékről tudósító - itt most tételesen meg nem hivatkozott - további beszámolók is megegyeznek abban, hogy a táblázatból is leolvasható változó adatok mellett ugyan, de a két munkáspárt dominanciája a vezető posztokon, illetve a tisztii állományban kezdettől egyértelmű volt.

8. táblázat Egyes vidéki rendőrkapitányságok összetétele és pártmegoszlása, 1945. tavaszán

	Kecskeméti thj. városi főkapitányság		Miskolci thj. városi főkapitányság		Esztergom- Komárom vármegyei főkapitányság		Békés vármegyei főkapitányság	
	tiszt	leg.	tiszt	leg.	tiszt	leg.	tiszt	leg.
MKP	49 35 %	27 15 %	49 33 %	25 7 %	40 28 %	205 30 %	18 62 %	420 50 %
SZDP	56 40 %	100 55 %	41 28 %	239 66 %	4 3 %	304 45 %	3 10 %	86 10 %
FKgP	5 6 %	28 15 %	6 4 %	12 3 %	1 1 %	0 0	0 0	78 9 %
NPP	0 0	4 2 %	0- 0	0 0	1 1 %	12 2 %	0 0	80 10 %
PDP	1 1 %	0 0	5 3,3 %	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0
pk	28 20 %	23 13 %	48 32,2 %	89 24 %	96 67 %	160 23 %	8 28 %	186 21 %
Együtt	139	182	149	365	142	681	29	850

Az alig tovagördült front másnapján nem csupán az adott területekről érkezett legénységi, illetve tiszt adatok, hanem ezen belül a kommunista részarány is meglehetősen magasnak tűnik. Ennél is bizakodóbb a rendőrség vidéki főkapitánysága politikai osztályvezetőjének, Tömpe Andrásnak az 1945. május 23-ról datált jelentése: „az eddig felállított rendőrkapitányságokon a tisztikar gerincét 3.000 kommunista, és velük szimpatizáló alkotja.”⁶ Ugyanezen a napon a két munkáspárt megbízottai - most már az újonnan szabaddá lett dunántúli térségekre is kiterjedően - osztották el zömmel egymás között az egyes megyékben felállítandó rendőrfőkapitányságok vezető posztjait. Eszerint az MKP 16, az SZDP 5 személyt delegálhatott, a parasztpártnak hármat juttattak, míg az FKgP hoppon maradt.⁷ Ehhez képest fővárosi viszonylatban Rácz Béla még negyedszázaddal később is meglepetésének ad hangot azon összesítő adatokat idézve, hogy 1945. októberében a rendőrségnél 19 %-ot regisztráltak az MKP tagjaként, és az SZDP-

⁶ Palasik M: i.m. 24.

⁷ PTI. Arch. 274. 7/186.

vel együtt sem érték el az 50 %-ot. Ugyanezen adatsorok viszont más arányokat mutatnak, amennyiben a fogalmazók, felügyelők, illetve nyomozók állománycsoportját vizsgáljuk. Ezen kategóriákban az MKP 27,6 %-ot, az SZDP 24,7 %-ot tudhatott tagjai között, együttesen már enyhe munkáspárti többséget mutatva.⁸ Nem mintha az ötven százalékot el nem érő reprezentativitás - az ekkor még látnivalóan magas pártonkívüli arányok mellett - nem jelenthetne relatív többséget, s a parancsnoki állományban akár hegemoniát is. Emellett arról is szó lehet, hogy az országos hatáskörrel felruházott politikai rendőrség - ekkor még - jórészt ugyaninnét verbuválta állományát. A kommunistáknak legalábbis a relatív többsége valószínűsíthető a különböző szintű vezető pozíciókban szolgálókra, miközben még folyt a kormány által 34.090 főben megállapított - zömében új - állomány feltöltése.⁹

A politikai rendőrség. Ugyancsak zökkenőkkel és azonnali belső kommunista pártkonfliktussal volt terhes a politikai rendőrség szerveződése. Erdei Ferenc Debrecenben 1945. január végén azzal a megbízással irányította Budapestre a Szovjetunióból érkezett Tömpe Andrást, hogy nyomozócsoportot szervezve, készítse elő a fasiszta-, nyilas-ellenes tisztogatásokat a fővárosban. Tömpe csoportja a „Magyar Államrendőrség Politikai Osztálya” néven február 7-én meg is kezdte tevékenységét. Ugyanitt azonban már egy hasonló feladatra szerveződött csoport működött Péter Gábor vezetésével, aki megbízását az MKP időközben Pesten járt vezetőitől eredeztette. A kezdeti rivalizálásból Péter Gábor került ki

⁸ *Rácz B:* 111., PTI. Arch. 274. 11/5. 1946. elejére vonatkozóan más bontásban adja meg a fővárosi rendőrség adatait a budapesti rendőrfőkapitány tájékoztatására hivatkozva egy kortárs tudósítás. Ekkor a Budapesti Rendőrfőkapitányság állományába összesen 13.000 fő tartozott. Ebből: 370 „régí”, 417 „új”, összesen 787 rendőrtiszt, emellett 559 „régí”, 1.054 „új”, összesen 1.613 detektív, továbbá 5.147 „régí”, 2.793 „új” összesen 7.940 őrszemélyzet. A fennmaradó 2.660 az adminisztrációs személyzet.

Kolozs Jenő: A demokratikus rendőrség megszervezése. in: Újjáépítő magyarok. Bp. 1947. 288-289.

⁹ *Gergely Ernő:* A demokratikus rendőrség megalakulása. Jogtudományi Közöny, 1985. 4. sz. 199.

győztesen. A Debrecenből érkezett részleget beolvasztották a Budapesti Rendőrfőkapitányság szervezetébe tagolt Politikai Rendészeti Osztályba (PRO). Vezetőjének státusát - tíz hónappal később! - a miniszterelnök egy 1945. november 4-én megjelent intézkedése szentesítette, amelyben 1945. január 20-ig visszamenő hatállyal Péter Gábort rendőrvezérőrnaggyá nevezte ki. Időközben, már a kormányrendelet alapján szerveződő Magyar Államrendőrségen belül 1945. május 19-én felállították a vidéki főkapitányságot is, s az ezen belül létrehozott politikai osztálynak lett azután a vezetője Tömpe András.¹⁰

9. táblázat A Budapesti Rendőrfőkapitányság politikai rendészeti osztályának (PRO) létszáma és pártmegoszlása:¹¹

	MKP	SZDP	NPP	FKgP	pk.	összesen
1945. február 20	38 +17 56 %	5 5 %	0 0	0 0	0 0	98
1945. június 11	83 73 %	23 20 %	7 6 %	0 0	0 0	113
1946. április 8	272 32 %	190 22 %	43 5 %	70 8 %	273 32 %	848

A jelentések részinformációiból koherens tendenciát nem, legfeljebb a kezdeti állapotok képlékenységet lehet megállapítani. Aminek nem feltétlenül mond ellent - legfeljebb a tisztikarra értendő -, hogy a jelzett években itt szolgáló Décsi Gyula¹² visszaemlékezése szerint a politikai rendőrség 1945 nyarán 95 szá-

¹⁰ Tömpe András 1945. február 2-i, 12-i, és március 27-i jelentései az MKP Központi Vezetőségének, illetve Titkárságának. PTI. Arch. 274. 11/11. Kiss József: Péter Gábor. in: Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja. i.m. 345-348.

¹¹ Péter Gábornak, illetve ekkori helyettesének, Fehér Lajosnak a jelzett időpontokból származó jelentései: PTI. Arch. 274. 11/10. „Az Andrássy út 60-ban - olvasható az SZDP titkárságának egy 1945. októberéből datált jelentésében, - 9 főosztályvezető közül összesen két szociáldemokrata van”, a többi kommunista. PTI. Arch. 274. 11/11. Berki Mihály szerint viszont a fővárosi PRO már 1945. áprilisában 523 nyomozóval dolgozott, ebből 215 központi állományban, 308 fő pedig a kerületekhez beosztva. i.m. 23. (A táblázat júniusi adatai esetleg csupán a tisztii állományba soroltakat tartalmazzák.) Ugyanő néhány lappal később arról tudósít, hogy a PRO-nál 1945. februárjában 93, áprilisban 410, június végén 748, decemberben pedig 933 fő dolgozott. i.m. 71.

¹² Décsi Gyula (1919 - 1980) jogász. A BM ÁVH időszakában a nyomozati alosztály, majd a jogi és büntetőügyi főosztály vezetője. 1950-1952-ben igazságügyi államtitkár, majd miniszter-

zalékban kommunistákból állt. Annak megállapításához így is elégséges információhoz juthatunk, hogy az MKP-nak a pártok közötti reprezentativitásban hegemon, a két munkáspártnak pedig együttesen valóban a kezdetektől domináns súlya volt e szervezeten belül.

Az utóbbi adatsor ugyanakkor már túlmutat az ideiglenesség periódusán. Nagy Imre belügyminiszteri epizód szerepének hónapjai alatt - a személyi ügyek már korábban említett központosítását leszámítva - a rendőrség területén egyetlen érdemleges változtatást eszközölt. Előterjesztése nyomán a miniszterelnök 1090/1946. ME. sz. rendelete (február 2.) létesítette az országos rendőrfőkapitányi állást.¹³ Erre a posztra február 27-én Balassa Gyulát (SZDP) nevezte ki.

A rendőrség Rajk László belügyminisztersége idején. A BM strukturális rendjén -, s mint már szó volt róla, elsősorban a közrendészeti főosztályon belül - megkezdett rapid átszervezések mellett a „vasöklü” miniszter hivatalba lépése után egy átmeneti pozicionális engedményre kényszerült. Az ugyanekkor folyó pártközi „arányosítási” egyezkedések egyetlen érdemleges kigazda sikerét fogantatosítandó, a rendőraltábornagygyá kinevezett Komáromy Lászlót kellett beiktatnia a vidéki főkapitányi posztra.¹⁴ A politikai osztály azonban alig néhány hónapig tartozott a felügyelete alá. A B-lista procedúra végeztével a miniszter a belügyi hivatalszervezet ismételt újratagolásába illesztve, kivonta azt a vidéki

helyettes. Rákosi Mátyás második kormányában 1952-1953 fordulóján rövid ideig igazságügyminiszter. 1953. január 16-án letartóztatták, 9 évre ítélték. 1957-től az Akadémiai Kiadó szótárszerkesztőségének a vezetője. in: Törvénytelen szocializmus. A tényfeltáró bizottság jelentése. (Szerk: Révai Valéria). Bp. 1991. 17.

¹³ Két év hatályos jogszabályai. i.m. 304-305.

¹⁴ 232.049/1946. BM sz. rendelet. Rendőrségi Közlöny, 1946. 11. sz. Komáromy László 1946. év végi „hivatalos megállapítása” szerint a Vidéki Főkapitányság rendőri állománya ekkor 16.092 főből állt, ebből 4.119 alkotta a tisztikart és 11.973 fős volt az őrszemélyzet. *Kolozs J.* 1947. 295.

kapitányság hierarchiájából. Az 533.900/1946. BM. sz. október 6-i rendelet életre hívta a Magyar Államrendőrség (egyesített) Államvédelmi Osztályát.¹⁵

Rajk már belügyminiszteri működésének kezdetén utasítást adott a rendőrség helyzetének teljes körű felmérésére. Ennek elkészültével egy létszámra, felszereltségre, elhelyezésre, fegyverzetre, képzettségre is kiterjedő terjedelmes jelentést nyújtott be az MKP KV. Titkárságának. Ebben számos, a vizsgált tárgykörbe vágó országos összesítő adatra bukkanhatunk, mely egyúttal arra is alkalmat ad, hogy a B-listát közvetlenül megelőző rendőrségen belüli pártrepresentatívságról képet alkossunk.¹⁶

¹⁵ Rendőrségi Közlöny, 1946. 21. sz. ld. még: 535.059/1946. BM sz. rendeletet. u.o. 26. sz. Az átcsoportosítás 1240 főt érintett. A vidéki kapitányságok politikai rendészeti osztályainak 36 vezetőjéből 34 volt az MKP tagja. Fél évvel később, némi átszervezés után, 28 vidéki ÁVO osztályvezető közül 18 MKP, 8 SZDP tag mellett, egy-egy parasztpárti illetve kisgazda is került a rendőrségi hierarchia ezen posztjaira. Az átszervezés napjaiban, 1946. október 9-én, Komáromy László az alábbiakról tájékoztatta Nagy Ferenc miniszterelnököt:

„Kedves Ferim!

Szükségesnek tartom a következőkre felhívni a figyelmedet.

A 8.1000/1946. M. E. sz. rendelet 1 §-sa szerint 'a minisztérium további rendelkezéséig tilos bárkit bármilyen címen (kinevezés, választás, megbízás, szerződés, stb.) újonnan kinevezni.' ...

Ugyanezen paragrafus 2. pontja a következőket tartalmazza: 'Új köztisztviselő felvételére nézve a tilalom kiterjed az 5.000/1946 M. E. számú [B-lista] rendelet alapján vagy egyéb okból megüresedő állásoknak és alkalmazási helyeknek új alkalmazás útján való betöltésére is.'

Ezeket a pontokat a belügyminiszter ezerszer áthágta, nemcsak az antedatált kinevezésekkel, de jogászi értelemben azzal is, hogy a nyomozó állományból átminősítve az 5.000/1946. M. E. rendelet alapján megüresedő állásokat ilyen módon tölt be.

Az államvédelmi osztály értesüléseim szerint a központból lesz irányítva. Most már nyilvánvaló, hogy az újonnan megszervezett államvédelmi osztály nem is az országos rendőrfőkapitány felügyelete alá fog tartozni, hanem közvetlenül a belügyminiszter felügyelete alá. Sürgősen intézkedni kell, olyan irányban, hogy az államvédelmi osztályon saját embereink ügyosztályvezetői helyeket kapjanak. ...

Tudomásom van arról is, hogy a közeljövőben a rendőrtiszteket éppúgy, mint eddig a rendőrlégénységet, a belügyminiszter úr által megszervezett bizottságok fogják a legénységhez hasonlóan felülvizsgálni. Ha a tisztikarnak a bizottságok által való felülvizsgálatát nem lehet megakadályozni, akkor vigyázzunk kell. A bizottságok megszervezésében helyet kell foglalnunk, mert a rendőrtisztikart fegyelmi, erkölcsi és politikai szempontból felül lehet vizsgálni, de akkor a kommunista rendőrtisztikar 90 százalékát el kell bocsátani. Mindezt ezt a kérdést lehet szorgalmazni, de abban magunknak kellő súllyal képviselnünk kell. *Komáromy László.*"
UMKL. M - 265. 1/1 d., Két év. ... 258.

¹⁶ PTI. Arch. 274. f. 4/146. Az 1946. július 15-ről datált jelentés a rendőrségen belüli B-lista tervet is magában foglalja, ezt azonban majd az erről szóló alábbi fejezetben tárgyalom.

10. táblázat A Magyar Államrendőrség állományának pártmegoszlása
1946 tavaszán

	MKP	SZDP	NPP	FKgP	PDP	pk.	összesen
	fő / %	fő / %	fő / %	fő / %	fő / %	fő / %	fő / %
Tisztek	3.735 31	3.430 28,6	520 4,3	873 7,3	34 0,3	3.400 28,5	11.992 100
Altisztek	777 18,2	1.299 31	102 2,3	427 10	0 0	1.631 38,5	4.236 100
Legénység	7.508 32	5.345 22,8	758 3,2	1.675 7,2	12 0	8.118 34,8	23.416 100
II. A. oszt. alhadnagyok	336 24,5	375 27,3	140 10,2	162 11,8	1 0	359 26,2	1.373 100
Együtt	12.356 30,1	10.449 25,5	1.520 3,7	3.137 7,7	47 1	13.508 32	41.017 100
„Régi” stáb							
Tisztek	621 13,7	1.373 30,3	234 5,2	501 11	16 0,4	1.784 39,4	4.529 100
Altisztek	420 13,8	923 30,4	55 1,8	364 12	0 0	1.273 42	3.035 100
Legénység	824 19,3	1.205 28,3	83 2	753 17,6	4 0	1.396 32,8	4.265 100
II. A. oszt. alhadnagyok	200 17,6	337 29,7	133 11,7	157 13,8	1 0	308 27,2	1.136 100
Együtt	2.065 16	3.838 29,6	505 3,9	1.775 13,7	21 0,1	4.761 36,7	12.965 100
„Új” stáb							
Tisztek	3.114 41,7	2.057 27,6	286 3,8	372 5	18 0,2	1.616 21,7	7.463
Altisztek	357 30	376 31	47 4	63 5	0 0	358 30	1.201 100
Legénység	6.684 35	4.140 21,6	675 3,5	922 4,8	8 0	6.722 35,1	19.151 100
II. A. oszt. alhadnagyok	136 57,4	38 16	7 3	5 2,1	0 0	51 21,5	237 100
Együtt	10.291 36,7	6.611 23,6	1.015 3,6	1.362 4,8	26 0,1	8.747 31,2	28.052 100

PTI. Arch. 274. 4/146.

A fentebb közölt táblázat adataihoz elsőként az a kiegészítő megjegyzés kívánkozik, amivel jelentését az összesítés készítője is kezdte; a létszám a sváb kitelepítéshez vezényelt karhatalmi erők nélkül értendő - ennek nagyságáról viszont nem tájékoztat. Arról viszont elégséges információt nyújtanak az adatok, hogy a legilletékesebb helyről származó forrás erősítse meg a kortárs politikai vélekedéseket a rendőrségen belüli kommunista hegemoniáról. Történeti szempontból emellett három mozzanat érdemel figyelmet. Az egyik, hogy a pártmegoszlás minden állománycsoporton belül hasonló szóródást mutat. Azaz korántsem arról volt szó, hogy a tisztek vagy az altisztek nagyságrenddel nagyobb arányban mutattak volna pártaffinitást a közrendőröknél. Ugyanez persze megfogalmazható úgy is, hogy a rendőrség állománya a legénységig bezárólag mutatott markáns és pártok szerint erősen tagolt átpolitizálódást.

A másik észrevételre az állomány politikai geneziséről is tájékoztató régi/új bontás ad lehetőséget. Az összlétszám egyharmadához közelítő, kerekén 13 ezres „régii” garnitúra jelenléte arról tanúskodna, hogy a háború utáni kormányzat „egy az egyben” átvette volna a két világháború közötti államrendőrség állományát? A „régiek” összlétszáma ugyanis annak nagyságrendjével azonos. Természetesen nem erről volt szó. Annál is kevésbé, mivel igaz ugyan, hogy az el nem menekült rendőrök - amint az a Zöld Sándor államtitkár által készítettett egy évvel korábbi felmérésből ismerhető - szinte automatikusan átkerültek az új BM állományába, de ekkor még előtte voltak az igazolási eljárásnak. Ezen túlmenően - a rendőrség újjászervezéséről tudósító (már idézett) beszámolók szerint - 1945 folyamán az igazolási procedúra mellett is intenzíven szelektálták az állományt.¹⁷ Bár pontos részarányra vonatkozó kimutatásra nem akadtam, mindenesetre a táblázat „régii” állományának adatai egészükben aligha vonatkozhatnak az új rendszerben is továbbszolgáló rendőrökre. Sokkal inkább olyan korábban más területen *közalkal-*

¹⁷ ld. a Belügyi Szemle 1970. évfolyamának számait, ahol a 25. évforduló alkalmából megynként idézték fel a rendőrség háborút követő reorganizálását és tevékenységét.

maszban állókról lehet szó, akik a front után azért is orientálódtak egzisztenciájukat biztosítandó a rendőrség felé, mert „nyugdíjas” álláslehetőséget kerestek, de korábbi (közalkalmazotti státust biztosító) munkaadójuk megszűnt, illetve ott még nem volt lehetőség az elhelyezkedésre.

Harmadik észrevételként az a más közalkalmazotti területekkel összehangban lévő jelenség érdemel figyelmet, hogy a „régii” garnitúra pártválasztása során kezdetben leginkább a szociáldemokratákat részesítette előnyben. (Esetünkben megint csak állománycsoporttól függetlenül.) A régi stábon belül az SZDP egyedül tudhatott a magáénak annyi rendőrt, mint a reprezentáltságukra nem kevésbé érzékeny kommunisták és kiszáradt együttvéve. Más megközelítésben, míg a régi garnitúrán belül a kommunisták reprezentáltsága egyik állománycsoportban sem éri el a 20 százalékot, az újak esetében nem csupán összességében, hanem az egyes kategóriákon belül is legalább egyharmada az ő káderük volt, a tisztii állományban pedig több mint 40 százaléka.

Az összesített adatok pedig a kiszáradt korabeli „arányosítási” motivációjáról is meggyőzően tájékoztatnak. *A kommunisták mind a tisztii állományban mind az összlétszámot tekintve négyszer annyi rendőrt mondhattak magukénak, a két munkáspárt pedig együttesen nyolcszoros felülreprezentáltságot könyvelhetett el a kiszáradt rovására.*

Ennél is jelentősebb volt a különbség a rendőrségi vezető posztok pártmegoszlását tekintve.¹⁸ Az arányok ez esetben minden kommentár nélkül önmagukért beszélnek.

¹⁸ PTI. Arch. 274. 4/146. Az „összesen” rovat kapcsán két megjegyzés kívánatos. Míg a főkapitányi posztokat a vármegyék, és azok székvárosa esetében alkalmanként ugyanazon személy töltötte be, a Politikai Osztály vezetői posztjait következetesen szétválasztották, a felmérés időpontjában viszont nem volt minden érintett státusz betöltve. Ezért különbözőek a végösszegek, illetve az egyes sorok adatainak összege ezért nem egyezik minden esetben a zárórovat számtani összegével.

11. táblázat Az államrendőrség területi (fő)kapitányainak, illetve a (fő)kapitányságok politikai osztályvezetőinek pártmegoszlása 1946 tavaszán

	MKP	SZDP	NPP	FKgP	pk.	összesen
	fő / %	fő / %	fő / %	fő / %	fő / %	fő / %
Vármegyei, thj. főkapitányságok vezetője	12 46	11 42	2 8	1 4	0 0	26 100
Ugyanitt a politikai osztályok vezetője	25 66	9 24	0 0	1 3	0 0	38 100
Járási és városi kapitányságok vezetője	75 46	53 33	12 7	9 6	6 4	162 100
Ugyanitt a politikai osztályok vezetője	96 60	30 18	6 4	3 2	2 1	162 100

PTI. Arch. 174. 4/146.

A pártközi értekezleteken, illetve az MKP — FKgP „jegyzékváltásokban” állandósuló pozícióviták 1947 elején kerültek újra a nyilvánosság elé a rendőrség vonatkozásában. A költségvetés belügyi fejezetének parlamenti tárgyalása során a kiscgazdapárt nevében szóló Bencze Imre nem csupán az államrendőrség aktuális létszámát, illetve a költségvetésben előirányzott 36 ezres nagyságrendjét sokallotta. Piros Lászlónak (MKP) a tárgykör előadójának demokratikus vívmányként említett azon kitételét, miszerint „rendőrségünk 80-85 %-a új ember”¹⁹, Bence ellene fordítva azzal érvelt, hogy épp az ebből következő szakképzettség-hiány, valamint a szolgálat lelkiismeretes ellátásának hiátusai okozzák az általa túlzottnak tartott létszám-szükségletet. Mindezek mellett persze azt is sérelmezte, hogy a rendőrségi vezető tisztségek 92 százalékát a munkáspártok adják, ehhez képest a kiscgazdák aránya alig haladja meg a négy százalékot.²⁰ Az erre azonnal repliká-

¹⁹ N.N. V. 995. Rajk László egy nappal későbbi felszólalásában kommunista képviselőtársához képest mintegy tíz százalékkal alább adta, midőn arról szólt, hogy „a rendőrséget körülbelül 70-72 %-ában sikerült teljesen új elemekből kialakítani” N.N. V. 1005.

²⁰ A képviselő ugyanekkorra vonatkozóan a fővárosi rendőrségi őrszemélyzet pártmegoszlásáról az alábbi adatokkal szolgált. 12. táblázat

	MKP	SZDP	NPP	FKgP	pk.	összesen
1947.	2.713	2.766.	88	612	600	6.779
február	40 %	41 %	1,2 %	9 %	8,8 %	100 %

N.N. V. 965.

zó Farkas Mihály előbb kijelentette, hogy „a magyar demokratikus rendőrség tisztikarában és rendőrlegénységében a kommunista párt kisebbségben van”. Majd azzal folytatta, hogy ha a kiscgazdapárt alulreprezentálnak érzi magát, arról leginkább saját maga tehet. Ezt alátámasztandó hivatkozott arra, hogy Rajk miniszter maga fordult az FKgP vezetéséhez: „adjanak neki száz megbízható kiscgazdapárti parasztot és ő hajlandó ezeket rendőrtiszteknek kinevezni.” Az igénylistát Jackó Pál (FKgP) eljuttatta ugyan a miniszterhez, de - füzte hozzá Farkas - mit lehet kezdeni olyan valakinek az ajánlatával, aki maga is „egyik szervezője volt a fasiszta összeesküvésnek” (sic!). [Mindez aznap zajlott, amikor a párt főtitkárát, Kovács Bélát is éppen elhurcolták.] A tárca többször meghivatkozott gazdája, Rajk, kommunista pártvezetőtársánál ugyan némileg kevesebb becsméről jelzöt használva, de maga is hajlíthatatlannak mutatkozott a rendőr tisztikar „arányosításában”, mivel szerinte a FKgP - kérésétől eltérően - nem „demokratikus parasztokat” ajánlott, hanem kiscgazda tagkönyvet váltott „régii rendőrtiszteket” akart ily módon visszacsempészni a BM, illetve a rendőrség apparátusába.²¹

Érdemes mindezek után egy pillantást vetni arra is, hogy a hatalmi-politikai motiváltságú pártközi számháborúhoz képest mit mutatnak a rendőrség korabeli pártmegoszlását tükrözö - akkor bizalmas jelentésnek számító - összesítések.

13. táblázat A rendőrség személyi állományának pártmegoszlása
1947 márciusában²²

	MKP	SZDP	NPP	FKgP	PDP	pk.	összesen
1947.	11.997	7.496	766	1.525	11	3.412	25.207
március	47,5 %	30 %	3 %	6 %	0	13,5 %	100 %

²¹ N.N. V. 1008.

²² Berki. M. 1994. 111. adatai alapján

A krónikás szemszögéből nézve leginkább az lehet meggyőző, hogy a mérőben ellentétes indíttatású korabeli érvelésre használt kiscgazda, illetve kommunista adatok nagyságrendjüket tekintve nincsenek ellentmondásban, azaz a különböző források egymást hitelesítik. „Steril” számszaki értelemben még csak azt se mondhatnók, hogy valótlan állítottak volna a kommunista politikusok, midőn tagadták majoritásukat, hiszen „mindössze” a rendőrség közel fele volt pártjuk tagjaként is mobilizálható. Méginkább önmagukért beszélnek a mellőzöttségüket panaszló kiscgazdákra utaló számok, illetve arányok. A koalíció a Belügyminisztériumban is alig, a rendőrségen pedig - különösen a politikai rendészeti területén - egyáltalán „nem volt érvényben.”

13. A B-lista végrehajtása

„Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában” több hónapos koalíción belüli huzakodás után végül is 1946. május 19-én kihirdetett kormányrendelettről¹ találóan állapította meg egyik elemzője, hogy a már ismertetett „két álláspont közül a kiscgazdáké a címben, a kommunistáké a rendelkezésekben diadalmaskodott.”² Kiindulópontja szerint azt kívánta elérni, hogy a közalkalmazottak ne legyenek többen, mint az 1937-38. évi költségvetésben megállapított létszám 90 %-a. Ettől eltérően rendelkezik egyfelől a rendőrség esetében, ahol az aktuális szolgálati létszámot kívánja 10 %-kal, legfeljebb azonban 5.000 fővel apasztani, másfelől a honvédségnél; „hivatásos tagjainak számát, ténylegesen szolgáló 20.000 főre kell csökkenteni.” Ezen túlmenően további két általánosan érvényesítendő szempontot rögzít. Azon tárcák esetében, ahol az alkalmazotti létszám nem haladta meg a bázisév 120 százalékát, ott a 80 %-ig terjedő redukciót tartotta kívánatosnak, míg a újonnan létesített tárcák, szervezetek, intézmények esetében a meglévő állomány 70-80 százaléka közötti szintre apasztást irányozta elő.

A rendelet azokat ítélte elbocsátandóknak, „a./ akiknek hivatali működése az ország demokratikus szellemű újjáalakítását tevőlegesen nem szolgálja, b./ akik a hivatalukkal járó feladatok kifogástalan elvégzéséhez szükséges rátermettség vagy szorgalom hiánya miatt szolgálatukat a megkívánt mértékben nem látják el.” A szankciók tehát nemhogy a kiscgazdapárt által szorgalmazott szakképzettségi kritériumokat nem tartalmazták, hanem - az egy évvel korábbi igazolási rendelet „magatartást” vizsgáló kodifikációs pongyolaságát más szavakkal rekapitulálva -, újfent a szubjektivizmusnak tág teret engedő, tárgyilag nem egyértelműsíthető for-

¹ 5.000/1946. M. E. Két év hatályos jogszabályai... 237-242.

² Kovács M. M.: 1982. 47.

mulákkal operált. Az „új” alkalmazottak védelmét szolgálta az a paragrafus, amely rögzítette, hogy az 1944. december 22. után szolgálatba lépőknek legfeljebb 10 %-a bocsátható el. Az 1945-ös igazolási eljárással való összevetésnek, illetve a kodifikációs anomáliáknak van egy további rokonítható mozzanata is. Ismeretes, hogy az előző évi procedúra is közel egy tucatnyi módosító, kiegészítő rendelkezés-csokor alapján végeztetett el. Ezt jóval felülmúló produktivitásról tettek tanúbizonyságot az 1946. évi tisztogatást jogi keretekbe öltöztetni igyekvők. Az eredeti direktíva közzététele után egy héttel, azaz még május folyamán 1, júniusban 6, júliusban 5, augusztusban 2, szeptemberben 9, októberben 10, novemberben 1, decemberben 4 - mely utóbbiak főleg az elbocsátottak végkielégítési, illetve nyugdíjjogosultságát korlátozták -, míg a B-lista revíziójáról augusztus elején közzétett 9.050/1946. M. E. sz. rendelet kapcsán szeptemberben 2, októberben 1, decemberben 1, a következő évben további 4; összesen közel négy tucat kiegészítő, módosító intézkedés szolgálta a kontraszelekciót.³ Az alaprendelet a fővárosban két hónap alatt, s augusztus 31-ig országosan is befejezendő procedúráról szólt.

Az elbocsátások zöme ez alatt meg is történt. A különböző módosítások nyomán viszont még további háromnegyed éven át tartott az újabb elbocsátásokkal elegyített huzakodás a korlátozott számú visszavételről. Ezt egészítette ki a különböző közigazgatási gyorstalpaló tanfolyamokat végzett új káderek állásba helyezése, akik továbbra is hézagosságot szakszerűségeiket politikai megbízhatósággal kompenzálva tagolódtak be az igazgatás gépezetébe. Az 1947. késő tavaszáig tartó folyamatnak leginkább arra a jellemzőjére érdemes utalni mely, a bürokráciát konstans bizonytalanságban tartotta, ami viszont az új államiság háború végi

³ ld: 5.700/1946., 6.500/1946., 6.800/1946., 6.900/1946., 7.300/1946., 8.100/1946., 8.230/1946., 8.320/1946., 8.600/1946., 8.740/1946., 9.240/1946., 9.310/1946., 9.865/1946., 10.010/1946., 10.070/1946., 10.260/1946., 10.430/1946., 10.440/1946., 10.680/1946., 10.730/1946., 10.770/1946., 10.810/1946., 11.000/1946., 11.220/1946., 11.500/1946., 11.540/1946., 11.550/1946., 11.620/1946., 11.880/1946., 12.010/1946., 12.510/1946., 12.540/1946., 12.550/1946., 12.620/1946., 12.920/1946., 23.750/1946., 23.810/1946., 24.050/1946., 24.500/1946., 24.780/1946., 680/1947., 1.300/1947., 1.500/1947., 2.290/1947 M. E. sz. rendeletek.

neokonstituálásától datálható, hiszen az igazoló eljárások - különböző kiterjesztések révén - elhúzódó folyamata és a rákövetkező B-lista eljárások egymásba értek.

Ha a rendelet irányelvei után az elbocsátás tervezett irányszámairól próbálunk tájékozódni, majdnem olyan, egymástól esetenként nagyságrendekkel eltérő adatokra bukkanunk, mint ami e tárgykört általában jellemzi. Mindazonáltal a publikus „szándéknyilatkozatok” egy sajátos reciprocitást mutatnak. Amint azt korábban már sorra vettem, Rákosi az idő előrehaladtával egyre nagyobb, az államháztartás számára „tűrhetetlen terhet jelentő” közalkalmazotti létszámokat adott meg. Ehhez képest a leépítés számszerűsített prognózisai idővel mindinkább mérséklődtek. Gerő Ernő 1946 februárjában 200.000 főnyi elbocsátást helyezett kilátásba. Egy hónap múltán a *Szabad Nép* előbb 150-200 ezer, majd 100 ezer főre becsülte az eltávolítandók számát. Újabb egy hónap múltán a Szakszervezeti Tanács 60-65.000 *közalkalmazotti* és 25-30.000 *magánalkalmazotti* elbocsátást prognosztizált.⁴ Emellett figyelemmel kell lennünk a rendeletet megelőző népítéletekkel, valamint a felfüggesztéssel eltávolítottak számának nehezen nyomon követhető nagyságára is.

A fentebbi, főleg félelem gerjesztésre alkalmas „kiszámolódsdi” mellett, a székesfővárosi önkormányzat konkrét adatokon nyugvó előkalkulációja érdemel említést. Kóvágó József polgármester nyilvános tájékoztatón ismertette az önkormányzati hivatal, illetve a hozzá képest magasabb apasztási arányokat szorgalmazó nemzeti, illetve üzemi bizottságok javaslatait.⁵

⁴ A megadott adatok sorrendjében ld: Csongrád Népe, 1946. február 10., Szabad Nép, 1946. március 3., március 8., Szakszervezeti Közlöny, 1946. 15. sz. Mindezekhez képest Kovács M. Mária - már idézett munkájában - a Pénzügyminisztérium által közzétett adatokon végzett számításai szerint a B-lista rendeletben megadott arányok eléréséhez kb. 160.000 fő elbocsátására lett volna szükség. *Kovács M. M.*: 1982. 48.

⁵ Kis Újság, 1946. május 10. A polgármester arról is informált, hogy a 14.300 főnyi alkalmazásban levőből kétezer (14 %) azoknak a száma, akik a háborút követően felállított új hivatalokban teljesítenek szolgálatot. Miután mindez még a kormányrendelet megjelenése előtt történt, egy

14. táblázat A fővárosi B-lista tervezett mértéke

	Létszám	Elbocsátási javaslat					
		Polgármesteri hivatal		nemzeti bizottság		üzemi bizottság	
Önkormányzat	14.300	2.100	14,7 %	3.575	25 %		
Fővárosi üzeme- mek	11.800	1.390	11,8 %			1.675	14,2 %

A blokkpártok - ezen belül is elsősorban a két munkáspárt - nem csupán az 1946-os év első hónapjaiban szervezett tömegmegmozdulások, népítéletek, hanem a közalkalmazotti kontraszelekció előkészítése és végrehajtása érdekében is igyekeztek összehangolni fellépésüket. Az MKP és az SZDP vezérkara 1946. januárjától külön, a tisztogatások tárgykörében rendszeresített összekötő-bizottsági ülésein vette sorra a jogszabályban érvényesíteni kívánt szempontokat. Pontosítva - ahogy az a tömegmozgalmak programozása esetében is történt -, a kommunista vezetők ezen fórumokat használták fel arra, hogy saját iniciatíváikat elfogadtassák a szociáldemokrata (s együtt a parasztpárti) vezetőkkel, majd az ily módon megszerzett „legitimációval” a továbbiakban azokat mint blokk-követeléseket szegeztek szembe a kiscgazdákkal, a koalíció egészét reprezentáló pártközi értekezleteken. Nem is volt különösebb súrlódás, amíg a munkáspártoknak olyan elképzelésekben kellett egyezsége jutni, hogy „ne lehessen elbocsátani [azokat], akiknek az elbocsátása ellen a bizottság szakszervezeti tagja vétót emel,” illetve, hogy a tisztogatást, „a magasabb fizetési osztályban lévőkkel kell kezdeni, ... mert így elsősorban a demokrácia szempontjából veszedelmesebb személyek eltávolítása kerül legelő-

sajtótudósítás alapján fel kell tételezzük, hogy a belügyminiszter előzetesen utasította az alárendelt szerveket, hogy készítsék el redukciós előkalkulációjukat. A Szabad Nép 1946. április 18-án [egy hónappal a kormányrendelet megjelenése előtt!] arról tudósított, hogy „a belügyminiszter szabályozta a tisztogatási eljárás módját. ... A hivatali vélemény az íven mindenkor ezzel a szóval kezdődik: 'megtartandó', illetve 'leépítendő' és utána következik a rövid indoklás. A kérdőíveket a hivatali vélemények aláírói május 6-án délig kötelesek pontosan kitöltve és aláírva a belügyminisztérium kinevezett megbízottjának átadni.” Miután a miniszteri utasításnak eddig nem bukkantam nyomára, nem tudok beszámolni arról, hogy abban voltak-e az elbocsátás mértékére vonatkozó számszerű, vagy arányokat rögzítő kitételek, illetve, hogy ez milyen viszonyban állt a Kis Újságban közzétett előkalkulációval.

szőr sorra,⁶ - még akkor sem, ha a fenti két aspektust nem sikerült a rendelet paragrafusai közé iktatniuk.

Noha a nézeteltérések már az előkészítő egyeztetések során mutatkoztak, a tisztogatások megkezdését követően szinte azonnal zátonyra futni látszott a „munkásegység”. Azt elkerülendő, hogy rendszeres összejöveteleiken a két párt vezetőinek a vélt és valós kölcsönösen felpanaszolt sérelmekben kelljen „igazságot tenniük”, egy héttel a B-lista rendelet közzététele után arról született megállapodás, hogy „a jövőben az összekötő üléseken csak az elvi jelentőségű dolgok lesznek megbeszélve (sic!), az egyes sérelmeket a Kommunista Párt részéről Kőből József elvtárs, a Szociáldemokrata Párt részéről Gallai Lajos elvtárs fogja intézni.”⁷ Emellett - elvileg - mind az egyes tárcáknál, mind az önkormányzati szférában, illetve a pártszervezetek hierarchikus területi tagolásához illeszkedve működtek ilyen konfliktuskezelő bizottságok. Ezek azonban inkább csak a szaporodó és egyre hevesebb összetűzések mérséklésére szolgáltak. Megoldást továbbra is attól reméltek, ha az SZDP vezetője, Szakasits Árpád a két párt vezetőinek „csúcs” összekötő-bizottsági értekezletein próbálja meg rávenni a kommunista pártvezetőket a sérelmek orvoslására.

⁶ Az MKP és az SZDP összekötő-bizottsága 1946. április 4-i ülésének jegyzőkönyve. Tárgy: a B-lista előkészítése. PTI. Arch. 274. 7/188. Az előkészületi surlódások inkább abból adódtak, hogy az SZDP kezdetben ragaszkodott ahhoz, hogy minden felállítandó B-lista bizottságban képviselőnek jusson. Ez a zártszámú bizottságban nehezen volt direkt módon érvényesíthető, minekutána a két párt abban egyezett meg, hogy a szakszervezeti tanács kiküldöttjei között attól függően delegálnak MKP vagy SZDP tagot, hogy a munkáltató vezetője képviselőként melyik párt jut egyébként „mandátumhoz”. Balogh S: 1975. 215.

⁷ Az MKP-SZDP 1946. május 27-i összekötő-bizottsági ülésének határozata. PTI. Arch. 274. 7/188. A pártközi együttműködésnek különböző intézményesült formái alakultak ki az MKP és az SZDP között, már az ideiglenes kormány debreceni megalakulása óta. A fővárosba költözést követően 1946. január 25-én a rendőrség kérdéseire is kiterjedő közigazgatási összekötő-bizottságot hívtak életre, ahová az MKP Zöld Sándort és Halász Alfrédot, az SZDP Marosán Györgyöt és Szurdi Istvánt delegálta. PTI. Arch. 274. 7/187. Kádár János és Gallai Lajos most említett megállapodása külön, ezek mellett, a B-lista konfliktusok tisztázását lett volna hivatva szolgálni. Mindezek, valamint a két párt vezetőinek időről időre változó összetételben ülésező „csúcs” bizottsága szolgálta a pártközi együttműködés intézményesítését.

A procedúra megkezdése után gyorsan magasra csapott pártközi indulatokat érzékeltetik az SZDP minisztériumi megbízottainak értekezleteiről fennmaradt jegyzőkönyvek. Május végén még „csak” arról volt szó, hogy „mi is ragaszkodhatunk úgy a jobboldali szociáldemokratákhoz, mint a kommunisták a középük állt nyilasokhoz. Igaz ugyan, ha egészen radikálisak akarnánk lenni, akkor mi csak a [szociáldemokrata] köztisztviselők 30 %-át tarthatnánk meg.”⁸ Két héttel később, június közepén ennél már sokkal elkeseredettebb, a kommunistákkal való együttműködés felmondásáig menő indulatok jellemezték majd minden résztvevő felszólalását:

„A kommunisták felborították a megegyezést. Amúgy is nehéz velük az együttműködés, ezen a vonalon azonban egyenesen lehetetlen. ... Szakasits elvtárs minden egyes megbízható elvtársunkért teljes potenciális súlyát latbaveti (sic!), és *ha a legkisebb eltérés történne a szocdemek kárára, még az utcára is kivonulunk és ellenükbe megyünk át.*”⁹

Szakasits Árpád ehhez képest - a szemből-szembe konfliktust elkerülendő -, Rákosinak címzett levelekben panaszolta fel a szociáldemokraták egyre sokasodó sérelmeit, amelyek némelyikére reagált is az MKP vezetője. A válaszok két változata különböztethető meg. Az egyik általánosítva - de a mondandó érdemi részét nem módosítva - az `ahol fát vágnak, hullik a forgács is` formulával jellemezhető, míg más esetekben - példákat sorolva - azzal tromfolt Szakasitsnak, hogy a szociáldemokraták meg nem állottak összeállni a kisgazdákkal a kommunista B-lista delegátus ellenében, amivel maguk rúgták fel a „munkásegységet.”¹⁰ A ríposzt mellett mindazonáltal az MKP Politikai Bizottsága *utasította* Rajk és Gerő minisztereket, hogy tárcáiknál „a szociáldemokraták által benyújtott listákon szereplőket vegyék tekintetbe, és ha nincs ellenük súlyosabb terhelő adat (sic!), ne építsék le ezeket.”¹¹

⁸ Az SZDP minisztériumi megbízottainak 1946. május 29-i értekezlete. PTI. Arch. 283. 27/2.

⁹ A mondat kurzívált részét az eredeti jegyzőkönyvben a többitől eltérően pirossal gépelték. Az SZDP minisztériumi megbízottainak 1946. június 12-i értekezlete. PTI. Arch. 283. 27/2.

¹⁰ PTI. Arch. 274. 7/188., 189.

¹¹ Az MKP Politikai Bizottsága 1946. július 18-i ülésének jegyzőkönyve. PTI. Arch. 274. PB. F. 146.

Ugyanekkor fogalmazza meg egyik feljegyzésében Bibó István, hogy „a személyi kiválasztódás szemponjainak alapvető korrumpáltságán semmit sem változtat az, ha a családi és a kasztszelekció helyét egy teljesen azonos eljárásban a pártösszeköttetés szelekciója váltja fel. A magyar közigazgatás személyi kiválasztásában egyetlen komoly forradalmi lépés tehető: a tárgyi eljárások, a versenyvizsgák stb-nek minden vonalon való bevezetése. Minden másféle akció a demokrácia jegyében, mely ezt nem meri megtenni, vagy eleve humbug, vagy utóbb azzá fog válni.”¹²

Egy hónappal a rendelet megjelenése után, a B-lista végrehajtásának módjáról szerzett tapasztalatok alapján a kisgazdapárt a tagjait érintő sérelmes eljárásokon túlmenően tárgyi következményeiben tartotta elhibázottnak, a gazdasági és a politikai instabilitást egyaránt tovább gerjesztőnek a Rajk által vezényelt tisztogatói gyakorlatot. A párt politikai bizottsága június 19-i ülésén megfogalmazott - s a Baloldali Blokk vezetőségének címzett - memorandumában többek között a következők olvashatók:

„Rajk László belügyminiszter intézkedései akadályozzák annak a nyugalomnak és belső rendnek a kialakulását, amely előfeltétele a gazdasági stabilizációnak és a demokrácia kívánatos fejlődésének. A B-listának a belügyi tárca keretében végrehajtás alatt álló rendszere oly kirívó esetek sorozatát produkálja, amelyek egyrésről azt mutatják, hogy az ország többségi pártjának programját valló közalkalmazottakat tömegeiben kívánja a közszolgálatból eltávolítani, akkor, amikor a Független Kisgazdapárt állandó törekvése az államigazgatásban való fokozott részvétel, és ezenkívül ezek az intézkedések lehetetlenné teszik a közigazgatás munkáját is, mert az ország számos vidékén a közigazgatási szakértelmet teljesen kiküszöbölik a közigazgatási végrehajtó munkából.

Ezek az intézkedések már eleve olyan zökkenőt jelentenek a beszolgáltatás végrehajtása terén, amely élenken fenyegeti a stabilizáció sikerét, s a közellátást is hátrányosan befolyásolja. A vidék népének hangulata nem kedvez a fejlődésnek, mert az egyszerű nép is látja, hogy hozzáértő törvényes vezetők nélkül az államigazgatást nem lehet ellátni. ...

A Politikai Bizottság szükségesnek tartja a kirívó, méltánytalan és a közigazgatás menetét zavaró B-lista ügyek orvoslását.”¹³

¹² Nagy Endre: Társadalomfejlődés és közigazgatási reformok. Világosság, 1986. 8-9. sz. 513.

¹³ PTI. Arch. 274. 7/151.

A fővárosi önkormányzattól, illetve a minisztériumokból származó információk legfeljebb időbeli különbséget mutattak a pártközpontokba vidékről csak valamivel később beérkező jelentésekhez képest. Mondandójuk - melynek érzékelésére kettőből hosszabban idézek - alig különbözött. Leginkább az állapítható meg belőlük, hogy ha a Révai által vizionált polgárháború nem is tört ki, a kisgazda-kommunista ellentét dominanciája mellett a helyi viszonyok sajátosságaival átszótt és egyre elkeseredettebb, adminisztratív eszközökkel folytatott „mindenki mindenki ellen” párháborúskodás izzította az országos és helyi közéletet egyaránt.

Az SZDP Békés megyei titkárának egyik beszámolója szerint,

„a B-listázottak minden szakvonalon főleg pártunk tagjai. Azt is meg kell jegyezzük, hogy az állásukban meghagyottak között is legnagyobb számban szociáldemokraták vannak.¹⁴ Ez azonban csak mennyiségben jelent megnyugvást, míg minőségi szempontból aggodalomra ad okot. Ugyanis a szanáltak politikailag [a] legmegbízhatóbbak voltak és szakismeret tekintetében is a legjobbak. Így a szanálás a szolgálat rovására ment. 'Létszámfeletti' címen szociáldemokratákat szanáltak, s helyükre kommunistákat helyeztek. Tevékeny kommunista párti tagokat így jutalmaztak, akár csak a régi rendszerben. ...

Fogadalom megszegése, hivatali titok megsértése, vesztegetések, fenyegetések, a kommunista pártba való csábítások. Az egyik szociáldemokrata tagról 'lemondást' jelentettek a bizottsági tagságról, hogy helyébe más szociáldemokrata tag kinevezését ériék el, akiről az a gyanúnk, hogy a kommunista pártnak is tagja.

Nyugatról hazatért közismert nyilas agitátorok - persze ma kommunista párti funkcionáriusok - megmaradtak, míg régi szociáldemokrata harcosokat kilöktek. Szakszervezeti elnök, titkár került B-listára, míg vagontolvajok és sikkasztók benn maradtak, mert ma a kommunista párt tagjai.”¹⁵

¹⁴ Ezt támasztja alá egy a B-lista utáni közalkalmazotti pártmegoszlásról készült összesítés is. Békés megyében - a megyeszékhelyen kívül - állásban maradt 825 képviselő közül 264 SZDP, 130 MKP, 85 FKGP, 42 NPP, 13 PDP és 291 pártonkívüli volt. *Sipos Levente: A közigazgatás, a nemzeti bizottságok és az önkormányzati testületek összetétele és a politikai erőviszonyok Békés, Szabolcs és Szatmár megyében, 1944-1948. Bölcsészdoktori disszertáció kézirat.* 169.

¹⁵ Az SZDP Békés megyei titkárának 1946. szeptember 9-i jelentése. PTI. Arch. 283. 27/169. „A Kommunista Párt minden megállapodást és belügyminiszteri intézkedést felrúgva, sorra teszi B-listára a szociáldemokratákat. ... A gyűlölet óriási hullámokat vet, beláthatatlan következményei lesznek. Köszezen a kommunisták megegyeztek a kisgazdákkal, ők bent maradtak, míg a mi embereinekt kitétték. ... Valami közbelépést kérünk, mert a fentieknek súlyos következményei lesznek, nem beszélve arról, hogy milyen hátrányt jelent mozgalmi vonalon. Azt mondják, hogy a Szociáldemokrata Párt képtelen megvédeni embereit, erre csak a Kommunista Párt képes. Érthetetlennek tartjuk a Központ gyengeségét ezen a vonalon.” Az SZDP Vas megyei titkárának 1946. július 24-i jelentése. PTI. Arch. 283. 27/169.

Ettől csak annyiban tér el Heves megye főispánjának Nagy Ferenc miniszterelnökhöz címzett beszámolója, hogy a pártsérelmeken túlmenően részletesebben ecseteli a tisztogatásnak a közigazgatás funkcionális jellemzőire való kihatását, pontosabban annak megbénulását.

„Miniszterelnök Úr!

Vármegyémben a B-listával kapcsolatban elviselhetetlenül súlyos helyzet állt elő. Eltekintve attól, hogy irodám egész személyzetét eltávolították, a hat járásban egyetlen járási főjegyzőt sem hagytak, de még járási jegyzőt sem. A hatvani járásban pedig a községek is jegyzők nélkül állnak. Egyetlen jegyző sem maradt meg. A központi igazgatás siralmasan áll, mert a számvevőség teljesen kiürült és a hivatalok konganak az ürességtől.

A magyar kormány első teendője ma nem lehet más, mint a stabilizálás. Stabil pénznek kell jönnie, hogy ezt a szörnyű állapotot végre megszüntesse. A stabilizációnak első feltétele azonban a zökkenőmentes, pontos közigazgatás. Az, hogy a központi kiadott rendeleteket pontosan hajtsák végre, az adók beszedése, a beszolgáltatás zavartalanul, pontos időre teljesíttessék. Hogyan lehet elképzelni zavartalan közigazgatást, akkor, amikor egyetlen járási főjegyzőt sem hagytak, és a vármegye 120 községéből összesen 38 vezetőjegyző maradt hivatalában.

A B-lista bizottsági tagságról való lemondatásnak más módszere sem volt ismeretlen. Erről tanúskodik az a levél, melyben K. T. MÁV tisztviselő tájékoztatja Nagy Ferenc kormányfőt a 13. számú (miskolci) MÁV B-lista bizottság elnökének diszkreditálásáról. Eszerint - mint a vizsgálat megállapította - előbb az alábbi tartalmú gépelt papírlapot csempészte a bizottság egyik tagja elnökének iratai közé:

„Miért nincsenek mesék?

- Andersen meghalt.
- Gullivert internálták.
- Hófehérkével olyasmi történt, amit gyerekeknek nem lehet elmondani.
- A királyfit az oroszok fogságban tartják.
- A kacsalábon forgó kastélyt a MADISZ kiigényelte.
- Münchhausen bárót kiutasították német származása miatt.
- Hüvelyk Matyi bánatában a Dunába vetette magát, mert ma nálánál sokkal kisebb Matyik igen nagy fiúk.
- Őz Magyarországra jött, mert itt van a csodák csodája.
- A kék madár öngyilkos lett szégyenében, mert a boldogságot nem ő hozta, hanem a dicső felszabadító hadsereg.
- Aladin lámpájába nincsen üzemanyag.
- Ali babát állásvesztésre ítélték, a negyven rabló meg elment rendőrnek.
- Egy mese mégis van; a keresztények is kapnak az UNNRA szállítmányokból.”

Mindezek után „valaki” értesítette a rendőrséget, azok házkutatási paranccsal érkeztek a B-lista bizottság elnökének hivatalába, ahol ezen „iratot” rövid időn belül megtalálva, az elnököt elhurcolták, majd internálták. UMKL. M-713/B. f. 20. d. Az irat keletkezésének idejéről nincs tudomásunk. A `mese` utolsó sora viszont nem érdektelen abból a szempontból, hogy a miniszterelnöknek címzett feljegyzés 1946. július 18-áról datálódott, szűk két héttel előzve meg a július 30 - augusztus 1. közötti miskolci pogrom kezdetét, amelyet a 8. fejezetben már érintettem.

A vármegye lakosságának a hangulata rendkívül izgatott, olyan kijelentések törté-
nek, hogy ha a jegyzőket nem kapják vissza, a község egyetlen deka terményt be
nem szolgáltat. Vannak olyan községek, ahol pártkülönbség nélkül az egész lakosság
szeretettel tartja jegyzőjét és mivel a kommunista párt titkára - tehát egy személy
- haragszik az illetőre, ezért került leépítésre.

Jelentem, hogy az egész műveletet a belügyminiszter vármegyei megbízottja, P. S.
szociális felügyelő készítette elő, aki természetesen a kommunista párt tagja, és
Pünkösöd óta dolgozik azon, hogy a közigazgatást a vármegyében kiirtsa. Ez az em-
ber Magyarláposon volt annak idején községi jegyző,¹⁶ ahol igen sok tanú jegyző-
könyvi vallomása szerint vezető nyilas volt, zsidó üldöző, sőt zsidó vagyont is hará-
csolt magának. Az Ellenőrző Bizottság elnöke Anyisszimov orosz gárdaezredes¹⁷ a
múlt év végén a politikai pártok vezetőinek jelenlétében szemébe mondta ezt P-nek.
De vannak a mi birtokunkban is jegyzőkönyvek, amelyek ugyanezt bizonyítják. És
ez az ember vezette a vármegye közigazgatásának a kiirtását, ez az ember állította
össze cinkostársaival az adatokat az egyes tisztviselők ellen. ...

Ugyanakkor folyik az országban a cséplés, folyik a betakarításnak az összeszedése,
ellenőrzése és nincs aki ezeket végezze, és ezek alatt a napok alatt fog eltűnni a ter-
mény a cséplőgépekből és soha többé megfogni nem lesz lehetséges. Égbekiáltó ön-
gyilkosság amit itt végeznek bűnös kezek, és semmi körülmények között nem va-
gyok hajlandó ezekért a bűnökért a felelősséget vállalni, mert ez eskümmel is ellen-
kezik. Nem vagyok hajlandó egy tollvonással sem elősegíteni hazám elpusztítását,
márpedig ez a kegyelemdőfés szerencsétlen hazámnak, mert eddig egy párt kezébe
került a rendőrség, a honvédség és most a közigazgatás is bűnös kezekbe fog kerül-
ni.

Eger, 1946. július 22.

Milassin Kornél
főispán¹⁸

A végrehajtás során persze az egyes bizottságokban is menetrendszerű huza-
kodások voltak a rendelet értelmezése, az 1937-38. évi alapszámok, az ebből deri-
vándó apasztás mértéke, a miniszternek az egyes bizottságok számára tételesen is
megjelölt elbocsátási kvótája körül. A belügyi tárca kebelében életre hívott mint-
egy háromszáz bizottságnak a menet közbeni konfliktusokról, korrekciókról is tu-

¹⁶ Szolnok-Doboka vármegye, járási székhely. 1941. évi lélekszáma összesen 2.411, ebből izraelita
vallású: 717 fő. Id: A zsidó népesség száma településenként, 1840-1941. (Szerk: Kepecs József).
Bp. 1993. 290.

¹⁷ Természetesen nem a magyarországi SZEB elnökéről van szó, hanem azok egyikéről, akiket a
SZEB megbízottaiként delegáltak az egyes megyék politikai felügyeletére. Szerafin Grigorjevics
Anyisszimovot 1945. márciusában (akkor még őrnagyként) rendelték SZEB
„meghatalmazottként” Heves megyébe. *Földesi Margit: A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Ma-
gyarországon, 1945 - 1947.* Bp. 1995. 191.

¹⁸ UMKL. M - 713/B. f. 9. d.

dósító zárójelentései arról tanúskodnak, hogy a kalkulált előirányzatokhoz képest a végrehajtás során eszközölt módosítások három típusba sorolhatók. 1./ Hozzávetőlegesen tartották magukat az előírásokhoz, illetve azt - leginkább a blokkpárti delegátusok vehemens fellépése nyomán - kisebb vagy nagyobb mértékben „túlteljesítették.” 2./ Éles bizottsági konfliktusokat követően az előirányzottnál kevesebb személyt bocsátottak el. 3./ A bizottság minden tagja azon a véleményen volt, hogy az utasításban foglaltak teljesítése a rendelet célkitűzésein túlmenően a közszolgálat működőképességét veszélyeztetné, ezért egyhangú döntéssel mérsékeltek az elbocsátandók számát.¹⁹

Az állandósuló pártközi konfliktuson túl, vélhetően ez utóbbi, a közigazgatás napi ügyvitelének veszélybe kerülése is közrejátszhatott abban, hogy az akciót vezénylő MKP Politikai Bizottsága július második felében határozatban kötelezte Rajk Lászlót, hogy utasítsa a B-lista miniszteri megbízottait; „semmi körülmények között ne térjenek el olyan irányba a kapott utasítástól, hogy túllépjék az előirányzott leépítési számot, még akkor sem, ha a szakszervezeti kiküldött javasolja.”²⁰ Mindazonáltal a tárca vezetése által megállapított - már többször emlegetett - előirányzat sem egyértelmű a fennmaradt dokumentumokban. Rajk, az önkormányzati szférában életre hívott B-lista bizottságokat működésük megkezdésekor instruáló leirataiban rendre 24.715 írta elő az apasztás végösszegét. Ez az önkormányzati igazgatás akkori alkalmazottainak 30 százalékára rúgott.²¹

¹⁹ A bizottságok jelentéseit ld: UMKL. M -713/B. f. 9. d.

²⁰ PTI. Arch. 274. PB. F. 146.

²¹ Egy év múltán, a új miniszterelnököt, Dinnyés Lajost ugyanerről a szféráról informáló levelében az indulási előirányzat summáját már közel 3.600-zal kisebb értékben, 21.135 főben - azaz kevesebben 15 %-ot elspórolva - jelölte meg. Rajk László belügyminiszter levele a miniszterelnöknek, 1947. július 31-én. UMKL. M - 713/B. f. 10. d.

15. táblázat Az önkormányzati B-lista összesített adatai

Színhely	Létszám 1946. B-lista előtt	Elbocsá- tottak száma	Elbocsá- tottak aránya %	Főispánok párt- állása
Budapest szkf. önkormányzat	20.507	4.944	24,11	
Budapest szkf. közüzemek	4.592	1.289	28,07	
Budapest, összesen	25.099	6.233	24,83 %	
<i>Kelet-Magyarország, vármegyék;</i>				
Abaúj-Torna	376	153	40,69	SZDP
Bács-Bodrog	1.314	204	15,52	NPP
Békés	1.726	541	31,34	MKP
Bihar	704	259	36,79	FKgP
Borsod-Gömör-Kishont	2.429	274	11,28	MKP
Csanád	1.085	355	32,72	SZDP
Csongrád	3.749	764	20,38	MKP
Hajdú	2.854	441	15,45	NPP
Heves	1.806	654	36,21	FKgP
Jász-Nagykun-Szolnok	3.268	1.054	32,25	MKP
Nógrád-Hont	1.198	259	21,62	SZDP
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	8.793	2.283	25,96	FKgP
Szabolcs	1.946	529	27,18	FKgP
Szatmár-Bereg-Ugocsa	546	329	60,25	FKgP
Zemplén	1.115	326	29,23	SZDP
Kelet-M.o. vármegyék: összesen	32.927	8.425	25,58 %	
<i>Dunántúl, vármegyék;</i>				
Baranya	2.004	275	13,72	FKgP
Fejér	1.726	322	18,65	SZDP
Győr-Moson	1.675	288	17,19	SZDP
Komárom-Esztergom	1.070	273	25,51	FKgP
Somogy	1.282	397	30,97	FKgP
Sopron	993	262	26,38	FKgP
Tolna	1.836	493	26,85	FKgP
Vas	2.123	410	19,31	MKP
Veszprém	1.605	501	31,21	FKgP
Zala	1.667	585	35,09	NPP
Dunántúl, vármegyék: összesen	14.981	3.806	24,40 %	
Vármegyék együtt:	47.908	12.231	25,53 %	
<i>Kelet-Magyarország, thj. városok;</i>				
Baja	476	246	51,68	NPP
Miskolc	948	237	25,00	MKP
Hódmezővásárhely	809	173	21,38	MKP
Szeged	1.532	454	29,63	FKgP
Debrecen	1.643	498	30,31	FKgP
Kecskemét	744	207	27,82	SZDP
Kelet-M.o. thj. városok: összesen	6.152	1.815	29,50 %	
<i>Dunántúl, thj. városok;</i>				
Győr	386	159	41,19	SZDP
Pécs	880	210	23,86	MKP
Sopron	205	86	41,95	SZDP
Székesfehérvár	652	239	36,65	SZDP
Szombathely	649	236	36,36	MKP
Dunántúl, thj. városok: összesen	2.772	930	33,55 %	
Thj. városok együtt:	8.924	2.745	30,76 %	
Önkormányzatok, mindösszesen:	81.931	21.209	25,88 %	

UMKL. M 713/B. f. 9-10. ö.e.

Az akció befejezésekor született zárójelentések arról tanúskodnak, hogy az önkormányzati szférában működő közalkalmazottak egynegyedét bocsátották el a B-lista bizottságok. Tevékenységük árnyalt, egyedi értékelését nehezíti az a körülmény, hogy eléjük már prekoncipiált - elbocsátandó/megtartandó - minősítéssel került a hatáskörükbe rendelt személyi állomány listája.²² Miután az elbocsátottakról állományon belüli pozícióik, tisztségeik alapján készített kimutatásokra nem akadtam, egyelőre csupán az egyes közigazgatási egységek, térségek közötti differenciák adnak elemzési lehetőséget.

Az átlagosan 25 százalékos redukció minden negyedik közalkalmazott elbocsátását jelentette. Ezt az átlag körüli értéket reprezentálták a területi összevetésben Komárom-Esztergom, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Tolna, Sopron, Szabolcs vármegye, valamint Budapest, Kecskemét, Miskolc és Pécs thj. városok. Hozzájuk képest az egyik véglet, a legalacsonyabb elbocsátási aránnyal Borsod-Gömör vármegye, ahol „csak” megtizedelték az alkalmazottakat (~ 11 %), az ellenkező pólus pedig Szatmár-Bereg vármegye, ahol irtóhadjáratnak tekinthetjük az állomány 60 százalékának kiebrudalását. A másik szembetűnő statisztikai sajátosság, hogy a törvényhatósági jogú megyeközpontokban (Debrecen, Miskolc, Győr, Szombathely, Székesfehérvár) átlagosan kétszer akkora, Baja esetében háromszor akkora intenzitással tisztogattak az adminisztráció purifikátorai, mint ugyanazon megyék elbocsátási rátája.

A B-lista procedúra egészének politikai meghatározottságából következően aligha megkerülhető kérdés, hogy mennyiben mutatható ki összefüggés az egyes megyék - fél évvel korábban voksokban jelentkező - pártszimpátiája, és a me-

²² Csak ízelítőül érdemes idézni azokból az egysoros minősítésekből, amelyet a B-lista előkészítésekor minden egyes alkalmazottról felfektettek: „dr. M. J: Az FKgP tagja, alattomban az MKP ellen uszít.”, „B.E: minden szakszervezet és a mai rendszer állandó aláásója”. „S. I: Sváb, FKgP-tag, kormány-ellenes.” „K. J: FKgP-i, a mai rendszer megdöntője.” (sic!) „H. Gy: Ugrásra készen várná a reakció diadalát.” „S. É: Fiatal kora dacára, neveltetésénél fogva ellensége a demokraciának.” PTI. Arch. 274. 15/36.

nesztések intenzitása között. *Egyértelmű korreláció nem állapítható meg.* Noha azokban a vármegyékben, melyek élén kispánc főispán állt, az elbocsátások átlaga (31,25 %) közel tíz százalékkal magasabb, mint a kommunista főispánok által dirigált megyékben (22,9 %), nehéz ezt direkt megfeleltetéssel magyarázni, hiszen pl. a dominánsan kispánc szimpatizáns és FKgP főispánt magáénak mondható Baranya 13,72 százalékos elbocsátási arányával a második legkevésbé sújtott térség volt.²³ Ugyanezt látszik alátámasztani, hogy miközben az előkészítés során az MKP vezetése külön is „fente a fogát” Somogy, Sopron, illetve Szabolcs vármegyéknek a „reakciósoktól” való megtisztítására,²⁴ nevezett térségek a B-lista zárszámadás alapján inkább az átlaghoz közeli tisztogatást elszennvedettek közé sorolhatók.²⁵ Más szempontból közelítve is említhető ellenpélda. A blokkpárti uralom alatt álló Baján akkor lenne igazán meggyőző magyarázat minden második alkalmazott kiszórására (51,68 %) a vezetés baloldali dominanciája, ha a vezető tisztségviselők tekintetében hasonló arculatot mutató és ugyancsak thj. Hódmezővásárhely - „csak” minden ötödik személyt B-listázva - nem a legalacsonyabb arányú „egzisztenciádiumot” példázná (21,38 %) ebben az önkormányzati kategóriában. A thj. városokra egy része ugyan jelentős átlag feletti leépítési arányt mutat, de érdemleges országrészek közötti tendencia esetükben épp úgy nem mutatható ki, amiképp a Dunától keletre, illetve nyugatra fekvő vármegyék között sem.

A tisztogatás előírt mértékétől való különböző irányú eltérés elsősorban nem az adott terület politikai arculatától függött, hanem inkább „bizottság-függő” volt. A zárójelentésekből az állapítható meg, hogy ezen ad hoc testületek bő kétharmada hozzávetőlegesen az instrukciónak megfelelően járt el, alig több öt százaléknál

²³ Ilyen összevetés azért is megtévesztő lenne, mivel 7 vármegye csak az 1945. november 4-i választás után kapott új, kispáncpárti főispánt. ld. 5. sz. táblázat.

²⁴ Balogh S: 1974. 60-61.

²⁵ Az összesítő jelentések ugyanakkor ritkán tartalmazzák az elbocsátottak státusát. Ebből eredően az átlag-körüli adatból az már nem derül ki, hogy „Szabolcs vármegye 9 járási főjegyzője közül 8-at eltávolítottak, s a vármegyeházán a tisztségviselők felét mozdították el állásából.” Sipos Levente: i.m. 179.

azoknak a bizottságoknak a száma, amelyek „túllicitáltak” az előírást, míg egyenyedük - felmérve, hogy az előírás szerint cselekedve az igazgatás működőképességét veszélyeztetnék²⁶ - a központi utasítást kisebb vagy nagyobb arányban mérsékelve, a BM kívánalmaknál kevesebb alkalmazottat bocsátott el. Ennek jelzése azért szükséges, mivel mind Rajk belügyminiszter, mind pedig Rákosi a bizottságok „önszorgalmú” túlteljesítésével igyekeztek magyarázni az adminisztrációnak a B-lista nyomán bekövetkezett átmeneti megbénulását.²⁷ Ezt a hatalmi pozícióval visszaélve megejtett felelősség-áthárítást az összesítő jelentések jobbra cáfolják.

Az önkormányzatokról áttérve a államigazgatás központi szerveire, elsősül az ugyancsak a BM fennhatósága alatt működő rendőrségről kell szólni. Itt 5.000 fő elbocsátását irányozták elő. A belügyminiszter 1946. tavaszán a rendőrségről készített - az előző fejezetben már idézett - helyzetfelmérő elaborátumában a tisztogatás pártarányait is prognosztizálta.²⁸ Az alábbi táblázatban a vastagon szedett 5.000 főre vetített, százalékosan megadott miniszteri előirányzatból számítottam vissza az adott pártra vonatkozó elbocsátási irányszámot, az utolsó sor pedig azt kívánja érzékeltetni, hogy előírás szerinti végrehajtás esetén miként módosult volna az egyes pártok reprezentáltsága a rendőrségnél.

²⁶ Ez utóbbira álljon itt a makói (112. sz.) B-lista bizottság jelentése: „A bizottság munkakörébe 226 személy tartozott, melyből a belügyminiszteri jegyzék szerint 113 leépítendő volt. A bizottság egyöntetűleg megállapította, hogy ezen leépítés a közigazgatás teljes csődjét jelentené, ezért azt kénytelen volt csökkenteni. ... Minden egyes személyt akit a belügyminiszteri jegyzék B-listára helyezett és azt megtartottuk, arra úgy a szakosztályoknak, mint a szakmai tudásnak és a közigazgatás zökkenő nélküli tovább folytatásánál szükségét láttuk és látjuk.” UMKL. M-713/B. 9. Ellenkező végletnek tekinthető Hajdúszoboszló városa, ahol a polgármester, a polgármester-helyettes, a számvevőség vezetője mellett, az összes városi tanácsnokot és vezető tisztségviselőt kiebrudalták. Debreczen, 1946. július 27., 31.

²⁷ AZ MKP KV. 1946. augusztus 2-i ülésének jegyzőkönyve. PTI. Arch. 274. 2/35.

²⁸ Megjegyzendő, hogy a rendőrségnél már a B-listát megelőzően is jelentős volt a fluktuáció. Egy Rajk számára készített 1946. március végi jelentés szerint a megelőző félévben összesen 3.726 újonc lépett a rendőrség kötelékébe, ezzel egyidejűleg 2.808-an szereltek le a szolgálattól, és a jelentés írása idején 706 leszerelése volt folyamatban. PTI. Arch. 274. 11/5.

16. táblázat A rendőrségi B-lista miniszteri előirányzata

	MKP	SZDP	NPP	FKgP	PDP	pk.	összesen
	fő / %	fő / %	fő / %	fő / %	fő / %	fő / %	fő / %
Az állomány pártmegoszlása a rendőrségnél a B-lista előtt	12.356 30,1	10.449 25,5	1.520 3,7	3.137 7,7	47 1	13.508 32	41.017 100
5.000 főnyi elbocsátandó miniszteri megosztása	375 7,5	1.100 22	90 1,8	955 19,1	15 0,3	2.465 49,3	5.000 100
Elbocsátási arány az adott párt képviseletére vetítve	3	10,5	5,9	30	32	18,2	
Új pártmegoszlás a B-lista után ezen terv szerint	11.981 33,3	9.349 26	1.430 4	2.182 6	32 0	11.043 30,7	36.017 100

PTI. Arch. 274. 4/146.

Első látásra azt gondolhatnók, hogy az akció nem kevésbé szolgálta a testvérpárti diszkvalifikációt. Rajk azonban sietett előterjesztéséhez hozzáfűzni; „figyelembe véve, hogy a szociáldemokratáknak engedményeket kell tenni, a leépítendőeknek több mint a 70 százaléka lesz a Független Kisgazdapárthoz, illetve a pártonkívüliekhez tartozó.”²⁹ Ha azt vesszük figyelembe, hogy aktuális képviseletükhöz képest milyen arányban érintette a miniszteri direktíva az egyes pártokat - ld. a táblázat harmadik sorát - a tisztogatás politikai irányultsága újra csak egyértelműen kirajzolódik. Ha pedig mindezt a a közgazdasággal korántsem egyező politikai „határhaszon-elmélet” szemszögéből közelítjük, a kalkulált hozadék a következőképpen summázható. A fél éven át tartó permanens politikai válsággerjesztés - úgy tűnik - megérte az MKP-nak azt, hogy neki három százalékkal magasabb, míg a FKgP-nak másfél százalékkal alacsonyabb arányú képviselete legyen a rendőrségnél.³⁰ (v. ö. a táblázat első és utolsó számsorát.)

Az államrendőrség egy év alatt 41 ezerre duzzasztott állományával egyfelől hétezer fővel (20 százalékkal) lépte túl a létrehozásakor számára megállapított lét-

²⁹ PTI. Arch. 274. 4/146.

³⁰ Az MKP Központi Vezetőségének a B-lista tapasztalatait összegző 1946. augusztus 2-i ülésén mind Rákosi Mátyás referátumából, mind pedig Rajk László hozzászólásából az derült ki, hogy elsődlegesen a belügyi tárca - s ezen belül a rendőrség - körében megejtett tisztogatást tartották fontosnak, „mert ez tulajdonképpen az államhatalom kérdése” (Rákosi). PTI. Arch. 274. 2/35.

számkeretet, másfelől a tervbe vett 12,2 %-os redukció az összes többi apasztási előirányzathoz képest messze a legkisebb mértékű volt. Ezekhez képest csupán annyi egyezett a többi területen érvényesített gyakorlattal, hogy nem került sor az előírás maradéktalan végrehajtására. A Budapesti Főkapitányság kötelékéből 2.496, míg a Vidéki Főkapitányság állományából 1.465, együttesen 3.961 főt bocsátottak el, ami szűk tíz százalékos leépítést jelentett.³¹ Miután ezzel a belügyi B-lista főbb csoportjai összeálltak, hozzáilleszthetők a többi minisztériumban végrehajtott tisztogatás adataihoz. Erről tájékoztat az alábbi összesítő táblázat.

³¹ UMKL, M - 713/B. 9. d.

17. táblázat A B-lista összesített zárószámai

Megnevezés	Létszám 1946. B-lista előtt	Elbocsátottak száma	Elbocsátottak aránya %
<i>Minisztériumok:</i>			
„Miniszterelnökség”*		535	
Építés- és Közmunkaügyi Minisztérium		103	
Földművelésügyi Minisztérium		3.736	
Honvédelmi Minisztérium		15.905	
Igazságügyi Minisztérium		1.570	
Iparügyi Minisztérium		2.855	
Kereskedelem- és Szövetkezetügyi Minisztérium		312	
Közellátási Minisztérium		846	
Közlekedésügyi Minisztérium		2.298	
Külügyminisztérium		304	
Népjóléti Minisztérium		4.291	
Pénzügyminisztérium		4.761	
Tájékoztatásügyi Minisztérium		11	
Vallás- és közoktatásügyi Minisztérium		3.485	
<i>Felsorolt tárcák összesen:</i>		41.012	
Belügyminisztérium központi igazgatás	1.339	375	28,00
B. M. Államrendőrség	41.017	3.961	9,65
<i>Belügyminisztérium összesen</i>		42.356	10,24
Minisztériumok összesen:		45.348	
<i>Területi önkormányzatok:</i>			
Budapest szkf. és üzemei	25.099	6.233	24,83
Vármegyék, községek, városok	47.908	12.231	25,53
Törvényhatósági jogú városok	8.924	2.745	30,76
Önkormányzatok összesen:		81.931	25,88
<i>Állami üzemek:</i>			
Magyar Államvasutak	53.715	17.318	32,24
Magyar Posta	32.511	6.781	20,85
Egyéb		2.477	
Állami üzemek összesen:		26.576	
Elbocsátottak mindösszesen:		93.133	

* UMKL. M - 713/B. 9. d., PTI. Arch. 274. 15/35. A „Miniszterelnökség” rovatban, az itt szolgálatot teljesített tisztviselők mellett összevontan közlöm a Köztársasági Elnöki Hivatal, a Nemzetgyűlés hivatala, a Legfőbb Állami Számvevőszék, a Gazdasági Főtanács, a Központi Statisztikai Hivatal, a Jóvátételi Hivatal, elbocsátottainak létszámát.

Az állampolgárok tízezreinek sorsát érintő adminisztratív intézkedésekkel párosított „számháború” frontjain való eligazodást már eddig is tucatnyi archív adatsor teszi lehetővé. Ezek segíthetnek abban, hogy legalább részben és utólag kontrollálhatóvá váljék a korabeli közélet reprezentánsainak politikai céljaikhoz rendelt publikus érvelése. Továbbra is hiányzik azonban több olyan viszonyítási szám, adatsor, mely az elbocsátások mértékét minden érintett szférában konzekvens módon tenné nyomon követhetővé. A fentebbi táblázat azon hiátusain túl, melyek az egyes tárcák B-lista előtti induló létszámát adnák meg, a főváros kivételével nem akadtam olyan bontású összesítésekre sem, melyek a vidéki önkormányzatok üzeminek tisztogatási adatairól, arányairól elkülönítve informálnának. Miközben esetenként található olyan adatok, hogy egy-egy minisztérium alkalmazottainak száma 2-3.000 fővel is meghaladta az 1938-as tárcalétszámot, összevetve azokat a statisztikai forrásokkal, az derült ki, hogy a megadott *többség* önmagában felülmúlta a vonatkozó intézmény korábbi összlétszámát, de azt a korántsem lényegtelen kiegészítést elspórolják, hogy ez adott esetben nem a háborús, hanem az 1945-tel meginduló apparátus duzzasztás következménye volt.³² Végül, de nem utolsó sorban, utaltam már arra, hogy a közalkalmazotti karból népitéletekkel kiebrudaltak nagyságrendje bő ezer főre tehető. Nem követhető azonban nyomon, hogy ezek belefoglaltattak-e a B-lista bizottságok átnézett zárójelentéseibe. Pontosabban erre vonatkozó külön utalást nem találtam, emiatt a végösszeghez hozzáadandónak tekintem.

³² Habuda Miklós a szakszervezetekről közzétett monográfiájában arról ír, hogy az Iparügyi Minisztérium apparátusa 1946 júniusában 3.118 fővel volt nagyobb, mint 1938-ban. *Habuda M.*: 1986. 133. Ezt semmi okunk kétségbe vonni. Csupán két adattal érdemes kiegészíteni. Az iparügyi minisztérium létszáma - beleértve annak központi igazgatását, a külső, alárendelt hivatalainak valamint az iparoktatás létszámát is - 1938-ban együttesen 767 fő volt (GST. 1947. 2. sz. 78.) 1943-ra ugyancsen tárca létszáma megduplázódott, 1.346 főre nőtt. (*Berti Béla*: A közszolgálati alkalmazottak statisztikája az 1943. évi állapot szerint. Magyar Statisztikai Szemle, 1947. 1-2. sz. 42.) 1944-ben további jelentősebb duzzasztással e tárcánál aligha kell számolni, így, a háromezer fős többségből több mint másfélezer - azaz a bázisév létszámának duplája - már 1945-tel hivatalba lépő kormányzatok állománygyarapítása volt.

Mindezen túlmenően a töredékes tudósítások ellenére utalni kell arra, hogy az igazolási eljáráshoz hasonlóan elbocsátási procedúrára került sor a *magánalkalmazotti* karban is.³³ S noha napjaink olvasója joggal kérdezheti (e sorok írójával együtt), hogy mi köze volt ennek az *államháztartás* hangoztatott rentabilitásához(?), mindenesetre lefolytatását egymást követő rendeletek szabályozták³⁴, ami 30 ezer főt, a korabeli magángazdaság munkavállalóinak 7,2 százalékát érintette.³⁵

Ezen finomításokat mellőzni kényszerülve, a B-lista számszerű mérlegét két összesített adattal tudom megvonni. A „hivatalos” statisztika szerint a közszerződéses és közüzemi alkalmazottak együttes létszáma 1945. december 31-én 203.552 fő volt.³⁶ A fentebbi összesítő táblázatban szereplő B-lista végösszege a „népítéletek” elbocsátottjaival gyarapítva legkevesebb 94.000 főben jelölhető meg. Ez több, mint az összlétszám 46 %-a. Az „államapparátus” ilyen radikális megcsonkítása mellett a közszerződéses megbénulása sem lett volna meglepetés, illetve leginkább ennek elmaradása szorul magyarázatra. Ennek megkísérléséhez érdemes ismételt ideiktatni az 1945. végi „kiinduló” létszámadatokat.

18. táblázat Az állami alkalmazottak összesített létszáma, 1945. december

A tényleges szolgálatban állók száma					
közigazgatás	rendőrség	honvédség	összesen	állami üzemek	együtt
74.718	47.293	6.592	128.603	74.949	203.552

ld. bővebben a 6. táblázatot.

³³ Rákosi a B-lista rendelet véglegesítésének időszakában vetette fel, hogy „a leépítést végig kell vinnünk a magángazdaságban is. Nemcsak az állami apparátus van felduzzasztva, hanem a magángazdaságok is.” Az MKP KV. 1946. május 9-i értekezlete. PTI. Arch. 274. 9/24. Az MKP KV. Titkárságának 1946. augusztus 22-i üléséről készült jegyzőkönyvi kivonat szerint az egyik napi-rendi pont a „magánalkalmazottak elbocsátása” volt. PTI. Arch. 274. 4/151.

³⁴ Ld. a 8.660/1946., 11.260/1946., 23.480/1946. M. E. sz. rendeleteket.

³⁵ Közgazdaság, 1946. 10. sz. (szeptember 22.) A magánalkalmazotti B-lista ügyére alább még visszatérek.

³⁶ Magyar Statisztikai Évkönyv, 1947., Kovács T - Kádár I: 1948. 22.

A közigazgatás metamorfózisát tekintve a munka központi vizsgálati tere-
numának, a más tárcához tartozó szakigazgatási ágazatok szisztematikus elemzése
ezen kívül eső, önálló tematika. A B-lista hozadékával való elszámolás ugyanakkor
megkívánja, hogy a vizsgálat tárgyán kívül eső tárcák esetében is utaljak néhány
fontosabb mozzanatra. Vegyük szemügyre közelebbről a korábbi, 17. táblázatban
megadott állami, illetve önkormányzati alkalmazottak redukciójának nagyobb téte-
leit. A Honvédelmi Minisztériumnál azonnal feloldást kívánó ellentmondásba üt-
közünk. Az 1945. év végi hat és félezres létszámból hogyan lehetett a következő év
folyamán több mint kétszer annyit elbocsátani? Természetesen - abból - sehog-
y. Más a helyzet akkor, ha nem a statisztikában megjelenített *tényleges szolgálatban*
állók adataiból, hanem az *állományi létszámból* indulunk ki. Egy 1946. január 1-i
részletező kimutatás utóbbi összlétszámát 36.674 főben jelölte meg.³⁷ A honvédség
1946. évi létszámát viszont nem csupán B-listával apasztották - noha az elbocsá-
tásokat, leszereléseket majd ekként is elszámolták. Emellett a Szövetséges Ellenőr-
ző Bizottság közvetlen direktívákban utasította a honvédelmi minisztert az év során
egymást követő redukcióra, átszervezésre. Ez alapján tette közzé a miniszter 1946.
február elején azt a rendelkezést, mely szerint a minisztérium kebelében
„szelektáló bizottságokat” hív életre. Ezek feladata, hogy

„kiválogassa a hadsereghez tartozó polgári és katonai egyének közül azokat, akik a
honvédség új szervezetébe is beosztást kaphatnak. Elsősorban a demokratikus meg-

37

19. táblázat A honvédség állománystatisztikája, 1946. január 1.

		tábornok	tiszt	tiszthelyettes	tisztos	összesen
Beosztott	hivatásos	21	1.983	2.885	106	4.995
Beosztott	tartalékos	3	626	949	8.317	9.895
Létszám- feletti	hivatásos	18	3.827	5.550	23	9.418
	tartalékos	2	119	66	322	509
Jelentkezett	hivatásos	7	2.401	2.078	6	4.492
Jelentkezett	tartalékos	0	0	0	1	1
Nyugállományú		302	3.532	2.827	703	7.364
Együtt		353	12.448	14.355	9.478	36.674

Munk Károly: A fegyverszüneti szerződéstől a szocialista hadseregig. Bp. 1964. 121.

bizhatóságot veszi a bizottság figyelembe. *Egyetlen nyugatra távozott honvéd egyén vagy polgári alkalmazott sem juthat az új, demokratikus hadseregbe, tekintet nélkül arra, hogy igazolták-e vagy sem.* A bizottság minden tiszt-, tiszthelyettes és polgári egyén ügyét megvizsgálja.³⁸

Ha mindezt összevetjük a honvédség tiszti és tiszthelyettesi karának együttesen 36.595 főt érintő igazolás alá vonásával,³⁹ mely adat nem áll messze az év eleji állományi összlétszámtól, akkor - bár az nem jelöli külön a „nyugatosokat” - ebből a létszámból bőségesen kitelt a tizenötezer fős elbocsátás. Mindezek alapján - *egy hónappal a kormányrendelet közzététele előtt* - már „A B-lista” címen tudósíthatott arról a *Demokrácia* c. lap 1946. április 14-i száma, hogy ehhez a feladathoz „a Honvédelmi Minisztérium nyúlt hozzá elsőknek, és nyomban erélyes kézzel; egészen rövid idő alatt tizenöt ezer katonatisztet távolított el állásából.”⁴⁰ Ugyanakkor a tiszti kontraszelekcióról külön is informáló összesítő jelentés szerint „a B-lista bizottságok által hozott határozatok alapján közel 5.000 tisztet és tábormokot távolítottak el a hadseregből”, majd ettől elkülönítve ejtett szót a „nyugatosok leszereléséről.”⁴¹ Magyarán, a jelentős mérvű állományredukció és a szélnek eresztett nyugatosok együttesen nagy számot tettek ugyan ki, de mint nem tényleges szolgálatban állók, kimaradtak a Gazdasági Főtanács összeállításában közzétett statisztikákból.⁴² S úgy tűnik ugyanez volt a helyzet a hadifoglyok esetében is. Egy 1947. augusztus 19-i HM jelentés arról tudósítja a miniszterelnököt, hogy nyilván-

³⁸ *Munk. K.*: 1964. 115.

³⁹ *Mucs Sándor - Zágoni Ernő*: A Magyar Néphadsereg története. Bp. 1984. 147.

⁴⁰ „A végrehajtás nem tartott tovább három hétnél” - írja ugyanerről *Munk K.*: 1964. 123.

⁴¹ *Mucs S - Zágoni E.*: 1984. 146, 148. ld. még: Almásy Pál altábornagy vallomása, in: *Kubinyi Ferenc*: Ketrebe engem zártak. Bp. 1989. 29-38. A B-lista menetközbeni részeredményeit, illetve ezek zárószámait közlő, az MKP központi Vezetőség számára készült különböző jelentéscsok 1946. július és szeptember között rendre azzal térnek ki a honvédelmi tárca keretében zajló elbocsátások összességéről megadása előtt, hogy annak nominális nagyságát is a Szövetséges Ellenőrző Bizottság határozza meg. *PTI. Arch.* 274. 15/35. Ez épp úgy, mint a fentebb már idézett - a SZEB utasítását követő - honvédelmi miniszteri rendelkezés arra enged következtetni, hogy noha a hadseregben a B-listával egyidejűleg folyt egy adminisztratív szelektálás, de feltételeinek és mértékének meghatározása kívül esett a magyar kormány kompetenciáján.

⁴² Az 1946/47-es költségvetés szerint 5.485 (GST. 1947. 2. sz. 79.), az 1947/48-as költségvetés szerint 4.589 (GST. 1948. 3. sz. 184.), az 1949. évi költségvetésben 6.708 fő. (GST. 1949. 2. sz. 107.)

tartásuk szerint „9.000 hivatásos tiszt, illetve 12.000 hivatásos tiszthelyettes még nem tért vissza hadifogságból.”⁴³

A másik legnagyobb elbocsátási tételt a MÁV 17 ezer fős apasztása adta.

20. táblázat A MÁV alkalmazottak létszámának alakulása, 1938 - 1949.

	1938 / 39	1943	1946 / 47	1947 / 48	1949
Magyar Államvasutak	28.100	41.602	34.263	77.301	77.865

MSÉ. 1938. 370. GST. 1948. 2. sz. 116-117., GST. 1949. 2.sz. 108.

Ehhez két megjegyzés kívánkozik. A MÁV alkalmazottak létszáma már a két világháború között is a legmobilabb volt az „állami alkalmazottak” szférájában,⁴⁴ emellett több nagy állománycsoportból tevődött össze. A fenti táblázat a *MÁV személyzetének tényleges létszámáról*, illetve annak változásáról informál. Ehhez társult egy, a statisztikákban is rendre „átlagos munkáslétszám”-ként megjelölt másik csoport, mely a nyári hónapokban - amikor a nagyobb arányú pályafenntartási, építési munkák folytak - akár a rendszeresített állású személyzeti létszámot is elérhette, míg az őszi-téli hónapokban 10 - 15 ezer fővel is mérséklődött.⁴⁵ A háborút követő években ezek egy „speciális állománnyal” is kiegészültek. Ez a honvédség - akkor legnagyobb létszámú - hétezer fős *műszaki hadosztálya* volt, mely a *közlekedési miniszter irányítása alá rendelve* vett részt a vasút újjáépítésében, hidak helyreállításában, híradó építő zászlóaljai pedig a távíró-távbeszélő hálózat rekonstrukciójában, bővítésében.⁴⁶

⁴³ UMKL. M - 713/B. f. 3. d. „Úgy hiszem a Szovjetunióban most mintegy 200 ezer magyar hadifogoly van” - informálta V. Molotov szovjet külügyminiszter Rákosi Mátyást, 1947. április végi megbeszélésükön. in: Moszkvának jelentjük. ... 202.

⁴⁴ Ahhoz képest, hogy a harmincas években a MÁV „személyzete” a 30 ezer főt általában nem érte el, az éves „fizetési listák” száma 63 - 69 ezer fő között pulzált. MSÉ. 1938. 370.

⁴⁵ GST. 1948. 2. sz. 116-117.

⁴⁶ *Munk K*: 1964. 123-124.

A másik észrevétel, hogy a Gerő Ernő irányítása alatt álló minisztériumhoz rendelt MÁV B-lista bizottságok érvényesítették a legkövetkezetesebben az MKP - korábban már említett - azon szelektálási szempontját, hogy a vezető tisztségviselőknél kezdve, azokat kell leginkább megrostálni. Ez azért érdemel külön is említést, mivel az ebben érintett kereken háromezer fő az egyetlen olyan adatunk ahol az összes közalkalmazotton belül külön is megadták a *tisztviselő*karból leépítettek számát. A kvalifikált *tisztviselő*knak (ide többek között mérnökök, jogászok, érettségizett szaktisztviselők tartoztak) közel felét menesztették. A segédtiszték közül (pályamester, mozdonyvezető, távirdamester, kalauz stb.) már valamivel kisebb arányt, 38 %-ot, az altiszti állományból (fűtő, kocsirendező, váltókezelő) 27 %-ot küldtek el, a vasúti munkáslétszámot csupán 11 százalékkal redukálták, mely utóbbi felét a következő hónapban - tekintettel a sürgősen elvégzendő szezonmunkákra - már vissza is vették.⁴⁷

Harmadikként a Magyar Postáról szólva, ahonnét közel hétezer főt menesztettek, ha figyelembe vesszük a háború alatti területgyarapodással összefüggő jelentős létszámnövekedést, (a MÁV esetében 13 ezer, a postánál ez 18 ezer volt), az újra megkisebbedett ország e területeken szükséges működőképességét az apasztás nagy volumene sem hozta kritikus helyzetbe. Másképp közelítve: még ha számításba vesszük is az ellátandó feladatok szaporodását, az utóbbi két szféra létszáma a B-listázás nyomán is jócskán meghaladta az 1938-as létszámot ahhoz, hogy a *mindennapi üzemelés* a redukált állománnyal is biztosítható legyen.

Más, de nem kevésbé jelentős okból kell kitérni a pénzügyi tárca körében megejtett elbocsátásokra. Zöld Sándornak a kommunista funkcionáriusok értekezletén elhangzott - korábban idézett - tájékoztatása alapján ez azon kevés tárcák közé tartozott, ahol a tisztogatási procedúra kezdetén (ezer fővel) kevesebben dolgoztak, mint 1938-ban. Ezt közvetve - a B-lista utáni állapotról szólva - Rácz

⁴⁷ UMKL. M - 713/B. f. 19. d.

Jenő pénzügyminiszter is megerősítette, amikor arról tudósított, hogy a jelzett bázisévhez viszonyítva a pénzügyi tárca körében alkalmazottak száma 1.357 fővel kevesebb.⁴⁸ Problémát jelent ugyanakkor, hogy az elbocsátottak száma nem e két adat különbsége, hanem annak több mint tízszerese, 4.761 fő. Ezen a ponton érdemes utalni egy további finomítási lehetőség hiányára, amely vélhetően az előbbiekben külön is érintett legnagyobb volumenű elbocsátási tételekre is vonatkozik, de többé-kevésbé elkülöníthető módon csak a honvédelmi tárca esetében bukkant elő. Valószínűsíthető, hogy az elbocsátások döntő hányada a pénzügyi szakigazgatás területén sem az aktív, munkában álló alkalmazottak körét sújtotta. Ez esetben - hozzászámítva mindehhez, hogy a tisztogatási procedúra a Forintot bevezető valutareform (1946. augusztus 1.) viliáján történt - valóban megbénult volna az ország adó-, beszolgáltatási, pénzügyi adminisztrációja. Sokkal inkább arról lehetett szó, hogy a B-lista jó része e téren nem a hivatalokban dolgozók kiebrudalását jelentette, hanem *állományleírást* azok körében, akik létszámban voltak ugyan, de nem aktív dolgozóként. Sajnos a B-listázottakat ilyen szempontból elkülönítő lajstromokat sem sikerült fellelni.

Mindezek után leginkább a *vidéki önkormányzati igazgatás* tekinthető azon szférának, amelyet a létszámapasztás valóban krízisbe juttatott. Ezen a ponton újra érdemes emlékeztetni idézni azt a politikai motiváltságú összemosó érvelést, amire a B-lista szükségességének gazdasági megokolását felidézve már korábban utaltam. Az MKP reprezentánsainak az „államapparátus elviselhetetlen terhet jelentő növekedéséről” szóló bizonykodásait helytállóan is tekinthetnénk, ha azt azon területre vonatkoztatták volna, amiről valójában - fogalmilag - szóltak; a központi költségvetésből fizetett *állami alkalmazottak* 1938-hoz viszonyított mintegy 60 százalékos állomány-gyarapodására. Ezt azonban minden különbségtétel nélkül általánosítva transzponálták az akkor autonóm gazdálkodást folytató területi önkormányzatok (köz)alkalmazottaira is, holott ezek személyi járandósága nem terhelte

⁴⁸ N. N. IV. 599.

az államháztartást. A helyi-területi önkormányzatok vármegyék, thj. és megyei városok, továbbá a községek - utóbbiak esetében leszámítva a zömmel a községi (állami és felekezeti) iskolák tanszemélyzetének fizetéskiegészítésére fordított államsegélyeket -, önálló gazdálkodásukból is következően, nem engedhették meg maguknak hogy akár korábban, akár a bázisévnek tekintett 1938 után érdemben növeljék az önkormányzati tisztviselők számát. A háborús területgyarapodást figyelmen kívül hagyó, azaz csak a „trianoni Magyarország” területét számba vevő statisztikai összeállítás szerint 1943-ban a szóban forgó területi önkormányzatok alkalmazottainak létszáma 52.880 volt.

21. táblázat A területi önkormányzatok alkalmazottainak létszámadatai

Megnevezés	1938 / 39		1943		Létszám B-lista előtt		B-listázottak		Létszám B-lista után	
	fő	/ %	fő	/ %	fő	/ %	fő	/ %	fő	/ %
Vármegyék + (község, járás, megyei város)	44.813	100	46.535	103,8	47.908	106,9	12.231	25,53	35.677	79,6
Vidéki törvényhatósági jogú városok + üzemei	6.110	100	6.345	103,8	8.924	146	2.745	30,76	6.179	101
Összesen	50.923	100	52.880	103,8	56.832	111,6	14.976	26,3	41.856	82,2

Berti Béla: MStSZ. 1947. 1-2. sz. 42-43., 16. sz. táblázat.

Amint a táblázat mutatja, a közigazgatás ezen szférájában nem csupán a háborús létszámgyarapodás volt minimális (3,8 %), hanem - eltérően az állam alkalmazottainak 60 százalékos emelkedésétől -, a B-lista kezdetén is csupán 12 százalékkal haladta meg az 1938. évi szintet. Ezen belül is különösen a vármegyei, illetve az alájuk rendelt területek kerültek hátrányos helyzetbe. Egyfelől azért, mert az 5.000/1946. évi alaprendelet szerint azon területeken, ahol a létszámemelkedés a bázisévhez viszonyítottan nem haladta meg a húsz százalékot, ott az 1938. évi létszám 80 %-át írta elő elérendő irányzámként. Másfelől - amit a táblázat nem tartalmaz -, ezeket érintette leginkább a mintegy ezer főnyi népitételekkel, felfüggesztéssel megejtett elbocsátás. Az együttesen 16 ezer fő kiebrudalásával nem történt ugyan más, mint az, hogy maradéktalanul érvény szereztek az előírásoknak,

ezzel viszont leginkább azt érték el, amit a kommunistaellenességgel aligha vádolható szovjet megbízott rögzített Moszkvának írt jelentésében.

„E munka során - főleg a kommunisták hibájából - több súlyos `balos` túlkapást követtek el. Például Szabolcs, Pest és más megyék sok járásában a bizottságok B-listázták a tisztviselők 80-90 százalékát, de senkit sem állítottak a helyükre. Ezzel teljesen dezorganizálták az államapparátus és több hivatal (köztük a begyűjtési hivatalok) munkáját.”⁴⁹

Az előző oldalakon már említett hiányok miatt nem sikerült maradéktalanul koherens adatsorok alapján rekonstruálni a B-lista eljárások minden árnyalatát. Mindenesetre a primer forrásokból számított három összesítő adat vélhetően nagyon kis hibaszázalékkal adja meg a tisztogatások mértékét. Azaz, az *önkormányzati szférában* - a népítéletekkel kiegészítve - 22 ezret meghaladó alkalmazottat bocsátottak el,⁵⁰ míg a minisztériumok és a közvetlen alárendeltségükben tevékenykedő *állami szervek és üzemek állományából* közel 72 ezer főt építettek le, *mindösszesen tehát kereken 94.000 közalkalmazottat távolítottak el*. Ez az eredmény épp úgy polemizál Rajk Lászlónak az MKP III. kongresszusán adott summázatával, mely szerint „50.000 - 60.000 reakciós tisztviselőt távolítottunk el az államgépezetből,”⁵¹ mint ahogy jelentősen korigálja azokat a jelenkortörténeti összefoglalókat, tankönyveket - beleértve a legfrissebbet is -, melyek mindmáig ezt az adatot adják meg az 1946. évi B-lista végösszegeként.⁵² Ez historiográfiai szempontból leginkább azért érdemel figyelmet, mivel Rajkot három héttel később, akarva-akaratlanul, de ugyancsak nyilvánosan cáfolta szociáldemokrata kabinetjárása is. Bán Antal iparügyi miniszter 1946. október 25-én, Piros László (MKP) képviselőnek a munkanélküliség kérdését firtató interpellációjára adott válaszában ar-

⁴⁹ „A legfontosabb politikai események Magyarországon 1946 júliusa folyamán” címmel V. Mudrikov alezredes 1946. augusztusi jelentése. in: Moszkvának jelentjük. ... 115.

⁵⁰ Rákosi Mátyás az MKP 1946. augusztus 2-i központi vezetőségi ülésén 21.000 tisztviselő elbocsátásáról tett jelentést, a népítéletekkel történt menesztés nélkül. PTI. Arch. 274. 2/35.

⁵¹ A népi demokrácia útja. Az MKP III. kongresszusának jegyzőkönyve. Bp. 1946. 168.

⁵² A magyar népi demokrácia története, 1944 - 1962. (Szerk: Balogh Sándor - Jakab Sándor) Bp. 1978. 71., Magyarország a XX. században. (Szerk: Balogh Sándor) Bp. 1986. 287., Magyarország története, 1918 - 1990. (Szerk: Pölöskei Ferenc - Gergely Jenő - Izsák Lajos) Bp. 1995. 191.

ról szólt, hogy a közalkalmazotti B-lista 106.000 fővel járult hozzá a munkanélküliek számának növekedéséhez. Majd azzal folytatta, hogy - a fentebbi összegen túl - a 8660/1946. M. E. számú, ún. magánalkalmazotti B-lista rendelet alapján a privát szférában 1946. október 12-ig bezárólag 8.174 üzemi alkalmazott elbocsátásáról tud.⁵³ A tanulmányozott források alapján rekonstruált adatok ugyan Bán adataihoz állnak közelebb, de százezer főt meghaladó *közalkalmazotti* tisztogatásról nem tudok számot adni. *Erősen valószínűsíthető viszont, hogy az egy ugyanazon procedúra keretében zajló köz- és magánalkalmazotti B-lista együttes végösszege meghaladta a 100.000 főt.* Még akkor is, ha ebből leszámítjuk azt a kevesebb mint 10 százalékot, amelyet az 1947 tavaszáig elhúzódó - a következő fejezetben tárgyalandó - *B-lista revízió* keretében visszahelyeztek állásába.

⁵³ N. N. IV. 231-232. Bár a magánalkalmazotti B-lista ekkor még nem zárult le, mindazonáltal úgy tűnik, hogy mérséklendő mind a Markos György által szerkesztett *Közgazdaság* - korábban már idézett - 30 ezer főnyi magánalkalmazott elbocsátását prognosztizáló hirtel, mind pedig a Szakszervezeti Tanács ezzel egybecsengő becslése. Szakszervezeti Közlöny, 1946. 15. sz. 1.

14. A B-lista revíziója és mérlege

„Az államgépezet mechanizmusa Magyarországon sok helyen megállott. Számtalan város, vármegye, község adminisztrációja napok óta, sőt mondhatnánk, hetek óta pihen. ... Olyan községek is vannak ma, Magyarországon, amelyekben nem tudják anyakönyvelni a született gyermekeket és a halottakat. Olyan községek is vannak, amelyekből az alispánhoz küldték fel a községháza kulcsát, mert nincs aki a községházba járjon. Megállt az adófizetés. Megállt a terménybeszolgáltatás, úgy hogy ez az ország a maga adminisztrációjával ma az összeomlás képét mutatja.”

Drózdya Győző szabadságpárti képviselő¹ 1946. július 31-én elhangzott interpretációjának csak az általános megállapításait idéztem. Nevezett azonban sorra véve a vármegyéket Békéstől Sopronig, tételesen sorolta, hogy mely községek, városok, vagy éppen járások voltak azok, ahonnan a közigazgatás napi ügyvitelét is megbénító mértékben távolították el a tisztviselők tömegét.²

Két nappal később, az MKP Központi Vezetőségének 1946. augusztus 2-i ülésén Rákosi Mátyás referált a B-lista addigi tapasztalatairól.

„Kissé túl messzire mentünk. Egész járásokban a jegyzőket - mondjuk egy-két kivétellel - kiirtották. Az adófizetés - különösen a falvakban - megállt, mert nagyon sok helyen be van zárva a községháza; mert leépítették az utolsó tisztviselőt is. ... Az a helyzet, hogy leépítettük a reakciót, de leépítettük a közigazgatást is, és ez kezd visszaütni. Az elvtársak komoly hibákat csináltak. Lassanként az ember csak a felét meri kitűzni annak amit elérni akar, mert az elvtársak nem értik meg az intenciót.”

¹ A Magyar Szabadság Párt (MSZP) 1946 tavaszán alakult, zömében azokból a képviselőkből, akiket a Baloldali Blokk követelésére 1946. március 12-én kizártak a Független Kisgazdapártból. Ld: *Izsák Lajos: Polgári ellenzéki pártok Magyarországon, 1944-1949.* Bp. 1983. 117-137. *Vida I: 1976.* 157-167

² N. N. II. 664-668. Két héttel Drózdya idézett interpellációja után Nagy Ferenc 1946. augusztus 13-án Bicskén elhangzott beszédében szintén bírálta „a B-lista végrehajtása során történt súlyos hibákat. ... Érdemes, becsületes, a demokráciát és a népet szolgálni tudó jóra való emberek is kerültek B-listára, főleg pártpolitikai elfogultságból. Ezen a téren természetesen a legnagyobb veszteség a Kisgazda Pártot érte. De azért adtuk ki a B-lista rendelet revízióját, hogy ezeket a hibákat jövőre tegyük.” *Kis Újság, 1946. augusztus 13.*

Ugyanezt fűzte tovább a tisztogatás operatív irányítását végző belügyminiszter.

„A leépítés akkor lenne egészen pozitív, ha kellő mértéket tartottunk volna. Sok helyen túlléptünk az ésszerűség határán. Kevesebb kárt okozott volna az a néhány reakció, aki bent marad, mint az, hogy sok helyen a közigazgatást érte súlyos csapás. ... A hiba ott kezdődött, hogy a belügyminisztérium a felállított mértéket túllépte, és a végrehajtásnál erre még rádupláztak. Szolnok városában 48 embert állítottak vissza, [azért, hogy egyáltalán legyen a legszükségesebb teendőket ellátó fogalmazáskarbelti tisztviselő]. Pest megye két járásában teljesen leállt a munka, mert a köztisztviselőket teljesen leépítették.”³

A két pártvezér egybehangzóan igyekezett a végrehajtással megbízottakra háritani felelősséget az előállott helyzetért. Ezt nem csupán a bizottságok tevékenységét megőrkítő zárójelentések cáfolják. Rajk ez alkalommal azt is beismerte, hogy a tőle származó direktívákban licitálták túl az apasztás rendelet szerinti mértékét.⁴

A fentebbi szemelvények, továbbá a megelőző fejezetben idézett Heves megyei kispápa főispán beszámolója, illetve a Vörös Hadsereg informátorának Moszkvába küldött jelentése csupán annyiban térnek el egymástól, hogy külön-

³ PTI. Arch. 274. 2/35.

⁴ Noha Rajk a Nemzetgyűlésben elmondott 1946. július 24-i beszédében már maga is utalt a B-lista végrehajtása során elkövetett túlkapasokra, azokat csupán korrigálható kisiklásoknak igyekezett feltüntetni. „Elfogulatlanul meg kell állapítanom, hogy olyan köztisztviselőket is elbocsátottak, akiknek demokratikus magatartásához, a köztársaság iránt való hűségéhez semmi kétség nem fér, akik szakképzettségükkel, odaadó munkájukkal is hűen támogatták a demokratikus kormányzatok erőfeszítéseit és demokratikus köztársaságunk célkitűzéseit. Hogy ilyen tisztviselőket elbocsátottak, az mindenesetre méltánytalan és helytelen. Ilyen nagy tömegű munka elvégzésénél elkerülhetetlen az, hogy egy bizonyos hibaarány szám csússzék be a végrehajtásba. A mi kötelességünk, a belügyi kormányzat kötelessége, hogy az ilyen hibákat, ha utólag is, de feltétlenül kijavítsa és jóvátegye. ...

Helyenkint a létszámcsökkentés olyan méreteket öltött, hogy ezeken a helyeken zavarná a közigazgatás nyugodt menetét. Addig is, amíg a létszámcsökkentés eredménye felett teljes és végleges áttekintésünk nincs, addig is, amíg a méltánytalan és sérelmes esetek revíziója be nem fejeződik, amíg tehát végérvényes státust fel nem állíthatunk, nem lehet gondolni arra, hogy kívülről új tisztviselőkkel helyettesítsük a régieket. Egyébként, ha az új tisztviselők bevonása kívánatos is az öszdemokrácia (sic!) szempontjából, a közigazgatás demokratikus jellegűvé tétele érdekében, ez csak egy kormányintézkedés eredménye és egy pártközi megállapodás folyománya lehet.” N. N. 341-342.

böző térségekből való példákat említettek a helyi, területi önkormányzatok paralizálódására, de annak tényét egybehangzóan állapították meg. Mindezekhez képest érdemel figyelmet Rajk Lászlónak Drózdny előbb idézett interpellációjára adott válasza - pontosabban annak megtagadása. „A nemzetgyűlési képviselő úr interpellációjának minősíthetetlen hangja és jellege, teljes tájékozatlansága és a tények tudatos elferdítése miatt a magyar nemzetgyűlés méltóságán alulinak tartom, hogy válaszra érdemesítsem.”⁵ Az egész ügy leginkább Edmond Rostand hőségnek, Cyrano de Bergerac közismert fordulatának a parafrázisával jellemezhető: „Magamat megbírálok ha kell, de hogy más tegye, azt nem tűröm el!” Saját pártvezetésének „elvtársi” plénuma előtt beismerhető ugyan, hogy a B-lista az önkormányzati szférában katasztrófa-helyzetet teremtett, de szó sem lehet arról, hogy ugyanezt a kommunista belügyminiszter felelősségét megállapító felvetés nyomán a törvényhozás színe előtt nyilvánosan is elismerje.

A Központi Vezetőség említett ülésén Rákosi a következőkben vázolta a kialakult válsághelyzetben követendő párttaktikát: „A reakció megpróbál egy általános ellentámadást ezen a vonalon. Különösen vidéken általános revízióját követelik a leépítésnek. Mi természetesen ebbe nem megyünk bele. Azt a taktikát folytatjuk, hogy ahol túlságosan nagy volt a fölfordulás, ott visszavonultunk. Pillanatnyilag az a helyzet, hogy van egy megegyezésféle, aminek értelmében a leépített tisztviselők 10 százalékát revízió alá lehet bocsátani. Ezt a tíz százalékot egy bizottság megszűri, úgy, hogy 4 százalék maradjon belőle, s ebből 2,5 százalék visszaállítható a helyére.”⁶ A Rákosi által megegyezésfélének titulált okmány nem volt más, mint a kormány ekkor már elfogadott, és négy nap múltán - 1946. augusztus 6-án - hatályba lépett 9.050/1946. sz. rendelete. Eszerint „a felülvizsgálat alá vonandó alkalmazottak száma tárcánként nem haladhatja meg az illető tárcánál elbocsátott (végelelőbábás alá vont) tisztviselők létszámának 10 %-át. A

⁵ N. N. III. 655.

⁶ PTI. Arch. 274. 2/35.

felülvizsgálat megejtése a miniszterelnökből, két miniszterhelyettesből, és a pénzügyminiszterből alakult bizottság hatáskörébe tartozik.”⁷

Azt viszont a kormányrendelet nem adta a közvélemény tudtára, hogy a tíz százalékos felülvizsgálati keret nem a visszavétel arányait rögzíti. További pártközi alkudozások során formálódott, hogy a felülvizsgálati kerethez képest az elbocsátottak mekkora hányadát helyezték vissza állásába. A kommunista álláspont Rákosi fentebbi tolmácsolásában ismerhető. Koalíciós megállapodás alapján a belügyi tárca keretében 8 %, míg a többi minisztérium, illetve az alájuk rendelt szervek esetében 6 %-os státuszrehabilitációt engedélyeztek.⁸ De ez még csak a revízió körüli előzetes civakodás egyik felét rendezte. Nem kisebb huzakodás jellemezte azokat a vitákat melyek a visszaveendő alkalmazottak pártmegoszlását voltak hivatva megállapítani. Ez esetben - amint az a procedúra korábbi szakaszában jellemzővé vált -, az összetűzések a két „testvérpárt”, a kommunisták és a szociáldemokraták között voltak leginkább elkeseredettek. A miniszterelnöktől származó eredeti elképzeléshez képest - mely szerint a visszaveendők 50 %-a FKgP, 21-21 %-a a két munkáspárt, 8 % pedig az NPP-hez tartozó alkalmazottakból került volna ki -, az SZDP elérte, hogy „égbekiáltó pártsérelmeiket” a visszahelyezett 30 százalékáig terjedően hozzájuk tartozó alkalmazottak rehabilitálásával orvosolják.⁹ A revízió pártközi arányszámai végül is a következőképpen alakultak: FKgP - 45 %; MKP - 20 %; SZDP - 30%; NPP - 5 %.¹⁰ Noha a ténylegesen elbocsátottak pártmegoszlását közlő összesítésre nem akadtam, ezek a pártközi egyezkedés nyomán megállapított arányszámok megerősíteni látszanak Nagy Ferenc már idézett megállapítását, miszerint a tisztogatások leginkább a FKgP hivatali reprezentáltságát apasztották.

⁷ Két év ... 248-249.

⁸ UMKL. M - 713/B. f. 4. d. PTI. Arch. 283. 27/172.

⁹ PTI. Arch. 283. 27/172.

¹⁰ A 9.050/1946. M. E. sz. rendelet végrehajtására alakult előkészítő bizottság 1946. szeptember 25-i ülésének jegyzőkönyve. UMKL. M - 713/B. 4. d.

Emellett két további kategória alapján történt bizonyos korrekció. Az egyik olyan szakszolgálati - elsősorban adóhivatali, számvevőségi - tisztviselőket helyezett vissza, akiknek alkalmazása „a stabilizáció érdekében feltétlenül szükséges.” Magyarán, a Forintot éppen bevezető valutareform, illetve az adózás, beszolgáltatás adminisztrálása miatt nélkülözhetetlennek bizonyultak. Másrészt - pártközi viták újabb fordulói eredményeképpen - Nagy Ferenc miniszterelnök keresztülvitte azt a rendelettervezetet, amely mérsékelni igyekezett azokat a *jogszabálysértéseket*, amelyek az eredeti (5.000/1946. M. E. sz.) B-lista rendelet előírásait áthágva - többnyire a belügyminiszter bizottságokat instruáló körlevelei alapján - eszközöltek fölös mértékű létszámapasztást. Ez ellen Rákosi Mátyás elkeseredetten tiltakozott: „Ez a rendelet lényegében visszacsinálja az egész leépítést. Most már két oldalról hozzák vissza a tisztviselőket. Ez a javaslat beláthatatlan mennyiségű tisztviselőt fog visszahozni, óriási zsilipet nyit ki.”¹¹

Mindezek után valóban nekiláthattak volna a B-lista revíziójának. Az MKP taktikai eszköztára azonban sokkal gazdagabb volt annál, semhogy egy számára nemkívánatos intézkedést ne tudott volna hátráltatni. Különösen, ha az intézkedést kiváltó - s Rákosi által is elismert - „felfordulást” maga idézte elő. Ez alkalommal Parkinson azon törvényét alkalmazták, mely szerint, „ha valamit nem akarsz végrehajtani, hívj össze egy bizottságot.” Nemhogy egyet; bizottságok egész sorát, illetve hierarchiáját kreálták, nagy gondot fordítva a koalíció megkívánta minél gyakoribb előzetes egyeztetésekre. A 9.050/1946. M. E. sz. rendelet által életre hívott miniszterekből álló *határozni jogosult revíziós bizottság* mellé (illetve alá) megszerveztek egy váltakozó összetételű *revíziós előkészítő bizottságot*.¹² Emellett minden tárcán belül, valamint az alárendeltségükben működő hi-

¹¹ u.o. A 11.000/1946. M. E. , illetve az ezt kiegészítő 24.500/1946. M. E. sz. rendelet (ld: Két év... 245-248.) alapján felállított ún. „megsemmisítési ügyosztályon” 1948. április 30-ig, folytak a *jogszabályt sértő* intézkedéseket korrigáló felülvizsgálatok. Ekkor az osztályt felszámolták. UMKL. M-713/B. f. 3. d.

¹² A revíziós kormánybizottság Nagy Ferencből, Rákosi Mátyásból, Szakasits Árpádból, valamint Rácz Jenőből állt, akik viszont maguk helyett különböző vezető köztisztviselőket, illetve

vatalokban, - a közigazgatás esetében annak regionális megoszlását követve - életre hívták a jelzett célra rendelt ad hoc testületeket. Minderre mondhatnók ugyan, hogy nem történt más, mint a B-lista végrehajtásában már „kellő jártasságot szerzett” bizottságok reaktiválása, de nem erről volt szó. S nem csupán azért nem, mert ez alkalommal - a szakszervezeti delegált mellőzésével, illetve a pénzügyminiszter megbízottjának behívásával - módosult e fórumok „koalíciós pártegyensúlya”. (Két munkáspárti megbízott két kisgazdapárti kiküldöttel egyezkedett.) Azért sem tekinthetők a revíziós bizottságok elődeik tükörképének, mert míg a közalkalmazotti B-listát két és fél hónap alatt - több mint kilencven ezer főt kiebrudalva - keresztülverték, a revíziós bizottságokban 1946. augusztusi megalakulásukhoz képest még kilenc hónap múltán, 1947 áprilisában is folytak az alkudozások az ennek tizedrészét el nem érő visszavétel utolsó tételeiről.

De haladjunk sorjában. A *határozni jogosult miniszteri bizottságnak* aládolgozó *revíziós előkészítő bizottság* 1946. október végére készült el az önkormányzati közigazgatásban megejtendő visszavétel - pártarányokat is rögzítő - tervével. A vármegyék, illetve thj. városok számára a 17. táblázat szerint meghatározott revíziós kvóták nyomán még mindig tisztázatlan maradt, hogy az egyes pártok a továbbiakban szabad kezet kapnak-e a számukra megállapított helyekre visszaállítandó tisztviselők delegálásában, avagy azt - a koalíciós egyeztetésekre ezúttal nagy gondot fordító kommunista álláspontot követve - további, személyekig lemenő újabb tárgyalások nyomán véglegesítenék. S miután - a koalíció addigi „tradícióit” követve - ezúttal is az MKP iniciatívája jutott érvényre, a *revíziós előkészítő bizottság* az egyes pártközpontokba időközben megküldött javaslatok bekérésével hozzá is látott a státusokhoz tisztviselőt illesztő egyeztetésekhez. Tartott mindez egészen addig, amíg november-december fordulóján nem értesül-

az egyes pártok vezető garnitúrájának másodvonalába tartozó személyeket delegálták az előkészítő, illetve időközi munkatárgyalásokra. UMKL. M - 713/B. f. 4. d.

tek arról, amiről Rajk László belügyminiszter a *határozni jogosult miniszteri bizottságot* tájékoztatta.

22. táblázat Az önkormányzati B-lista revízió irányszámai és pártmegoszlása

Vármegyék	Elbocsátott létszám	Visszavétel		FKgP 45 %/fő	MKP 20 %/fő	SZDP 30 %/fő	NPP 5 %/fő
		8%	fő				
Abaúj-Torna	153	12,24	12	~5	~2	~4	~1
Baranya	275	22,00	22	~10	~4	~7	~1
Bács-Bodrog	204	16,32	16	~7	~3	~5	~1
Békés	541	43,28	43	~19	~9	~13	~2
Bihar	259	20,72	21	~10	~4	~6	~1
Borsod-Gömör	274	21,92	22	~10	~4	~7	~1
Csanád	355	28,40	28	~13	~6	~8	~1
Csongrád	764	61,12	61	~28	~12	~18	~3
Komárom-Esztergom	273	21,84	22	~10	~4	~7	~1
Fejér	322	25,76	26	~12	~5	~8	~1
Győr-Moson	288	23,04	23	~10	~5	~7	~1
Hajdú	441	35,28	35	~16	~7	~10	~2
Heves	654	52,32	52	~23	~10	~16	~3
Jász-Nagykun-Szolnok	1.054	84,32	84	~38	~17	~25	~4
Nógrád-Hont	259	20,72	21	~10	~4	~6	~1
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	2.283	182,6	183	~82	~37	~55	~9
Somogy	397	31,76	32	~14	~6	~10	~2
Sopron	262	20,96	21	~10	~4	~6	~1
Szabolcs	529	42,32	42	~19	~8	~13	~2
Szatmár-Bereg-Ugocsa	329	26,32	26	~12	~5	~8	~1
Tolna	493	39,44	39	~17	~8	~12	~2
Vas	410	32,8-	33	~15	~6	~10	~2
Veszprém	501	40,08	40	~18	~8	~12	~2
Zala	585	46,8	47	~21	~9	~14	~3
Zemplén	326	26,08	26	~12	~5	~8	~1
Vármegyék összesen:	12.231		977	441	192	295	49
Thj. városok							
Baja	246	19,68	20	~9	~4	~6	~1
Debrecen	498	39,84	40	~18	~8	~12	~2
Győr	159	12,72	13	~6	~2	~4	~1
Hódmezővásárhely	173	13,84	14	~6	~3	~4	~1
Kaposvár*	84	6,72	7	~4	~1	~2	~
Kecskemét	207	16,56	17	~8	~3	~5	~1
Miskolc	237	18,96	19	~8	~4	~6	~1
Pécs	210	16,8	17	~8	~3	~5	~1
Sopron	86	6,88	7	~4	~1	~2	~
Szeged	454	36,32	36	~16	~7	~11	~2
Székesfehérvár	239	19,12	19	~8	~4	~6	~1
Szombathely	236	18,88	19	~8	~4	~6	~1
Thj. városok összesen:	2.829		228	103	45	68	12
Együtt	15.060		1.205	544	237	363	61
Budapest szkfv.	4.567**	365,36	366	165	73	110	18
Önkormányzat együtt	19.627		1.571	709	310	473	79

UMKL. M-713/B. 9-10. d.

* Kaposvár B-lista előtti közalkalmazotti létszámát külön nem leltem fel, csak az elbocsátottak számát. Ezért nem szerepel a 9. táblázatban a thj. városok között.

** Budapest esetében a fentebb említett jogszabálysértés orvoslásaként már visszavettek 137 főt, míg a stabilizáció érdekében feltétlenül szükséges indoklással 240 főt. Az eredetileg elbocsátott 4.944 főből e kettő összegét (377) levonva számítandó a 8 %-os visszavétel és annak pártmegoszlása.

„Nagy Ferenc Miniszterelnök Úrnak!

Szigorúan bizalmas
169/335/1946. - III/ 1. sz.

Az 5000/1946. M. E. sz. rendelet végrehajtása során a minisztertanács hozzájárulásával, előzetes pártközi tárgyalások eredményeként - kiadás után Balogh [István miniszterelnökségi] államtitkár úrnak bemutatva - adtam ki az 5.048/1946. B. M. és az 5.093/1946. B. M. sz. rendeleteimet a létszámcsökkentés folytán a közigazgatásban beállt zavarok kiküszöbölésére. Ezen rendeleteim értelmében megbízottaim dr. Szentgyörgyi István miniszteri osztályfőnök, Bátsmegyei Lajos miniszteri titkár, dr. Fischer Gyula miniszteri osztályfőnök, dr. Zák Ferenc miniszteri tanácsos, dr. Vida Ferenc miniszteri tanácsos és dr. Zilahy László miniszteri tanácsos az ország mind a 25 vármegyéjét végiglátogatták és a vármegye székhelyén a koalíciós kormányzásban résztvevő pártok vezetőit összehívták és velük, valamint az alispán, főispán és polgármester urakkal együtt értekezletet tartottak. Ezen értekezleteken elsősorban megállapították azt, hogy a már hivatkozott 5.000/1946. M. E. sz. rendelet végrehajtása során milyen hatáskörök maradtak betöltetlenül, amelyeket feltétlenül el kell valakinek látni. Ezen tény megállapítása után a koalíciós kormányzásban résztvevő pártok javaslatokat tettek arra, hogy kiket javasolnak párttagjaik közül ezen munkakörök betöltésére. A tárgyalások során nemcsak azt vizsgálták meg a koalícióban résztvevő pártok, hogy az 5.000/1946. M. E. sz. rendelet 2. §-a alapján elbocsátott tisztviselők közül kit tartanak képesnek szakszempontról a betöltendő munkakör ellátására, hanem azt is megvizsgálták, hogy demokratikus szempontból kifogás alá esik-e. Sikerült az ország egész területén valamennyi ilyen feltétlenül betöltendő helyre, a koalíciós kormányzásban résztvevő négy párt és a szakszervezetek megbízottai *egyhangú határozatával* javaslatot tenni. Ez alól egyetlen kivétel Vas vármegye volt, ahol a szociáldemokrata megbízott azért nem volt hajlandó az egyébként egyhangú határozathoz hozzájárulni, mert a 7 járási főjegyző közül a létszámcsökkentés előtt 5 volt szociáldemokrata, kiscgazda nem volt, és a bizottság az egyik járási főjegyző helyett kiscgazda járási főjegyzőt kívánt megbízni.

A rendeletben külön kiemeltem és kiküldöttemnek meghagytam, hogy a pártközi egyezmény értelmében igyekezzenek a kiscgazdapártot a pozíciók betöltésénél megfelelően részesíteni a visszaveendő tisztviselők kijelölése által. Bár pontos adatok nem állnak rendelkezésemre, az ötös bizottságok által visszavett tisztviselők pártállása becslésem szerint az egész országban:

kiscgazdapárti tisztviselő;	55 %
szociáldemokrata tisztviselő;	20 %
kommunistapárti tisztviselő;	10 %
parasztpárti tisztviselő;	5 %
pártonkívüli tisztviselő;	10 %

Ezen intézkedéssel - Budapest kivételével - 1.130 tisztviselőt állítottam ideiglenesen vissza munkahelyére, és ezen tisztviselőkkel - mint az köztudomású is - sikerült a közigazgatás zavartalan menetét biztosítani; a stabilizáció érdekében az adóbehajtást, beszolgáltatást a létszámcsökkentés előtti helyzethez viszonyítva javítani és a megyei pártsérelmeket orvosolni.

Meg kell azt is állapítanom, hogy a már említett Vas vármegyei helyzetet kivéve, az ország egész területén valamennyi párt intézkedésünket tudomásul vette. Olyan felterjesztés hozzám nem érkezett, amely ezen bizottságok működését abból a szempontból kifogásolta volna, hogy a koalíciós kormányzás szempontjai kellőképpen nem érvényesültek.

A 9.050/1946. M. E. sz. rendelet értelmében az önkormányzatoknál a leépítés arányának megfelelően 1.205 tisztviselőt lehet visszavenni, tehát 75 tisztviselővel többet, mint amennyit az idézett B. M. rendelet alapján ideiglenesen munkába lehet állítani.

Fel kell hívnom Miniszterelnök Úr figyelmét arra, hogy ha a köztisztviselők visszavételére a végleges döntés az *előkészítő bizottság* javaslata alapján és az általam már ideiglenesen munkahelyükre visszaállított tisztviselők figyelmen kívül hagyásával történnék meg, ebből közigazgatásunk egészére igen súlyos zavarok származnának és politikailag is káros következményekkel kellene már jóelőre számolnunk. A helyzet ugyanis az, hogy - legalább is értesüléseim szerint - a 9.050/1946. M. E. sz. rendelet alapján visszavehető 1.205 tisztviselőnek körülbelül háromnegyed részére az előkészítő bizottság már megtette névszerinti javaslatát, s a javaslatokban mindössze 245 olyan tisztviselő neve szerepel az 1.130-ból, akiket munkahelyükre már visszahelyeztem.

Ez az eljárás tehát szükségszerűen azt eredményezné, hogy azoknak a tisztviselőknek, akiket a nemzetgyűlés javaslatára (sic!), a minisztertanács hozzájárulásával és vármegyéenként a pártközi értekezletek legteljesebb egyhangúsága mellett helyeztem vissza állásukba, kb. 80-85 százalékát újból el kellene bocsátanom, olyan tisztviselők kedvéért, akiknek a nevei a vármegyei pártközi értekezleten érdemlegesen még csak fel sem merültek. Annak a legkisebb lehetősége sincs meg, hogy állásukban őket is megtarthassam. Hiszen már az általam ideiglenesen munkába állított 1.130 köztisztviselővel is az a helyzet állott elő, hogy meghaladtuk a rendeletben előírt maximális létszámot.

Ezért azzal a javaslattal fordulok Miniszterelnök Úrhoz, hogy a 9.050/1946. M. E. sz. végrehajtása során visszaveendő 1.205 tisztviselő között elsősorban változatlanul az 1.130 ideiglenesen munkába állított tisztviselő végleges visszavétele szerepeljen, és a pártok kiegészítő javaslatait csak a fennmaradó létszámra akceptálják. Ez a javaslatom - ismétlem - annál is indokoltabb, mert a tisztviselők ideiglenes munkába állítása a koalíciós szempontok figyelembevételével és a szakszempontok véglegesítésével történt, a pártok egyhangú határozata alapján.

Budapest, 1946. november 25.

Rajk László
belügyminiszter¹³

¹³ UMKL. M - 713/B. 9. d. Csupán a megszólításokat korrigálva küldte meg Rajk ugyanezen levelet még aznap Rákosi Mátyás miniszterelnökhelyettesnek is. PTI. Arch. 274. 15/35.

Nem állítható, hogy a belügyminiszter levelében foglaltak pőre hazugságok lettek volna. Rajk csupán a politikai érvelés mindennapi eszköztárából merített, midőn levelének egyes pontjaiban bizonyos mértékű csúsztatással élt, míg más helyeken - maga is relativizálva információinak pontosságát - egyszerűen blöfölt. Ennek utólagos megállapítására a vizsgált kérdéskörből fennmaradt - részben általa is meghivatkozott - dokumentumok nyújtanak módot. Állításait ezekkel összevetve a következő korrekciók adódnak.

a./ Az 5.093/1946. B. M. sz. rendelet a levélben rekapitulált módon utasította sürgősen összeállítani a vármegyei, illetve thj. városi ad hoc revíziós testületeket.¹⁴ Annak említését viszont mellőzi, hogy ezen fórumok javaslatait az általa felhatalmazott miniszteri biztosok megvétőzhették, s a továbbiakban az érintett párt helyi megbízottjának annyi lehetősége adódott, hogy a persona non grata nyilvánított helyett más elbocsátottat terjesszen elő. A miniszteri biztosok pedig az MKP pártszervezeteinek azon jelentései alapján szűrték meg előterjesztéseket, amelyek még a B-lista előkészítése során, hivatalonkénti összesítéseikben külön megjelölték a „feltétlenül eltávolítandó” tisztviselőket.¹⁵

b./ Noha e területen a miniszter által megszabott tisztogatási irányszámoknak még a részleges érvényesítése is katasztrófával fenyegető helyzetet idézett

¹⁴ PTI. Arch. 283. 27/169. Megjegyzendő, hogy az 1946. július 26-áról datált belügyminiszteri körrendelet még a pártközi egyeztetés nyomán megszületett 9.050/1946. M. E. sz. revíziós rendelet véglegesítése, illetve elfogadása előtt bocsáttatott ki. Ennek megfelelően tájékoztatta úgy a Szociáldemokrata Párt Központi Titkárságán a közigazgatás kérdéseit felügyelő Szélig Imre egy nappal későbbi körlevelében saját pártjának megyei szervezeteit, hogy ez a rapid, mentsük ami menthető akció a megbénulóban lévő közigazgatás működőképességének mielőbbi helyreállítását célozza. „A kirívó sérelmek végleges orvoslása később, külön rendelettel fog majd megtörténni.” PTI. Arch. 283. 27/169.

¹⁵ Az idézett levélben felsorolt, az egyes megyékbe kiküldött miniszteri megbízottak Szentgyörgyi István „megbízható” parasztpárti osztályfőnököt leszámítva - aki ezen ténykedésével érdemelte ki, hogy a Belügyminisztériumtól ekkor megváló Bibó István helyére lépjen a közigazgatási főosztályvezetői poszton - Rajk pártbéli bizalmas munkatársai voltak a minisztériumban. A jelentéseket, illetve a prejudikáló minősítéseket tartalmazó káderlistákat ld: PTI. Arch. 274. 15/26. PTI. Arch. 274. 15/36.

elő, Rajkot továbbra sem a helyzet konszolidálása indította azonnali beavatkozásra.¹⁶ De ha már retirálásra kényszerült, igyekezett azt pártpolitikai szempontból továbbra is kézben tartani. Ezt célozta a belügyminiszter beosztottjainak rendezésében előadatott megyénkénti koalíciós színjáték, aminek eredményeként az MKP szempontjait folytatólagosan érvényesítve ejtették meg a korlátozott visszavételt. A levélnek a körültekintő koalíciós egyeztetésektől hemzsegő bizonykodásai - a mondandó lényegét tekintve - leginkább annak feledtetésére szolgáltak, hogy Rajk fait accompli-t teremtett a revízió módján még csak egyezkedő pártvezetők számára. A döntési kompetenciával bíró kormánybizottságban pedig Rákossira várt a feladat, hogy mindezt jóváhagyassa, s a kommunista pártvezér - a miniszteri bizottság 1946. november 30-i ülésének jegyzőkönyve szerint - nem is vallott kudarcot.¹⁷

c./ A Rajk levelében foglaltakhoz képest nehezen igazolható harmadik mozzanat a visszavettek arányára és pártmegoszlására vonatkozik. 1947. márciusában a revízió akkori állásáról készített összesítés a következőt mutatja:

23. táblázat 1947. március 1-ig visszavett vidéki önkormányzati közalkalmazottak

Előirányzat %	B-listázot- tak	V i s s z a v e t t e k				Vissza- vettek együtt fő	Visszavet- tek az el- bocsátottak arányában %
		FKgP 45 %	MKP 20 %	SZDP 30 %	NPP 5 %		
Vármegyék: fő %	12.231	404 42,9	194 20,6	293 31,1	51 5,4	942	7,70
Thj. városok: fő %	2.829	102 45,2	45 19,9	68 30,0	11 4,9	226	7,99
Önkormányzatok összesen: fő %	15.060	506 43,32	239 20,46	361 30,9	62 5,3	1.168	7,75
Előirányzat: fő %	15.060	544 45,15	237 19,67	363 30,15	61 5,06	1.205	8 %

¹⁶ Ugyanekkor megejtett Kreml-beli jelentése szerint „a B-listázások során is nagyobb sikereket érhetünk volna el, ha a szociáldemokraták nem akadályozzák a dolgot.” in: Moszkvának jelentjük. ... 181.

¹⁷ UMKL. M - 713/B. 9. d.

Az adott területre vonatkozó visszavételnek a belügyminiszter levelében jelzett 1.205 főre rúgó irányszáma egyezik a revíziós előkészítő bizottság által is megállapított adattal. Mindazonáltal ezt a keretet 1947 tavaszáig még nem használták fel teljesen, s a három hónappal korábbi levélben említett 1.130, a belügyminiszter által előzetesen visszahelyezett számot mindössze 38 fővel lépi túl. Ezzel a minimális különbséggel aligha lehetett érdemben módosítani a pártmegoszlás Rajk által megadott arányain. Attól viszont a táblázatban nyomon követhető tényleges helyzet számottevő eltérést mutat. Szó sem volt a kiszagdák 55 százalékos revíziós részesedéséről, az inkább a 45 százalékos pártközi egyeztetéssel megállapított értékhez közelített. Ugyanehhez állt közel a blokkpártok aránya is, ami viszont mindkét munkáspárt esetében 10-10 százalékkal magasabb a belügyminiszter „becsült” adatánál. Végül, a táblázat adatai ugyancsak cáfolják Rajknak azt az állítását, hogy már az általa visszahelyezettekkel túllépték volna a rendeletben előírt, úgymond maximális létszámot, mivel erről - mint annak paragrafusait idézve már utaltam rá - nevezett direktíva nem is rendelkezik. Pontosabban, 1947. tavaszáig még a pártközi megállapodásban rögzített 8 %-os státuszrehabilitációt sem hajtották végre.

A Belügyminisztériumon belül mind a központi igazgatás, mind pedig a rendőrségi állomány revízióját az egyezményes 8 % körüli mértékben hajtották végre. Korrekció inkább a többi tárcánál történt. Esetükben az eredetileg 6 százalékban megszabott visszahelyezések befejezése után, 1946-1947 fordulóján az egyes miniszterek, állami üzemek vezetői fordultak sorra a *határozni jogosult revíziós bizottsághoz*, hogy az adott terület elbocsátottainak további 2 százalékát reaktiválhassák. A Vallás és Közoktatási Minisztérium élén álló Keresztúry Dezső pedig - „az iskolák és egyéb kulturális intézmények zavartalan működésre érdekében” - tíz százalékban kérte megállapítani tárcája számára a revíziós keretet.¹⁸ Jelentősen eltért mindezekről a Honvédelmi Minisztérium, ahol a visszavé-

¹⁸ UMKL. M - 713/B. 4. d.

telt az elbocsátott hivatásos állomány két százalékában rögzítették. A B-lista revízió egészéről tájékoztató alábbi táblázatban az adatokat már az 1947. elején „újrátárgyalt”, azaz további korrekciókat eredményező kiegészítésekkel együtt összesítettem.

24. táblázat Az 1947. március 1-ig visszavett közalkalmazottak tárcánkénti megoszlása

	B-listázot- tak	V i s s z a v e t t a l k a l m a z o t t a k p á r t m e g o s z l á s a				Vissza- vettek együtt fő	Visszavet- tek az el- bocsátottak arányában %
		FKgP 45 %	MKP 20 %	SZDP 30 %	NPP 5 %		
Előirányzat 8 %							
<i>Belügyminisztérium:</i>							
Budapest szkv és üzemei	5.856	285	126	190	31	632	10,79
Vidéki önkormányzatok	15.060	506	239	361	62	1.168	7,75
Önkormányzatok együtt	20.916	791	365	551	93	1.800	8,60
B.M. központi igazgatás	375	13	6	9	2	30	8,0
B. M. Államrendőrség	3.961	145	65	97	16	323	8,15
Belügyminisztérium együtt	25.252	949 44 %	436 20,3 %	657 30,5 %	111 5,2 %	2.153	8,52
Más tárcák + Miniszterelnökség							
Előirányzat 6 %	25.107	678	301	452	75	1.506	
Újratárgyalt + 2 %		191	85	127	22	425	
VKM.-nél + 4 %		63	28	42	7	140	
Honvédelmi Minisztérium							
Előirányzat 2 %	15.905	143	64	95	16	318	
Tárcák együtt:	41.012	1.075	478	716	120	2.389	5,82
Minden misztérium együtt	66.264	2.024	914	1.373	321	4.542	6,85
Allami üzemek							
Előirányzat 6 %	26.576	717	319	478	80	1.594	
Újratárgyalt + 2 %		240	106	160	26	532	
Allami üzemek együtt	26.576	957	425	638	106	2.126	8,0
B-lista revízió összesen	92.840	2.981	1.339	2.011	427	6.668	7,18 %

UMKL. M - 713/B. 4. d., 9. d., 10. d., 18. d., 20. d.

A háromnegyed éven át húzódó B-lista revízió zárószáma 6.668 főben je-
lölhető meg, ami a közalkalmazotti szférából elbocsátottaknak bő 7 százaléka-
rúg.¹⁹ Ezek az adatok most már lehetőséget adnak az egy évvel korábban elkezd-
dő tisztogatási procedúra végső mérlegének a megvonására is. A vizsgálatunk
témáját érintő szűkebb értelemben vett közigazgatási szférában a források 22 ezer
elbocsátott önkormányzati alkalmazott „felkutatását” tették lehetővé. Ebből le-
vonva a kereken 1.800 főnyi visszavettét, *az önkormányzati igazgatás végső re-
dukciója 20.200 volt.* Ehhez hozzávéve a közüzemi alkalmazottakat is ide számító
tágabb értelemben vett „állami adminisztrációt”, és a teljes B-lista 94 ezres ösz-
szegéből levonva a kerekítve 6.700 főnyi visszahelyezettet, *a revízió utáni lét-
számapasztás zárómérlege 87 ezer főben adható meg.*

Ezek az eredmények két további információval vágnak egybe. Miután a ko-
rábbi oldalakon - kontrollforrásokra alapozva - több alkalommal is kétségbe
vontam Rajk László adatközléseinek korrektségét, talán meglepő, hogy most
mégis őt hívom tanúskodni. Teszem ezt azért, mert úgy vélem, hogy 1947. áprili-
sában, amikor a belügyminiszter Moszkvában referált - többek között a B-lista
eredményeiről is -, szovjet elvtársait tájékoztatva aligha láthatott okot dezinformá-
lásukra. Mindenesetre ekkor - kifejezetten az *önkormányzati* szféráról szólva
- arról tájékoztatta Kreml-béli tárgyalópartnereit, hogy „a tisztogatás során 22
ezer reakciós tisztviselőt tettünk B-listára és mozdítottunk el.”²⁰ Ugyancsak 1947.
tavaszán Rákosi Mátyás V. P. Szviridov tábornokot, a magyarországi SZEB ügy-

¹⁹ Ez pedig - korábban idézett leveléhez hasonlóan - újra csak Rajk Lászlót cáfolja, aki még
1947 nyarán is sértett arroganciával fakadt ki koalíciós pártvezető- és minisztertársai ellen,
akik úgymond nem akceptálták a revízió során a pártközi egyezséget. „Meg kell mondanom,
hogy az urak nagyon jól tudják, hogy a revíziós eljárás során nemcsak messze túllépték azt a
határt, hanem a megállapodást a legfontosabb tárcáknál hatályon kívül is helyezték egy másik
pártközi megállapodással, és visszavették az egész 10 százalékot”. Az 1947. július 12-i párt-
közi értekezlet jegyzőkönyve. PTI. Arch. 274. 7/167. ad. 1/ Bármifajta „másik pártközi megál-
lapodás” is csak a kommunisták részvételével jöhetett létre. ad. 2/ A 7,2 %-os végső revíziós
számarány az „eredeti”, 1946. szeptemberében rögzített pártközi megállapodás két határértéke
a 6, illetve a 8 % között elhelyezkedve, aligha mutat különösebb eltérést a pártközi alkutól.

²⁰ Moszkvának jelentjük. ... 181.

vezető elnökhelyettesét arról informálta, hogy „az államapparátusban és az önkormányzati szervezetekben lefolytatott tisztogatás eredményeképpen 85 ezer tisztviselőt távolítottunk el.”²¹ A levéltári kutatások nyomán rekonstruált adatok, illetve az MKP vezetőinek *intern* beszámolóí nem mutatnak érdemleges eltérést. A B-lista mérlegeként közölt adataim ugyancsak alig különböznek a Minisztertanács Irattárából származó összesítésektől.²² Ismét utalva az ezzel egyidejűleg lefolytatott magánalkalmazotti redukcióra; ha fenntartással kezelem is az ennek nagyságát 30 ezerben megadó tudósításokat, hozzáadva azt a revízióval csökkentett közalkalmazotti B-lista végösszegéhez, *az 1946. évi tisztogatás végösszege meghaladta a százezer főt.*

Az 1946. évi B-lista végezetül három további kérdésre való kitekintést indukál. Az egyik, hogy a tisztogatás politikai hozadéka mit eredményezett a másik oldalon; milyen egzisztenciális visszailleszkedést kínáltak a munkanélküliek százezres nagyságrenddel gyarapított seregének. A másik, hogy mi lett a sorsuk az időközben beüzemelt közigazgatási gyorstalpaló tanfolyamokon éppen ezidőtájt pozícióképesnek nyilvánított kádereknek, és ezzel összefüggésben, hogy mennyien maradtak valójában az igazgatásban. A harmadik - amit a leépítés indoklásakor a politikai szempontok mellett ugyancsak hangsúlyoztak -, hogy mit jelentett a közalkalmazotti kontraszelekció a költségvetés kiadásainak mérséklése szempontjából.

A háború utáni munkanélküliség épp a B-listázások idején megindított gazdasági stabilizáció kezdetétől mutat vehemens emelkedést. Ennek okait, gyarapító tényezőit - a menekülésektől a lakosságcserén át a hazatérő hadifoglyokig -

²¹ Moszkvának jelentjük. ... 211.

²² Eszerint a közalkalmazotti B-lista során 86.530 főt bocsátottak el, míg a revízió keretében 6.489 főt vettek vissza. ld: *Törvénytelen szocializmus* c. kiadvány. Bp. 1991. 36., 46.

nem feladatom itt tárgyalni.²³ Így csupán annak felidézésére szorítok, hogy milyen „ajánlásokat” fogalmaztak meg a B-listázottak százezres ármádiájának címezve. Ezt az ügyet a munkáspárti megnyilatkozások egészében bagatellizálni igyekeztek. Tette ezt Piros László (ekkor még szakszervezeti funkcionáriusként) a parlamentben²⁴ épp úgy, mint a *Közgazdaság* c. hetilapban Markos György e tárgyú írásainak sora. Az elkötelezett közgazdász érvrendszerét mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy miközben párttársainak publikus előirányzatához hasonlóan az általa is 62 ezerben megadott *közalkalmazotti* B-listázotról kijelenti, hogy „ez a szám nem is olyan ijesztő”, a fele ekkorára sem prognosztizált *magánalkalmazotti* elbocsátásokat - két sorral lejjebb - „igen súlyosnak” találja.²⁵ Következő cikkében azt is megmondja, hogy hol látnák szívesen azokat, akik a közgazdaságban nemkívánatosak. „Várják őket a romeltakarításnál, az út- és vasútépítésnél, vagy a fakitermelésnél, mint ahogy még a bányáknál is munkaerő hiány van. Szén- és ércbányászatunk még jó néhány ezer munkanélkülit tudna felvenni.”²⁶ Három héttel később pedig „tervek a munkanélküliség ellen” címmel folytatta állásbörzéjét. Eszerint az elbocsátottakat alkalmazni lehetne: „vashulladék gyűjtésére, ... erdőgazdaságokban magasvágású fák gyökérzetének kitermelésére”, s ha a munkanélküliség mindezek ellenére sem enyhülne, akkor „*felállíthatók munkatáborok*, amelyekben - önkéntes jelentkezés alapján - közmunkát végeznének.”²⁷ Ez a terv - korántsem önkéntes jelentkezés alapján - csak néhány évvel később realizálódott. Egyelőre még az volt soron, hogy gyarapodott - 1948. tavaszán-nyarán 475 ezerrel tetőzött - az állásnélküliek száma, és addig is meg kellett élniük, amíg felszívta őket az évtized végén induló iparosítási-beruházási boom.

²³ Id. erről: *Baksay Zoltán: A munkaerőhelyzet alakulása és a munkanélküliség felszámolása Magyarországon, 1945-1949.* Bp. 1983., *Botos J. - Gyarmati Gy. - Zinner T.* 1988. 65-76.

²⁴ N. N. IV. 232-234.

²⁵ A munkanélküliség. *Közgazdaság*, 1946. szeptember 22.

²⁶ Munkanélküliség és közgazdaság. *Közgazdaság*, 1946. szeptember 29.

²⁷ *Közgazdaság*, 1946. október 20.

A zárszámadás másik problémája egy visszautalást igényel 1946 tavaszára. Még meg sem jelent a B-lista rendelet, de az MKP parlamenti frakciójának május eleji ülésén az egyik képviselő már annak egy sajátos összefüggésére hívta fel a figyelmet. „Általános bizonytalanság uralkodik a B-lista miatt. Nálunk elég sokan végeztek közigazgatási tanfolyamot, természetesen abban a reményben, hogy majd valahol hasznosítjuk őket. Most nem tudom, hogy mondhatok-e ezeknek az elvtársaknak valami biztatót.”²⁸ Ezek az ország különböző regionális központjaiban megszervezett - néhány hetes, illetve hónapos - közigazgatási alap- és képesítő tanfolyamok, (melyek közül az utóbbiakat elvégzők a korábban egyetemi diplomához kötött állások elfoglalására is jogosítványt szereztek), deklaráltan a közalkalmazotti állomány „demokratikus népi káderekkel” történő felfrissítését szolgálták.²⁹ A gyorstalpalók - ha időarányosan nézzük - valóban ontották az állásra várókat. Míg a fentebbi aggodalmas nyilatkozat idején még „csak” kétezeren vártak posztokra, az év hátralevő részében - az MKP napilapja szerint - hétezeren (köztük 4 ezer munkás- és 2 ezer parasztivadék) tették le sikeresen az „alkalmassági vizsgát.”³⁰

Elhelyezésük ügye 1946 őszén - amikor egy újabb háromezer fős kontingens végzett - ismételten éles párt- és tárcaközi konfliktust indukált. A kigazda pénzügyminiszter, Rácz Jenő - akinek a státusba helyezések forint fedezetét kellett volna kigazdálkodnia - egyrészt azt vetette ellene, hogy a kommunisták hangoztatják leginkább a „stabilizáció védelme érdekében” a legszigorúbb költségvetési fegyelmet. Másrészt, mi a helyzet akkor azokkal, akiket a B-lista során - úgymond - létszámfelettiként bocsátottak el, ha most a folyamatban levő B-lista revízió mértékét is meghaladó új állománnyal kívánják pótolni a képesítéssel

²⁸ Urbancsok Mihály felszólalása az MKP parlamenti frakciójának 1946. május 3-i ülésén. PTI. Arch. 274. 9/24.

²⁹ *Hencz Aurél*: Felsőfokú közigazgatási szakemberképzés Magyarországon, 1848 - 1948. Szege, 1981. 256-265.

³⁰ Szabad Nép, 1947. augusztus 8.

és gyakorlattal is bírókat. A belügyminiszter ellenérve szerint „a hallgatókat azzal biztatták, hogy a tanfolyam elvégzése után beosztást nyernek, ezért semmiképpen sem fogadható el a pénzügyminisztérium álláspontja.”³¹ A kérdés Rajk László akaratérvényesítésének megfelelően intéződött el, ami az egész 1946. évi tisztogatási folyamat politikai kontraszelekció jellegének csupán sokadik kiegészítő adaléka. Egyúttal pedig részleges magyarázat arra a jelenkor-történeti irodalomban már egy évtizede felvetett kérdésre, hogy miért nem érzékelhető kellőképpen a létszámapasztás az alkalmazotti állomány statisztikáiban.³² Ezzel egyidejűleg, az MKP KV. Szervező Bizottságának ülésén Farkas Mihály az alábbi instrukcióban összegezte a pártközpont Közigazgatási Osztályának feladatát: „A Közigazgatási Osztály feladata, további térhódítás a közigazgatásban. A reakciós közigazgatási alkalmazottak ellen gyűjteni kell az adatokat, el kell őket távolítani az államapparátusból, és helyükre behozni a közigazgatási tanfolyamot végzett elvtársainkat. A Közigazgatási Osztály állandó összeköttetésben legyen a Belügyminisztériummal, Vida [Ferenc] elvtárral, s csak abban az esetben kell Rajk elvtárshoz fordulni, ha Vida elvtárs nem tudná a kérdést rendezni.”³³ Ugyanezidőtájt megfordult a közalkalmazásban állók számáról - korábban csak

³¹ Jelentés a közigazgatási tanfolyamokon végzettek elhelyezésének problémájáról. PTI. Arch. 283. 27/18. v.ö: Rajk 1946. július 24-i parlamenti álláspontjával. Id. ezen fejezet 4. lábjegyzeténél.

³² *Hajdú Tibor*: Az értelmiség számszerű gyarapodásának következményei a második világháború előtt és után. Valóság, 1981. 7. sz. 16. „Fel kell készülnünk arra, hogy a B-listázás után nagy szükség lesz új közigazgatási tisztviselőkre. Ez a kérdés elsősorban káderfeladat, azonban - különösen a jegyzőkérdéssel - osztályunknak is foglalkoznia kell. A Szaktanáccsal, a Káderosztállyal és a Belügyminisztériummal egyetértésben a közigazgatási tanfolyamok hallgatói közül kiválogatjuk azokat, akik hajlandók elmenni vidékre jegyzőnek, és alkalmasak is arra, hogy a B-listázás befejezése után kész anyaggal (sic!) léphessünk a Belügyminisztérium elé.” Az MKP KV. Közigazgatási Osztályának előterjesztése, 1946. július. PTI. Arch. 274. 15/4. Egy a miniszterelnöknek küldött beszámoló szerint csak a Magyar Posta fővárosi telefonközpontjában 1947. március 27-ig 242 „új felvételist” regisztráltak. UMKL. M - 713/B. 4.

³³ PTI. Arch. 274. SZB. F. 43. „A közigazgatási tanfolyamot végzett munkásokat és parasztokat be kell helyezni a közigazgatásba” - erősítette meg a fentieket az MKP. KV. Politikai Bizottságának 1946. október 3-i határozata. PTI. Arch. 274. PB. F. 164. Zöld Sándor, a KV Közigazgatási Osztályának vezetője ennek megfelelően megkezdte „ az országban lévő kommunista közigazgatási tisztviselők nyilvántartásba vételét. Ezekről párt és szakszempontról káderadatokat szerzünk be. Nyilvántartásunkat azután kiterjesztjük az összes közigazgatási tisztviselőre, pártállásra való tekintet nélkül.” PTI. Arch. 274. 15/4.

pejoratív kontextusban - olvasható érvelés is. Immár az ellátandó állami feladatok állandó növekedésére helyeződött a hangsúly, ami úgymond, természetesen vonja maga után az apparátusi létszám gyarapodását is.³⁴

A B-lista mérlegének harmadik vetületeként az vizsgálandó, hogy milyen mértékben mérsékelte a közalkalmazotti kontraszelekció a költségvetés kiadási terheit. Ennek bemutatásakor két szempontból is az 1938. évi bázismutatók tekinthetők kiindulási alapnak. Egyfelől azért, mert maga a redukciós rendelet ehhez viszonyítva határozta meg az apasztási előírásokat. Másfelől pedig azért, mert az ugyanekkor végrehajtott valutareform során is az utolsó békeévet vették alapul a stabilizációs bérvizonyok, illetve bérarányok rögzítésekor. Ennek megfelelően vetem össze az 1938/39. évi, illetve az 1946/47. évi - már a B-lista után - tárgyalta, illetve elfogadott költségvetési előirányzat szerinti közalkalmazotti létszámviszonyokat és annak államháztartási vonzatát, ugyanúgy, ahogy azt a Gazdasági Főtanács korabeli - hivatali használatra szánt - kimutatásai közölték. Mindemellett azon általános irányelvhez képest, mely szerint az 1946. évi valutareform az 1938-as javadalmazás ötven százalékában kívánta rögzíteni a stabilizációs béreket,³⁵ a korabeli Pengő/Forint átszámításnak megfelelően adtam meg az egyes állománycsoportokon belüli béreknek a nominális valorizációból adódó értékét.³⁶

³⁴ Az állami alkalmazottak létszáma. Közgazdaság, 1947. február 9.

³⁵ *Pető I. - Szakács S:* 1985. 69. Rajk László belügyminiszter az MKP KV. titkárságának 1946. július 27-i ülésén a következőt terjesztette elő: „A rendőrség illetményei az 1938-as nivóra lennének felcélendők. A köztisztviselők fizetése a Minisztertanács határozata szerint ennek a nivónak a 60 százalékát fogja kitenni. Indokolt, hogy a rendőrség a 100 százalékot kapja.” PTI. Arch. 274. 4/146.

³⁶ Az átszámításnál (1 1938-as Pengő \cong 3, 476 1946-os „stabilizációs” Forint) *Berend T. Iván - Ránki György:* A magyar gazdaság száz éve. Bp. 1972. 236. adatát vettem alapul. ld. még: Rác Jenő pénzügyminiszter expozéja az 1946/47. évi állami költségvetés betérjesztésekor, a Ncmzctgyűlés 1946. december 10-i ülésén. N. N. IV. 583 - 607.

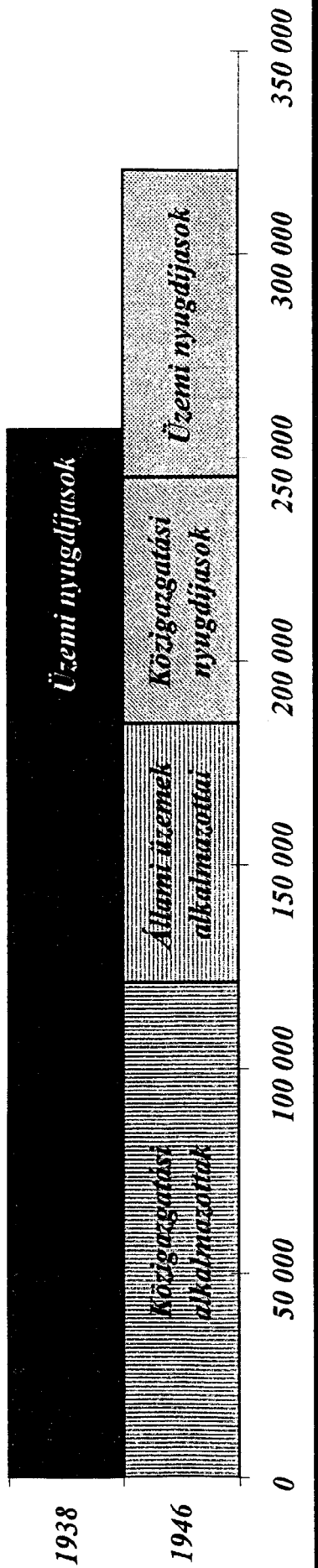
25. táblázat A közalkalmazottak járandóságának költségvetési aránya, 1938/39, 1946/47.

	1938/39. évi költségvetés Összes kiadás: 1.334,9 Millió Pengő				1946/47. évi költségvetés Összes kiadás: 4.420,7 Millió Forint			
	Közalkalmazottak (nyugdíjasok) száma	Személyi járandóság Millió Pengő	Személyi járandóság az összes kiadás %-ában	Egy főre eső Pengő (+ annak Ft értéke)	Közalkalmazottak (nyugdíjasok) száma	Személyi járandóság Millió Forint	Személyi járandóság az összes kiadás %-ában	Egy főre eső Ft (az 1938-as érték %-a)
Közigazgatás	77.580 100 %	273,7	20,5	3.528 / év 294 / hó ≅ 1.022 Ft	121.334 156,4 %	453,6	10,3	3.738 / év 312 / hó (30,5 %)
Állami üzemek	42.733 100 %	112,9	8,5	2.641 / év 220 / hó ≅ 765 Ft	63.595 148,8 %	355,7	8,0	5.593 / év 466 / hó (61 %)
Együtt	120.313 100 %	386,6	29,0	3.213 / év 268 / hó ≅ 931 Ft	184.929 153,7 %	809,3	18,3	4.376 / év 365 / hó (39 %)
Közig. nyugdíjasok	66.644 100 %	153,8	11,5	2.308 év 192 / hó ≅ 667 Ft	60.577 90,9 %	208,8	4,7	3.446 / év 287 / hó (43 %)
Üzemi nyugdíjasok	70.376 100 %	100,0	7,5	1.421 / év 118 / hó ≅ 410 Ft	75.352 107,0 %	151,9	3,4	2.016 / év 168 / hó (41 %)
Együtt	137.020 100 %	253,8	19,0	1.852 / év 154 / hó ≅ 535 Ft	135.929 99,2 %	360,7	8,1	2.654 / év 221 / hó (41 %)
Összesen	257.333 100 %	640,4	48 %	2.488 / év 207 / hó ≅ 720 Ft	320.858 124,7 %	1.170	26,4 %	3.646 / év 304 / hó (42 %)
1 1938-as Pengő ≅ 3,476 1946-os „stabilizációs” Forint								

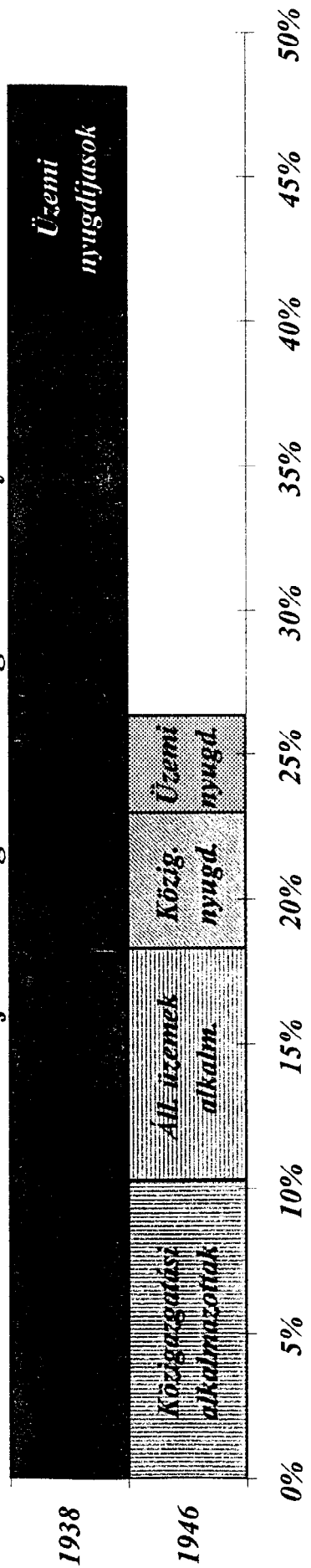
A GST. 1947. 2. sz. 82., 3. sz. 132., 4. sz. 184. adatai alapján

25/a.

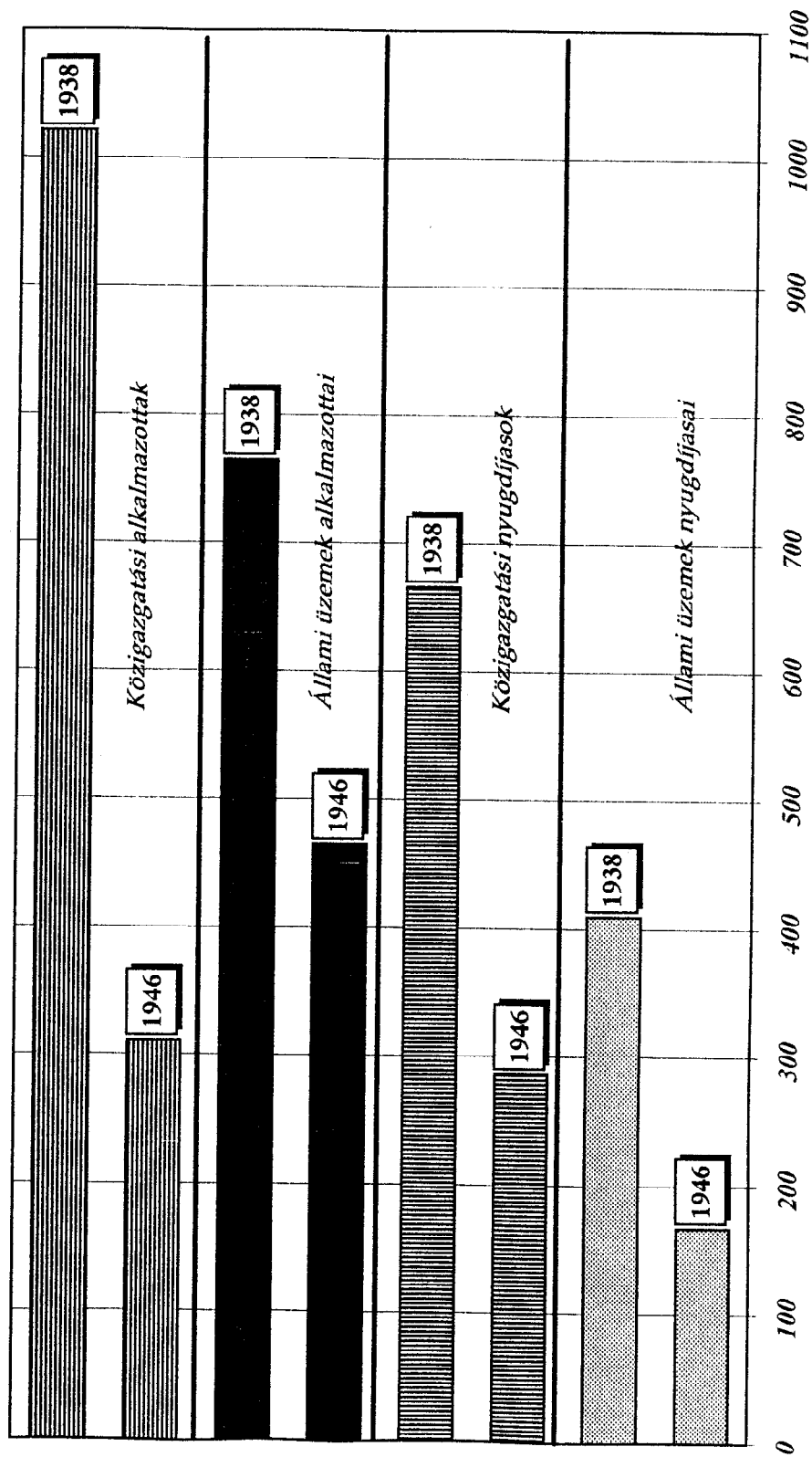
Közalkalmazottak létszámának alakulása 1938 és 1946 között

Közalkalmazottak járandóságának költségvetési aránya százalékban

26/e. Közalkalmazottak egy főre eső járandósága forintban

A táblázat, illetve az adatait tükröző grafikonok alapján több összevetésre nyílik lehetőség. Noha a stabilizációs költségvetés idején a közigazgatás társadalma másfélszerese volt az utolsó békeév létszámának, mégis csupán feleakkora terhet jelentett az államháztartás számára, mint az 1939-es apparátus eltartása. Egy olyan - külön megszabott - státus reciprocitást érvényesítettek, hogy a közalkalmazottak megbecsülésének jelentős mértékű általános degradálásán belül a magasabb (I - VI.) fizetési osztályba tartozóknál az 1938-as érték 25-27 %-ában rögzítették az új bérszintet, míg az alacsonyabb posztok esetében (VII. fizetési osztálytól) a korábbi értékszint 30-40 százalékát irányozták elő.³⁷ Ennek összesítése eredményezte, hogy a közigazgatásban dolgozók átlagos Forint bérének valorizált értéke a korábbi fizetések egyharmadát sem érte el.

Valamivel jobban jártak az állami üzemek alkalmazottai. Gyarapodásuk ugyan alig maradt el a szoros értelemben vett közigazgatásban dolgozók létszámnövekedésétől, az egy főre eső bérek együttes átlaga viszont meghaladta a bázisév 60 százalékát. Ebben épp úgy szerepet játszott a munkás kategóriák jövedelmének mérsékeltebb devalválása, mint az, hogy a képzett műszaki tisztviselők két háború közötti javadalmazásának a lefaragása ellenére, az „ömlesztett” átlagolás az értékfelező előírásoknál magasabb nívót mutat. A két állománycsoportot együttesen számítva az állam aktív közalkalmazottai a háború előtti bérük kereken negyven százalékaért szolgálták az újjáépítést. Igaz ugyan, hogy munkájuk megbecsülését számottevő mértékben leértékelték a stabilizációs bértarifa, de ez akkor számukra - a megelőző két év háborús létbizonytalansága, majd az inflációs időszak általános nyomora után - a már kalkulálható szegénység egzisztenciális „biztonságát” jelentette.

Ha csupán a kumulált átlagot vesszük figyelembe, a nyugdíjak értékcsökkenésével hasonló, közel hatvan százalékos zuhanást könyvelhetünk el.

³⁷ Közgazdaság, 1946. szeptember 29.

Mindezt azzal együtt érdemes számításba venni, hogy ezen kategória összlétszámát tekintve „megvalósult” a bázisévhez képest 10 százalékos állománycsökkenés. A közalkalmazotti nyugdíjasokat ugyanakkor nem annyira a természet tizedelte meg. Ehhez közeli redukciójuk abból eredt, hogy 1946 őszén több egymás követő rendelet szűkítette azoknak az addig nyugellátásra jogosultaknak a körét, akik „az ellenforradalmi rendszert kiszolgálták.”

Amit tehát az MKP „elvesztett” a B-listázás vámján - amennyiben nem tudta keresztülvenni a közalkalmazottak létszámának az 1938. évi szint 90 százaléka redukálását -, azt bőségesen „visszanyerte” az ugyancsak általa vezényelt stabilizációs bérarányok rögzítésének révjénél. Míg 1938-ban a közalkalmazottak és a nyugdíjasok járandóságai a költségvetési kiadásoknak közel felét (48 %) vittek el, ez a tétel az 1946. végi stabilizációs költségvetésben alig haladta meg a kiadások egynegyedét (26 %).³⁸ Végül érdemes utalni egy politikai törekvést tükröző mozzanatra. Míg a világháború előtt az üzemben dolgozók egy főre eső fizetésének átlaga (220 P) az állami adminisztráció egy főre eső fizetésének (294 P) a háromnegyedéhez közelített (74,8 %), a stabilizációt követően több mint megfordultak a bérarányok. Ekkor egy közigazgatási hivatalnok átlagbére (312 Ft) alig

³⁸ Abban ugyan egyeznek a korabeli források, hogy költségvetés kiadási oldalát leginkább jövátelti kötelezettségek terhelték, nagyságrendjét tekintve azonban némileg eltérő arányokról tudósítanak. 1946 májusában a stabilizáció előkészítése során Rákosi - 1938-as Pengőben - 600 milliós büdzsével számolva 210 milliós azévi jövátelti teherrel kalkulált (35 %), és 38 milliót (6,3 %) számolt a Vörös Hadsereg ellátására. Együtt: 41,3 %. PTI. Arch. 274. 9/24. 1946. decemberében, az 1946/47. évi költségvetés parlamenti előterjesztésekor Rácz Jenő pénzügyminiszter a költségvetés összes kiadásait 2, 753 milliárd Forintra tervezve, a SZEK és a Vörös Hadsereg ellátására 180 millió Forintot állított be (6,5 %), míg a jövátétel időarányos részére 787,5 millió Forintot (28,6 %). Együtt: 35,1 %. (A két adat már egyesítve jelenik meg a Gazdasági Főtanács tájékoztatójában. GST. 1947. 4. sz. 184.) Ehhez társult még 200 millió Ft a magyar-csehszlovák lakosságcsere lebonyolításának költségvonzataként (7,3 %). Az előbbihez hozzáadva 42,4 %. N. N: IV: 590-599. Nem találtam viszont elkülönített utalást a hazai németek kitelepítési költségeinek (kiszállítás + kötelező ellátmány) sem összegszerű sem százalékos mértékére. Ebből következően feltételezhető, hogy amikor Rákosi 1947 tavaszán Moszkvában arról referált, hogy „a jövátétel Magyarország költségvetésének 50 százalékát teszi ki”, feltehetően ez utóbbi kiadásokat a fentebb tételeken elősorolt adatokhoz hozzáadva jelentette meg az egyéb nemzetközi kötelezettségekkel is terhelt jövátelti kvótát. Moszkvának jelentjük... 197.

haladta meg az üzemi alkalmazottak átlagbérének (466 Ft) a kétharmadát (66,9 %). A háborút követő időszakra jellemző általános bérnivellálási törekvéseken belül ebben a szó szerint vehető „munkás párti” pozitív diszkrimináció tendenciája érhető tetten, a „könyökvédős-nadrágtartós” hivatalnokok rovására.

*

*

*

Összefoglalva az 1946. évi B-lista fentiekben felidézett szerteágazó kérdését, annak jellemzői a következőkben summázhatók. A procedúrának volt egy adminisztratív, fiskális vonulata, mely a háborús területgyarapodással összefüggésben felduzzasztott apparátusnak azon részétől kívánta a költségvetést megszabadítani, amelyik 1945 után ugyan nem állt aktív alkalmazásban, de mint állományban lévő csoport, jelentős terhet rótt az államháztartásra. Volt emellett a leépítésnek egy kifejezetten politikai kontraszelekciót célzó vonulata, melynek lényege, hogy a szakszervezetekkel megerősített munkáspárti tisztogató bizottságok révén tovább apasszák a végrehajtó hatalomban egyébként is kisebbségben lévő kiscgazda részesedést. Ezenközben néhány ponton, elsősorban az önkormányzati közigazgatásban és a pénzügyi adminisztráció területén - ahol a háborús állománygyarapodás korántsem érte el más területek növekedési arányát - a leépítések a működést veszélyeztető mértékben történtek. Ezt az átmeneti benuultságot a kommunista belügyminiszter - saját bizalmasaival hajtatra végre a revíziót - úgy korrigálta, hogy a szelektálás politikai szempontjai továbbra is érvényesüljenek.

Az államháztartás terheit pedig az ugyanekkor zajló valutareform részeként a közalkalmazotti bérek radikális lefaragásával enyhítették. Olyannyira, hogy a redukciós folyamattal szimultán zajló új, „demokratikus káderekkel” való állományfeltöltést is beszámítva - melynek következtében az aktív létszám ténylegesen alig csökkent -, sikerült a költségvetés kiadási oldalának ezen tételét ötven százalékkal tehermentesíteni.

15. A `reform és választás` programtól a `se reform se választás` valóságig

E kérdésben az elbeszélés fonalát a 9. fejezet végén ejtettem el, hogy előbb a már javában folyó B-lista procedúrát kövessem nyomon. Most csupán kiindulópontként utalok vissza az ott félbehagyott záró epizódra. 1946. július 17-én - a másfél hónapja húzódó koalíciós válság feloldása érdekében - a kormányzó pártok közös közleményben kötelezték el magukat az ősz folyamán megtartandó helyhatósági választások ügyében. Nem csupán a filológiai pontosság kedvéért, hanem a további fejlemények érthetőbbé tétele miatt is érdemes szövegszerűen felidézni a dokumentumot.

„A pártok egyhangúan megállapodtak abban, hogy a községi választásokat mielőbb meg kell tartani. Megállapodtak abban is, hogy a közigazgatás szervezetének demokratikus reformja a koalíció egyik programpontja, s a magyar nép elsőrangú érdeke. A belügyminiszter tehát haladéktalanul hozzálát a közigazgatási reform és a községi választójogi törvények előkészítéséhez, hogy a községi választások lehetőség szerint mielőbb, de *mindenesetre még ez év őszén megtarthatók legyenek.*”¹

Ezzel a még le nem zárult B-lista (illetve annak revíziója), valamint a gazdasági-pénzügyi stabilizáció mellé egy újabb összetett tematikát emeltek a koalíció aktuális feladatai közé. A Nemzeti Parasztpárt, mely e kérdések korábbi felmerülése óta azt képviselte, hogy a szervezeti reform meg kell előzze az önkormányzati választásokat, s utóbbi már a korszerűsített közigazgatási struktúrához illesztve rendezzék meg, a mindkét ügyet napirendre tűző pártközi megállapodás idején sietve hozta nyilvánosságra - már jó ideje formálódó - reformjavaslatát.² Az NPP vezetőségének 1946. július 12-i ülésén - ahol a közzététel mellett döntöttek -, közel olyan jelentőséget tulajdonítottak a közigazgatási reformnak, mint az 1945-ös földreform parasztpárt által történt meghirdetésének. „Fontos,

¹ Szabad Nép, 1946. július 17.

² A magyar közigazgatás reformja. A Nemzeti Parasztpárt javaslata. Szabad Szó, 1946. július 14., *Gyarmati György: Közigazgatási reform és pártküzdelmek, 1944-1947. Valóság, 1984. 6. sz. 9-20.*

hogy a kezdeményezés a Nemzeti Parasztpárté legyen, ez ki is tűnjék, és úgy domináljon a köztudatban, mint a mi tervünk."³

A publikálást ugyanakkor egy másik mozzanat is inspirálta. A parasztpárti koncepciót - zömmel Bibó István előterjesztésében - az év eleje óta formálócsiszoló Jogi Reformbizottság⁴ június 27-i ülésén a bizottság kommunista párti titkára, Beér János úgy foglalt állást, hogy "a reform kidolgozására egy ezzel a feladattal megbízott különleges bizottságot kell életre hívni".⁵ Ez a koalíción belüli diplomácia nyelvén azt jelentette, hogy a kommunisták sem a reformbizottságot, sem pedig a tervezetet nem tartják alkalmasnak a közigazgatási reform kidolgozására. Mindezek ismeretében nyilvánvaló: Erdei Ferenc - a város-megye koncepció másik mentora - a kommunista belügyminiszterre kívánt nyomást gyakorolni abban a nyilatkozatban, melyet három nappal a tervezet közzéje után jelentetett meg pártja lapjában. Eszerint "Rajk belügyminiszter addig fejlesztette az előkészítő munkálatokat, hogy ma már a belügyminisztériumban mind a közigazgatási reform kidolgozása, mind az önkormányzati választójogi törvény előkészítése igen előrehaladott állapotban van, s ... a reform elveinek tisztázása után, napok alatt részletesen ki tudja dolgozni a kívánt tervezetet".⁶ A Jogi Reformbi-

³ PTI. Arch. 284. 13/4.

⁴ A Jogi Reformbizottságot az Ideiglenes Nemzeti Kormány 4.470/1945. M. E. sz. rendeletével hívta életre „Magyarország jogrendjének demokratikus szellemű átalakítása céljából”. Magyarországi Rendeletek Tára, 1945. II. 559. A közigazgatás átfogó reformjának kérdése 1945. végén került tárgyaló témakörök közé. A következő két hónapban tagjai különböző előtanulmányokat készítettek arról, hogy milyen területekre kell kiterjedjen figyelmük a reform előmunkálatai során. 1946 március közepétől pedig - Bibó István javaslatára - a testület elhatározta, hogy ezen előmunkálatok intenzitásának növelése érdekében külön ülésnapokat iktat munkarendjébe, amikor - más kötelezettségeiktől elkülönítve - csak ezt a kérdést tárgyalja. A bizottság fennmaradt iratanyagát ld: Beér János hagyatéka az MTA Jogtudományi Intézetében. (további hivatkozásokban: Beér hagyatéka...) Működéséről ld: Gyarmati György: Adalékok egy elmaradt közigazgatási reform történetéhez, 1946. Századok, 1979. 3. sz. 513-548. (továbbiakban: Adalékok...)

⁵ JRB. jegyzőkönyvei. Beér hagyatéka... 1946. d.

⁶ Szabad Szó, 1946. július 17. Erdei természetesen saját tervükre gondolt, s annak „belügyminisztériumi kidolgozottsága” számára nem jelentett mást, mint azt, hogy a BM Közigazgatási Főosztálya élén utolsó napjait töltő Bibó István képviselte koncepció lenne a tervezet alapja. Ugyanakkor Kiss Roland szociáldemokrata államtitkár korábban már idézett

zottság - bár ritkábban - még ezt követően is tovább munkálkodott a tervezet finomításán, egészen augusztus végéig. Ekkor Rajk bizalmasa - a B-listát taglaló fejezetekből már ismert - Vida Ferenc, minisztere képviselőként a bizottság tudtára adta, hogy csak az addigi koncepciótól eltérő, a központi hatalom erősítését szolgáló centralizált közigazgatásban való gondolkodásnak látja értelmét.⁷ Ezzel meg is szűnt a Jogi Reformbizottságnak a közigazgatás reformját érintő tevékenysége.

A kiscsapat ezzel egyidejűleg a megállapodás másik passzusát, az önkormányzati választások mielőbbi kiírását tartották napirenden. Épp úgy forszírozták ezt a parlamentben,⁸ mint különböző nyári rendezvényeiken, ideértve az augusz-

feljegyzéséből azt tudjuk, hogy valójában már Nagy Imre rövid belügyminisztersége idején elkészült az önkormányzati választójogi törvény tervezete is. PTI. Arch. 283. 13/24.

Rajk ugyanekkor nyilvánosan - mivel épp a pártközi konszenzus megeremtése volt napirenden - még messzemenően helyeselt, illetve a másik két blokkpárttal egybehangzó, előbb reform utána választás álláspontot képviselte. „Teljesen osztom Erdei Ferenc barátom véleményét, aki a sajtóban sürgetőleg vetette fel, a közigazgatás reformjának kérdését. Valóban, a közigazgatás megtisztítása a reakciós elemektől csak első lépés népi demokratikus közigazgatási berendezkedésünk felé. Közigazgatási berendezkedésünk alapja a vármegyei rendszer, amely évszázados fejlődésében a reakció fellegvárává alakult át. Jelenlegi vármegyei rendszerünk nem válhat igazán demokratikussá csupán a választások megtartása útján. Ahhoz, hogy igazán demokratikus közigazgatásunk legyen, gyökeresen meg kell reformálni, ki kell cserélni vármegyei rendszerünket. A belügyi kormányzat mindent elkövet, hogy a községi választások alapjául szolgáló új választási törvény elkészítésével egyidejűleg elkészüljünk a közigazgatási reformjavaslatunkkal is. Forradalmi jelentőségű lépés lesz ez, amely felszámolja a múltat, s az új választási törvénnyel együtt a dolgozó magyar nép fiai, elsősorban a parasztság kezébe rakja le az önkormányzatok, s ezzel az egész ország irányítását.” Szabad Nép, 1946. július 14.

⁷ A JRB. 1946. augusztus 29-i ülésének jegyzőkönyve. Id: Adalékok... 543-544.

⁸ „Azért vagyunk az önkormányzati választások megtartása mellett, mert azt várjuk az önkormányzati választásoktól, hogy a magyar nép ne a községháza kerítésén kívülről nézze, hogyan döntenek a sorsa felett, hanem, hogy belül legyen a községházán, azok az emberek rendelkeznek felette, akiket ő maga szabad elhatározásából, nem befolyásoltan választott.” Bognár József felszólalása a Nemzetgyűlés 1946. augusztus 13-i ülésén. N. N. III. 14-15. Nevezett ugyanezt a gondolatsort megismételte az 1946. október 30-i pártközi értekezleten, egyben nevében nevezte válság valódi motiváló tényezőjét is; „a koalíció ellentétei elsősorban a hatalmi kérdéseknél mutatkoznak meg.” A hatalmi pozíciókat is jellemző kitérével találóan ellenpontozta Révai polgárháborút is vizionáló állapotrajzát, méghozzá az MKP egy másik reprezentánsára hivatkozva. Eszerint Horvát Márton *Forum*-beli írásában maga is úgy vélte, hogy „a karhatalom szinte teljességgel a nép oldalán áll, a polgárháborúra nincs partnerük, mivel az ismert terminológia szerint a nép oldalán állás rendszerint azt jelenti, hogy az illető a Kommunista Párt oldalán áll.” PTI. Arch. 274. 7/154. A hivatkozott passzus eredetileg a következőképpen

tus 20-i ünnepi nagygyűlést,⁹ valamint a párt által szeptember elején Budapesten rendezett „parasztnapokat.”¹⁰ „Összel meglesznek az önkormányzati választások” - nyomatékosította mindezeket Nagy Ferenc miniszterelnök pártjának a parasztnapok idején tartott nagyválasztmányi ülésén.¹¹

A szociáldemokraták - mint már idéztem volt - azért pártfogolták a választásokat megelőző szervezeti reformot (nem a már közzétett parasztpártit, hanem a reform elvét), mert ettől a munkáspártok helyi választási szereplésének kedvezőbb kilátásait remélték.¹²

Az MKP berkeiből származó publikus megnyilatkozásokra nem akadtam ugyan, annál intenzívebbnek tűnik viszont a párt mindkét kérdést érintő kulisszák mögötti tevékenysége. A kommunisták - a fentebb elősorolt pártok vonatkozó reflexióitól eltérően - nem vagy-vagy alapon helyezték a pártközi megállapodás

szól: „A válság tehát ki fog éleződni. Vannak akik ezzel kapcsolatban (pártállástól függetlenül) remegve vagy vágyakozva a polgárháború ördögét festik a falra. Ez helytelen. A demokráciának nincs szüksége ördögökre, hogy pokolba küldje ellenségeit. A polgárháborúnál is - mint minden vitánál - kettőn áll a vásár. A magunk részéről nyugodtan kijelenthetjük, anélkül, hogy a baloldaliság bűnébe esnénk: a demokrácia vívmányait *minden eszközzel* hajlandók vagyunk megvédeni és előrevinni. De polgárháború? Nincs hozzá partnerünk. A fegyveres erő nagyjában és egészében a nép oldalán áll.” *Horváth Márton: Válság vagy egyetértés. Forum, 1946. október. 122.*

⁹ „A szentistvánnapi gyűléssorozat a községi és törvényhatósági választások előkészítésének kezdetét jelentette” - idézi Vida István az FKGP 1946. szeptember 2-i belső pártterjesztője alapján. *Vida I: 1976. 212.* A katolikus *Új Ember* ugyanezidőtájt már azt is tudni vélte, hogy „az önkormányzati választásokat október végén az egész országban egyidőben tartják meg.” 1946. augusztus 25.

¹⁰ Utóbbira *Bognár József - Balás Gábor: Gondolatok a demokratikus közigazgatásról. Bp. 1946.* egy brosúrát is megjelentettek, mely a demokratikus közélet legfőbb biztosítékaként értékelte az önkormányzati igazgatást. Szervezeti korszerűsítésként - a fentebbi szellemben - arra tett javaslatot, hogy a járásokat is tegyék önkormányzati fórumokká, továbbá az ország tanyarendszerű térségeiben kívánt az itt lakók számára körjegyzőségeket létesíteni.

¹¹ PTI. Arch. 2. 15/18.

¹² Az SZDP Országos Titkárságának Közigazgatási Osztálya ugyanezidőtájt küldte szét vidéki szervezeteinek a párt 1930. évi programját, azzal a felhívással, hogy annak kapcsán tegyenek javaslatot a közigazgatás korszerűsítésére, melyeket a reflexiók visszaérkezése után a pártközpontban meginduló reformjavaslat kidolgozásakor esetleg hasznosíthatnak. PTI. Arch. 283. 13/42.

egyik illetve másik összetevőjére a hangsúlyt. Mindkettővel foglalkoztak - már csak azért is, mert a pártjukhoz tartozó belügyminisztert erre a megállapodás kötelezte. De haladjunk sorjában.

Annak ténye, hogy a párt Politikai Bizottsága 1946. szeptember 12-i ülésén a községi választások előkészítésével foglalkozó bizottságot hívott életre Farkas Mihály vezetésével, és Rajk László belügyminiszter feladatul kapta a választójogi törvény módosításának mielőbbi előterjesztését, arra utal, hogy az MKP maga is készülődni kezdett az urnák előtt való újabb megmérettetésre.¹³ Ugyanakkor már blokkpárti társaival is csupán abban sikerült közös nevezőt találnia, hogy `előbb reform - utána választás`. Vezetőségének egy szeptember eleji intern állásfoglalása szerint viszont "a közigazgatási reformnak már *a népi demokrácia elveinek maradéktalan érvényesítésével kell készülnie*, ezért a politikai helyzet is megkívánja a szakszempontról is szükséges 1-2 éves haladékat."¹⁴ Magyarán, nem csupán arról volt szó, hogy még tárgyalási alapként sem tartotta elfogadhatónak a decentralizált, erős helyi autonómiákat tételező parasztpárti koncepciót, hanem arról is, hogy saját felfogását - ekkor még - nem tartotta keresztülvihetőnek.

Ehelyett 1946 szeptemberében Beér János és Vida Ferenc egy redukált javaslatot dolgozott ki „a községi választások megtartását megelőzően szükséges egyes közigazgatási jogszabályok megváltoztatására vonatkozólag.”¹⁵ Az elaborátum - melyben Vidának a Jogi Reformbizottság közigazgatási reformot tárgyaló utolsó ülésén hangoztatott centralizálási igénye köszönt vissza - az önkormányzati közigazgatás minden szintjének közvetlen központi hatalmi alárendelése

¹³ PTI. Arch. 274. PB. F. 157., 274. 3/49. A választási előkészületek jobb koordinálása érdekében döntöttek ugyanekkor arról is, hogy az önkormányzatokban állásban lévő kommunisták alakítsanak pártfrakciókat, s megválasztott titkáraik - a minél gyorsabb informálás-informálódás érdekében - tartsanak állandó kapcsolatot az MKP helyi-területi vezető szerveivel. PTI. Arch. 274. 1/11.

¹⁴ PTI. Arch. 274. 15/23.

¹⁵ Beér hagyaték. ... 1946. d., PTI. Arch. 274. 15/6., 283. 13/24.

sét célozta. A községi, városi, járási és vármegyei (fő)jegyzők, a továbbiakban nem az adott önkormányzatok választott tisztviselői, hanem a belügyminiszter által kinevezett, neki alárendelt állami alkalmazottak lennének. Főispánok helyett pedig - velük egyező jogkörrel - *közigazgatási felügyelők*, valamint a *nagybíró*-ra átkeresztelendő alispánok kormányoznák a vármegyék adminisztrációját. „Javaslatunknak az az alapgondolata, hogy minden önkormányzati egységben legalább egy olyan államosított tisztviselő is legyen, aki biztosítja a demokratikus kormányzat egységes célkitűzéseit és a szakszerűséget is.” Emellett egy fél tucat kritériumot sorolnak fel, melyek alapján az érvényben lévő választójogi törvényt szigorítani javasolják.¹⁶ A tervezet foglalkozik még bizonyos területi összevonásokkal, átcsatolásokkal, a nemzeti bizottságok státusával, és bőségesen idéz klasszikus és kortárs közigazgatási szakíróktól. Ez utóbbi részek funkcióját Beér János a dokumentumhoz mellékelte, Rajk Lászlónak írott kísérőlevelében abban jelöli meg, hogy az előterjesztés pártok közötti megvitatása esetén „legyen miből engedni. ... Helyesebb, ha nemcsak a döntő kérdések maradnak a javaslatban. Így nincs annyira rájuk beállítva a reflektor.”¹⁷ Mindez egyben azt is jelentette (volna), hogy a továbbiakban - az „államosított”, kinevezéses státusok gyarapodása folytán - számottevő mértékben redukálódik az önkormányzati választások jelentősége, értelme.

Mivel ez az előzmény még nem volt publikus, ezért hiánya miatt vált szembetűnővé, hogy a kommunisták ugyane hónap végén megtartott III. kongresszusa - az egyébként hosszasan részletezett soron lévő feladatok között - meg sem említette az önkormányzati választásokat. Míg Rákosi ab ovo hagyta figyelmen kívül, a kérdés „reszortfelelőse,” Rajk László, azon túl, hogy - már idézett -

¹⁶ Kizárni javasolták a kitelepítés előtt álló németeket „mert azok már nem tekintendők magyar állampolgároknak”; a nem létszámfelettiként B-listázottakat; a feddésnél szigorúbb határozattal, valamint az egyáltalán nem igazoltakat; akiktől megvonták az iparendélyt; a REF-eseket; akik 1945 óta internálva voltak; végül azokat a 24 év alattiakat, „akik nem bírnak önálló keresettel, s így a községi közterhekhez nem járulnak hozzá.” u.o.

¹⁷ u.o.

dezinformáló adatokat közölt a B-listáról, üres általánosságokra szorítkozott a közigazgatásban épp csak megindult „demokratizálódás” folytatásának szükségességéről, majd, mintegy mellékesen vetette oda, hogy az önkormányzati választások forszírozása nem más, mint a kiszagdák demokrácia ellenes machinációja.¹⁸

A nagy publicitással rendezett kongresszust a kiszagdák aggodalommal vegyes érdeklődéssel figyelték. Némi megnyugvással konstatálták ugyan, hogy elmaradt a szocialista céltételezések közvetlen meghirdetése,¹⁹ egyúttal rögvest dekódolták legfőbb aktuális törekvésük, az önkormányzati választások sutba vetésének szándékát, illetve azt, hogy ehelyett a kommunisták egy szűkített választójog mellett megtartandó idő előtti *parlamentari választás* ötletét pendítették meg. Ez a „ki a nép ellenségeivel a koalícióból” kongresszusi szlogen operatív változata volt. Nagy Ferenc miniszterelnök 1946. október 6-i kecskeméti beszédében - ezekre is reagálva - épp oly nyomatékkal utasította vissza az FKgP további erodálását célzó törekvést, amiképpen a kormánykoalíció erre vonatkozó kötelezettségvállalása alapján az önkormányzati választások kiírását is halaszthatatlannak tekintette.²⁰

A nyilatkozatokban is tükröződő, egymással mereven szembenálló akaratérvényesítési törekvések újabb nyíltszíni koalíciós válságba torkollottak. Ez azt követően manifesztálódott, miután Nagy Ferenc egy október elején Rajk Lászlóval folytatott megbeszélése során, visszautasította azt a belügyminiszter által tolmácsoló kommunista javaslatot, mely az önkormányzati választásokat a fentebb ismertetett kizárások mellett az államosítással nem érintett posztokra korlátozta

¹⁸ A népi demokrácia útja. Az MKP III. kongresszusának jegyzőkönyve. Bp. 1946. 166-171. o.

¹⁹ *Vida I*: 1975. 218-220. Ez persze nem feladását jelentette a kommunista célkitűzéseknek, csupán azt, hogy - Rákosi szavai szerint - „az egész dolgozó nép kedvéért lassabban haladva, könnyebbé, fájdalommentesebbé teszik a szocializmushoz vezető átmenetet.” A népi demokrácia útja... 137-138.

²⁰ Kis Újság, 1946. október 8.

volna.²¹ Az MKP vezetői - a szociáldemokratákkal és a parasztpárttal való előzetes egyeztetést követően - lényegében kongresszusi jelszavukat emelték át a blokkpártok együttes iniciatívájává, midőn a kisgazdáknak címzett október 18-i ultimátumukban követelték:

„Tiltsa meg a Kisgazdapárt Politikai Bizottsága, hogy a Kisgazdapárt vezető funkcionáriusai és képviselői a sajtóban vagy népgyűléseken a demokrácia és annak intézményei ellen izgassanak, nyíltan vagy burkoltan, a baráti hatalmak ellen lépjenek fel és a jobboldali ellenzékkel fogjanak össze. Azokat a képviselőket, akik sértették vagy sértik a koalíciós fegyelmet, a demokráciát és intézményeit rágalmazzák, ártanak a demokratikus magyar külpolitika érdekeinek, el kell távolítani a nemzetgyűlésből. Csak ezen az úton, a reakciós jobboldal elleni közös harcban lehet megoldani a koalíció válságát.”²²

A dokumentum többek között lakonikusan megállapítja, hogy „a Nemzetgyűlés mai összetételében zavarja az építő munkát”, s ezért „a népre kell apellálni, fel kell oszlatni a Nemzetgyűlést és ki kell írni a törvényes határidőre az új nemzetgyűlési választásokat.” *A közigazgatás demokratikus reformja* címet viselő 3. pont pedig, mely „a választott népi szervek hatáskörének kiterjesztésével” kecsegtette a nyilvánosságot, szöges ellentétben áll az MKP intern anyagaiban olvasható törekvésekkel.

A Független Kisgazdapárt a rákövetkező napokban több alkalommal is reagált a blokkpártok újabb intervenciójára. Nagy Ferenc Békésen elmondott 1946.

²¹ Nagy F: 1990. I. 340. Az MKP önkormányzati státusokat államosítani kívánó törekvését tartalmazó előterjesztést Kiss Roland szociáldemokrata belügyi államtitkár anyagai között egy terjedelmes anonim feljegyzés szedi ízekre és utasítja vissza. Summázata szerint: „Egyáltalán nem felel meg a Szociáldemokrata Párt évtizedes programjának, mert az önkormányzati elv figyelmen kívül hagyásával, az önkormányzati jogkör lényeges csorbitásával kívánja a közigazgatási kérdéseket rendezni. ... Az önkormányzati tisztviselők, ezen belül a jegyzők 'államosítása', a legelfogadhatatlanabb része a javaslatnak.” PTI. Arch. 283.13/24.

Mindezek ellenére Rajk 1946. decemberében elkészítette azt a minisztertanácsi előterjesztést, mely rendelettel kívánta életbe léptetni a jegyzők államosítását. Ezt viszont újfent olyan támadás érte a szociáldemokratákkal való előzetes egyeztetés során, hogy az MKP - egyelőre - elállt ennek forszírozásától. PTI. Arch. 283. 27/3.

²² Szabad Nép. 1946. október 19. Eredetiben: PTI. Arch. 274.7/151.

október 21-i beszédének és a közvetlenül utána megfogalmazott hivatalos kisdagda válasznak témánkat érintő részei szinte szerves egységet alkotnak.²³

„Államigazgatásunkat meg kell tisztítani a pártpolitikától. Erősíteni kívánjuk az önkormányzatokat, azokat minél inkább kifejlesztjük, megerősítjük és módot adunk a magyar népnek arra, hogy szabad választásokon maga állítsa össze önkormányzati szerveit és szabadon választott emberekkel vezettesse magát.”

„Rendkívül sürgősnek tartjuk az önkormányzati választójogi törvény és a közigazgatás reformjáról szóló törvény előkészítését, és az önkormányzati választásoknak a júniusi megegyezés szerint még ezévben való megtartását. Szükségesnek tartjuk az önkormányzatok hatáskörének kiterjesztését is.”

1946. október 24-e, az FKgP válasz közzétételének napja a különböző MKP fórumokon teljes egészében a szóban forgó témakör jegyében telt. Délelőtt a Politikai Bizottságban a fentebb már ismertetett önkormányzatokat korlátozó jogszabály tervezetét tárgyalták. A testületi ülés jegyzőkönyve erről a következőket rögzítette.²⁴

„*Rajk László*: A közigazgatás teljes reformja indokolt, de az hosszabb folyamat.

Most olyan javaslatok aktuálisak, amelyek még a községi választások előtt megvalósíthatók.

A községi választások országos viszonylatban előreláthatólag azt eredményeznék, hogy az önkormányzatok (községek, városok, vármegyék) túlnyomó részében a baloldali blokkal szemben a kisdagdapárt jutna többséghez. ... Az országban mindenütt - kivéve a központi kormányzat hivatalait - a reakciós dzsentri elem foglalná el az államapparátust. Súlyosbítja a helyzetet, hogy az önkormányzatok tisztviselői a szervezet jelenlegi decentralizálása folytán szinte teljesen függetlenek a központi kormányzat egységes irányításától. ...

A demokratikus rendszernek ilyképp elengedhetetlen életfeltétele, hogy az önkormányzati tisztviselők jogállásának kérdését a községi választásokat megelőzően megoldja. ... [Ehhez az szükséges, hogy] a községi járási, városi vármegyei főjegyzők kiválasztása és irányítása a belügyminiszter hatáskörébe tartozzék. Vagyis ezekkel kapcsolatban a *választási rendszerről az állami kinevezési rendszerre térjünk át*. ...

Ha a belügyi kormányzat a baloldali blokk kezében van, feltétlenül helyes az államosítás. ... A közigazgatás, mint közérdekű ügyek intézése *mindig és egész terjedelmében állami feladat*. Ezekből tehát az önkormányzati testületek a maguk részére semmit nem követelhetnek, hanem az állam annyit enged át intézkedési jogkörükbe, amennyit éppen célszerűnek lát. ...

²³ Kis Újság, 1946. október 22., 1946. október 24.

²⁴ PTI. Arch. 274. PB. F. 192.

Az alispáni, községi bírói, polgármesteri állásokat ugyan nem államosítanánk, de a többségi elv merev érvényesítésével szemben biztosítani kell a koalíciós elv alkalmazását. Ennek útja a jelölési rendszer okszerű átalakítása.²⁵

A *Politikai Bizottság* a Rajk elvtárs által benyújtott törvénytervezetet jóváhagyja azzal, hogy az egész tervet populáris nyelven kell megírni.”

Ugyanezen nap délutánján az MKP parlamenti frakciója is ülésezett, ahol Gerő Ernő tájékoztatta képviselőtársait a pártvezetés álláspontjáról és az alkalmazni javasolt taktikáról:²⁶

„A községi választások az ő számukra - akárhogy üssenek is ki - csak hasznosak lehetnek. Először is [azért mert], viszonylag alárendelt szerepet játszanak a községi választásoknál az országos politikai kérdések, azok a kérdések, amelyek a mi erőnket jelentik velük szemben. Azok a helyi kérdések játszanak döntő szerepet, amelyekben ők vannak otthon. ... Végül bizonyos, hogy ha a kiscgazdapárt veszít is az országos választásokhoz képest a szavazatokból, lényegesen előre fog menni, egy csomó pozíciót meg fog szerezni. Hiszen mindenki tudja, hogy az erőviszonyok vidéken távolról sem felelnek meg a múlt választások eredményeinek. Ők kezükbe akarják venni a helyi adminisztrációt, a helyi reakciós elemeket nyeregbe ültetni és szembeállítani a központi hatalommal, amelyre a kommunista pártnak nagyobb a befolyása, mint amilyen a községi választások után lenne. ...

Vannak olyan kérdések, amelyek nem valók a nyilvánosság elé, például amikor megmagyarázzuk a taktikánkat. ... Mi nem csinálunk kampányt az általános választásokért. De ha a tárgyalások folyamán kirukkolnak a községi választásokkal, akkor azt fogjuk mondani, hogy legyen - de általános. A kiscgazdák, mint a tüztől [úgy] félnek az általános választásoktól, ők mindenáron községit akarnak.

Nyilvánvaló, hogy számunkra előnyösebb az országos választás. Álláspontunk az, hogy ha egyáltalán lesznek községi választások, akkor az országossal együtt legyenek, tehát ha rajtunk áll nem lesz községi választás országos előtt, vagy nélkül.”

A diametrálisan eltérő álláspontok rányomták a bélyegüket az október-november fordulóján meginduló pártközi értekezletre is. A tárgyalófelek egyike sem mutatott kompromisszumkésztséget. A kiscgazda delegátusok a kommunista párt politikájában megtestesülő bolsevizálódási veszélyt emlegettek - amit azok kikértek maguknak -, a baloldali delegátusok pedig azt vetették Nagy Ferencék szemére, hogy pártjuk a vehemensen előretörő reakció patrónusává szegődött.

²⁵ A kommunisták elképzelése szerint ebben jelentős szerepet kapnának az e célból reaktiválni kívánt nemzeti bizottságok. Az MKP Politikai Bizottságának egy héttel későbbi, október 29-i ülésén „utasítja a Közigazgatási és a Szervezési Osztályt; értesítse le a megyei titkárokat, hogy az összes jelöltektől reverzálist kell venni.” PTI. Arch. 274. PB. F. 42.

²⁶ PTI. Arch. 274. 9/24.

Rákosi külföldi példákra hivatkozva igyekezett elfogadtatni a választójog szűkítését célzó követelésüket, míg Gerő a koalíció felborításával fenyegetőzött.²⁷

„*Rákosi Mátyás*: Könnyű volt a franciáknak, jugoszlávoknak vagy a lengyeleknek általános választójogot adni. Ők előbb kiirtottak néhány tízezer reakcióst. Miután így előbb bizonyos fokig megteremtették a demokrácia előfeltételeit, utána választottak. Mi nem ezt tettük. Be kell látnunk, hogy mi tapasztalatlanok voltunk, elfelejtettünk sok mindent, és fizetünk ezért a naivságért. ...

Gerő Ernő: Mi a koalíció fenntartása mellett vagyunk, állandó erőfeszítéseket teszünk ebben az irányban, de látjuk, hogy az ebben a formájában hova-tovább fenn nem tartható.”

Ez utóbbihoz szekundált Révai József is, a kommunisták által 1946. november 20-ra összehívott szakszervezeti aktíva-ülésen: „A pártközi tárgyalások nagyon unalmasak elvtársak, mert hat hónapja mindig ugyanazt a kérdést tárgyaljuk. Így tovább nem mehet, előbb-utóbb sor kerül a kocsfi felborítására.”²⁸ Egy héttel később viszont ugyanő, a kommunista képviselők frakcióülésén már azt is sejtetni engedte, hogy ez az „előbb-utóbb” mindinkább belátható közelségbe került:

„Hogy állunk a koalíció válságának megoldásával? A válság cca. öt hete tart és nincs megoldva. Hogy a tárgyalások elhúzódtak, abban nekünk is részünk volt. Bizonyos kérdésekben a Baloldali Blokk álláspontja igen mereven és élesen szemben áll a kiscgazdapárt álláspontjával és irányt vettünk arra, hogy ezt aligha sikerül úgy megoldani, mint júliusban. Politikánkat az össznemzetközi helyzethez kellett hozzáigazítani, és meg kellett várni olyan nemzetközi helyzet kialakulását, amely lehetővé fogja tenni számunkra ezeknek az új módszereknek az alkalmazását. Persze szigorúan bizalmasan mondom, mert a huza-vonáért a felelősséget rájuk [mármint a kiscgazdákra] háritjuk. Ma az a helyzet, hogy a huza-vona olyan ponthoz érkezett, hogy nincs tovább. ...

Európa legkülönbözőbb országaiban lefolytak a választások, melyek után nyilvánvaló lett, hogy Európa balra tart. Ezek a választások megdöbentették a kiscgazdapártot, és ez a körülmény bizonyos manővírozásra (sic!) kényszeríti őket.²⁹ Lassan olyan mértékű a balratolódás Európában, olyan nagy előny származik számunkra abból, hogy a szomszéd országokban, de Franciaországban és Olaszországban is a

²⁷ Az 1946. október 30-i pártközi értekezlet jegyzőkönyve. PTI. 274. 7/154. Hasonlóképpen, az intranzigens „sérelemi politika” jegyében zajlott le a következő, 1946. november 5-i pártközi értekezlet is. PTI. Arch. 274. 7/155.

²⁸ PTI. Arch. 274. 20/8.

²⁹ Révainak erről abból következően lehettek akár maguktól a kiscgazda vezetőkről származó információi, hogy az ÁVO - mint az vezetőjének, Péter Gábornak egy moszkvai jelentéséből ismert - rendszeresen lehallgatta a fontosabb politikusok, köztük a miniszterelnök telefonjait, amiről azután informálta az MKP vezetését. Moszkvának jelentjük... 170.

választások úgy végződtek, ahogy végződtek,³⁰ hogy nem lennénk jó politikusok és jó kommunisták, ha nem követnénk el mindent ezeknek az előnyöknek a kihasználására.³¹ Dátumot nem tudok mondani, de az elvtársak láthatják, hogy lassan elkezdjük mozgatni a tömegeket. Bizonyos külpolitikai feltételek bekövetkezése esetén meg fogjuk ezt gyorsítani. Egy ilyen harc nélkül a kisgazdapártot elemeire bontani nem lehet. Márpedig a kisgazdapárt elemeire bontása nélkül a magyar demokrácia nem tud a szomszéd államok példájára a népi demokrácia útján előrehaladni.”³²

Az önmagukért beszélő fentebbi idézetek kronologikus sora nem csupán az egyes kérdéseket érintő aktuális reagálások csokra. Ha végigtekintünk az MKP által második hónapja generált koalíciós válságon, törekvéseiben egy fokozatos, de mindinkább szembetűnő fordulat látszik körvonalazódni. Szeptember-október hófordulóján, a pártkongresszus valamint Nagy Ferenc és Rajk László álláspont-felderítő megbeszéléseinek napjaiban még az állt a középpontban, hogy meg lehet-e alkudni egy, a választójog és az önkormányzati státusok redukálása mellett rendezendő „határolt és tervezett” pozíció nyerést/vesztést jelentő önkormányzati választásokban. A pártközpont instrukciói alapján tett előkészítő lépések arról ta-

³⁰ Olaszországban az 1946. június 2-án megtartott választásokon a szocialista és a kommunista párt együtt szerzett relatív, 50 %-hoz közelítő többséget. Franciaországban az 1946. november 10-i parlamenti választásokon a két munkaspárt a mandátumok 46 %-át szerezte meg. Bulgáriában az 1946. október 27-i választásokon az ottani „baloldali blokk” pártjai a mandátumok 78 %-át mondhatták magukénak. Romániában az 1946. november 19-i választások eredményeként a „Demokratikus Pártok Blokkja” a szavazatok 70, viszont a mandátumok 91 %-át szerezte meg.

³¹ Révainak ezen okadatolásával szinte teljesen egyezik a HM Katonai Politikai Osztálya egykori munkatársának Berkesi Andrásnak az a formulája, amellyel - negyven évvel későbbi - emlékezete szerint Farkas Mihály is érvelt, a még csak formálódóban lévő összeesküvés koncepció politikai funkcióját illetően: Farkas szerint „Kardos György volt az, aki írásban tiltakozott valami ostoba, idealista igazság nevében, amiért a párt az összeesküvést arra használta fel, hogy a reakciót kiszorítsa a hatalomból. Sem Pálffy, sem ő nem értette meg, hogy az efféle ügyeket a hatalom megszerzése érdekében maximálisan ki kell használni, a helyi és a pillanatnyi igazságok kárára.” *Berkesi András: Vértő emlékek.* in: *In memoriam Kardos György.* Bp. 1986., Noha valószínűsíthető, hogy ez szó szerint aligha így hangzott el - Farkastól nemigen telttel ilyen szabatos, cizellált fogalmazásra -, Révai megelőlegző, Farkas post festa érvelésének logikája mindazonáltal egymást erősíti, még akkor is, ha egy másik egykori „kat-polos”, Kornis Pál emlékezete szerint Pálffy György volt az, akinek a fejében a magántársasági összefüggések már 1946. október végére illegális szervezkedésé, összeesküvéssé álltak össze. *Kornis Pál: Tanúként jelentkezem.* Bp. 1988. 139., tehát e felidézett november végi kommunista frakcióülésen Révainak már „volt mire alapoznia” sejtelmes mondatait.

³² PTI. Arch. 274. 9/24.

núskodnak, hogy megtartásukat akkor még a kommunisták sem látták elszabotálhatónak. A hónap végére már az egyidejű parlamenti választást állították junktimba az önkormányzati választásokkal. November során pedig - miközben az MKP teljesen leállt a választási előkészületekkel - egyre inkább a kisgazdapárt „elemeire bontása” töltötte ki a kommunista tervezetéseket. Nagy Ferenc maga is visszaigazolja Révainak azt az álláspontját, hogy a kisgazdapárt vezetését különösen a romániai választások ejtették gondolkodóba. Annál is inkább, mert ők az ottani „Demokratikus Pártok Blokkjának” 90 százalékos eredményét annak tudták be, hogy „a választás mögött ott állott a Szovjet, és annak akarata jutott kifejezésre a választásokról szóló hivatalos jelentésekben”.³³

Révai József november végi helyzetértékelésében mindezek mellett több olyan mozzanat is felsejlik, ami önmagában az `Európa balra tart, a kisgazdapárt meg ettől tart` diagnózisból aligha magyarázható meggyőzően. Ha viszont azt is számításba vesszük, hogy bizalmas tájékoztatójának elhangzásakor már hónapok óta folyt a nyomozás az ún. Magyar Testvéri Közösség tagjai ellen,³⁴ ami hamarosan a mondvacsinált „köztársaság-ellenes összeesküvés” koncepciójában került a nyilvánosság elé, akkor egészen más az olvasata azon sejtelmeskedő mondatainak, melyekben új módszerek alkalmazásával a júliusi kompromisszumos válságmenedzseléstől eltérő, és az FKgP-t elemeire bontó végkimenetelt jövendölte.

Ezekben a napokban volt az évfordulója annak, hogy Rákosi Mátyás, pártja központi vezetőségi ülésén - az éppen lezajlott nemzetgyűlési választások eredményeivel kapcsolatban - kijelentette: „Korrigálni kell a választások eredmé-

³³ Nagy F: 1990. II. 340-341.

³⁴ Major Ákos memoárja szerint az 1946. december közepén megkezdett letartóztatás-sorozat megelőzően „a nyomozóhatóság már fél esztendeje figyelte a volt vezérkari tisztek összejöveteleit.” Major Ákos: Népbíráskodás, forradalmi törvényesség. Bp. 1988. 327-328. Major vonatkozó megállapításától némileg eltér Kornis Pál volt „kat-polos” visszaemlékezése, aki 1946 nyarának végére teszi a megfigyelés kezdetét. Kornis Pál: 1988. 136. ld. még: Arany Bálint: Koronatanú. Bp. 1990. 20-25., Palasik M: 1994. 175-192. Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. (Szerk: Horváth Ibolya, Solt Pál és mások) 2. Bp. 1993. 119-256.

nyeit. Megengedhetetlen, hogy az ilyen [nem rájuk adott] szavazatokat egyenrangúnak vegyük a demokrácia híveinek szavazatával.”³⁵ A dátumok közötti időszak történetére a kormányzati koalíció szélső pólusait képviselő pártok hatalmi birkózása nyomta rá a bélyegét. Az 1946 folyamán mindvégig, de különösen a visszatérően generált két nagyobb válságperiódusban, a hatalomból való intézményes részesedés mértéke - illetve annak eltérő irányultságú korrekciós igénye - jelentette a konfliktus lényegét. Kérdés azonban, hogy a második alkalommal milyen okok zárták ki, hogy a szemben álló felek valamifajta modus vivendit találva oldják fel ellentéteiket.

A tavaszi-nyári első nagy válság (többé-kevésbé) konszenzusos feloldásában figyelmen kívül alig hagyható szerepe volt annak, hogy a hatalmi párbaj szereplői úgy vélték: rontják az ország kedvezőbb elbírálásának esélyeit a párizsi békeelőkészítő értekezleten, ha Magyarországot illetően állandósult belpolitikai labilitásról tudósítanak a hírügynökségek. (Ez ugyan független attól, hogy a nagyhatalmi döntésekben játszott-e bármilyen szerepet a koalíciós konstrukció akár átmeneti akár akut válsága vagy éppen szilárdsága, mindenesetre a hazai politikai közélet reprezentánsainak cselekedeteire ez a mozzanat befolyással volt.) S bár a télbe nyúlóan elhúzódó őszi válság központi tematikája - egyfelől az MKP kiszámítható pozícióvesztése az önkormányzati választásokon, másfelől az FKgP jó adag eufemizmussal „önmegettisztításnak” nevezett,³⁶ a kommunisták megkívánta mértékben történő újabb öncsonkítása -, alig különbözött az előbbi-től, jelentős mértékben megváltozott a „körülmények hatalma”. 1946 őszi hónapjaira ez három lényegesebb pontban összegezhető. A magyar békeszerződés véglegesítése során minden érdemleges kérdésben a szovjet álláspont diadalmasko-

³⁵ PTI. Arch. 174. KV. F. 83.

³⁶ *Balogh Sándor*: 1975. 360, 366. Ugyanő írja le azt is, hogy a kommunisták ekkori igénye továbbí 50-70 kiscgazda nemzetgyűlési képviselőnek a pártjából való kizárása volt. Ez a parlamenti aritmetikában azt jelentette volna, hogy - a tavasszal már kikényszerített kizárásokkal együtt - az FKgP parlamenti képviseleti aránya közel húsz százalékkal, 36-40 %-ra apadt volna, miáltal a baloldali blokk (40,5 %) relatív többséggé avanszál a törvényhozásban.

dott. A fentebb már érintett választások akkor valóban egy európai „balra át” tendenciát mutattak, még ha az később egyes esetekben átmenetinek bizonyult is. A fokozatosan hidegháborúba forduló szovjet-amerikai viszony részeként felerősödött a mindinkább elhatárolódó érdekszférákon belüli szuperhatalmi akaratérvényesítés.

A hazai politikai erőterben a kisgazda-kommunista intranzigenciát motiválta egyfelől az, hogy előbbinek a választások győzteseként, ha legalább megmaradt pozícióit és támogató bázisát őrizni akarta, `nem volt hova` viszakoznia, s motiválta másfelől az, hogy a kommunisták most már figyelmen kívül hagyhattak bármilyen, a nyugati hatalmak megkívánta szempontot, s csak a Kremlnek kellett megfelelniük. A vizsgálat szűkebb tárgyát tekintve ez azt jelentette, hogy a nyári, `közigazgatási reform és önkormányzati választások` megállapodást felrúgva; se reform, se választás - elszabotálták. Általánosabban pedig arról szólt a történet, hogy a SZEB szovjet vezetésének addig is bírt bátorításával folytatott politikai nyomásgyakorlásokon túl, most már lehetőséget láttak arra, hogy akár törvénytelen eszközök alkalmazásához is szabad kezet - vagy akár adminisztratív támogatást is - kaphatnak a kisgazdák szétverése céljából. Ez utóbbinak lettek tanúi a kortársak a Magyar Testvéri Közösség tagjainak 1946. december közepén megkezdett letartóztatás-sorozatától, bebörtönzésétől, Kovács Béla 1947. februári elhurcolásán át Nagy Ferenc május végi emigrációba kényszerítéséig.³⁷

A hatalomból való részesedés 1946. évi újraosztásáért folyó koalíciós háborúskodás csataterét a blokkpártok - ezen belül is elsősorban a Magyar Kommunista Párt - hagyták el győztesen. Nem csupán bizonyos mértékű hatalmi-politikai elégtételt szereztek maguknak a nemzetgyűlési választáson elszenvedett

³⁷ Id. erről legújabban: *Bencsik Zsuzsanna*: Egy koncepció per előkészítése. Budapesti Negyed, 1994. 4. sz. 191-208., *Palasik Mária*: A jogállam csapdái Magyarországon, 1947. első felében. Századok, 1995. 6. sz. 1305-1330.

vereségükért, hanem - a parlamentbeli kisebbségi pozícióikhoz képest -, tovább növelték az ideiglenesség korszakából öröklött részesedésüket a végrehajtó hatalom különböző ágazataiban.

16. "A tárgyalásokat figyelemelterelés céljából folytatjuk"

1947. első hónapjaiban az "összeesküvés" szomorújáték hetente újrendezett felvonásai foglalták el a legnagyobb teret a magyar belpolitika színpadán. A költségvetés parlamenti vitáján - elsősorban a belügyminisztériumi fejezet tárgyalásakor - ismételten teret kapott a közigazgatási reform ügye is. Exponálását korántsem csupán az magyarázta, hogy az önkormányzatok immár két éve *ideiglenes* közjogi keretek között működtek. Nem kisebb szerepet játszott ebben az, hogy - az előző év közepén nyilvánosságra hozott parasztpárti városmegye-koncepciótól is inspirálva - időközben a szociáldemokraták és a kisgazdák is elkészítették közigazgatási reformterveiket, immár maguk sürgették azok mielőbbi pártközi megvitatását, illetve a reform megvalósítását.

Az SZDP közigazgatási reform-irányelvei a parasztpárti tervezethez hasonlóan széleskörű autonómiával kívánták felruházni a községi, első fokú önkormányzatokat. Ugyancsak közös kiindulópontot képviseltek a vármegyék felszámolása kérdésében. De számottevő a közöttük levő eltérés is. A járásokat önkormányzati jogosítványokkal felruházva meghagyni javasolták. A megyék - egymással arányosított területének - regionális szintjén "középfokú" állami szervekként *kerületek* felállítását tervezték. Az ily módon "egyszerűsített" közigazgatásnak az államszervezet egészébe való illeszkedéséről pedig a következőt vallották: "Kétségtelen, hogy a demokratikus közigazgatásnak az önkormányzati elven kell felépülnie, viszont a ma célkitűzéseinek megvalósítása érdekében egyes állami tevékenységi köröket esetleg még hosszabb időn át centralisztikusan kell ellátni. A demokratikus átalakulást úgy lehet a legsikeresebben biztosítani, ha az auto-

nóm és állami igazgatás egyensúlyi helyzetét a társadalom fejlődési állapotának megfelelően állapítjuk meg."¹

A Független Kisgazdapárt javaslata legalább olyan mértékben politikai manifesztum, mint amennyire a közigazgatás szervezetét és működését modernizáló program. Közös vonása a többi tervezettel, hogy széleskörű önkormányzati garanciákat szánt a községeknek, ugyanakkor a történelmi hagyományok tisztelete okán elutasította "sajátos nemzeti intézményünk", a vármegye megszüntetését. Annyi mindazonáltal megállapítható, hogy 1947. elejére a négypartii kormánykoalíció három tagja önálló közigazgatási reformtervet dolgozott ki, ami - formailag - elégséges muníciónak tekinthető ahhoz, hogy pártközi egyeztetések alapjául szolgáljanak.

A belügyi tárca költségvetésének február végi tárgyalásakor, e fejezet parlamenti előadója, Piros László - összhangban az MKP addigi tevékenységével - az apparátus folytatólagos kicserélésében vélte megtalálni a közigazgatás „demokratizálásának” módját.² A szociáldemokrata Szélig Imre pártja friss reformtervét ismertette.³ S noha - ekkor még - nem utalt Rajk ezirányú mulasz-

¹ Miután a szociáldemokraták, illetve a kisgazdák tervezeteit az NPP korábbi javaslatával egyetemben már külön is publikáltam, illetve visszatérően elemeztem, ezúttal eltekintek részletes ismertetésüktől, mivel - amint azt eddig is tettem - a közigazgatás *politizálódásának* jellemzőire koncentrálok a bemutatást. ld: *Gyarmati György: A pártok a közigazgatás reformjáról, 1945-1947. Párttörténeti Közlemények, 1981. 2. sz. 154-190., u.ő: Három koncepció és ami utána következik ... Tér és Társadalom, 1989. 4. sz. 3-42.*

² „Népi erőkkkel kell felfrissíteni Magyarországnak közigazgatását. Hozzá kell tennem, hogy a B-lista revízió végtelen elhúzódása, de magának a B-listázásnak sikertelen volta miatt a rövidített közigazgatási tanfolyamot elvégzett munkások és parasztok a közigazgatásba egyáltalán nem, vagy csak igen kis ezrelékben kerültek be ezideig.” N. N. V. 956. A korábbi fejezetekben tételesen sorba vett különböző állománycsoportok, azok megoszlása alapján fentebbi állítás aligha állja meg a helyét. Az előadó ezután egy elegáns fogalmi csúsztatással a közigazgatás reformját annak „egyszerűsítésére” redukálta, ami interpretálása alapján ügyviteli racionalizálásban merült ki. i.m. 957.

³ 1947. első hónapjaiban populáris nyelven ismertette és hozzászólások tucatját publikálta az SZDP tervezetéről a párt, „A Község” című közigazgatáspolitikai szemléje. Ugyanekkor hozták nyilvánosságra azt az adatot is, hogy „a fővárosi alkalmazottak több mint ötven százaléka pártunk tagja. 17.000 fővárosi alkalmazott közül 9.800 szociáldemokrata. Ebből 5.100 fizikai

tására, az utána felszólaló belügyminiszter nem győzött szekundálni annak, hogy ez milyen fontos *tárcafeladat*, - azaz nem valamely párt kompetenciája.⁴ Az átalakítás legsürgetőbb feladataként viszont a miniszter is az apparátus népi káderekkel történő lecserélését emelte ki.⁵ A parasztpárt részéről Erdei Ferenc sokadik alkalommal ismételte meg azt az álláspontját, hogy a közigazgatás megújításában egyformán fontos a tisztviselői kar átalakítása és a szervezeti reform.⁶ A működni látszó blokkpárti szolidaritáson túl nem is a kiszagdák, hanem leginkább a pártönkívüli, valamint a szabadságpárti képviselők vetették a szemére a miniszternek, hogy az 1946. júliusi koalíciós megállapodásban ráruházott kötelezettséget a reform és az önkormányzati választások előkészítését illetően elszabotálta.⁷ A belügyminiszter működését kipellengérező felszólalások többnyire a munkáspárti képviselők szónokot abzúgó koncertjének kíséretében hangzottak el. Rajk erre vonatkozó átalános reakciója ugyanitt annak megállapítására korlátozódott, hogy „ebben a munkában még a kezdet kezdetén állunk.”

A munkáspártoknak a parlament nyilvánossága előtt érzékelhető testvérisúrlódása még pianóra fogott disszonancia volt ahhoz a fortisszimóra gerjesztett

és 4.700 a szellemi munkás. Az SZDP vezetőségének jelentése az 1947. január 31 - február 3-i 35. országos pártgyűléséhez. h. é. n. (Bp. 1947.) 91.

⁴ A munkáspártok közötti disszonanciára ekkor még csupán az látszott utalni, hogy a szociáldemokrata Jancsecz Imre - az összes többi hozzászólótól eltérően - rendre atyáskodó imperatívuszban oktatta ki Rajkot, mi mindenre kell kiterjednie miniszteri figyelmének. i.m. 1020-1024.

⁵ N. N. V. 995-1011. A miniszter erre vonatkozó általánosságban mozgó kijelentése mögött nagyon is operatív tevékenység húzódott meg. Miután az MKP KV. Közigazgatási Osztályának vezetését 1946. novemberében Zöld Sándortól Széll Jenő vette át, a havi, negyedévi munkatervekben rendre az első pontban volt olvasható a párt pozícióinak módszeres további gyarapítása. Ugyanezeket az osztályt felügyelő Szervező Bizottság ülésein Farkas Mihály visszatérően külön is nyomatékosította. 1947. április végén arról is döntés született, hogy megyénként egy-egy függetlenített közigazgatási felügyelőt, a későbbiekben közkeletűen csak káderesnek hívott személyügyi megbízottat állítanak munkába. PTI. Arch. 274. SZB. F. 146., 194., 274. 15/6. ld. még erről: *Gyarmati György: A káderrendszer és a rendszer kádere az ötvenes években. Valóság*, 1991. 2. sz. 51-63.

⁶ N. N. V. 1024-1029.

⁷ ld. Dénes István (pk), valamint Pászthory István és Hegymegi Kiss Pál (msz.) felszólalásait. N. N. V. 1049-1061.

- és egyre nyitabb - konfliktushoz képest, mely költségvetési vita lezárása után vált a nyilvánosság számára is érzékelhetővé. Ez több okra vezethető vissza. Forrása - ekkor - az 1947. március 11-i pártközi értekezlet környékéről eredeztethető. Nevezett ülésen a Kovács Béla elhurcoltatása nyomán keletkezett újabb koalíciós válságot kívánták feloldani egy írásban rögzített pártközi megállapodással. Eszerint

„- A pártok helytelenítik az erőszakos tagtoborzást, és különösen a közalkalmazottaknál kell súlyt helyezni arra, hogy a közalkalmazottak szabadon és minden nyomás nélkül választhassák meg pártállásukat, s ebből kifolyólag őket semmi néven nevezendő hátrány ne érhesse.

- A koalíciós pártok utasítják sajtójukat, hogy hangjuk a koalíciós szellemnek mindenben megfelelő legyen. Jelentősebb személyeknek sajtóban való megtámadását az érintett párttal való megbeszélés előzze meg.

- A Baloldali Blokk pártjai vállalják, hogy azokon az államigazgatási és egyéb közterületeken, ahol a Független Kisgazdapárt aránytalanul el van maradva, támogatják jogos törekvéseik elérésében.”⁸

Ez a megállapodás csak annyiban különbözött az 1946. júliusában kötött koalíciós kötelezettség vállalástól, hogy a benne foglaltakat nem halogató taktikát alkalmazva, hanem szinte azonnal rúgták fel. Új dimenziót adott viszont a közigazgatás birtoklásáért folyó hatalmi vetélkedésnek, hogy ez alkalommal a két munkáspárt bonyolódott egy újra-arányosítást célzó pozícióháborúba. Az SZDP vezetői kezdeményezték, hogy mielőtt a kisgazdáknak tett ígéret teljesítésének feltételeiről tárgyalnának, előbb egymás között rendezzék az államapparátusban fennálló pozíció anomáliákat. Elsősorban azt sérelmezték, hogy Rajk a Belügyminisztérium 1946. őszi átszervezése során - amint azt a 11. fejezetben ismertettem -, az új minisztériumi osztályok, alosztályok, csoportok kialakításakor saját párttársait ültette pozíciókba, miáltal az SZDP jelentős hátrányba került. Emellett

⁸ PTI Arch. 274. 7/162. A megállapodás aláírói: FKgP - Nagy Ferenc, Oltványi Imre, Balogh István; MKP - Rákosi Mátyás, Farkas Mihály, Kádár János; SZDP - Szakasits Árpád, Ries István, Marosán György; NPP - Vere Péter, Erdei Ferenc, Farkas Ferenc. Ezzel egyidejűleg nevezettek egy másik koalíciós megállapodás is aláírtak, melyben a „kormány munkaprogramjaként” rögzítették a legfontosabbnak tartott teendőket. Ezek között a közigazgatási reform kérdése nem szerepelt. u.o.

a vezető tisztségviselők hatáskörének egymás utáni újraszabályozása következtében a kulcspozícióban ülő káderek nemcsak irányítási, felügyeleti jogkörüket veszítik el, hanem lassan már az ügyekbe való betekintésük sincs. „Miközben - folytatja a sérelmeket Schiffer Pál - a Gazdasági Rendészeti Osztály politikai tényezővé vált, amely pártokat és szociáldemokrata politikusokat figyelt meg, és messze túllépi valódi hatáskörét.”⁹

A március végén megkezdett egyezkedések légkörét eleve terhelték az év első hónapjában rendezett üzemi bizottsági választások, melyeket az ellenségesedésekig menő rivalizálások miatt fel kellett függeszteni.¹⁰ A kommunisták azonnali ellenigényekkel igyekeztek kontrázni az SZDP követeléseit. Egyfelől az utóbbiak irányítása alatt álló tárcák - Iparügyi Minisztérium, Igazságügyminisztérium - esetében siettek hasonló, számukra hátrányos sérelmekkel tromfolni, amit viszont a szociáldemokraták minősítettek Rajk reagálásához hasonlóan inszINUÁCIÓNAK.¹¹

Másfelől közölték, hogy a követelésekről csak akkor hajlandók érdemben tárgyalni, ha junktimba állítják a rendőrségi pozíciókat a közigazgatás egyéb területein birtokolt posztokkal. „A Kommunista Párt olyan arányban részesüljön a közigazgatás fontosabb állásainak betöltésénél, mint amilyen arányban a Szociáldemokrata Párt a rendőrség fontosabb állásaiban képviselve van.” Ez a kontra

⁹ „Rajk László visszautasítja, hogy kicsinyes pártszempontokból korlátozzák önálló intézkedési jogkörét.

Szélig Imre elismeri a miniszter diszkrecionális jogait és nem kíván a helyetteseknek a vezetőkkel egyenrangú hatáskört adni, de szükség van arra, hogy a szociáldemokraták mindenbe belelássanak. Hatalmi kérdéstről van szó és csak így lehet helyreállítani a bizalmat.

Rajk László ígéretet tesz arra, hogy a rendőrségen belül felfüggeszse a pártpolitikai tevékenységet, de fenntartja magának a jogot, hogy beleszólást nem tűrve, és csak a közérdeket szem előtt tartva nevezze ki, helyezze át, bocsássa el a rendőrség kötelékébe tartozókat. Ezzel a jogával teljes mértékben élni kíván.”

A minisztériumok kérdéseinek megtárgyalására kiküldött összekötő bizottság 1947. április 16-i ülésének jegyzőkönyve. PTI. 274. 7/190.

¹⁰ u.o.

¹¹ u.o.

meglehetősen kellemetlenül érintette az SZDP-t, mivel az egymás közötti pártarányokat tekintve - akkor még - az alispánoktól a polgármestereken át a megyei, illetve járási főjegyzőig terjedően átlagban mintegy kétharmad-egyharmad arányban ő volt a kedvezményezett fél, a községi jegyzők között pedig kereken háromszor annyi volt a szociáldemokrata, mint az MKP-tag.¹² A kommunista „csomagterv” szerint a testvérpártok egymás közötti arányosítása jegyében a szociáldemokratáknak a következő posztokat kell részükre átengedniük; 4 alispán, 2 vármegyei főjegyző, 4 vármegyei másodjegyző, 11 járási főjegyző, 2 törvényhatósági jogú város polgármestere, 2 thjv. főjegyző, és 100 községi jegyző kinevezési jogát.¹³

Ilyen kondíciók mellett gyorsan lelohadt a szociáldemokraták arányosítási kedve, és a tárgyalások április végére megfeneklettek. A kommunisták viszont más úton vélték folytathatónak káderállományuk gyarapítását. Farkas Mihály - fittyet hányva a tagtoborzás tilalmáról nemrég általa is ellenjegyzett koalíciós megállapodásnak - a pártközpont közigazgatási és káderosztályát a következőképpen instruálta:

„Meglévő közigazgatási posztjainkat fel kell használnunk pártunk szervezeti erősítésére. A Belügyminisztériumban dolgozó elvtársak vidéki munkájuk kapcsán beszéljenek nyíltan a jegyzőkkel, és igyekezzenek beszervezni őket a pártba. Használják ki azt a helyzetet, hogy a jegyzők a kommunista belügyminisztertől függenek. A közigazgatási apparátus komoly hatalom, és ha ki akarjuk szélesíteni tömegbefolyásunkat, be kell törni a közigazgatásban dolgozó tisztviselőket.”¹⁴

¹² Az MKP sorozatban készítette ekkoriban a két párt közigazgatási reprezentáltságát tükröző összesítéseket, és elégedetlenséggel állapították meg, hogy - a rendőrséget leszámítva - közigazgatási posztjaik aránya még az egy évvel korábbi, B-listát megelőző állapothoz képest is romlott a szociáldemokratákhoz viszonyítva. Ettől kezdve az MKP célkitűzéseiben a szociáldemokraták vették át azt a szerepet a hatalmi - illetve annak minősített - pozíciókért folytatott harcban, amelyet korábban a kispártok töltöttek be. PTI. Arch. 274. 7/190. (Az akkori állapotról ld. a 8. fejezetben közölt 2. sz. táblázatot és grafikont.)

¹³ u.o.

¹⁴ PTI. Arch. SZB. F. 194. Az elmúlt hetek meggyőző-munkájának gyümölcseként közölte egyúttal, hogy „az alispánok között két titkos párttagunk van.” „Erőszakkal kényszerítették őket, hogy pártjukba [mármint az MKP-ba] lépjenek. Aki vonakodott, gyakran a szolgálatból is elbocsátották.” - írja az ezen időszakot felidéző kortársak egyike. ld: *Böhm Vilmos*: Másodszor emigrációban... Bp. 1990. 31.

Eközben a belügyminiszter - eleget teendő az immár a testvérpárt által is követelt lépésnek -, egy április 19-ről keltezett körlevelével életre hívta azt a pártközi fórumot, melynek a közigazgatási reform kidolgozása lett volna a feladata.¹⁵ Az MKP képviselői már a bizottság¹⁶ első, 1947. április 24-i ülésén elutasították azt az elképzelést, hogy minden párt terjessze elő saját koncepcióját. Ehelyett azt proponálták, hogy „a Belügyminisztérium terjessze elő saját javaslatát, és azt tárgyalási alapként elfogadva, annak megvitatásával kezdjük a tárgyalást. A pártok e belügyi javaslatához építsék hozzá saját elképzeléseiket.”¹⁷ Mivel azonban a tárca koncepciója minden sürgetés ellenére sem készült el, patthelyzet állt elő. Újra felmerült, hogy akkor lássanak legalább hozzá a meglévők tárgyalásához. Helyette a szalámitaktika alkalmazása kezdődött meg. A blokkpárti delegátusok kategorikusan és egyöntetűen utasították el, hogy akár csak szót is vesztegessenek a kiszáradt előterjesztésére. A parasztpárt megbízottai - státusukat tekintve Rajk beosztottjai a minisztériumban - maguk mondtak le arról, hogy tervezetüket napirendre vegyék.¹⁸ Mindezek után egyedül a szociáldemokrata javaslat maradt a porondon. Utóbbi képviselői vehemensen szorgalmazták is annak tárgyalását. A kommunista megbízottak azonban továbbra is tartózkodtak attól,

¹⁵ „A koalícióba tömörült pártok 1946. július 14-én elhatározták, hogy a közigazgatást, demokratikus újjászervezése céljából meg kell reformálni. A pártközi egyezés értelmében a kormány is programjává tette ezt. Úgy tudom, hogy a koalícióban részt vevő valamennyi párt külön-külön tervet és irányelvet dolgozott ki. Szükség mutatkozik ezen tervek és irányelvek összeegyeztetésére.” PTI. Arch. 274. 15/23.

¹⁶ A bizottság tagjai: MKP - Deszkás János, Beér János; SZDP - Reisinger Ferenc, Bartucz János; FKgP - Andrassy Dániel, Z. Nagy Ferenc; NPP - Szentgyörgyi István, Tóth Endre. A belügyminiszter kiküldöttje - Vida Ferenc (MKP).

¹⁷ PTI. Arch. 274. 15/23., Beér hagyaték ... 1948. d. Egy Rajk Lászlónak címzett, 1947. februári 1-i feljegyzésében Beér abból kiindulva vetette el egészében a szociáldemokraták véleményezésre megkapott javaslatát, hogy az „teljesen nélkülözi a politikai szempontok mérlegelését”. u.o.

¹⁸ Ezért meg is kapták megszolgált dicséretüket. Beér János egyik - Rajk számára készített - jelentése szerint „a parasztpárti kiküldöttek jóindulatú passzivitással bennünket támogattak”. u.o. Ugyanakkor, az 1947. május 11-i „Dózsa-napra”, az NPP országos propagandagyűlésére megjelentetett program továbbra is sürgeti „az ezer éven keresztül a feudális igazgatás fellegváraként szolgáló vármegyei rendszer gyökeres megreformálását”, a párt korábbi közigazgatási programjavaslatában szereplő „város-megye” formulát viszont már a populárisabb „népi megye” elnevezés váltja fel. A Nemzeti Parasztpárt programjavaslata. Bp. 1947. 5.

hogy akár csak a tárgyalások kiindulásaként respektálják az SZDP - egyébként részletes, számos kérdésben alternatív megoldásokat is tartalmazó - elaborátumát. Emiatt leginkább a két munkáspárt között éleződött a polémia.

Tovább mérgeztette a helyzetet, hogy a szociáldemokraták a bizottsági ülések hangnemét tükröző verbalizmussal szellőztették meg a pártközi konfliktust sajtójukban is. Szélig Imrének az SZDP országos pártválasztmányi ülésén elhangzott beszédét szó szerint tette közzé a párt közigazgatáspolitikai szemléje:

„A Belügyminisztériumban folytatott közigazgatási megbeszélések két szempontból állnak szemben egymással. Az egyik az a törekvés, amely a birtokon belül lévő Belügyminisztérium részéről nyilvánul meg. A belügyminiszter a maga diszkrecionális jogának kívánja megszerezni azt, hogy ki legyen közalkalmazott, ki legyen az, aki egyik vagy másik pozícióban alkalmazható. Ezen keresztül az egész közigazgatás átszervezését a saját kezébe akarja ragadni, s így olyan közigazgatási apparátust teremteni, amely a maga elképzelésének megfelel. Ezt megteheti egy egyedül kormányzó többségi párt, de nem egy koalíció kisebbségi tagja. ... A másik törekvés az autonómiák helyzetét érinti. Lényegében az a helyzet, hogy minden, a legkisebb ügytől a legnagyobbig a Belügyminisztériumban intéződik el. A vita akörül van, hogy az autonómia, az autonóm testületek válasszák-e meg ezekben az alsóbb régiókban a közfunkcionáriusokat, vagy felülről neveztesse ki. ... Fel kell tennünk a kérdést, elfogadjuk-e a közigazgatásnak ily módon való kezelését akkor, amikor önálló párt vagyunk és az is akarunk maradni. Úgy érzem, hogy nem.”¹⁹

A testvérpártok együttműködését korántsem öregbítő nyilatkozatok sorában ennél is tovább ment az egyeztetőtárgyalások szociáldemokrata kiküldötteinek egyike, Bartucz János:

„A gyakorlati együttműködés, illetve annak megmentése érdekében emeljük fel tiltó szavunkat azok ellen a felelőtlen és rövidlátó elemek ellen, akik intézkedéseikkel és magatartásukkal bebizonyították, hogy nem alkalmasak arra, hogy továbbra is megmaradjanak a politikai élet és közszereplés színpadán. Ezeknek a személyeknek, kik kizárólag pártfanatizmustól és sovinizmustól áthatva, a törvény és rendeletek által biztosított hatalmukkal visszaélve, egyéneket és tömegeket féktelen terror és létbizonytalanság állapotába kergettek, feltétlenül el kell tűnniük a közéletből. Tűrhetetlen állapot, hogy e felelőtlen egyének felügyelete alatt dolgozó jegyzőknek vagy egyéb közigazgatási embereknek csak azért, mert a szociáldemokrata tagsági könyvet hordják a zsebükben, állandó rettegésben kelljen élniük. A törvényes rendelkezések megkerülésével egyik községből a másikba helyezik őket, gyakran elő-

¹⁹ A Község. 1947. 15. sz. 1.

ző munkakörüknel alacsonyabb beosztásba. Azok viszont, akik ennél pirosabb tagsági könyvet váltottak, még akkor is, ha politikai megbízhatóságuk vagy szakképzettségük nem bizonyult kielégítőnek, a legnagyobb előnyöket élvezik.”²⁰

A minisztert immár szociáldemokrata oldalról (is) személyében és nyilvánosan támadó helyzetben a megbeszélések végképp kilátástalannak tűntek. Beér János és Deszkás János Rajk számára készített jelentésükben maguk is úgy ítélték meg, hogy

”a pártközi tárgyalások csődbe jutottak, s ilyen formában semmiféle előrejutást, vagy eredményt elérni nem fogunk. A tárgyalások ilyen módon való folytatása azt a veszélyt rejti magában, hogy előrejutás helyett elmérgesítjük a kérdéseket, és a Rajk elvtárs által megjelölt taktikát (feltűnés nélkül, apródonként keresztülvinni célkitűzéseinket), meghússítjuk. Fentiek alapján a közigazgatási reform pártközi tárgyalásainak továbbfolytatása terén gyökeres változást kell eszközölni. Megítélésünk szerint három megoldás lehetséges.:

a./ Komoly eredményt akarunk elérni ezzel a tárgyalással. Ebben az esetben az eddigi felületes módszeren változtatnunk kell, és Vida Elvtársat vagy mást úgy ráállítani a reformkérdésekre, hogy megfelelő ideje legyen a tárgyalások vezetésére.

b./ A tárgyalásokkal nem akarunk reális eredményeket elérni, hanem a látszat és esetleges (de kétséges) figyelemelterelés céljából folytatjuk tovább. Ebben az esetben is ki kell dolgozni egy olyan javaslatot, amelyik a tárgyalások rendszeres folytatása mellett eltereli a figyelmet a lényeges kérdésekről. Ebben az esetben is az egész előkészítés és vezetés komoly munkát igényel, nehogy szándékunk lelepleződjék.

c./ Az elmondottak alapján a tárgyalásokat abbahagyjuk. Ebben az esetben el kell dönteni, hogy határozott intézkedéssel a Belügyminisztérium befejezi a pártközi tárgyalásokat, vagy a mi passzív magatartásunkkal engedjük kimúlni az egészet.

Utasítást kérünk arra vonatkozóan, hogy fentiek alapján milyen magatartást tanúsítsunk.”²¹

Miután a jelentés 1947. június 3-án, Nagy Ferenc miniszterelnök lemondását és külföldön maradását követő napokban született, a kért utasítás úgy szólt, hogy fel kell függeszteni a tárgyalásokat a hamarosan megrendezendő nemzetgyűlési választások megtartásáig.²² A közigazgatás reformjának pártközi egyeztetéssel történő kidolgozását nem csupán a választások megtartásáig függesztették fel. Koalíciós keretekben erre már egyáltalán nem tértek vissza. A kommunista

²⁰ *Bartucz János*: Amit a tárgyalásokról várunk. *A Község*, 1947. 19. sz. 1.

²¹ PTI. Arch. 274. 15/23., Beér hagyaték ... 1947. d.

²² u.o.

párt nem csupán igazgatásszervezeti szakkérdésekben mutatkozó véleménykülönbség miatt utasította el bármely másik párt javaslatát akárcsak kiindulási, tárgyalási alapként is. Hatalmi felfogása különbözött olyan karakterisztikusan a többi párttól, hogy az ennek megfelelő igazgatási intézményrendszer kiépítésénél nem kívánt a koalíció szabta korlátok között kompromisszumos megoldásokkal operálni, illetve saját elképzeléseit a többi párt elé tární.

* * *

Az 1945. novemberi nemzetgyűlési választásokat követő másfél év során jelentős erőviszony-átrendeződés ment végbe a magyar politikai közéletben. Ennek legmarkánsabb jellemzője, hogy a társadalmi támogatottságát tekintve a választók alig egyhatodának bizalmát maga mögött tudó kisebbségi párt, az MKP kormányzati szerepvállalásán túl egyre inkább rá tudta erőltetni akaratát a koalíció egészére. Bár e tendencia érvényre juttatása során nem csupán egymás utáni, hanem egymásba érő, illetve szimultán zajló eseményeket, folyamatokat követünk végig, mindazonáltal az akaratérvényesítés módszerében, politikai technikájában két, egymástól eltérő alperiódust különböztethetünk meg a vizsgált parlamenti cikluson belül. Egy éven át a hagyományos parlamentáris berendezkedésű politikai rendszerektől sem idegen blokk-képzéssel, a rivális, vagy éppen szövetséges pártok belső megosztását stimulálva, tömegdemonstrációkkal, a választási erőviszonyokat kontrakarírozó paritásos döntéshozó intézmények szervezésével oly módon jutatta érvényre akaratát a Magyar Kommunista Párt, hogy az sorrendre a legitimitás és a jogszerűség (alkotmányosság) határait súrolta, de egészében nem - s részintézkedéseiben is csak esetenként - érhető tetten a törvényesség nyilvánvaló felrúgása. 1946 utolsó hónapjaitól, s különösen annak végétől kezdve viszont ebből a szempontból is egy határozott változás figyelhető meg.

Ettől az időszaktól kezdődően két lényeges mozzanatban jelölhető meg a változás. *a./ Törvényességi faktor.* Amennyiben a hatalomból való részesedés gyarapítását szolgáló törekvéseit az MKP az év folyamán már begyakorolt politikai nyomásgyakorlási eszközökkel sem tudta érvényre juttatni, célja elérése érdekében nem riadt vissza a törvényesség határait áthágó eszközök és módszerek alkalmazásától sem. *b./ Politikai faktor.* Amíg a kiscgazdapárt „robbantása”,²³ hatalmi részesedésének erodálása volt törekvéseinek elsődleges célpontja, addig az általa életre hívott Baloldali Blokk pártjainak tett bizonyos politikai engedményeket, vagy úgy halasztotta, került meg a társ pártok követeléseinek teljesítését, hogy az FKgP elleni akcióegységet ne veszélyeztesse. Amint ezt a célját elérte - ami az úgynevezett „köztársaság-ellenes összeesküvés” megkoncipiálásával lényegében megtörtént, még ha lezárása Nagy Ferenc emigrálásáig húzódott is -, ezt a politikai intranszigienciát azonnal alkalmazni kezdte a blokk pártjaival szemben is. 1947. első felében már nemhogy semmilyen hatalmi-politikai kérdésben nem volt hajlandó engedményre baloldali párttársai számára sem, hanem a törvényhozásban majoritással bíró addigi legfőbb ellenlábasának, a Független Kiscgazdapártnak a szétzilálódását belátható közelségben tudva, azonnal frontot nyitott a végrehajtóhatalmi posztok többségét ekkor még magáénak tudó SZDP ellen is.

Rákosi Mátyásnak a Kovács Béla elhurcoltatását követő, 1947. március 1-i pártközi értekezleten tett megállapítása, miszerint; „nagyon tartok tőle, hogy a kiscgazdapárt nem érti meg, hogy itt egy történelmi fordulópontonról van szó”,²⁴ nem csupán nevezett párt további sorsára nézve, hanem a blokkpárti szövetségek kommunista kezelése tekintetében is cezúrát jelentett. Amint azt a fejezetben felidézett események tanúsítják, vizsgált témánk tekintetében az MKP számára 1947. tavaszán a „következő láncszem” a szociáldemokraták relatív önkormány-

²³ Farkas Mihály élt ezzel a formulával az MKP parlamenti frakciójának 1946. február 17-i ülésén. ld: *Palasik M.* 1995. 147.

²⁴ PTI. Arch. 274. 7/159.

zati hegemóniájának a megszüntetése volt. Ezirányú törekvését csak addig függesztette fel, amíg a kiscgazdapárt parlamenti többségnek eliminálását az idő előtti új választások kieroszakolásával sikerült intézményesítenie. Pontosabban, már ezen közben is megfigyelhető egy „munkamegosztás” az MKP akciókban. A választási kampány időszakában már-már úgy tűnt, mintha Rákosi pártja nem is annyira az FKgP-t, hanem a szociáldemokratákat tartotta volna első számú riválisának. Ennek vizsgálata azonban már inkább illeszkedik a dolgozat következő részébe.

III. A párturalomhoz rendelt igazgatásszervezet megteremtése

17. Az 1947. évi országgyűlési választások és a pártfúzió közigazgatási vonatkozásai

„A magyar demokrácia agóniája az 1947. évi választási hadjárattal kezdődött” - írja Böhm Vilmos, már idézett memoárjában.¹ Ez ugyan felveti annak kérdését, hogy az előbbi fejezetekben felelevenített imparlamentáris eszközök, illetve a hatalommal való visszaélésnek azok az intézményesített formaváltozatai, melyeket az MKP a szovjet megszállók támogatását és esetenkénti közreműködését igénybe véve már addig is alkalmazott, öregbítették-e a „demokráciát”, mindenestre megvizsgálandó, hogy Böhm állítása mennyiben állja meg a helyét nevezett időszakra vonatkozóan.

Az új parlamenti választások idő előtti kiírásának a szorgalmazása - mint már szó volt róla - mintegy fél éve, 1946 őszétől szerepelt az MKP törekvései között. A „köztársaság-ellenes összeesküvés” megkonstruálásával megrogyggyantott, majd Kovács Béla elhurcoltatásával és Nagy Ferenc emigrációba kényszerítésével „padlóra küldött” kispapok ellenében érkezettnek vélte az időt az MKP vezetése, hogy revansot vegyen az 1945. évi nemzetgyűlési választásokon elszenvedett fiascoért. A választást *expressis verbis háborúként* értelmező kommunista pártvezetés² politikai, kodifikációs, adminisztratív és pénzügyi eszközeit egyaránt e felfogáshoz igazította. A jelenkor-történeti szakirodalom újabb keletű tanulmányai a választási előkészületek pénzügyi, kodifikációs, illetve kampánytematikáit már részleteiben is feltárták. Ezek alapján ismerhető, hogy a politikai

¹ Böhm V: 1990. 132.

² PTI. Arch. 274. 7/167.

megfontolásokból formálisan fenntartott 1945. évi választójogi törvény korrekciói milyen módon és mértékben tették üres frázissá az *általánosságról az egyenlőségről* és a *titkosságról* szóló elvi kritériumokat.³ Az alábbiakban ezért csupán néhány olyan - vizsgált témámhoz illeszkedő - közigazgatási összefüggést eleveníttek fel, amely a voksolás kimenetelének *adminisztratív* eszközökkel való befolyásolását célozta.

Az MKP vezetősége saját tagjai közül a választási előkészületek és a lebonyolítás megszervezésével „pártvonalon” Farkas Mihályt bízta meg, ugyanezért a kabinetben belül Rajk László belügyminiszter volt a felelős. Két héttel Dinnyés Lajos (első) kormányának megalakulása után 1947. június 13-án már a választási előkészületek jegyében hívták össze a közigazgatásban dolgozó kommunista funkcionáriusokat. Itt többek között az alábbiakat mondta Kovács István:⁴

„Pártunk döntő vereséget mért a Független Kisgazdapártra Nagy Ferenc megbuktatásával. Dicséri ez a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének, és különösen Rákosi elvtársnak (lelkes éljenzés) mesteri munkáját, amellyel végigvitte Nagy Ferenc megbuktatását. ... [Ezzel] Magyarország, illetve a Magyar Kommunista Párt volt az, amelyik elsőnek ütött vissza és elsőnek hiúsította meg az amerikai imperializmus törekvéseit, komoly támogatást adva ezzel a francia és olasz kommunista pártoknak, de egész Európa demokratikus nemzeteinek is.⁵ ...

Az 1945-ös választási törvénynek van egy olyan pontja, amely kimondja, hogy a demokrácia ellenségei nem szavazhatnak. Ezt úgyesen ki kell használni, s akkor a reakciós elemek nagy részét kizárhatjuk a szavazásból. Óriási lehetőség van a sváboknál, a nyugatosoknál, a leinternáltaknál.”

Nincs közvetlen felmérésen alapuló információm arról, hogy az „MKP-nak és különösen Rákosi elvtársnak e mesteri munkája” mennyiben rendítette meg „az amerikai imperializmust”. Arról viszont igen, hogy ekkor már a kommunista párt-

³ Id. erről a *Rubicon*, 1990. 2. számának, valamint a *Jel-Kép* 1990. februári különszámának választástörténeti tematikus blokkjait, továbbá *Szerencsés Károly: A kékcédulás hadművelet. Választások Magyarországon, 1947.* Bp. 1992.

⁴ Kovács István ekkor az MKP Központi Vezetősége Szervező Bizottságának helyettes vezetője, a Politikai Bizottság póttagja, s a Farkas Mihály vezette választás-előkészítő team egyike volt. PTI. Arch. 274. 8/24.

⁵ 1947 májusában az említett két országban az ottani kommunista pártok kiváltak, illetve kihagyták őket a kormányból.

adminisztráció egésze szinte kizárólag a választások előkészítésének szentelte tevékenységét. „Más pártokból át kell hozni (sic!) és a pártonkívüliekből be kell szervezni pártunkba a népszerű, ismert, jelentős személyiségeket. Adjanak nyilatkozatokat átlépésükről és gyűléseken is szólaljanak fel” - hangzott Farkas Mihály instrukciója a Szervező Bizottság egy héttel későbbi ülésén.⁶ A pártközpont közigazgatási osztálya külön „választási munkatervet” állított össze. Ebben számba vette azokat a „reakciós köztisztviselőket, akiknek a hivatalban maradása a választások alatt nem kívánatos”. Ennek végrehajtását épp úgy Rajk belügyminiszterre szignálták, mint ahogy azt is, hogy helyükre a gyorstalpaló közigazgatási tanfolyamokról kiemelve helyezzenek státusba megbízható kommunista kádereket, s emellett azon megyékbe, ahol sem a fő-, sem az alispán nem kommunista, rendeljen ki MKP tagokból *választási miniszteri biztosokat*.⁷ A következő hónap elején a Szervező Bizottság arról is döntött, hogy a politikai nagygyűléseken túlmenően „a választási agitációt házi és személyi agitációra kell felépíteni.” Az ebben közreműködőknek tesztelniük kellett a felkeresettek politikai megnyilatkozásait, hogy a „reakciósokról” jelentést téve kiszűrhessek őket a választói névjegyzék összeállításakor.⁸ A testület számára Szirmai István által ugyanekkorra elkészített összeállítás szerint a választójogi törvény megszorító intézkedései 553.000 főt ütnének el attól, hogy joguk legyen voksolni.⁹

⁶ PTI. Arch. 274. f. SZB. F. 217.

⁷ PTI. Arch. 274. f. SZB. F. 228. Eredetileg ugyan az volt az elképzelés, hogy a megyék „felerősítése céljából”, formailag az alispánok mellé Rajk belügyminiszter „behelyez” mintegy 120 - 150 közigazgatási tanfolyamot végzett új kommunista kádert - azaz járasonként egyet-egyét -, akiknek a fedőmunkája, hivatalos megbízatása „a földreform befejezésével kapcsolatos munkálatok” segítése lett volna (a megyei közigazgatási hierarchiából kivéve, közvetlen belügyminiszteri alárendeltségben!), a választási előkészületek megindulását követően azután, jobb helyi kádereket nem találván, ezek egy részét „állították rá” a változott feladatok ellátására. PTI. 274. f. SZB. F. 194., 274. 15/25.

⁸ PTI. Arch. 274. 9/29.

⁹ PTI. Arch. 274. 9/34. Szirmai István ekkor az MKP KV Tömegszervezési Osztályának vezetője volt, emellett ellátta a Szervező Bizottság - és a Farkas vezette választási team - titkári teendőit is.

S noha a választójogi törvény módosításának parlamenti vitájáig még bő két hét volt hátra, a *kommunista választási felelősök* 1947. július 6-án kezdődött több napos értekezletén a pártközpont választás-előkészítő csapata már az MKP törekvéseit elfogadottnak tekintve instruálta az összehívottakat további teendőikről. Ezt annál inkább tehették, mivel az apparátus - pártvezetőire hagyva a választójogosultság törvénnyel való csonkítását -, már sokkal inkább azokon a metódusokon dolgozott, amelyek törvényes szabályozáson kívüli adminisztratív eszközökkel igyekeztek tovább redukálni az urnák elé juthatók számát.

„*Kovács István*: Ne legyenek az elvtársak túlzottan törvénytisztelők. Nem zárhatunk ki a választójogból mindenkit, aki nem ránk szavaz, mert ez visszafelé sülhet el. De van egy [megoldás], s ezzel a módszerrel minden reakciót ki lehet zárni. Ki kell zárni a választói jogosultságból 7-800.000 embert. *Ezek azok felül vannak, akiket a törvény töröl a választói névjegyzékből.*

Hogy néz ez ki megyénként? Minden választókerületben - összesen 16 van - annyiszor ezer reakciót kell kizárni, ahány jelölt van abban a megyében. Például Csongrád-Csanád választókerületben 36 jelölt van, ott tehát 36.000 reakciótól kell megszabadulni. Kevesebbet ne zárjanak ki a választójogból, mint amennyit mondtam, valamivel többet lehet.¹⁰ ...

A suttogó propaganda terén el kell terjeszteni, hogy a választás után a Szociáldemokrata Párt beolvad a Magyar Kommunista Pártba. Bevinni a köztudatba, hogy azok a községek, ahol az MKP komoly többséget szerez, az új kormánytól rendkívüli gazdasági segílyt kapnak. Az SZDP listát továbbra is kritizálni, jelöltjeit lejáratni. Tudni kell, hogy a szociáldemokraták irányt vettek a pártunkban lévő kisnyilasok kilövésére. ... Meg kell dicsérjem azokat az elvtársakat akik végre jegyzőkönyveket hoztak. Ez igen fontos fegyver a mi kezünkben az SZDP ellen.¹¹ ...

A tagtoborzás terén is javulás mutatkozik, de azért tovább kell fokoznunk, mert még mindig nem értük el a 750 ezres taglétszámot. Tehát az egyéni, a háziagitációt mindig kössük össze tagtoborzással is. ... [A politikai gyűléseken] továbbra is gondoskodni kell a szép dekorációról, amiben a nemzeti szín domináljon a vörös mellett.”

¹⁰ A megye és a választókerület fogalmának zavaró módon változtatott használata értelmezhetővé válik, ha tudjuk, hogy a törvény az ország 25 megyéjét + a székesfővárost különböző összevonásokkal 16 választókerületre tagolta. Ezek közül a nagybudapesti volt a legnépesebb, ahol 115 jelöltet állapítottak meg, és a veszprémi a legkisebb ahol 18 jelöltet jegyeztek. Kovács mindazonáltal még így is felfelé srófolta a választójoguktól exlex, adminisztratív eszközökkel megfosztandók számát, mivel a 16 választókerületben összesen 634 jelöltet regisztráltak, aminek az ezerszerese 634.000. Ehhez képest válik érthetővé a bekezdés utolsó mondata.

¹¹ Id. még erről: *Böhm V.*: 1990. 137-151.

A Kovács István által megfogalmazott iniciatívákhoz passzíva Szirmai István taglalta azokat az adminisztratív technikákat, amelyek révén a kizárások keresztülvihetők:

„*Szirmai István*: Feladatunk, hogy a reakció szavazótáborát leszűkítsük. A módosított választójogi törvény egész csomó kategóriát meg fog jelölni, akiktől törvényesen el lehet venni a szavazati jogot, de ez a szám kevesebb, mint amennyit ki kell zárunk. Ügyesen szervezve ezt is meg lehet csinálni. A számláló lapokat az összeíró bizottságok a házmegbízottak útján küldik szét. A kommunista házmegbízottak teljesítsék rosszul feladatukat, és az általuk ismert ellenünk szavazóknak, vagy legalább azok egy részének ne kézbesítsék a számláló lapokat. Például ha egy házban 60 szavazó van és abból 14 reakciós, ezeknek elfelejtik kikézbesíteni a számláló lapot.

A kitöltött számláló lapokat a házmegbízottak, illetőleg az összeíró biztos szedi össze. [Ezek] a tudomásuk szerint fennálló kizáró okokra vonatkozó megjegyzéseiket a tények megjelölésével tegyék meg akkor is, ha az összeírott fél a számláló lapot nem töltötte ki és nem írta alá. Az összeíró biztos feladata, hogy megállapítsa, kiknek nem szabad szavazni. Vagy el lehet felejtetni a kitöltött számláló lapot leadni az összeíró bizottságnak. Menjen és keresse az illető.

Ezekben az esetekben azoknak a szavazati jogosultságát az összeíró bizottság állapítja meg. Az összeíró bizottságban dolgozó kommunisták különböző okmányok bemutatását kérhetik a választói jogosultság megadása előtt. Például az összeíró bizottság felszólítja, *igazolja, hogy nem volt tagja mondjuk fasiszta pártnak* (sic!), kérhet bármilyen iratot. A kért okmányok beszerzése időbe telik és utánjárásba került. Sokan nem lesznek hajlandók végigcsinálni egy ilyen eljárást. Ezen a módon jelentős tömegeket lehet kizárni. Kevesebb lesz a szavazó és így pártunk százalékaránya nő.

A Belügyminisztériumtól lesz még egy segítség. Az eljárás megkönnyítése kedvéért az 1945-ben használt számlálólapok helyett, [azok] hosszú és komplikált szövegű nehéz kérdésekkel lesznek tele. Úgy kell ezeket a kérdéseket megszövegezni, hogy házmegbízottaink, vagy ahol ilyen nincs a kommunista biztosok módot kapjanak a 'kizáró okok' feltüntetésére. A kérdések között feltétlenül meg fogjuk találni a kizáró okot. ...

[Egy közbevetett kérdésre vonatkozóan pedig azzal zárta mondandóját, hogy] a Foksaniban és Máramarosszigeten gyülekező hadifoglyok számára biztosítunk szavazati jogot.”

Utóbbiakkal ellentétben a választójog adminisztratív úton történő megvonásáról határoztak például a politikai okokból kizártak *együttélő hozzátartozói*, illetve a Nyugatról vissza nem tértek *rokonai* esetében. A kollektív büntetés ezen módjával szeparáltak létszámát több mint kétszázezerre tették.¹² Ehhez már a

¹² PTI. Arch. 274. 8/25., 9/29., 274. 9/34.

politikai rendőrség felderítő munkájára is szükség volt. Ugyancsak az ÁVO jelentései tették lehetővé, hogy a diszkvalifikáltak regionális megoszlásáról tájékozódhassanak. Ezek 5.064.987 polgár közül 466.953 fő kizárásáról számoltak be (9,2%). Átlagolva, a dunántúli megyékben a számbavettek kilenc, a kelet-magyarországi megyékben hat százalékát szűrték ki, míg a nagy-budapesti választókerületben majd minden ötödik személyt, a választójogosultak 19,2 %-át minősítették nemkívánatosnak. Péter Gábor szervezete a politikai közélet szereplői mellett folytatólagosan gyarapította a nem igazoltak, a Nyugatról hazatértek, a „ref”-esek, az internáltak, a B-listázottak, illetve általában „az államvédelmi szempontból politikailag megbízhatatlanok” dossziéjait¹³ A házi agitációkon szerzett információk mellett leginkább ezekre alapozták a kiközösítéseket. Az összeíró bizottságok - melyekről Rákosi diszkréten jelentette Moszkvának, hogy zömmel kommunisták a tagjai¹⁴ - lényegében a politikai rendőrség ad hoc civil szervezetei voltak, s ennek megfelelően ugyancsak az ÁVO volt abban a helyzetben, hogy összesítő jelentést készíthessen az adminisztratív eszközökkel kizártak nagyságrendjéről. A Kovács István idézett, 7-800.000 fős adminisztratív kizárási kívánalmának „csak” mintegy kétharmadát akadályozták a voksolásban. Ehhez a törvénymódosítás következtében eltiltottakat is hozzászámítva, kereken egy millió felnőtt magyar állampolgár lett választói szempontból persona non grata.¹⁵

A visszaélések ilyen értelemben nem kirobbantak a választás napján megejtett ún. kékcédulás szavazásokkal,¹⁶ hanem csupán más eszközökkel folytatódtak.

¹³ Törvénytelen szocializmus. ... 36.

¹⁴ Moszkvának jelentjük... 224.

¹⁵ Az ÁVO jelentés alapszámait ld. *Szerencsés K*: 53.

¹⁶ A „kékcédula” ideiglenes választói névjegyzék-kivonat volt. Olyan személyek kaphatták voksuk másutt történő leadására, akik a szavazás napján - pl. szolgálati kötelességből - előreláthatólag nem tartózkodtak állandó lakhelyükön. Ezzel a lehetőséggel (vissza)élve, Farkas Mihály és Vas Zoltán az MKP számára külön százezres nagyságrendben állítottak elő ezekből a formanyomtatványokból. A választás napján azután a kommunista pártszervezetek gondoskodtak arról, hogy tagjaikat teherautókon, vonatokon, vagy éppen kerékpárokra utaztatva, minél több helyen gyarapítsák az MKP-ra adandó szavazatok számát. Az ily módon felhasznált „kékcédulák” mennyiségét illetően mai napig sem jutott egyöntetű véleményre a történetkuta-

Ez az *offenzív hamisítási akció* legmagasabb (110.000) becsült értékét tekintve is „csupán” negyedrészt tette ki fentebb ismertetett, félmillióhoz közelítő *defenzív eredménytorzítási machinációknak*. De ugyancsak közigazgatási eszközökkel tett kísérletet az MKP - pontosabban annak belügyminisztere - a lelepleződött manőver eltussolására. A kormány általános felelőssége mellett, Rajk László belügyminiszter és Ries István igazságügyminiszter voltak hivatva örködni a választások tisztasága felett. A déli órákban már szinte égtek az egyes pártközpontokba futó telefonvonalak a szavazóhelyiségekben sorra-rendre lelepleződött kékcédulás trükkökről szóló tudósításoktól, s szaporodtak az igazságügyminiszterhez befutó információk is. Utóbbi, minisztertársához fordult felvilágosításért, aki viszont tagadta, hogy bármi ilyesmiről tudomással bírna. Az ez ügyben tovább özönlő bejelentések alapján Ries körtelefonnal mozgósította a fővárosi és a megyei ügyészségek elérhető munkatársait. Utasította őket, hogy azonnal szálljanak ki a helyszínekre és kezdjék meg a panaszok kivizsgálását. Rajk viszont erről értesülve szánta el magát cselekvésre. Belügyminiszteri rádiótelegramokkal riasztotta a rendőrkapitányságokat. Elrendelte, hogy a rendőri egységek őrizzék a szavazóhelyiségeket, utasítsák ki az oda irányított ügyészeket, akik a távozás megtagadása esetén azonnal le is tartóztathatók. Ez váltotta ki azután Ries István szociáldemokrata miniszter tisztjéről való lemondását, majd a vele szolidaritást vállaló kormánytagok ún. minisztersztrájkját.¹⁷

Böhm Vilmosnak a fejezet elején idézett filippikája a „demokrácia agóniájáról” érzékeltte ugyan a folyamatban levő változás lényegét, annyiban viszont a már korábban bemutatott szociáldemokrata reflexet tükrözi, hogy ez a tendencia

tás. Számszerűsítése 60 és 110 ezer között mozog ami a korabeli rendelkezések értelmében 4 - 8 parlamenti mandátumot jelentett. A még a választások napján kirobbant hamisítási manőver „elsimításába” Rákosiék a SZEB elnökhelyettesét, Szviridov tábornokot is bevonták, ugyanakkor ők rágalmazták a szociáldemokratákat azzal, hogy „beugratták, cserbenhagyták őket”, mivel az SZDP-nek juttatott 45.000 névjegyzékkivonatot utóbbiak a főtítkárság pánccsaszekrényébe zárva őrizték a választások végéig. *Böhm V.*: 148.

¹⁷ Szerencsés K.: 1992. 58-69., *Böhm V.*: 1990. 151-159., Gyarmati György: A visszaélések válassztása. Rubicon, 1990. 2. sz. 6-7.

számukra is csak attól kezdve jelentett problémát, amikortól az MKP velük szemben is használni kezdte a kompromittálás, bomlasztás, hatalomból való kiszorítás azon eszközeit, melyeket már sikerrel próbált ki a kisgazdákon.¹⁸

Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választások valóban a Független Kisgazdapárt „elemeire bontásáról” tanúskodnak, de még a hamis szavazatok sem segítették hozzá a blokkpártokat ahhoz az elsődleges célkitűzésükhöz, hogy immár a kisgazdák nélkül is magukénak mondhassák a parlamenti helyek többségét.¹⁹ Utóbbiak 1945-ös abszolút győzelmet jelentő szavazatait négy újabb pártalakulat indulásának engedélyezésével - sőt szorgalmazásával - sikerült szét-szórni.²⁰ Ezek zömmel valóban az FKgP korábbi „gyűjtőpárti” szavazótáborából építkeztek. A választások előtt alig egy-két hónappal szervezkedni kezdő új pártok jórészt össze is gereblyézték a kisgazdák erodálódásának szavazatforgácsait.

A voksok megoszlása egyúttal azt is nyilvánvalóvá tette, hogy az eredmények megközelítően sem voltak arányban azokkal az (elsődlegesen kommunista) erőfeszítésekkel, amelyeket az adminisztratív visszaélések belügyminiszteri, ren-

¹⁸ Ugyanez érvényes a már „lefejezett” FKgP-re is. Amíg az előzetes közvéleménykutatás alapján számukra is legjelentősebb riválisnak tűnő Sulyok Dezső vezette Magyar Szabadságpárt ellehetetlenítését célzó választójogi szigorításról volt szó, addig szekundáltak a kommunisták törekvéseinek. Amikor azonban Rákosiék azt javasolták az egyeztető tárgyalásokon, hogy ne csak volt magyar élet párti, illetve nemzeti egység párti egykori képviselősege miatt legyen valaki kizárható a választhatóságból (utóbbiba esett bele Sulyok Dezső, aki, ha nem is a NEP tagjaként, de általa támogatottan, annak listáján jutott be 1935-ben a parlamentbe), hanem a fentebb említett pártok egykori tagjait diszkvalifikálják, akkor már élénken tiltakoztak, mivel e kategória éppúgy érintette volna a Varga Béla helyébe megválasztott új házelnököket Szabó Árpádot, mint ahogy aktív pártigazgatójukat, az egykori újjáépítési minisztert, idősb Antall Józsefet is. *Szerencsés K*: 1992. 16-17.

¹⁹ i.m. 69.

²⁰ A parlamenti erőviszony-átrendeződésről alább közlendő táblázat, illetve grafikon rubrikáiban használt pártnév rövidítések érthetővé tétele érdekében is szükségesnek látszik az eddig nem - vagy csak esetlegesen - előfordult újabb pártalakulatok nevének felsorolása. Ezek: a Barankovics István vezette Demokrata Néppárt (DNP), a Pfeiffer Zoltán vezette Magyar Függetlenségi Párt (MFP), a Balogh István vezette Független Magyar Demokrata Párt (FMDP), valamint Schlachta Magit Keresztény Női Tábora (KNT). Megalakulásukról és az 1947. évi országgyűlési választásokon való szereplésükről ld: *Izsák L*: 1983. 161-203.

dőrségi statisztériával megejtett végrehajtásától vártak. A kisgazdák 120 elvesztett szavazatának alig valamivel több mint harmada „vándorolt” hozzájuk, noha az újonnan szerveződött - korabeli elnevezéssel pedig nélküli - pártokhoz²¹ képest még az ún. választási prémium kedvezményét is élvezték. (Ez utóbbinak a kékcédulákkal való korrelációjára alább még kitérek.) A szavazatok megoszlásának - alább nyomon követhető - kimutatása szerint a kommunista párt összesen bő öt százalékos növekedést tudott felmutatni, a két munkáspárt együttesen ennek felével sem haladta meg korábbi reprezentáltságát, és a baloldali blokk támogatottsága is épp hogy négy százalékkal gyarapodott. Együttes parlamenti részese-désük így 49,3 százalék volt.

Ehhez képest a korábbi ciklusban két százalékot sem érő parlamenti ellenzék most közel 40 %-os választói támogatottságot mondhatott magáénak. Ezt azután a fejére is olvasták Rákosinak Moszkvában. „Rákosi elvtárs a párt főtitkára az SZK(b)P KB-nak küldött tájékoztató levelében azt állította a választások előestéjén, hogy az ellenzéki pártok együttesen aligha kaphatnak 15 %-nál több szavazatot. A választások eredményéből azonban kiderült, hogy az ellenzéki pártok a szavazatok 39 %-át nyerték el. ... Mivel a kommunisták alábecsülték a reakciós ellenzék erejét, fő választási vetélytársuknak a szociáldemokratákat tekintették.”²² A Magyar Függetlenségi Párt a kékcédulás csalások miatt a Választási Bírósághoz benyújtott petíciójával - az erre vonatkozó parlamenti, illetve sajtónyilatkozatok mellett - „hivatalosan” is kétségbe vonta a választások érvényességét és újabb voksolás kiírását szorgalmazta, amivel a baloldali pártok viszonylag szerény parlamenti erőgyarapodását is kétségessé tehetette. Rákosi Má-

²¹ Azok a pártok, amelyek 1945-ben még nem vettek részt a nemzetgyűlési helyekért folyó versengésben, az indulási engedélyeztetést követően akkor nyertek valóban jogot a választásokon való részvételre, ha előírt számú nevesített - azaz személyi adatai alapján lenyomozható - támogatót tudott bemutatni. Ez minden körzetben ötvenszer annyi (de legfeljebb háromezer) választó előzetes írásbeli ajánlásának megszerzését követelte meg, mint amennyi az adott körzetben jelölhető személyek száma volt.

²² Moszkvának jelentjük. ... 241.

tyás pártja azonban nem kívánta annyiban hagyni, hogy másfél éven át folytatott szívós konfrontációs politikájuknak összesen ennyi legyen a hozadéka. Ezért, - amint azt már az előző választások nyomán is tették -, ismételten hozzáláttak, hogy az újabb választási fiaskót is „korigálják.”

Eleinte vonakodó koalíciós partnereinek a megnyerése után a Magyar Függetlenségi Pártot viszontsalással - az ajánló ívekkel történt visszaéléssel - vádolták meg, és ellenkeresettel fordultak a Választási Bírósághoz, indítványozva, hogy az MFP összes mandátumát semmisítsék meg. Ezt követően viszont a kommunista pártfőtitkár már semmit sem bízott a véletlenre. A Választási Bíróság elnökét, Major Ákost villájába rendelte, és hatásos politikai blöffel azzal riogatta, hogy a testület döntésétől függ; polgárháborúba taszítják-e az országot.²³ A bíróság az MFP összes (49) mandátumát érvénytelenítette. Helyeiket nem töltötték be, ez a redukált létszám pedig automatikusan megváltoztatta a pártok parlamenten belüli képviseleti arányát. Az ily módon „korigált” megoszlásban a baloldali blokk már a kiszáradás nélkül is abszolút (56 százalékos) többséggel rendelkezett a parlamentben. S miután ekkorra már elhagyták a pártokat azok, akik koalíciós partnerként sem kívántak közösséget vállalni a fentebb érzékeltetett kommunista hatalmi törekvésekkel, Rákosi a továbbiakban 27 százalékos relatív elsőségével lényegében abszolút módon uralhatta a törvényhozást is. A szavazó urnák mutatta, várakozásaikhoz képest újabb vereséggel felérő eredményt intranzigens célratöréssel győzelemmé transzformálta.

²³ Major Á: 1988. 344-360.

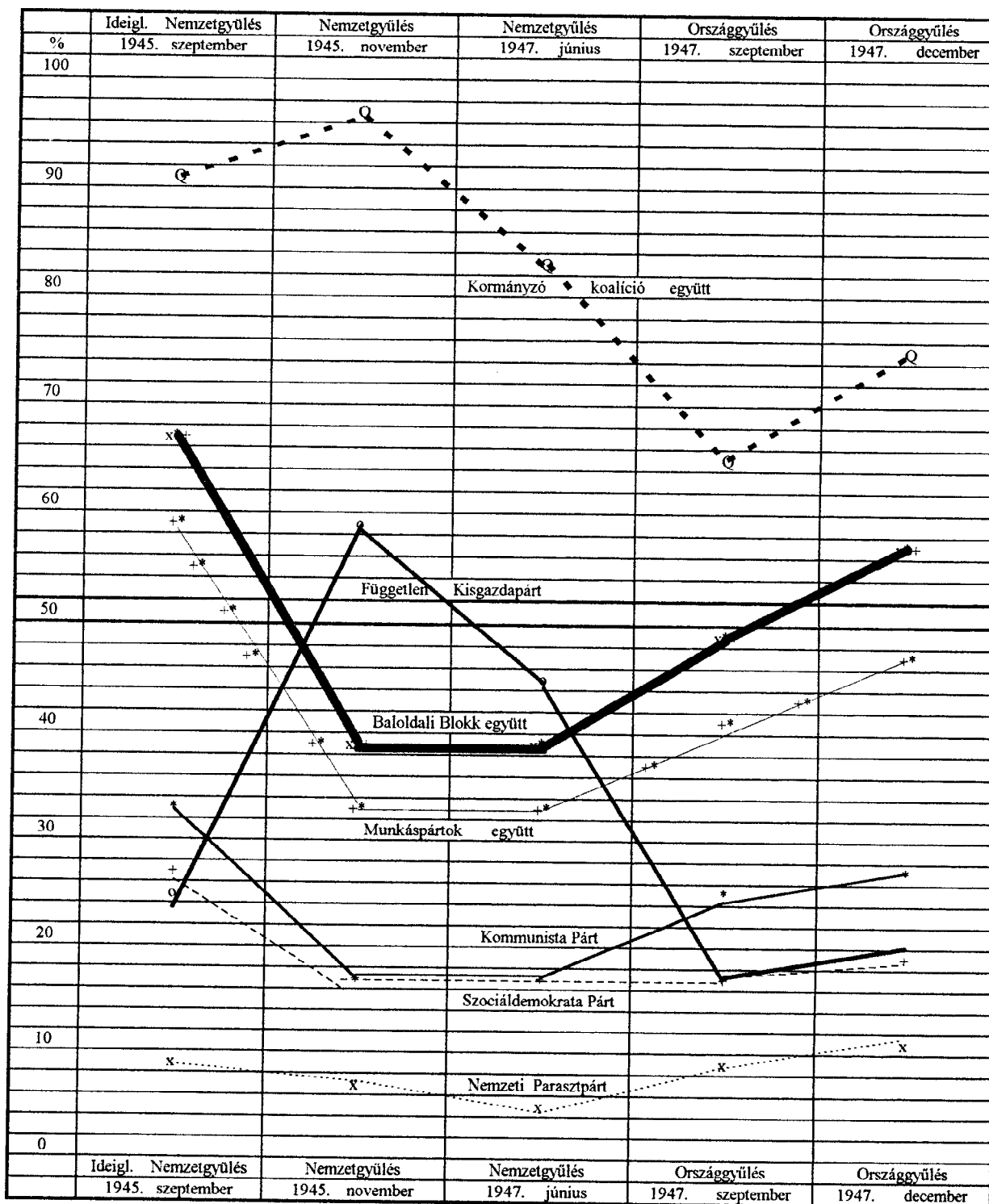
26. táblázat A szavazatok megoszlása az 1945. és az 1947. évi parlamenti választásokon

Pártok	Szavazatok				
	1945		1947		Változás %
	száma	aránya %	száma	aránya %	
MKP	802.122	16,96	1.113.050	22,27	+ 5,31
SZDP	823.314	17,40	744.641	14,90	- 2,50
<i>Munkáspártok együtt</i>	<i>1.625.436</i>	<i>34,36</i>	<i>1.857.691</i>	<i>37,17</i>	<i>+ 2,81</i>
NPP	325.284	6,88	415.465	8,31	+ 1,43
<i>Baloldali Blokk együtt</i>	<i>1.950.720</i>	<i>41,24</i>	<i>2.273.156</i>	<i>45,48</i>	<i>+ 4,24</i>
FKgP	2.697.503	57,02	769.763	15,40	- 41,62
<i>Kormányzópártok együtt</i>	<i>4.648.223</i>	<i>98,26</i>	<i>3.042.919</i>	<i>60,88</i>	<i>- 37,38</i>
PDP	76.424	1,61	50.294	1,00	- 0,61
MRP	5.762	0,12	84.169	1,68	+ 1,56
DNP	0	0	820.453	16,41	x
MFP	0	0	670.547	13,42	x
FMDP	0	0	260.420	5,21	x
KNT	0	0	69.536	1,39	x
<i>Ellenzék együtt</i>	<i>82.186</i>	<i>1,74</i>	<i>1.955.419</i>	<i>39,12</i>	<i>+ 37,38</i>
Összesen	4.730.409	100	4.998.338	100	

27. táblázat A pártok képviseleti arányának megoszlása a törvényhozásban 1945 - 1947.

	Ideiglenes Nemzetgyűlés		Választott Nemzetgyűlés		Választott Nemzetgyűlés		Országgyűlés		Országgyűlés	
	1945. szeptember		1945. november		1947. június		1947. szeptember		1947. december	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
MKP	167	33,5	70	16,6	70	16,7	100	24,3	100	27,5
SZDP	126	25,3	69	16,4	69	16,4	67	16,3	67	18,4
<i>Munkáspártok együtt</i>	<i>293</i>	<i>58,4</i>	<i>139</i>	<i>33,0</i>	<i>139</i>	<i>33,1</i>	<i>167</i>	<i>40,6</i>	<i>167</i>	<i>46,2</i>
NPP	42	8,4	23	5,5	21	5,0	36	8,7	36	9,9
<i>Baloldali Blokk együtt</i>	<i>335</i>	<i>67,2</i>	<i>162</i>	<i>38,5</i>	<i>160</i>	<i>38,1</i>	<i>203</i>	<i>49,3</i>	<i>203</i>	<i>56,1</i>
FKgP	123	24,7	245	58,2	187	44,5	68	16,5	68	18,7
<i>Kormányzópártok együtt</i>	<i>458</i>	<i>91,9</i>	<i>407</i>	<i>96,7</i>	<i>347</i>	<i>82,6</i>	<i>271</i>	<i>65,6</i>	<i>271</i>	<i>74,5</i>
MSZP		0	0	0	21	5,0	0	0	0	0
PDP	21	4,2	2	0,5	1	0,2	3	0,7	3	0,8
MRP	0	0	0	0	0	0	6	1,5	6	1,6
DNP	0	0	0	0	2	0,5	60	14,6	61	16,8
MFP	0	0	0	0	0	0	49	11,9	0	0
FMDP	0	0	0	0	0	0	18	4,4	19	5,2
KNT	0	0	0	0	0	0	4	1,0	4	1,1
Pártonkívüli	19	3,8	12	2,8	49	11,7	0	0	0	0
<i>Ellenzék együtt</i>	<i>40</i>	<i>8,0</i>	<i>14</i>	<i>3,3</i>	<i>73</i>	<i>17,4</i>	<i>140</i>	<i>34,1</i>	<i>93</i>	<i>25,5</i>
Összesen	498	100	421	100	420	100	411	100	364	100

27/a. grafikon A pártok képviseleti arányának megoszlása a törvényhozásban 1945 - 1947.

A szavazatmegoszlásról tájékoztató 26. táblázat adatai egy további kérdést vetnek fel. A mandátumok elosztását illetően az 1947. évi választások során bevezették az ún. prémiumrendszert. Eszerint, a választási szövetséget bejelentő kormányzati koalíció pártjai, amennyiben együttesen megszerzik a szavazatok 60 %-át, akkor a (hatvan főben megállapított) országos lista 75 %-ára, amennyiben a szavazatok 80 %-át szereznék meg, akkor az országos lista helyeinek egészére számot tarthattak. Az összesen 4.998.338 érvényes szavazatból a koalíciót alkotó pártok együttesen 3.042919-et kaptak. Ez a végösszeg 60,88 százaléka. A prémiumra való jogosultságukat a fenti két számadat különbsége, azaz 43.916 voks biztosította. Emiatt értékelődik fel a kékcédulás szavazatok jelentősége. Böhm Vilmos idézett munkájában „legmegbízhatóbb bizalmas jelentés” alapján arról számol be, hogy „legalább 100 - 110 ezer volt a hamis szavazat.” Hozzá képest a magyarországi SZEB alelnöke, Szviridov tábornok „pontos információi szerint összesen `csak` 60 ezer ilyen szavazat volt az országban.”²⁴ Az előbbi alapján bizonyonnyal állítható lenne, az utóbbi esetben - azzal kalkulálva, hogy abból 16 ezret jogszerűen használtak fel a nem állandó lakhelyükön szavazók -, csupán vélelmezhető, hogy a prémiumhoz szükséges többség már a hamis voksolásokból jött össze.

A parlamenti helyek megoszlásának változását - az 27. táblázat, illetve a grafikon alapján - hosszabb távon szemlélve, a következő állapítható meg. A Magyar Kommunista Párt 1947. őszére, két éves szívós, és egyre inkább a törvényesség határait is áthágó eszközöket alkalmazó hatalmi harc eredményeként megszüntette az 1945. évi választások nyomán létrejött hatalmi dualizmust. Azt is mondhatnók, hogy sikerült „restaurálnia” a törvényhozásnak és a végrehajtó hatalomnak az ideiglenesség hónapjaiban kialakult - de átmenetileg elvesztett - teljes körű baloldali dominanciáját.

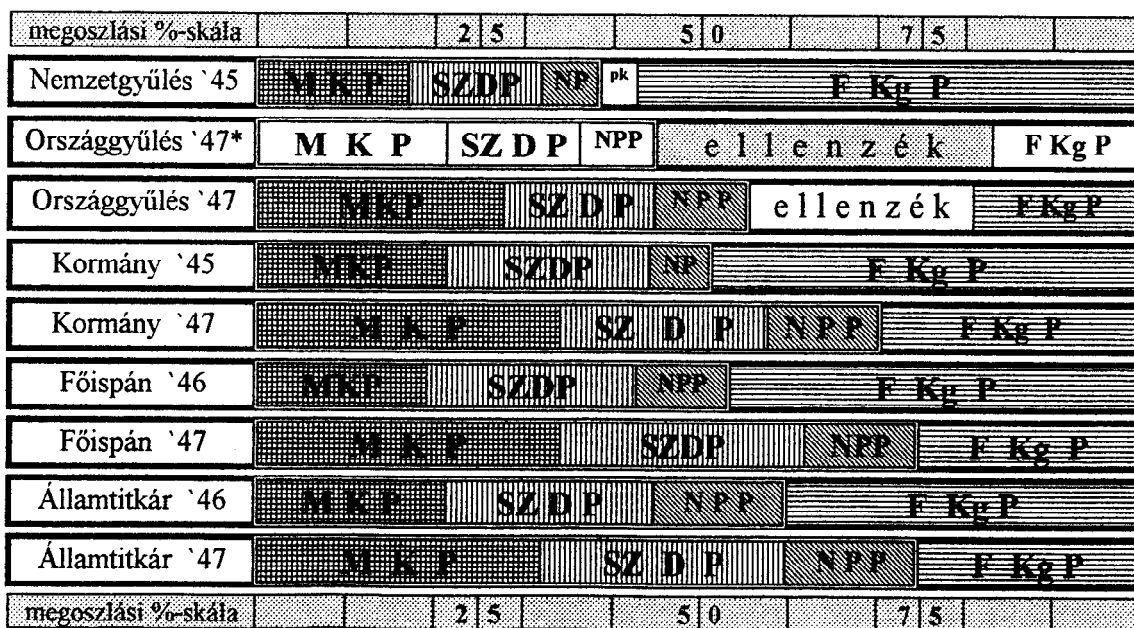
²⁴ Böhm V: 1990. 158. - 159.

28. táblázat A főispáni és államtitkári posztok újrafelosztása az 1947. évi országgyűlési választások után

	MKP	SZDP	NPP	FKgP	összesen
Főispán, 1946. márc. %	6 18,2	8 24,2	3 9	16 48	33 100
Főispán, 1947. dec. %	10 35,7	7 25,0	4 14,3	7 25,0	28 100
Államtitkár, 1946.márc. %	5 22,7	5 22,7	3 13,6	9 41	22 100
Államtitkár, 1947. dec. %	9 33,3	7 25,9	4 14,8	7 25,9	27 100

PTI. Arch. 274. 15/26., 274. 7/186., 274. 4/146., 7/151., 7/175., 7/178.

28/a. grafikon A pártok hatalmi részesedésének változása az 1947. évi országgyűlési választások után

Az grafikon arányinak alapadatai a 26., 27. és 28. táblázatok megfelelő soraiban kereshetők vissza.

* A csillaggal jelzett sor az 1947. augusztus 31-i választás szavazat-megoszlásának eredményeit, és nem az ősz folyamán „korrigált” mandátum megosztás arányait mutatja.

A kormányalakítást követően a megváltozott hatalmi részesedésekhez arányosították a politikai jelentőségű posztokat. Egészen pontosan ezt csupán az államtitkári és a főispáni tisztségek esetében kellett korrigálni, hiszen - amint arról az 1946. év hatalmi politikai küzdelmeit felelevenítve már szoltam -, az önkormányzati igazgatás szférájában erre szükség sem volt. Utóbbi területeken a kispárt „osztaléka” még a megcsappant erejével arányos képviselőt is alig érte el.

A fentebbi eseményekkel egyidőben alakult meg a Kommunista Pártok Tájelőadó Irodája. Ennek A. A. Zsdanov referátumán nyugvó alapító nyilatkozata arra szólította fel a szervezetbe tömörült kommunista pártokat, hogy országaikban vegyék át a hatalmat. Az iniciatíva hamarosan tükröződött az MKP rövidtávú célkitűzéseiben is. Farkas Mihály, a párt főtitkárhelyettese 1947 októberében már minden területre kiterjedő hatállyal adta meg az újabb utasításokat az MKP megyei titkárainak értekezletén:

„Olyan korszakban élünk, amelyben minden út a kommunizmus felé vezet. ... A Független Kispártot meggyengülve, de megtisztultan került ki a választásokból, s így már alkalmas a további együttműködésre. Ami a helyzetet általában illeti, azt mondják: nincs értelme, hogy erőlködjünk, mert ha valami komoly ellenzéki párt alakul, rövid időn belül a Kommunista Párt szétveri. Kezdenek belefáradni és bele is kell fárasztani őket. ...

Ami a Szociáldemokrata Pártot illeti, az egy átmeneti párt, amely a közeljövőben egyesül a Kommunista Párttal. A koalíció belüli reakció ma a szociáldemokrácia jobboldala. Ezért a közeljövőben ezt a jobboldali szociáldemokráciát kell leválasztani és szétverni, [hogy azután a baloldal fuzionálhasson a kommunistákkal]. ...

Itt csak az fog történni, az helyes a magyar nép számára, amit a Kommunista Párt akar.”

A fenti célkitűzést elérendő az aktuális feladat megjelölésével zárta mondanóját: "az államapparátus meghódításáért kell harcolnunk. Tervszerűen megerősítjük pozícióinkat belügyi vonalon, a legalacsonyabb állásokig."²⁵ A változások hamarosan vizsgált területünkön is tapasztalhatóvá váltak. A második Diny-

²⁵ PTI. Arch. 274. 8/26., 274. SZB. F. 243.

nyés kormány programjának előkészítő üléséről fennmaradt jegyzőkönyv szerint a közigazgatás rendezésére vonatkozó passzus - Erdei Ferenc előterjesztésében - a következőképpen szólt volna:

- "A közigazgatás reformja, az önkormányzati élet fejlesztése és új községi választójogi törvény megalkotása azzal, hogy a községi választásokat a közigazgatási reformtörvény életbe léptetése után három hónapon belül meg kell tartani.
- Gerő Ernő: Szóval itt lehetne egyszerűsíteni azzal, hogy erre nincs szükség. Marad a következő:
- A közigazgatás reformja, az önkormányzati élet fejlesztése és az új választójogi törvény megalkotása."²⁶

Ez azután valóban bármifajta terminus jelölése nélkül került a kormány programjába, amin az sem változtatott, hogy Dinnyés Lajos kormányfő parlamenti programbeszédében terjengősen exponálta a közigazgatási reform szükségességét éppen úgy, mint a választói névjegyzék kapcsán felmerült „sérelemek” felülvizsgálatát követően mielőbb megtartandó községi választások ügyét.²⁷

E kérdés gyakorlati összefüggéseit tekintve három mozzanat sajátos összefonódása érzékelhető. Az egyik, amelyet leginkább Farkas Mihálynak egy korábban kifejtett álláspontja tükröz, úgy összegezhető, hogy szükség van ugyan alapvető változtatásokra a közigazgatásban, de csak úgy szabad hozzáfogni, ha az nem jelent akadályt „a tervgazdálkodás mielőbbi megvalósításában, tehát a ma elsőrendűen fontos gazdasági felemelkedés munkájában.”²⁸ Az erre reflektáló Erdei Fe-

²⁶ PTI Arch. 284. 9/3.

²⁷ Az Országgyűlés Naplója. I. Bp. 1948. 50-51. (továbbiakban; Ogy. N.)

²⁸ N. N. V. 997-1001. A Szociáldemokrata Párt önálló közigazgatáspolitikai szemléjének „A Község-nek az ellensúlyozására indította meg az MKP 1947. nyarán saját hasonló profilú ujságját, *Falu és Város* címen. A lap kezdettől a közigazgatás tervgazdasági feladatokhoz való igazításának szükségességét propagálta, beleértve ebbe, hogy az országos terv adatai alapján mielőbb elkészítendő a városok és a megyék hároméves terve is. Ennek elkészítésére egy új közigazgatási fórumrendszer, a községi, városi, járási, illetve megyei *tervbizottságok* életre hívását szorgalmazta, részletesen felsorolva azokat a funkciókat is, amelyeknek betöltői ezen testületekbe delegálva a továbbiakban *tervmegbizottakként* tevékenykednének. A részletes felsorolást mellőzöm, mivel nevezett lap 1947. évi számainak mindegyike ezt helyezi a középpontba.

renc egyetértett ugyan azzal, hogy „a hároméves terv nagy erőfeszítései mellett közigazgatási reformkérdésekkel ne hozzuk zavarba az egész állami apparátus és gazdasági életünk erőfeszítéseit”, de úgy vélte, hogy a kormányzat hamarosan rá kell ébredjen; az adminisztráció szerkezete és személyzete alkalmatlan az új célok megvalósítására, s maga a tervgazdálkodásra való áttérés fogja kikényszeríteni a közigazgatás strukturális reformját is.²⁹

Harmadik összetevőként, az MKP mindebből annyit látszott respektálni, hogy annak vezetése egy újabb testületet hívott életre a párt közigazgatási munkájának jobb koordinálása érdekében. A *Közigazgatási Bizottság* működésének első hónapjait még a választási előkészületek kötötték le, s elnöke, Rajk László majd csak az új kormány októberi megalakulása nyomán tett lépéseket arra, hogy a bizottság valóban szisztematikus munkába kezdjen. Ez viszont leginkább a Farkas Mihálytól fentebb már idézett tematikára, a közigazgatási posztok minél szélesebb körben való megszerzésére összpontosult.³⁰

Az említett kérdések interdependenciáját legelőször Rajk László belügyminiszter igazolta vissza az 1947-1948. évi költségvetés parlamenti tárgyalása során. „Az önkormányzat úgy ahogy van, maga a megtestesült tervszerűtlenség. Bizonyos vonatkozásban azt is mondhatom, hogy megtestesítője egy anarchiának, mely lehetetlenné teszi az állami tervgazdálkodást, és az állami központi ellenőrzés gyakorlását.”³¹ Parlamenti hozzászólásában ugyanezt a gondolatmenetet ismételte meg Kőből József: „Ma a központi államhatalom a nép hatalma. Ma a központi államhatalom nem elnyomja a népet, hanem segíti és támogatja gazdasági és politikai felemelkedésében. Ma a központi államhatalom feladata a tervszerű

²⁹ i.m. 828-829.

³⁰ A Közigazgatási Bizottság titkára ekkor Széll Jenő, tagjai: Vida Ferenc, Fischer Gyula, Zilahi László (BM osztályvezetők), Deszkás János, Fodor Gyula (MKP KV. Közigazgatási Osztály), Házi Árpád Pest vármegye alispánja, Beér János Budapest tiszti főügyésze, Igaz Sándor, Harangi Sándor. PTI. Arch. 174. SZB. F. 194., 274. 15/8., 276. 77/4.

³¹ Ogy. N. III. 62 -63.

gazdálkodás, a hároméves terv vezetése és összehangolása, és csak a reakciónak kedvezne, ha a központi hatalom ilyen irányú munkáját gátolnák.”³²

Noha a közélet napi hírei között kevésbé kapott publicitást, 1948 első felében a szociáldemokraták szelektív bekebelezésének adminisztratív előkészítése volt a közigazgatás metamorfózisának legmarkánsabb jellemzője. Az MKP korábban már említett közigazgatás-politikai pártlapja, a *Falu és Város* az év elején közzétett erre vonatkozó cikkében fegyelmezetten követte a korban használatos nyelvi fordulatokat: nevezetesen, hogy a közigazgatási apparátus berkeiben szükséges „gyorsabb tempójú demokratizálást, a munkásegység szorosabbra fűzésével lehet hatékonyan keresztül vinni”.³³ S noha a Belügyminisztérium szociáldemokrata közigazgatási államtitkárát, Kiss Rolnadt 1948. február 13-án elmozdították posztjáról, ennek magyarázatát mégis inkább az az egy héttel későbbi, 1948. február 20-áról keltezett okmány világítja meg, amelyet az MKP képviselőjében Deszkás János, a szociáldemokraták részéről pedig Szurdi István látott el kézjeggyével. „*A mai napon megállapodást kötöttünk a közigazgatásban dolgozó jobboldali szociáldemokraták eltávolítása tárgyában.*”³⁴ A megállapodás részét képezte, a szociáldemokrata párti közigazgatási tisztségviselők különböző kategóriákba sorolása. Ennek megfelelően a kommunista pártközpont minősítése alapján kellett

- a./ a pártból kizárni és állásából is elbocsátani;
- b./ a pártból kizárni, de állásában meghagyni;
- c./ állásából elbocsátani, de a pártban meghagyni

³² Ogy. N. III. 22-23. Ehhez képest propagandisztikus fordulatnál aligha tekinthető többnek egy másik kommunista képviselő, Földes Mihály felszólalása, aki immár x-edik alkalommal harangozta be a T. Házban; „a közigazgatási reform máris megkezdődött, [s ennek célja, hogy] kialakuljon a parasztonkormányzatok (sic!) rendszere.” i.m. 8.

³³ „A közigazgatás demokratizálásának nagy célja mellett vonatkozik ez minden felmerülő személyi kérdésre is. Ha a törvényhatósági, városi, községi közületekben a két munkáspárt minden esetben szilárd egységgel vonul fel és foglal állást, mindenkor a legjobb eredményeket érhetik el.” Munkásegység a közigazgatásban. *Falu és Város*, 1948. 2. sz. 15.

³⁴ PTI. Arch. 274. 15/211.

szociáldemokrata tisztségviselőket, illetve létezett még egy „csendesen futni hagyjuk őket” kategória azok számára, akiket nem kívántak pellengérré állítani, ha „önként” lemondtak posztjukról.³⁵

Ennek keretében azonnal menesztettek egy főispánt, három alispánt és öt megyei városi polgármestert, akiket az MKP legfőbb reakciósnak bélyegzett, a további elbocsátásokról pedig ütemtervet készítettek. Az újabb, ezúttal kifejezetten a szociáldemokratákra koncentráló tisztogatási hullám publikus indoklása szerint,

„Eddig viszonylag kevés szó esett arról, hogy milyen szerepet játszott ez a jobboldal a közigazgatásban és a községpolitikában. Nem véletlen ez. Mindnyájunk előtt ismert tény, hogy a felszabadulás után a Horthyékat, sőt a Szalasiékat is koszolgaló reakciós népellenes köztisztviselők igen nagy számban kerestek védelmet a Szociáldemokrata Pártban. Ezt a védelmet pedig meg is kapták, hiszen a Szociáldemokrata Párton belül a közigazgatási ügyeket legfelsőbb fokon Szélig Imre irányította, hűséges csatlósai pedig az azóta eltávolított Antall Gyula és Bartucz János voltak.”³⁶

A kontraszelekció 1948 áprilisától gyorsult fel. A hónap első napján életre hívták a két párt *Közigazgatási Egységbizottságát*, s a rákövetkező napon Justus Pál főtitkárhelyettes aláírásával további két főispán, három alispán és 11 polgármesternek kézbesítették elbocsátásukat és a pártból való kizárásukat közlő testületi határozatot.³⁷ A fúziót megelőző két hónapban egymás után születtek a hasonló határozatok, mígnem május végén úgy döntöttek, hogy a nemkívánatosnak tartott szociáldemokraták közül még helyén levő egy főispánt, négy alispánt

³⁵ PTI Arch. 274. 15/9.

³⁶ Deszkás János: Tisztulás a közigazgatásban és a községpolitikában. Falu és Város. 1948. 3. 4. E márciusban megjelent cikkhez képest május harmadikán az egyik jelentés már arról tudósított, hogy „a Közigazgatási Egységbizottság megvizsgálta az SZDP Közigazgatási Osztályán dolgozók személyét, és (egy fő B. R. kivételével) javaslatot tett a felsőbb pártszerveknek valamennyiük elbocsátására.” PTI. Arch. 274. SZB. F. 412.

³⁷ PTI. Arch. 283. 27/4. Mindez csupán egyik leágazása volt annak az SZDP-n belüli tisztogatási folyamatnak, amely a Szociáldemokrata Párton belüli „baloldali” hatalomátvétellel vette kezdetét, s aminek következményeként a fúzió-párti új vezetőség tízezres nagyságrendben zárta ki tagjait az egyesítési kongresszust megelőzően. ld: Magyarország története, 1918-1990. i.m. 206.

és hat polgármestert majd csak „a kongresszus után egy-két héttel mondatják le.”³⁸ S mivel időközben ugyanezt a procedúrát a megyei, városi szintű egységbizottságok is végigcsinálták, Rajk belügyminiszter megbízottja³⁹ pedig, az MKP KV közigazgatási és káderosztályával történt permanens egyeztetések eredményeként *behelyettesítéssel* pótolta az elbocsátottakat;⁴⁰ az egyesülés hónapjában már nem csupán a kulcspozíciókban hanem a közigazgatás kevésbé jelentős posztjain is mintegy 70-75 százalékban kommunista, illetve „egyesült” párttagok tevékenykedtek.⁴¹

A Magyar Dolgozók Pártjának neve épp hogy elkezdett beépülni a köztudatba, midőn a pártközpont közigazgatási bizottsága, 1948 június-július fordulóján arról határozott, hogy "az egész vidéki közigazgatási apparátust a Párt irányítása alá kell vonni. ... A közigazgatási apparátust - a pártunkhoz tartozókat és nem tartozókat egyaránt - át kell szűrni."⁴² Ez nem a párt-, vagy köztörténetből ismert fúzió utáni tagrevízió beharangozása volt (bár hamarosan az is kezdetét vette⁴³). Annál szélesebb körű, mivel ezt az újabb politikai szempontú kontraszelekción - a községekig lemenően - a teljes közalkalmazotti karon elvégzendőnek nyilvánították. Annyiban viszont érvényesültek bizalmi, illetve felelősségi kritériumok, hogy az átvilágítás szempontjai között a Közigazgatási Bizottság egy további instrukciója - mely a „szűrést” a teljes végrehajtóhatalmi szférára kiter-

³⁸ PTI. Arch. 274. 15/211., 274. 15/13.

³⁹ „A közigazgatás egyszerűsítésének keretébe tartozó feladatok különleges jellegére és fontosságára való tekintettel a miniszter Beér Jánost saját közvetlen felügyelete alá rendelte.” Beér 1948 elejétől a Belügyminisztérium törvényelőkészítő osztályát vezette. *Rácz B:* 1970. 127., A Belügyminisztérium szervezetének kialakulása és változása, 1944 vége - 1948 közepe. *Belügyi Szemle*, 1970. 3. sz. 9.

⁴⁰ PTI. Arch. 274. SZB. F. 412.

⁴¹ *Sipos Levente:* idézett kézirat, 200.

⁴² PTI. Arch. 276. 74/4., 276. 67/56.

⁴³ Az MDP KV Közigazgatási Bizottsága 1948. szeptember-októberi ülésein visszétrően, külön foglalkozott a közigazgatásban dolgozó párttagok felülvizsgálatával. Erre a pártszervezetek regionális-hierarchikus megoszlását követve háromtagú „speciális bizottságokat” hívtak életre, amelyeknek a revízió során az eléjük kerülőket elsősorban „politikai magatartásuk” alapján kellett minősíteniük, és további besorolásukra javaslatot tenniük. *PfI. Arch.* 276. 67/56.

jesztette - kimondta: „A vezető közigazgatási pozíciók az elbírálás szempontjából ugyanúgy kezelendők, mint a pártfunkciók, ezért, az ezeket betöltő tisztviselőket a legszigorúbb mértékkel kell mérni.” Ezt államtitkártól járási főjegyzőig bezárólag érvényesítenedőnek tartották, míg a községi szinten úgy vélték, hogy - amíg nem állítható be minden községbe is politikailag megbízható jegyző - érdemes rugalmasabban kezelni, „nehogy a reakciókhoz taszítsuk őket.”⁴⁴ Az akció politikai tartalma pedig abban összegezhető, hogy az MDP megalakulását követően annak vezetősége immár a közalkalmazotti kar egészét (is) saját birtokállományának tekintette.

⁴⁴ PTI. Arch. 276. 77/4.

18. A Belügyminisztérium és a politikai rendőrség 1948-1950 között.

A Magyar Dolgozók Pártjának létrehozását nem követte kormányátalakítás. Másfél hónappal később Rajk Lászlót a belügyi tárca éléről áthelyezték külügyminiszternek. Belügyminiszteri működése alapján Rajk - amint azt a megelőző fejezetek is dokumentálják - a Rákosi Mátyás irányításával folyó kizárólagos uralomra törekvés legfőbb támaszának tekinthető. Menesztésének rekonstruálásához bő fél évvel kell az időben visszakanyarodnunk. 1947. decemberében az MKP KV Titkárságának ülésén Kádár János intézkedést kívánó problémaként terjesztette elő a Rajk vezette Belügyminisztérium valamint a BM ÁVO-t vezető Péter Gábor közötti egyre élesedő személyi és szervezeti konfliktus ügyét. Az összetűzés abból adódott, hogy Rajk az intézményi alá-fölé rendeltségnek megfelelően esetenként felülbírálta Péter Gábor döntéseit, amit utóbbi hatáskörének csorbításaként értékelt, s emiatt rendre panaszkodott is a párt vezetőinek Rajk „önkényeskedéséről”. A beszámoló nyomán Rákosi Mátyás Rajk tevékenységét pártellenesnek ítélte, és visszahívását kezdeményezte a tárca éléről.¹ Ezzel vártak addig, amíg Rajk a szociáldemokraták részleges bekebelezésének előkészítéseként éppen megkezdett adminisztratív szelektálásukat a közigazgatás területén levezényelte.

Az ÁVO megfigyelési területének - nem tudni mikor kezdődő - további kiterjesztéséről tanúskodik ugyanakkor az a feljegyzés, amelyet Szőnyi Tibor, a az MKP KV Káderosztályának a vezetője juttatott el a pártfúzió napjaiban az e területet és a rendőrséget is felügyelő főtitkár-helyettesnek, Farkas Mihálynak.

¹ *Hajdú Tibor*: A Rajk-per háttere és fázisai. Társadalmi Szemle, 1992. 11. sz. 17-36., Kádár János Rajk Lászlóról. (Közli: *Hajdú Tibor*) Társadalmi Szemle, 1993. 1. sz. 86-89., *Kozák Gyula*: Múltbanézés. Interjútorredék Farkas Vladimírral az Államvédelmi Hatóság volt alezredesével. Mozgó Világ, 1988. 11. sz. 90-119., *Gyurkó László*: Arcképvázlat történelmi háttérrel. Bp. 1982. 180.

„Feljegyzés Farkas elvtárs részére

Információs osztályunkon keresztül hozzánk beérkező ÁVO információs anyagban egyre gyakrabban kapunk olyan jelentéseket, amelyek egyes pártszervek (megyei bizottság, helyi vezetőség) belső kérdéseiről, vitáiról, esetleg ellentéteiről ad[nak] tájékoztatást.

Ezzel kapcsolatban szeretném leszögezni véleményemet; ezeket az információkat az ÁVO csak úgy szerezheti be, ha a vezető pártszervekbe beépül, illetőleg annak ülésein résztvevő elvtársak egyikétől kap rendszeres tájékoztatót. Valószínűnek látszik, hogy egyes helyeken erre az üléseken jegyzőkönyvet vezető technikai munkaerőt használják fel. Ez a módszer szerintem veszélyes és káros, és nem szabad, hogy továbbra is folytatódjon. Először is az ÁVO információs munkájának véleményem szerint nem lehet és nem szabad, hogy az legyen a feladata, hogy a pártszerveket ellenőrizze és a pártba beépüljön. Másodszor elkerülhetetlenül romboló, fegyelem-lazító és demoralizáló hatással van, ha vezető pártszervekről a vezetőség tagjaitól kérnek információt.

Végül az egésznek semmi gyakorlati értéke nincs a mi számunkra, mert eddig még ilyen természetű jelentés ÁVO vonalon egyetlen egyszer sem érkezett be hozzánk olyan időpontban, amikor már pártvonalon ne lettünk volna tájékoztatva az illető kérdésről.

Szerintem az ÁVO információk arra kell, hogy kiterjedjenek, hogy a falu, a város, az üzem közvéleménye milyen a pártszervezetről, a vezetőségről, vagy ennek egyes tagjairól, de nem szabad, hogy a párt belső kérdéseire kiterjedjen.

Budapest, 1948. június 11.

*Szónyi*²

Kádár János 1948. augusztusában átvéve a tárca vezetését, elődje átszervezési tradícióit a politikai rendőrség új státusba helyezésével folytatta. 1948. szeptember 8-áról kelt 288.009/1948. BM. sz. rendeletével hívta életre a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságát (BM ÁVH).³ Ekkor került át a „cég”-hez - a BM igazgatásrendészeti ügyosztályából kivonva - az útlevelek kiadását intéző alosztály, majd az év utolsó hónapjában egy újabb miniszteri rendelet ugyancsak az ÁVH szervezeti rendjébe tagolta a Villányi András (MKP) ezredes

² PTI. Arch. 274. 11/10. Jegyzetek az irat margóján: Rákosi elvtársnak; Véleményem szerint Szónyi elvtárs álláspontja helyes! Farkas. VI. 14. L: Farkas. A kérdést valóban nem az ÁVO-n keresztül kell megfogni. Ennyiben Szónyinek igaza van. R[ákosi]. VI. 16.

³ 288.009/1948. BM. sz. rendelet. MK. 1948. 202. sz.

vezetése alatt álló, közkeletűen csak „gazdasági rendőrség”-ként (GR) ismert szervezet operatív részlegét. Ezzel egyidejűleg javasolta a belügyminiszter az ÁVH létszámát - az őrszemélyzeten és a GR átvezényelt káderállományán kívül - további ötszáz fővel emelve 2.500-ban megállapítani.

Az MDP Politikai Bizottságának 1949. január 5-i ülésén Kádár a vidéki rendőrség munkájának „hatékonyabbá tétele céljából” javaslatot terjesztett elő. Eszerint az addig vármegyei megoszlásban tagolt rendőrfőkapitányságok bizonyos összevonását javasolta, úgy, hogy „az ország területe Budapesttel együtt 9 kerületre osztassék fel. Egy-egy kerület 2-4 megyét foglalna magában”.⁴ Ugyanabban a hónapban zárult le az a vizsgálat, amelyet Kádár új posztra lépése nyomán rendelt el, hogy feltérképezzék a rendőrtiszti állomány politikai megbízhatóságát. Eszerint a rendőrség tisztikarának 92,5 százaléka tagja ugyan a Magyar Dolgozók Pártjának, de csak 30,7 százaléka kapta meg - bizalmasan kezelt - káderlapján a „megbízható” minősítést. Ugyanez az arány az ÁVH tiszti besorolású állományában 60 százalékot tett ki.⁵

Miután Rajk osztály-, illetve csoportvezetőikig bezárólag egy már szinte tisztán kommunista minisztériumot hagyott utódjára, Kádár kezdetben ezzel az „öröklött” stábbal irányította a belügyi igazgatást. Egyetlen kivétel ez alól Zöld Sándor volt, aki az ideiglenes kormány megalakulása után fél évig ugyanitt politikai államtitkár volt. Később a KV közigazgatási osztályán dolgozott, majd Nagy-Szeged kommunista párttitkára lett. Kádár 1948. októberében innét hozta vissza Zöldet, s nevezte ki a Belügyminisztérium adminisztratív államtitkárává.

1949 nyarától, Rajk László letartóztatása nyomán kezdődött újabb intenzív személycsere a BM állományában. A jelentősebbek, és a dolgozat korábbi részei-

⁴ MOL. MDP-MSZMP iratok. 276. 53/18.

⁵ u.o.

ben valamely okból már említettek közül ide tartozott Szebenyi Endre államtitkár †; Oszkó Gyula, a személyzeti főosztály vezetője; Korondi Béla †, (a Kat. Pol.-ra történt áthelyezését megelőzően) a kiképzési osztály vezetője; Tőkés Ottó, a BM miniszteri titkárság vezetője; Cseresnyés Sándor, a BM központi sajtóosztály vezetője; Villányi András †, a gazdasági rendészeti osztály vezetője; Zilahi László, a városi (közigazgatási) osztály vezetője; Fischer Gyula, a BM elnöki osztály vezetője, akik a Rajk-per-komplexum valamelyikében osztoztak az összesen 93 elítélt sorsában, (a †-tel jelöltek pedig a 15 kivégzett közé tartoztak.)

Kádár János ugyanekkorra érte el minisztersége mellett addigi pártkarrierjének multipozicionális csúcspontját. Az egyesítési kongresszus nyomán megőrzött főtitkár-helyettesi posztja révén tagja maradt az MDP Központi Vezetőségének, Politikai Bizottságának és a Titkárságnak. A Farkas Mihály vezetésével működő Katonai Bizottságban nevezett helyettese volt. Rajk menesztését követően 1948. augusztus végén átvette a KV Közigazgatási Bizottságának a vezetését, majd 1949 januárjától felügyelete alá helyezték a pártközpont káderosztályát is. Az MDP Központi Vezetőségének 1949. július 11-i ülésén ő adott először tájékoztatást *Trockista kémcsoport leleplezése* címen Rajkék letartóztatásáról. Maga is közreműködött abban, hogy rábírja Rajkot az ellene készülő per koncepciójának elfogadására. Két hónappal később a Központi Vezetőség 1948. szeptember 3-i zárt ülésén - az időközben jelentősen módosult koncepcióhoz igazítva - ugyanő referált a per előkészítésének „újabb eredményeiről”, s szeptember 6-án ezt a véglegesített változatot nyújtotta be vádiratként a budapesti államügyészség elnöke a népbíróságnak. Bár a vonatkozó visszaemlékezések több mint ellentmondásosak arról, hogy mit tudhatott a kortárs (párt)közvélemény a per előkészületeinek kulisszatitkairól, tény, hogy Rákosinak „A Rajk-banda megsemmisítésének tanulságairól”⁶ a nagybudapesti pártaktíván 1949. szeptember 30-án elmondott

⁶ Szabad Nép, 1949. október 1. Az, hogy mindezekhez képest Kádár kételkedett Rajk bűnösségében épp úgy lehet a./ igaz, b./ lchet része (sok-sok kortárssal egyetemben) az utólagos öngazo-

beszéde alkalmával a rituálissá váló ütemes taps kíséretében „Éljen Kádár!” skandalással ünnepelt a hallgatóság, amíg Rákosi fel nem világosította őket arról, hogy az inkább Péter Gábornak dukál.

Utóbbi, szervezetével együtt hamarosan el is nyerte megszolgált jutalmát. S ebben része volt a rendőrség tisztikarát minősítő - fentebb már ismertetett - „megbízhatósági” vizsgálat eredményének is. Mivel az ÁVH káderek megbízhatósági rátája (statisztikai átlagban) kétszer olyan jó eredményt mutatott, mint a rendőrség más területén szolgálatot teljesítő tiszti garnitúra, ezeknek a szervezeti összevonás keretében megejtett létszámapasztása mellett a belügyminiszter is a politikai rendőrség megerősítését támogatta. 1949 decemberének karácsony előtti napjaiban a Magyar Dolgozók Pártjának - Sztálin 70. születésnapját ünneplő - vezetése arról határozott, hogy az addig (formailag) még BM alárendeltségben működő Államvédelmi Hatóságot immár önálló országos főhatóság rangjára emeli. A Minisztertanács 1949. december 28-án napvilágot látott 4353/1949. MT. sz. rendelete szerint, „A BM Államvédelmi Hatóságból és a Honvéd Határőrségből önálló szerv alakul. A szerv elnevezése: Államvédelmi Hatóság (ÁVH). Az ÁVH átveszi a Honvédelmi Minisztériumtól a katonai elhárítás feladatát.”⁷

Az átszervezést megelőzően a hatóságnál tényleges szolgálatban állók létszáma 8.760 fő volt. Az új stuktúra (a korábbi létszámot megduplázva) 2.500 főnyi politikai nyomozó, 7.000 főnyi karhatalmi egység, 15.000 fős határőrség fenntartását irányozta elő; összesen 28 ezres állományt számlált. Az a bizalmatlansági hisztériába forduló permanens „éberségi kampány”,⁸ melyet Rákosi a

lásnak, ld: Gyurkó L: 1982. 181., 189., az a./ változatot politikai tevékenysége és per-beli szerepvállalása erősen relativizálja.

⁷ A magyar állam szervei, 1944-1950. i.m. I. 29-39., 71 -76. Éles fegyverünk: az Államvédelmi Hatóság. Szabad Nép, 1950. január 20., Berki M: 1994. 124-126.

⁸ „Legyen éber Pártunk minden szervezete, minden funkcionáriusa, minden tagja és ezen túlmenően legyen éber az egész dolgozó nép, figyeljen fel a legkisebb ellenséges hangra vagy tetre, A hibák mögött keresse és találja meg az ellenség kezét.” i.m. Szabad Nép, 1949. október 1.

Rajk pert követő - már említett - beszédében hirdetett meg, intézményesített formát öltött az ÁVH új szervezetében. Hat alosztályt integrálva - melyek a társadalom minden rétegére kiterjedő információs és hálózati-operatív feladattal bíztattak meg -, ekkor hozták létre a *belső reakció elleni harc osztályát*.⁹

A neki juttatott hatalmi-politikai jelentőség következtében az új szervezet vezetőjének hivatali presztízse is számottevően gyarapodott. Ez éppúgy érvényes volt *ekkortól* a belügyminiszterhez, Kádárhoz viszonyítva, mint Farkas Mihály honvédelmi miniszter ellenében, akitől nem csupán a Határőrséget, hanem a katonai elhárítást is Péter Gábor szervezetébe integrálták. Ugyanerre utal, hogy *ekkortól* kezdődően, Rákosinak a Politikai Bizottságban tett előterjesztése nyomán Péter *állandó meghívott* minőségében volt jelen nevezett testület ülésein.¹⁰ Kádár Jánost az MDP Központi Vezetőségének 1950. május 31-i ülése után kinevezték - a vezetés centralizálását kimondó titkársági határozat nyomán ekkor felállított - *Párt- és Tömegszervezetek Osztálya* vezetőjének. Három héttel később, június 23-án pedig felmentették belügyminiszteri tisztsége alól.¹¹

Mivel ugyanezidőtájt, 1950. május 11-én fogadta el az Országgyűlés a helyi tanácsok szervezéséről szóló törvényt, mely a közigazgatás háború utáni metamorfózisát felidéző jelen vizsgálat záródátuma, nem követem tovább a belügyi tárca átalakulását, hanem visszatérek annak bemutatásához, hogy az MDP létrejöttét követően miként formálódott és véglegesült a tanácsrendszer koncepciója.

⁹ Törvénytelen szocializmus. ... 64-67. „Az 1950-es évek elején az intézkedések fokmérője a számszerűség volt. ... A legjobban működő rendőrkapitányság az volt, ahol hónapról hónapra mind több személyt vontak terhelteként felelősségre.... Ha nem volt kulák, jött a középparaszt, de a kisparasztra is sor került.” Belügyi Szemle, 1970. 2. sz. 72-82.

¹⁰ MOL. MDP-MSZMP iratok. 53/63.

¹¹ *Rákosi Sándor*: A párt országos vezető testületei és szervei. 39. Tíz hónappal ezután 1951. április 20-án tartóztatták le, s másfél évvel később 1952. karácsonyán ítélték életfogytiglani fegyházra. 1954. június 22-én került szabadlábba. ld még: El nem égett dokumentumok. (Szerk: Koltay Gábor, Bródy Péter) Bp. 1990. 6-12., Kádár János. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Almanachja. 1994. 204-209.

19. A tanácsrendszer politikai előkészítése, 1948 - 1950

Bár formálisan még létezett a koalíció, s még nem fejeződött be teljesen a különböző pártmaradványok agóniája, a Magyar Dolgozók Pártjának létrejöttével a kommunisták átlépték azt a Rubicont, amely - Gramsci kategóriájával élve - a hegemonisztikus uralmi struktúrát a monopolisztikus hatalomgyakorlástól elválasztotta. Farkas Mihály fentebbi szavaira emlékezve, a továbbiakban valóban az történt, amit a kommunista párt akart. Az MKP vezetőségének 1946 szeptemberében fogant - idézett - prognózisa, miszerint a népi demokrácia elveinek maradéktalan érvényesítéséhez 1-2 év haladék szükséges, találó jövődőlésnek bizonyult. Korrekcióra csupán az elnevezés szorult. Most már világosan megfogalmazódott, hogy a maradéktalanul érvényesülő népi demokrácia a Magyar Dolgozók Pártjának csonkítatlan hatalmát tételező "proletárdiktatúrával" azonos. Vagy Révai József megfogalmazásával élve: a háborút követő "fecsegő parlamentarizmus" évei után hozzákezdhetek a "totális demokrácia" kiépítéséhez.¹ Ennek közigazgatási vonatkozásait a korabeli pártzsargonban fogalmazva rögzítette az MDP programnyilatkozata:

"A nép egyre szélesebb rétegeit be kell vonni az állami, önkormányzati és gazdasági élet ellenőrzésébe és irányításába. A Magyar Dolgozók Pártja sikraszáll az államgépezet teljes demokratizálásáért, a közigazgatás oly reformjáért, mely végleg megszünteti a feudális maradványokat, tanyaközpontok teremtésével bevonja a tanyai lakosságot az állami és kulturális életbe, megerősíti az önkormányzatokat, egyben biztosítja a központi hatalom irányító szerepét: népi jellegűvé teszi közigazgatásunkat. Munkásokat és parasztokat minél nagyobb számban kell bevonni a központi és helyi közigazgatásba és gondoskodni kell a szakszínvonal állandó

¹ Révai József: Élni tudunk a szabadsággal. Bp. 1949. 517 -518. illetve PTI Arch. 274. 9/24. Rákosi Mátyás visszatekintő „népi demokrácia történetében” ez a következőképpen interpretált: „Mi 1947 végén kezdtük már hangoztatni: 'átléptük a Rubicont'. 1948 januárjában, pártunk funkcionáriusainak III. konferenciáján már bejelenthettük: 'a magyar nép átlépte és maga mögött hagyta azt a határt, amely a népi demokráciát a polgári demokráciától elválasztotta. Most kezdik felismerni, hogy a népi demokrácia építése a szocializmus megvalósításának útja.” Rákosi Mátyás: Népi demokráciánk útja. Előadás az MDP pártfőiskoláján, 1952. február 29. in. *Rákosi M.* 1955. 554.

emeléséről. A párt küzd a népellenes elemek, a bürokratizmus teljes kiküszöböléséért az államgépezetből.”²

Ezzel egyidejűleg Beér János a *Társadalmi Szemle* „kongresszusi” számában igyekezett részletesebben kifejteni a közigazgatás újjászervezésénél követni kívánt szervezeti, illetve politikai megfontolásokat. Bekezdésenként visszaköszönő fogalom „a népi közigazgatás”, melynek alkalmazkodnia kell „az államhatalom népi egységéhez”, amely majd „átnő szocialista állammá”. Ha lehántjuk a populáris megfogalmazást, lényegében három mozzanat érdemel szervezeti, illetve államjogi szempontból említést. Az egyik Lenin „Állam és Forradalom” című víziójának parafrázisa, mely szerint a „dolgozók államának” igazgatását maga a nép - alkalmanként ennek szinonímájaként a „tömegek” - bármely tagja és képes ellátni. Annál is inkább, mert Beér újra összevonandónak tételezi a törvényhozó és a végrehajtó hatalom „burzsoá kettéosztottságát”. Harmadrészt - mivel az állam a nép állama - a közigazgatás nem más, mint a tervszerűen megszabott állami és termelési feladatok adminisztrálása.³ Ezen a ponton érhető tetten az önkormányzatiság elvetése épp úgy, mint az, hogy miként kerül egyre inkább előtérbe, s válik hamorosan dominánssá az *államigazgatás* fogalma.

² Pártok és pártprogramok Magyarországon, 1944 - 1948. i.m. 420 - 421.

³ Beér János: A közigazgatás újjászervezése elé. *Társadalmi Szemle*, 1948. 6-7. sz. 411-439. A cikk nyomán úgy mond „vita” indult a párt közigazgatáspolitikai szemléje, a *Falu és Város* hasábjain, de ezek inkább csak szekundáltak Beér írásához, a „népi közigazgatás”, illetve a központosított államigazgatás kiteljesítését szorgalmazva. ld. a *Falu és Város*, 1948. 7 - 13. számait. Bár historizáló köntösbe öltöztetve íródott, érdemleges vitacikknek ekkor egyedül Martonyi János dolgozata tekinthető, mely a folyamatban lévő, minden területre kiterjedő központosítási intézkedésekhez képest, épp a közigazgatás decentralizálása mellett szállt síkra. *Martonyi János: Közigazgatási reformeszmék, 1848-ban és ma. Tiszatáj*, 1948. 7-8. sz. Ugyancsak a hatalmi ágak reunióját tartotta szükségesnek nyomatékosítani Rákosi Mátyás is az alkotmány parlamenti előterjesztése alkalmával mondott beszédében. „Ilyen különbség az eddigi állapotokkal [államszervezettel] szemben a törvényhozó és a végrehajtó hatalom egysége, amit az alkotmánytervezet, az országgyűléstől kezdve le a helyi tanácsokig, következetesen végigvisz.” ‘A nép maga veszi kézbe önnön irányítását’ summázatú propaganda egyik jellemző következménye volt, hogy rendre felmerült; ezen laikusokból választott szervek (a tanácsok) szükségtelessé teszik a közigazgatási tisztviselők további alkalmazását. Ezt a „félreértést” azután ugyancsak a pártfőtárnak kellett nyomatékkal cáfolnia. Rákosi Mátyás: A dolgozó nép alkotmánya. Beszéd az Országgyűlés 1949. augusztus 17-i ülésén. in: *Rákosi M.: 1955. 328- 337.*

A párt dokumentum és Beér cikke egyaránt arra utal, hogy a kommunista párt - miután megszabadult a koalíciós egyezkedési kényszersztől - valóban neki látott a közigazgatás átszervezésének. Pontosabban, már a fúziót megelőzően, 1948 márciusában életre hívták a kommunista pártközpontban azt a *Közigazgatási Bizottságot* (továbbiakban KB), mely először az MDP programnyilatkozatának vonatkozó passzusain dolgozott.⁴ Áprilisban ugyanez a bizottság feladatult kapta a közigazgatási reform irányelveinek kimunkálását. Ennek teljesítéséhez a testület önmaga kebeléből Beér János vezetésével⁵ - Rajk László belügyminiszteri és PB tagsági felügyelete mellett - egy *Közigazgatási Reformbizottságot* (továbbiakban RB) szervezett. Utóbbi fórum a rákövetkező hónapokban ennek több fogalmazványát vetette papírra. Az egyes változatokat az MDP KV Szervező, valamint Politikai Bizottsága rendre megtárgyalta, s az ott felvetődött szempontok kerültek az újabb elaborátumokba. Ezekben a dokumentumokban nyomon követhetők azok a megfontolások, melyek az egypárti hatalom igazgatásszervezetének kiépítését meghatározták.⁶

⁴ A Rajk László vezetésével megalakuló bizottság miniszterségének hátra lévő hónapjaiban: titkár, Széll Jenő, az MKP KV. Közigazgatási Osztályának vezetője. Tagjai: Beér János miniszteri osztályfőnök, BM. Fischer Gyula miniszteri osztályfőnök, BM. Zilahi István, miniszteri osztályfőnök, BM. Vida Ferenc, miniszteri osztályfőnök, BM. Tökés Ottó, Rajk kabinetfőnöke, BM. Deszkás János MKP. KV. KO. Házi Árpád, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja. Fodor Gyula, Földes Mihály, Igaz Sándor.

⁵ "A közigazgatás egyszerűsítésének feladatát a Gazdasági Főtanács 1948 elején napirendre tűzte. A Belügyminisztériumban e feladat eredményes végrehajtása érdekében szervezeti intézkedéseket eszközöltek. A II/1. törvényelőkészítő osztályt a II. [közjogi főosztálytól az I. [elnöki] főosztály keretébe osztották be. Rajk László belügyminiszter a közigazgatás egyszerűsítésének keretébe tartozó feladatok különleges jellegére és fontosságára való tekintettel az osztály újonnan kinevezett vezetőjét dr. Beér Jánost közvetlen felügyelete alá helyezte. BM Központi Irattár. SZ. I. 4802/1948. BM. Eln. *Rác B*: 1970. 127., A Belügyminisztérium szervezetének kialakulása és változásai, 1944 vége - 1948 közepe. *Belügyi Szemle*, 1970. 3. sz. 9.

⁶ Javaslat az önkormányzati és igazgatási reform kidolgozásának alapelveire. 1948. június 30. A közigazgatási reform alapelvei. (Javaslat a Politikai Bizottságnak) 1948. július. A közigazgatási reform során érvényesítendő szempontok. PTI. Arch. 296. f. 74. őrzési egységen, illetve 274. f. 15 őrzési egységen belüli iratok, továbbá Beér hagyaték. ... 1948-1949. A továbbiakban a jelzet nélküli idézetek ezekben a tervezetekben, javaslatokban lelhetők fel.

A Közigazgatási Reformbizottság kinevezett tagjai: Deszkás János, Vida Ferenc, Tökés Ottó. A KB-ba az egyes tárcák állandó meghívottakat delegáltak, de ezek személye - esetenként ugyanazon tárcától is - változott. Az ülés-jegyzőkönyvek alapján többször előforduló nevek: Lázár Vilmos, Dögei Imre, FM; Faith Tibor „gazdasági vonal” (sic!); Újhelyi Szilárd, Népjó-

Már a munkálatok megindításakor két fontos döntés született. Az egyik, hogy az előkészítésnek a Magyar Dolgozók Pártján belül kell maradnia, s "csak bizonyos fejlődési fokon túl - a törvény létrehozásakor, a végrehajtás érdekében - kell áttenni hivatalos állami szerv kezébe". A másik szempont szerint "a reformot úgy kell végrehajtani, hogy mindazokat a változásokat, amelyek törvényi szabályozás nélkül végrehajthatók, már előre létre kell hozni, úgy, hogy a törvényi szabályozás már csak a kész keretekbe önti", legitimálja azokat.

Visszatérően ismétlődő koncepcionális kiindulópontként két ideológiai 'axióma' képezte a munkálatok alapját. Az egyik szerint "a népi demokráciának az ereje elsősorban a központi államhatalomban van". Ebből következően minden szervezeti változtatás megítélésének legfőbb kritériumává vált, hogy "erősítik-e, vagy gyengítik a népi demokrácia már meglévő államhatalmát". A dokumentumok azt is világossá teszik, hogy a "népi demokrácia államhatalma" formula a párhatalom egyik, a 'külvilág' felé használatos szinonimája, mivel az átalakítás visszatérően rögzített feladata az is, hogy "biztosítsa az MDP közvetlen befolyását" a társadalomban. A másik elvi tétel a különböző igazgatási ágak eltérő megítéléséből indult ki. A minisztériumok, az országos hatáskörrel bíró - vagy felruházandó - szakigazgatási intézmények, hatóságok központilag irányított hálózata kiérdemelte a "szocialista jellegű" megítélést, az önkormányzati igazgatás ehhez képest "a kapitalizmus testére szabott" adminisztrációnak minősült, s egyáltalán a vidéki közigazgatást továbbra is mindenestől a "reakció bástyájának" tartották. Ebből következően a tervezetek egyike javasolta helyi közigazgatási szervekként rehabilitálni a nemzeti bizottságokat.⁷

léti Minisztérium; Vadas György, Takács József, Szakszervezetek; Szabó Imre, jogi szakértő; Kovács Tibor, Horváth Lajos, Földes Mihály, Benedek Jenő, Dukonits Dénes, Győri László

⁷ Mint a KB. és a KO. iratanyagaiból rekonstruálható, a Tájékoztató Irodának a "népi demokráciák" szorosabb együttműködését szorgalmazó felhívásának ezek a fórumok úgy kívántak eleget tenni, hogy 1948 tavaszán delegációt menesztettek Jugoszláviába, a Tito vezetésével kiépített közigazgatási szervezet tanulmányozására. Visszatérve, az ottani, valamint a többi környező ország hasonló gyakorlatát alapul véve - ahol a második világháborút követően a nemzeti bizottságok a helyi-regionális közhatalmi intézmények szerepét vették át - vetődött fel újlag

Az előbbi, ideológiai-politikai előfeltevések közé sorolható az a tétel, mely korábban is felbukkant ugyan az elaborátumokban, de a „Rajk-ügy” kiobbantását követően vált a tervezetekben refrénszerűen ismétlődő szlogenné.⁸ A közigazgatási átalakítást is az "éleződő osztályharc" részének tekintették. Ennek megfelelően speciális feladatként jelent meg, hogy "maga az átszervezés és minden részintézkedés is alkalmas harci eszköz kell legyen a politikai küzdelem különböző fázisaiban, tehát igazodjék az osztályharc mindenkori szükségletéhez. Most például legyen figyelemmel a kulákság elleni harc periódusára".

Noha 1948-1949 fordulójára már nem csupán az ideológiai prekonceptió, hanem az új közigazgatási rendszer szervezeti, illetve káderpolitikai arculata is körvonalazódott - sőt, az 1949. évi alkotmány előmunkálatai keretében ezeket lényegében már véglegesítették is -, a gyakorlatba való átültetés elnapolódott. Pontosabban; miközben ennek beüzemelését egyelőre fagyasztották, az év folyamán a tervgazdasági rendszernek alárendelt szakigazgatási intézményrendszer generális átalakítása folytatódott. Az egyre kiterjedtebb államosított

az itthon ekkorra gyakorlatilag már csupán nevükben létező szervek ismételt életre galvanizálása. Beszámoló a Jugoszláviában járt belügyminisztériumi delegáció útjának tapasztalatairól. Az MKP KV. KB. 1948. május 3-i ülésének jegyzőkönyve. PTI. Arch. 274. 15/8. A KOMINFORM Jugoszláviát elítélő 1948. június végi határozatát követően azután gyorsan ki is kerültek az erre utaló passzusok a további tervezetekből, majd 1949. januárjában a nemzeti bizottságokat rendeleti úton meg is szüntették.

⁸ Az 1948. augusztusi miniszterváltás nyomán Kádár hivatalával együttjáró reszortként vette át a Közigazgatási Bizottság vezetését, illetve a Közigazgatási Reformbizottság felügyeletét. A testületek személyi összetétele ekkor csak annyiban módosult, hogy előbbibe Rajk Lászlónak - sokirányú egyéb elfoglaltságára hivatkozó, 1948 novemberi bizottsági tagságáról történt lemondása után Kovács Istvánt kooptálták, s ugyanekortól a BM-be időközben államtitkárként visszakerült Zöld Sándor is reszortfeladatként kapta a közigazgatás átalakításának munkálataiba való bekapcsolódást. S bár Farkas Mihály 1948 szeptemberében történt honvédelmi miniszteri kinevezése nyomán a történetünkben eddig sokat szereplő Deszkás Jánost is államtitkárrá nevezték ki a HM-be, utóbbi egyelőre tagja maradt a KB-nak. PTI. Arch. 276. 74/4.

1948 végén a Közigazgatási Bizottság jelentősége bizonyos értelemben felértékelődött. Decemberben, arra való hivatkozással, hogy a Közigazgatási Osztály feladata immár csak olyan végrehajtási és kádermunkából áll, amelyet a Káderosztály is végez, előbbi fenntartását szükségtelennek ítélték, és feloszlatták. PTI. 276. 77/4. A Közigazgatási Bizottság személyi összetételében a „Rajk-ügy” hozott jelentős változást. Széll, Fischer, Zilahi, Tökés mellett Deszkást már újabb posztjáról hurcolták el, utóbbit 1950-ben ki is végezték.

(terv)gazdaság irányítását szolgáló intézményrendszer kiépítése időben egybeesett a közigazgatás átszervezésének előkészítésével. A bizottság által készített javaslatok egyikében olvasható elképzelés szerint, "alapvetően megváltozott a közigazgatás hivatása. Feladatköre kettős lehet: egyrészt elősegítése és biztosítása a kapitalista elemek felszámolásának, másrészt irányítása, szervezése és ellenőrzése a nemzetgazdaságnak. ... A tervgazdálkodás belső törvényszerűsége a szakigazgatás kifejlesztése irányában hat." Ezzel magyarázzák, hogy a kommunista pártvezetés miért támogatta erőteljesen már a megelőző évek koalíciós viszonyai közepette is a tárcaigazgatás, valamint az országos hatáskörű szakigazgatási szervek regionális-helyi hálózatának kiépítését, annak ellenére, hogy a tapasztalatok alapján az már akkorra is irányítási anarchiát, burjánzó bürokratizmust, túlszervezettségéből eredő tervszerűtlenséget eredményezett.

Ez a szakigazgatáshoz viszonyított "rangvesztés" a továbbiakban a gazdaságirányítás intézményrendszerének kiépítéséhez és működéséhez képest kettős alárendeltségbe fordult át. Ezek egyike az ütemezés volt. Az "Utasítások kérése a közigazgatás reformjának előkészítésére szükséges munkálatok megindításához" címet viselő 1949. január 28-i feljegyzésében Beér annak megállapításával kezdi, hogy "a közigazgatási reform tervét nem lehet mindaddig kidolgozni, amíg az alapkérdések tekintetében nem alakul ki az elvi álláspont."⁹ Ez végülis négy hónappal később - az időközben lebonyolított újabb országgyűlési választások után - május végén született meg, amikor a párhuzamosan folyó alkotmány-előkészítés részeként véglegesítették, hogy „a helyi szerveket illetően (mégpedig a községi, a városi, a járási és a megyei szintet is elfogadva) *a tanácsi megoldást* kell alkotmányos tétellé emelni.”¹⁰ Ugyanekkor viszont a már folyamatban lévő gazdaságigazgatási intézményrendszer átalakítása mellett az alkotmányozási előkészületek kaptak elsőbbséget.

⁹ Beér hagyaték ...

¹⁰ Beér J.: 1962. 137., *Csizmadia A*: 1976. 540.

A nagyvállalati szféra 1948 márciusában politikai akció keretében megejtett - s csak utólagosan kodifikált - államosítása nyomán nagy lendülettel indult meg a tervgazdálkodási elképzelésekhez igazított igazgatási intézményrendszer kiépítése. Ennek első lépéseként egy májusi kormányrendelet hívta életre az ipari igazgatóságokat, (összesen 29-et) amit azután további, az egyes termékcsoportok előállítását átfogó ipari [igazgatási] központok felállítása követett.¹¹ 1948. második felében ehhez társult a belkereskedelmi igazgatóságok megszervezése, valamint a [hasonló néven korábban is működő] pénzügyigazgatóságok tervgazdálkodáshoz rendelt átalakítása és újabb adóhivatalok szervezése,¹² továbbá a vármegyei, városi önkormányzatok kebelében működő gazdasági tevékenységeket is központi irányítás alá helyező gazdasági albizottságok országos hálózatának létrehozása.¹³ Ez az intézkedéssorozat 1949 márciusában a vármegyei mezőgazdasági igazgatóságok felállításával folytatódott.¹⁴ A szakigazgatási intézményrendszer átalakítása azt eredményezte, hogy az önkormányzatokra ekkorra a következő állami szervek „települtek rá”: a már 1946-ban kinevezett - közvetlen belügyminiszteri alárendeltségben tevékenykedő - személyügyi megbízottak, az

¹¹ *Pető I. - Szakács S:* 1985. 104 - 105., ld. még: *A magyar állam szervei*, i. m.

¹² *A magyar állam szervei*. i.m. I. 63, 560 - 561. "A 13.200/1948. Korm. sz. rendelet alapján a pénzügyi közigazgatás területén lényeges változás történt. Az egész országban kiépült az az új rendszer, melyben az adóigazgatással kapcsolatos teendőket a legalsó fokon (községekben, városokban) is külön állami szervek látják el." *Szűcs Ervin:* *A pénzügyi közigazgatás átszervezése. Állam és Közigazgatás*, 1949. 3 -4. sz. 222.

¹³ "A szocialista tervgazdálkodási rendszerre való fokozatos áttérés vidéken is szükségessé tette egy olyan közigazgatási gazdasági szerv létesítését, amely valamennyi gazdasági területen biztosítja a kapitalista rendszer megszüntetésére, és a szocialista termelési rendszer felépítésére irányuló intézkedések végrehajtását. ... Az új típusú gazdasági albizottságok a szocialista tervgazdálkodáshoz alkalmazkodó új közigazgatás kialakulóban lévő fontos gazdasági szervei." *Tömpe István:* *A gazdasági albizottságok működéséről. Állam és Közigazgatás*, 1949. 2. sz. 116 - 117. A vármegyékben és a törvényhatósági jogú városok közigazgatási bizottságai kebelében a 12.510/1948. Korm. sz. rendelettel felállított *gazdasági albizottságok* feladata volt az önkormányzati, továbbá a magángazdasági élet minden területre kiterjedő szabályozása és felügyelete. *A magyar állam szervei*. i.m. I. köt. 378.

¹⁴ "A 2610/1949. Korm. sz. rendelet alapján a földművelésügyi tárca úgyszólván órák alatt hívta életre új szakigazgatási szervét a *vármegyei mezőgazdasági igazgatóságokat*, amelyek ma már ... teljes erővel dolgoznak a mezőgazdaság soron lévő feladatainak megoldásán." *Keresztes Mihály:* *A földművelésügyi igazgatás fejlődése. Állam és Közigazgatás*, 1949. 1. sz. 41. *A magyar állam szervei*. i.m. I. köt. 468 - 469.

1947. óta működő tervmegbízottak; az építés- és közmunkaügyi igazgatóságok regionális szervei, az ipari, a belkereskedelmi, a mezőgazdasági, a pénzügyigazgatóságok és a Magyar Nemzeti Bank vármegyei megbízottjai, a községekig menően felállított állami adóhivatalok (illetve adómegbízottak). Ezzel gyakorlatilag kiteljesedett az az anyagi és személyügyi autonómia-elvonás, amely már 1946-ban megkezdődött. Az anyagi természetű gúzsbakötés abból eredt, hogy a jóvátéti kötelezettség fedezetének biztosítása és a pénzügyi stabilizáció megteremtése érdekében központosították az önkormányzatok addig saját hatáskörben felhasználható bevételeit is, s a továbbiakban redisztribúciós úton kapott, a felhasználási területeket is előíró költségvetésből kellett gazdálkodniuk.¹⁵ (A személyzeti politikáról alább még külön szólok.)

1949 folyamán két mozzanat sorolható a tanácsrendszert megelőlegző aktusokhoz. Az augusztusban elfogadott *népköztársasági alkotmány* már rögzítette ennek alapelveit. Az alaptörvény kimondta, hogy az államhatalom helyi szervei a különböző szintű tanácsok, amelyeknek tagjaiból végrehajtó bizottság választandó. Ennek élén az elnök áll, míg az ügyvitelt a neki alárendelt, kinevezett titkár irányítja. Mindezek részletes meghatározását külön törvény feladatává teszi.¹⁶

A másik mozzanat - követve azt az egy évvel korábbi politikai elhatározást, hogy amit lehetséges rendeleti úton készítsenek elő -, a közigazgatási *területrendezés* két szakasza volt. Előbb rögzítették a megyék új határait. Ekkor számolták fel a trianoni békeszerződés eredményeként létrejött határmenti ún. csonka vármegyéket, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyét pedig kettéosztották. A ko-

¹⁵ *Pető I - Szakács S*: 1985. 118. Ebből eredően ígérhetett az MKP az 1947. évi választási kampány során „külön gazdasági segílyt” a többségében rá szavazó községeknek.. ld. fentebb a dolgozat 17. fejezetét. 232.

¹⁶ Az 1949. májusi országgyűlési választásokat koncepcionálisan nem, csupán az időzítés - azaz a már kidolgozott elveknek megfelelő beüzemelés későbbre helyezése - szempontjából sorolom a „késleltetés” szempontjai közé. ld: *Feitl István*: Az első népfrentválasztás. Társadalmi Szemle, 1994. 5. sz. 73-85.

rábbi 25-höz képest 19 megyét létesítettek, majd pedig számos átcsatolással, módosítással rögzítették a járások új határait is.¹⁷ Ugyancsak a területrendezésnél említhetjük - bár jelentőségük azon jóval túlmutat - Nagy-Budapest létrehozását,¹⁸ valamint a tanyaközségesítésének és a tanyaközpontok szervezésének megindulását.¹⁹ Mindezenközben Beér János a gazdaságirányítási szempontoknak már addig is egyértelműen alárendelt "új feladatként" rögzíthette: "Végrehajtottunk sok racionalizálást, az új gazdasági feladatoknak megfelelően gazdasági szervezetek egész légióját teremtettük meg. ... A gazdálkodásnak, a termelésnek és a közigazgatásnak a kettőssége - az általános igazgatás mellett külön futó szakigazgatási ágazatok párhuzamossága, ami sokszor túlszervezésben jelentkezik - nem tartható fenn. Meg kell valósulni egy egységes olyan közigazgatásnak, amely hézagmentesen kapcsolódik az ország termelési problémáihoz."²⁰

A dokumentumok egymást követő változatai részletesen foglalkoztak a létesítendő tanácsok *személyi állományának* kiválasztásával. A Magyar Dolgozók Pártjának megalakulásával az államhatalom központi szférájában kizárólagossá vált a kommunista akaratérvényesítés, de továbbra is ódzkodtak a helyi önkor-

¹⁷ A 4.343/1949. MT. sz. rendelet a megyék nevének, székhelyének és területének megállapítása tárgyában. Törvények és törvényerejű rendeletek, 1949. II. Bp. 1950. 548 -550. A lényegesebb változások: Esztergom helyett Tatabánya, Balassagyarmat helyett Salgótarján, Szentes helyett Hódmezővásárhely, Gyula helyett Békéscsaba lett új megyeszékhely. A korábbi Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye déli feléből alakított új, Bács-Kiskun megye központja Kecskemét lett. Az összevonások során megszűnt megyeszékhelyek; Baja, Bercthyóújfalu, Makó, Mátészalka, Sátoraljaújhely, Sopron. A módosított területbeosztás 1950. január 1-től lépett érvénybe. ld: Katona János - *Szamel Lajos*: A megyék új határai. Állam és Közigazgatás, 1949. 7 - 8. sz. 451 - 465. A járások területének módosítására ld: a 114/1950 MT. rendeletet, valamint *Kolozsvári Vilmos* - *Szamel Lajos*: A járások területének rendezése. Állam és Közigazgatás, 1950. 6 - 7. sz. 451 -465., *Hencz A*: 1973. 514 -540., *Hajdú Zoltán*: Település- és település-hálózat fejlesztési politika Magyarországon, az államszocializmus időszakában, 1948-1989. Földrajzi Közlemények, 1992. 1-2. sz. 29-38.

¹⁸ ld: Források Budapest történetéhez, 1945 -1950. (Szerk: *Gáspár Ferenc*). Bp. 1973. 499 - 521.

¹⁹ *Beér János* - *Erdei Ferenc* - *Takács József*: A Tanyai Tanács munkája. Állam és Közigazgatás, 1949. 1. sz., *Orbán Sándor*: Az MKP és az MDP kísérletei a tanyakérdés megoldására. Párttörténeti Közlemények, 1987. 4. sz.

²⁰ *Beér János*: A közigazgatás új feladatai. Gazdaság, 1949. 8. sz. 459 - 460.

mányzati választások megtartásától. Az önkormányzati választások megakadályozása miatt a vidéki közigazgatás 1945 óta húzódó ideiglenességét 1948 végén az önkormányzati posztok teljes körű állami státusokká szervezésével törvényesítették.²¹ Ily módon legitimálták a választott tisztségek kinevezéssel, behelyettesítéssel való betöltésének gyakorlatát. A gyáripar államosításával végrehajtott tulajdonosi, illetve üzemszervezési őrsváltás személyi konzekvenciáit követendő példának tekintették a köz- és a szakigazgatás intézményrendszerében is. Ennek indoklása úgy szólt, hogy "ha egy munkás alkalmas vezérigazgatónak, akkor alkalmas ilyen ügyosztályok vezetésére is."²² Ezzel egyidejűleg - a Közigazgatási Osztály jelentőségének háttérbe szorulása, majd annak (már említett) év végi feloszlata közepette -, a Közigazgatási Bizottság a Belügyminisztérium és a Káderosztály a személyzeti politika „fokozottabb összehangolása” címén egyre inkább saját hatáskörébe vonta a köztisztviselők alkalmazásának vezérlését. Ezt annál is inkább tehette, mert ugyancsak ide futottak össze a szimultán zajló káderfelülvizsgálati jelentések - a nem párttag közalkalmazottokról is. Ennek a fórumnak az ülései lényegében kettős funkciót tölthettek be. Egyrészt aktuális instrukciók születtek a káderigazgatás napi feladataira vonatkozóan - amelyeket azután „állami vonalon” többnyire Zöld Sándor belügyi államtitkár továbbított „Valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjének” címzett tárcakörrendeleteivel.²³ Másrészt ezen napi gyakorlat általánosítani kívánt szempontjait fogalmazta

²¹ Az 1948. évi LI. törvénycikk. Magyar Közlöny. 1948. 269. sz. A jegyzők állami státusba vételének ügyét az MKP politikai Bizottsága 1948. május 20-i ülésén megtárgyalta, s a Szcbenyi Endre belügyi államtitkár által előterjesztett törvénytervezetet el is fogadta, de időzítését illetően úgy döntött, hogy arra majd csak a pártegyesítést, illetve az iskolák államosítását követően térnek vissza. PTI. Arch. 274. PB. F. 686. Ez meg is történt, az immár MDP-vé alakult párt Politikai Bizottságának 1948. szeptember 25-i ülésén, ezt követően tették át az előkészítést „állami vonalra”, a parlamentbe. MOL. MDP-MSZMP iratok. 276. 53/10.

²² „Az államapparátusba, honvédségünkbe, általában kisebb-nagyobb vezető posztokra 50.000 munkást akarunk küldeni” - az ötéves terv időszakában. Gerő Ernő felszólalása az MDP KV. 1948. november 27-i ülésén. *Gerő Ernő: Harcban a szocialista népgazdaságért.* Bp. 1950. 301-302.

²³ PTI. Arch. 276. 67/56. BM. Közpinti Irattár SZ.I. 1948-1950. közötti iratai.

azután Beér János a tanácsrendszer előkészítését szolgáló elaborátumok személyzeti passzusainak elvi téziseivé.

Az új igazgatási koncepció mindezekhez képest új feladatok elé állította az előkészítésen munkálkodó pártfórumokat. Mivel a tanácsokat választott népi szervekként propagálták, ki kellett dolgozni a megbízható káderek pozícióba helyezésének "választási technikáját". Itt ismételten megragadható a - többségében paraszti népességű - "reakciós vidék"-kel szembeni bizalmatlanság, olyannyira, hogy az még a közigazgatási területrendezést is érintette. A járások határait ugyanis oly módon javasolták megvonni, hogy "a lakosság ipari munkás összetétele feljavuljon, [sic!] s ...lehetőség nyíljon a munkáselemek jelölésére minél nagyobb számban". További szempont volt, hogy a "kulcsállásokat döntően pártkádereknek kell betölteni". A jelölőlistát ugyan formailag a Függetlenségi Népfront szervezetei állították össze, de a gyakorlatban csak a Magyar Dolgozók Pártjának javaslata, illetve jóváhagyása alapján lehetett bárki is jelölt. Két további biztosítékot is beiktattak a központi hatalom akarátának érvényesítésére, illetve az ennek megfelelő tanácsi garnitúra összeállítására. Az új tanácsi szerveket - olvasható az egyik előkészítő anyagban - "a politikai érettség növekedésével párhuzamosan, csak fokozatosan lehet felszabadítani a központi irányítás alól". Tényleges intézkedési jogot gyakorlatilag nem is kívántak "leadni az alsóbb szervekhez" - melyeken főként a községi tanácsokat értették. Ennek megfelelően szántak kitüntetett szerepet a járásnak. "A központi kormányzat főleg erre az egységre fog támaszkodni, mivel a centralizáció itt még maradéktalanul érvényesíthető." A későbbiekben a járások fontosságának indoklása kiegészült azzal, hogy ezen a szinten folytatható leghatékonyabban a "kulákellenes harc". A községi igazgatást erre a hagyományos falusi rokonsági rendszer "személyi összefonódásai" miatt tartják alkalmatlannak.

Ugyanezen okok miatt telepítik a járási szintre az úgynevezett személyügyi megbízottakat - közismertebben a kádereseket. (Nagyobb településeken, városokban, a megyénél ezt a személyzeti csoportok, vagy osztályok végezték.) Feladatuk az volt, hogy "új, népi kádereket fedezzenek fel", de ez a káderigazgatási szervezet igyekezett arról is gondoskodni, hogy az első megválaszt(ta)tásuk után az adott község szülöttei ne maradjanak huzamosabb ideig saját településükön. A végrehajtó szemléletnek jobban megfelelt, ha máshonnét odavezényelt vezetők úgy fogantatosítják a felsőbb utasításokat, hogy nem tagozódnak be a helyi közösségbe. Ennek megfelelően a személyzeti előadók feladatai közé tartozott az is, hogy - a megfelelő szintű pártszervekkel egyeztetve - megtervezték a káderek időnkénti rotációját: kit, mikor helyezzenek át más községbe, járásba, küldjenek pártiskolára, vagy kiket "emeljenek ki" magasabb pozícióba, vagy ellenkezőleg, váltsanak le. Mindezek tökéletes rendszerbe szervezése érdekében egy olyan központi hivatal felállítását is tervbe vették, "ahol az összes igazgatási alkalmazott káderügyeit intéznék."²⁴

* * *

Mielőtt búcsút vennénk a tanácsrendszer révén befejezett múlttá lett „rég” közigazgatástól, vessünk még egy futó pillantást arra, hogy az 1944/45. fordulójától kiépülő és permanens átalakulást mutató új uralmi rendszer mennyiben gyarapította az egyébként maga által is állandóan sokallott állami adminisztráció alkalmazottainak létszámát. A 29. táblázat, illetve az annak adatait megjelenítő grafikon azt figyelembe véve mutat majdnem töretlen gyarapodást, hogy szinte csak egy átmeneti megbicsaklasként érzékelhető az 1946. évet kitöltő közalkalmazotti B-lista százezres nagyságrendje. A táblázat utolsó két sora százalékos kimutatást jelöl arról, hogy 1949-re milyen mértékben gyarapodott az állami adminisztráció létszáma egyfelől a rendre bázisévként haszánt utolsó békeévhez, 1938-hoz, másfelől a „revíziós Magyarország” összeomlás előtti, 1944-es bürokráciájához képest.

²⁴ Gyarmati Gy: 1991. 51 - 63.

29. táblázat A közalkalmazottak összesített létszáma, 1938 - 1949.

Évek	A tényleges szolgálatban állók száma					állami üzemek	Együtt
	közigaz- gatás	rendőr- ség	csendőr -ség	honvéd -ség	összesen		
1938/39	47.839	9.067	12.000	8.957	77.863	42.733	120.596
1939/40	56.805	10.050	11.338	12.797	90.990	53.162	144.152
1940/41	62.585	10.055	11.754	13.353	97.747	56.075	153.822
1941/42	85.853	11.423	15.887	15.761	128.129	71.382	199.511
1942/43	98.681	13.860	16.911	17.940	147.392	77.619	225.011
1943/44	104.890	13.850	17.068	19.720	155.528	85.121	240.649
1945. XII.	74.718	47.293	---	6.592	128.603	74.949	203.552
1946/47	82.195	35.021	---	4.118	121.334	63.595	184.929
1947/48	93.198	32.375	---	4.100	129.673	109.763	239.436
1949	142.495	36.535	---	5.615	184.645	105.939	290.584
1949/1938	298 %	403 %	173 %	63 %	237 %	248 %	241 %
1949/1944	136 %	264 %	118 %	28 %	119 %	124 %	121 %

Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1947. 201., 1948. 259., (Szerk: Mike Gyula.)

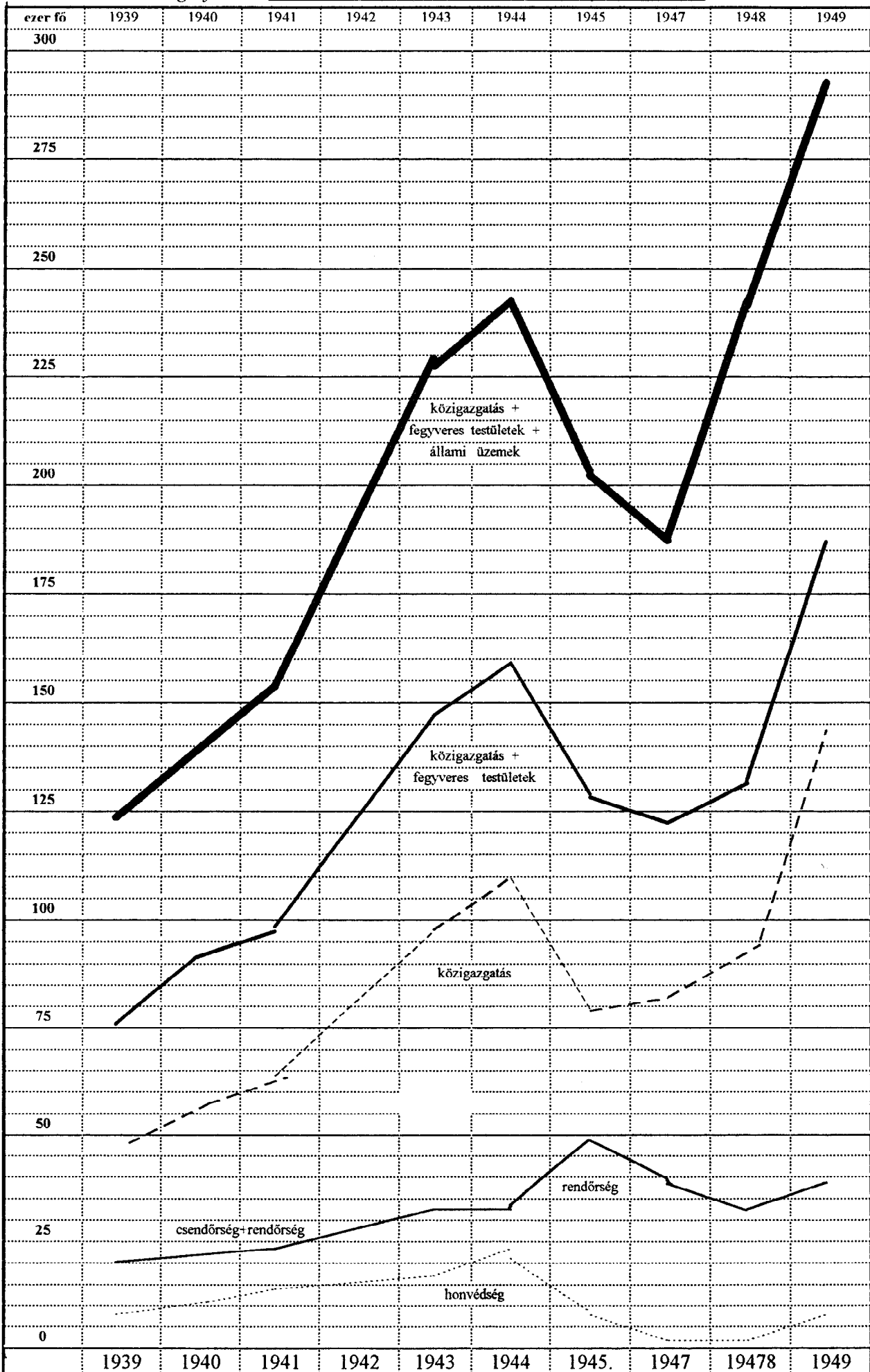
MSÉ. 1938 - 1948., GST. 1947. 2. sz., 1948. 3. sz., 1949. 2. sz.

A szorosabb értelemben vett közigazgatás a háború előtti bázisévhez viszonyítva közel háromszor annyi alkalmazottal üzemelt (298 %), de a „revíziós Nagy-Magyarország” háború alatti felduzzasztását is több mint egyharmaddal überelte (136 %). A rendőrség esetében az 1945-ben feloszlott csendőrséggel együtt számolva tartom reálisnak a viszonyítási mértéket (ld: satírozott rubrikák), és annyit érdemes a közel húsz százalékos emelkedéshez hozzáfűzni, hogy ekkor még előtte voltak az ÁVH 1950-ben megejtett 20 ezer fős állománygyarapításának, épp úgy, mint ahogy az ekkor még a békeszerződésben meghatározott szint alatt tartott honvédség esetében is 1950-től indul meg annak gyors ütemű hidegháborús felfejlesztése. Az állami alkalmazottak összvolumene 1948-ra elérte, 1949-ben pedig már húsz százalékkal meg is haladta a háború alatti legmagasabb értéket.

A közigazgatás területi rendjének lényegesebb változásairól az két térkép, illetve a hozzájuk tartozó beosztási regiszter tájékoztat.²⁵

²⁵ ld: Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1947., illetve 1956.

29/a. grafiokon A közalkalmazottak összesített létszáma, 1938 - 1949.

Magyarország törvényhatóságai.

a) Városi törvényhatóságok:

Budapest székesfőváros,

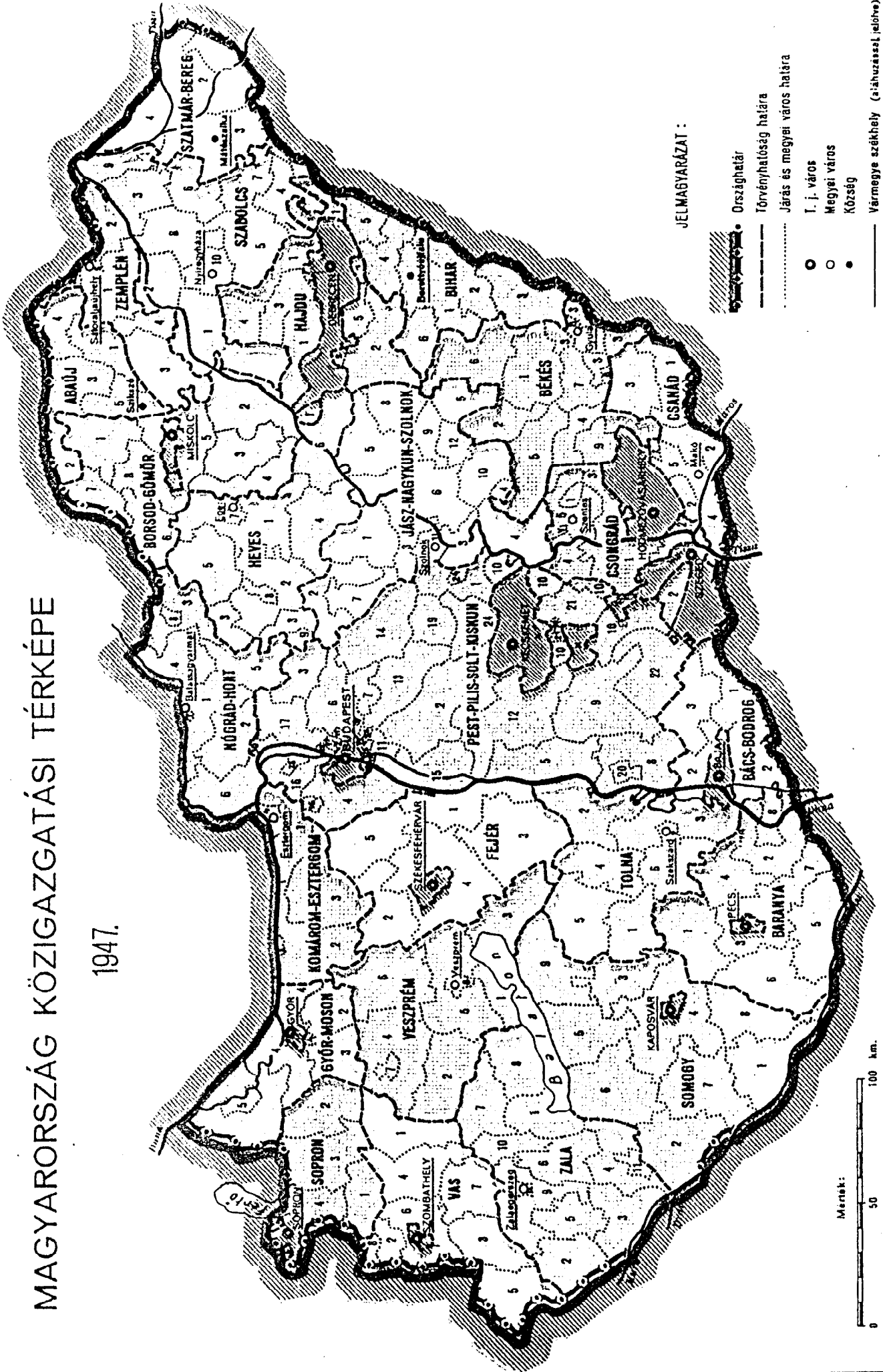
Baja, Debrecen, Győr, Hódmezővásárhely, Kaposvár, Kecskemét, Miskolc, Pécs, Sopron, Szeged, Székesfehérvár, Szombathely.

b) Vármegyei törvényhatóságok (járások és megyei városok):

1. Abauj vm. 1. Abaujvárosi járás 2. Bódvaszlahi 3. Encs 4. Gönc 5. Szikszó	6. Borsod-Gömör vm. 1. Edelényi járás 2. Mezőcsát 3. Mezőkeresztes 4. Mezőkővesd 5. Miskolc 6. Ózdi 7. Püski 8. Sajószentpéteri	3. Salgótarjáni járás 3. Salgótarjáni járás 4. Szécsényi 5. Sziráki 6. Szóbi 7. Balassagyarmat mv. 8. Balassagyarmat mv.	22. Vas vm. 1. Celldömölki járás 2. Irottkői 3. Kőrmend-németújvári 4. Sárvasi 5. Szentgotthárdi 6. Szombathelyi 7. Vasvári 8. Köszeg mv.
2. Bács-Bodrog vm. 1. Bácsalmási járás 2. Bajai 3. Jánoshalmi	12. Heves vm. 1. Egeri járás 2. Gyöngyösi 3. Hatvani 4. Hevesi 5. Pelenvásári 6. Tiazaúri 7. Eger mv. 8. Gyöngyös mv. 9. Hatvani mv.	18. Sopron vm. 1. Csepregi járás 2. Csornai 3. Kapuvári 4. Soproni	23. Veszprém vm. 1. Balatonfüredi járás 2. Devecser 3. Enyingi 4. Pápai 5. Veszprémi 6. Zirci 7. Pápa mv. 8. Veszprém mv.
3. Baranya vm. 1. Hegyháti járás 2. Mohácsi 3. Pécsi 4. Pécsvaradi 5. Siklósi 6. Szentlőrinci 7. Villányi 8. Mohács mv.	16. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. 1. Abonyi járás 2. Alcsádabasi 3. Aszodi 4. Budakörményi 5. Dunavecsei 6. Gödöllői 7. Gyömöri 8. Kálcsai 9. Kiskőrösi 10. Kiskunfélegyházi 11. Kézvölvi 12. Kunszentmiklósi 13. Monori 14. Nagykálai 15. Ráckevei 16. Szentendrei 17. Váci 18. Budafok mv. 19. Ceglédi mv. 20. Kálcsa mv. 21. Kiskunfélegyháza mv. 22. Kiskunhalas mv. 23. Kiskörmendi mv. 24. Nagykőrösi mv. 25. Pestszentlőrinc mv. 26. Pestszentpéter mv. 27. Rákospalota mv. 28. Szentendre mv. 29. Újpest mv. 30. Vác mv.	19. Szabolcs vm. 1. Dadai alsó járás 2. Dadai felső 3. Kisvárdai 4. Ligetfalvi 5. Nagyjálai 6. Nyírbátori 7. Nyírbátor 8. Nyírbogdányi 9. Tiszai 10. Nyíregyháza mv.	24. Zala vm. 1. Keszthelyi járás 2. Lenti 3. Letenyei 4. Nagykiszai 5. Novai 6. Pápai 7. Sümegi 8. Tapolcai 9. Zalaegerszegi 10. Zalaegerszegi 11. Nagykiszai mv. 12. Zalaegerszeg mv.
4. Békés vm. 1. Békési járás 2. Gyomai 3. Gyulai 4. Oroshazi 5. Szarvasi 6. Szeghalmi 7. Békéscsaba mv. 8. Gyula mv. 9. Oroshaza mv.	17. Somogy vm. 1. Barcsi járás 2. Csurgói	20. Szatmár-Bereg vm. 1. Csengeri járás 2. Fehégyarmati 3. Malaszalkai 4. Vasárosnaményi	25. Zemplén vm. 1. Sárospataki járás 2. Sátoraljaújhelyi 3. Szerencsi 4. Tokaji 5. Sátoraljaújhely mv.
5. Bihar vm. 1. Berehüjfalusi járás 2. Biharkezesi 3. Csáffé—nagyfaloni 4. Devecseri járás 5. Nagybéai 6. Sáréti	14. Komárom-Esztergom vm. 1. Esztergomi járás 2. Geztesi 3. Tatabányai 4. Esztergom mv. 5. Komárom mv.	10. Győr-Ménfőcsanak vm. 1. Magyaróvári járás 2. Pannónhalmi 3. Sárospataki 4. Tiszegyházi 5. Mosonmagyaróvár mv.	21. Tolna vm. 1. Dombóvári járás 2. Dunaföldvári 3. Kőzsupolyi 4. Tamási 5. Simontornyai 6. Völgység 7. Szekszárd mv.

MAGYARORSZÁG KÖZIGAZGATÁSI TÉRKÉPE

1947.

a) Megyei jogú városok:

Budapest főváros
Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged

b) Megyék, járások és járási jogú városok:

1. Baranya m.
1. Mohácsi járás
2. Pécsi járás
3. Pécsvárad
4. Sásdi
5. Sellyei
6. Siklósi
7. Szigetvári
8. Komló j. j. v.
9. Mohács
2. Bács-Kiskun m.
járás
1. Bajai
2. Bácsalmási
3. Dunavescsei
4. Kalocsa
5. Kecskeméti
6. Kiskőrösi
7. Kiskunfélegyházi
8. Kiskunhalasi
9. Baja
10. Kalocsa
11. Kecskemét
12. Kiskunfélegyháza
13. Kiskunhalas
3. Békés m.
járás
1. Békési
2. Gyulai
3. Gyulai
4. Mezőkovácsházi
5. Orosházi
6. Sarkadi
7. Szeghalmi
8. Szarvasi
9. Békéscsaba j. j. v.
10. Gyula
11. Orosháza
4. Borsod-Abaúj-Zemplén m.
járás
1. Abajizántói járás
2. Ecsényi
3. Encsi
4. Mázsói
5. Mezőkővesdi
6. Miskolci
7. Ózdi
8. Putnoki
9. Sátoraljaiújhegyi
10. Szarvasi
11. Szikszói
12. Kazincbarcika j. j. v
13. Ózd
14. Sátoraljaiújhegy
7. Győr-Sopron m.
járás
1. Csomai
2. Győri
3. Kapuvári
4. Mosonmagyaróvári
5. Soproni
6. Győr j. j. v.
7. Mosonmagyaróvár
8. Sopron
8. Hajdú-Bihar m.
járás
1. Berettyóújfalusi járás
2. Biharkezesi
3. Debreceni
4. Derecskei
5. Polgári
6. Püspökladányi
7. Hajdúszoboszló j. j. v.
8. Hajdúnás
9. Hajdúszoboszló
9. Heves m.
járás
1. Egri
2. Füzesabonyi
3. Gyöngyösi
4. Hatvani
5. Hevesi
6. Pétervárdi
7. Eger j. j. v.
8. Gyöngyös
9. Hatvan
10. Komárom m.
járás
1. Dorogi járás
2. Komáromi
3. Tatal
11. Nógrád m.
járás
1. Balassagyarmati járás
2. Páztói
3. Rétsági
4. Saigótarjáni
5. Szécsényi
6. Balassagyarmat j. j. v.
7. Saigótarján
12. Pest m.
járás
1. Ásói
2. Budai
3. Ceglédi
4. Dabas
5. Godóllói
6. Monori
7. Nagykátai
8. Ráckevei
9. Szentendrei
10. Szobi
11. Yce
12. Cegléd j. j. v.
13. Nagykőrös
14. Szentendre
15. Yce
13. Somogy m.
járás
1. Barcsi
2. Csurgói
3. Fonyódi
4. Kaposvári
14. Szabolcs-Szatmár m.
járás
1. Baktalórántházi járás
2. Csengeri
3. Fehérgyarmati
4. Kisvárdai
5. Ménfőcsanak
6. Nagykálló
7. Nyírbátori
8. Nyíregyházi
9. Tiszalöki
10. Vásárosnaményi
11. Nyíregyháza j. j. v.
15. Szolnok m.
járás
1. Jászapati
2. Jászberényi
3. Kunhegyesi
4. Kunszentmártoni
5. Szolnoki
6. Tiszafüredi
7. Torókszentmiklósi j. j. v.
8. Jászberény
9. Karcag
10. Kisújszállás
11. Mezőtúr
12. Szolnok
13. Túrkeve
14. Torókszentmiklós
16. Tolna m.
járás
1. Bonyhádi járás
2. Dombóvári
17. Vas m.
járás
1. Celldömölki járás
2. Kőrmendi
3. Sáványi
4. Szentgotthárdi
5. Szombathelyi
6. Vasvári
7. Kőszegi j. j. v.
8. Szombathely
18. Veszprém m.
járás
1. Devecseri járás
2. Keszthelyi
3. Pápai
4. Sümegi
5. Tapolcai
6. Veszprémi
7. Zirci
8. Keszthely j. j. v.
9. Pápa
10. Várpalota
11. Veszprém
19. Zala m.
járás
1. Lenti járás
2. Letenyei
3. Nagykanizsai
4. Zalaegerszegi
5. Zalaegerszeg
6. Nagykanizsa j. j. v.
7. Zalaegerszeg

ÁLLAMIGAZGATÁSI EGYSÉGEK SZÁMA

1956. február 1-1 állapot

Megye	Járási	Járásk	Önálló tanácsú községek	Közös tanácsú községek	Összes községek	Városok, községek összesen
5	57	128	2842	355	3197	3750

MAGYARORSZÁG KÖZIGAZGATÁSI TÉRKÉPE

1956.

JELMAGYARÁZAT

Országhatár

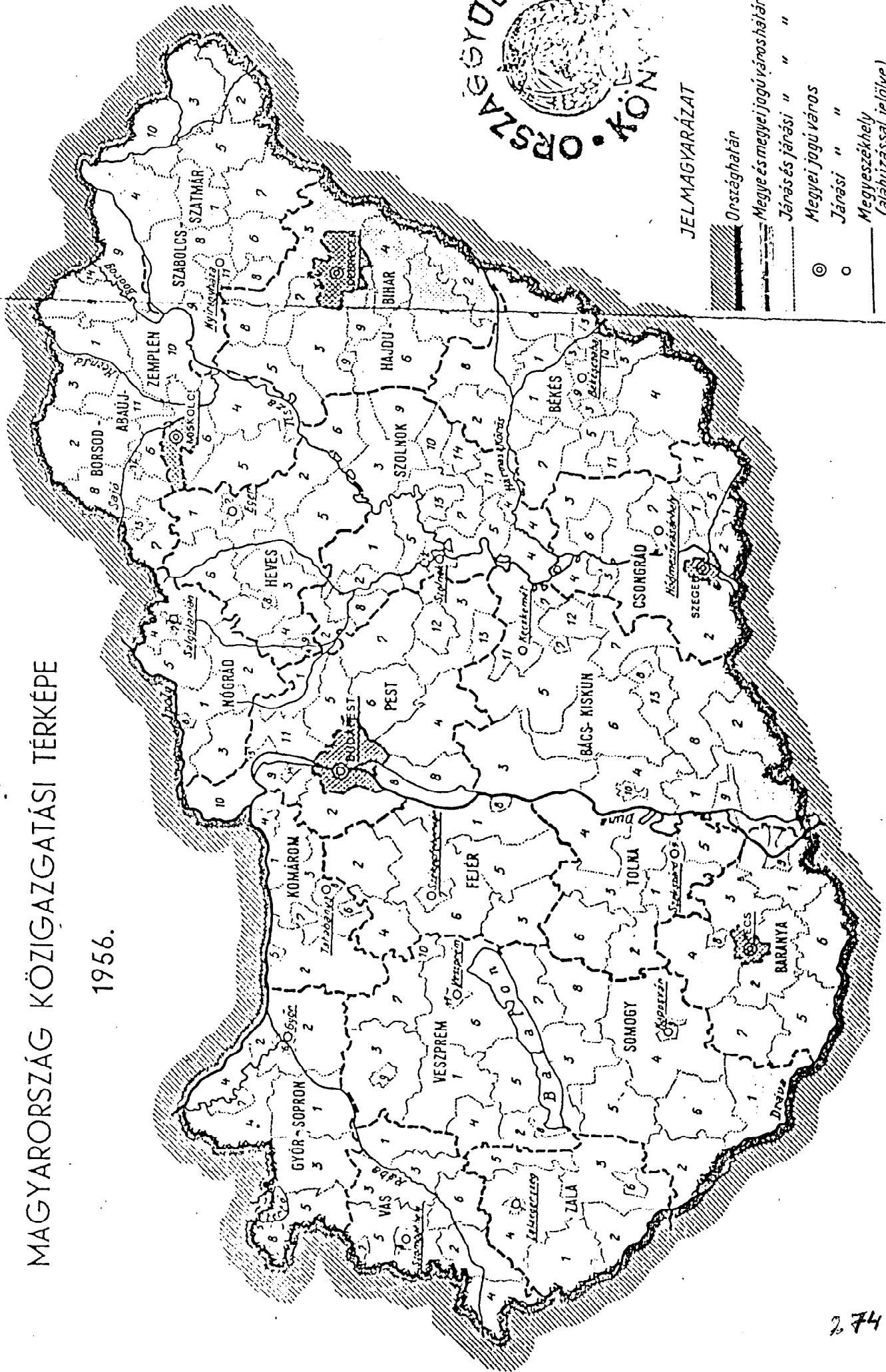
Megye és megyei jogú város határa

Járás és járási " " "

Megyei jogú város

Járás " "

Megyeszékhely
(faluhízással jelölve)

20. „A magasabbrendű népi szervek”

A Magyar Dolgozók Pártjának az államigazgatás gyökeres átszervezését célzó politikájában a tanácsrendszer megteremtése már csupán egy - bár kétségtelenül fontos - záróakkordot jelentett. Az előző fejezetben tárgyalt koncepcionális elaborátumok nyomán a törvény tervezetét 1950 elején készítette el egy három fős bizottság.¹ Az MDP Politikai Bizottsága február-március folyamán ezt is több fordulóban vitatta meg, mígnem a Titkárság március 16-i ülését követően Beér János néhány újabb korrekciót hajtott végre a tervezeten, s Kádár János belügyminiszter jóváhagyása nyomán ez a változat került a Minisztertanács 1950. március 24-i ülése elé. Az előmunkálatok korábbi „fontolva haladó” tempójához képest most már a pártvezetés szorgalmazta az új közigazgatási rendszer beüzemelését, hogy az mielőbb illeszkedjen a „szocialista tervgazdálkodás” kívánalmához. Ezt tükrözi Kádár Jánosnak a T. Házban 1950. május 8-án előterjesztett törvényjavaslatához fűzött miniszteri indoklása is.

"A törvényjavaslat ... biztosítja az államhatalom szilárd egységét, a központi irányítást, az országos érdekek érvényesülését; biztosítja azt, hogy az államigazgatás tevékenységének minden területén előmozdítsa az ötéves népgazdasági terv megvalósulását. Az állam szilárd egysége nyilvánul meg abban, hogy a helyi tanácsok egymással fölé- és alárendeltségi viszonyban állanak és végső fokon alá vannak rendelve az államhatalom és az államigazgatás legfelsőbb szerveinek: az országgyűlésnek, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának és a minisztertanácsnak."²

¹ A bizottság tagjai Beér János, Szabó Imre és Ries István voltak. (Utóbbit 1950. július 17-én letartóztatták, a tanácsrendszer működésbe lépését már itt sem érte meg. 1950. szeptember 15-én behalt a kényszervallatásokba.) Az ugyanezidőtájt készült megvalósíthatósági, ütemezési javaslat még azzal számolt, hogy a tanácsválasztásokra csak 1951 folyamán kerülhet sor. Rákosi viszont 1950. február 10-i központi vezetőségi referátumában - előzetes titkársági döntés nyomán - már arról szólt, hogy „irányt kell venni arra, hogy lehetőleg még az idén létrehozzuk a falu, város, járás, és megye tanácsait.” *Rákosi M.*: 1955. 400. Ezt követően a szervezési előkészítő munkálatokat átütemezték, úgy, hogy a teljes tanácsi rendszer még az év folyamán megkezdje működését. Beér hagyaték... 1950.

² Országgyűlési Irományok. Bp. 1955. Melléklet a 38. számú irományhoz. 10. ld. még: *Kádár János*: Országgyűlési beszéd a helyi tanácsokról. *Állam és Közigazgatás*, 1950. 4-5. sz., 217-226., *Beér János*: Helyi tanácsok Magyarországon. *Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle*, 1950. 5-6. sz. 537-546., *Zöld Sándor*: A tanácsok működése elé. *Szabad Nép*, 1950. június 11.

A tanácsrendszer legalsó szintjén a helyi (községi, kisvárosi, nagyobb városok esetében a kerületi) tanácsok helyezkednek el.³ Fölöttes szervei a járási, illetve a kerületekre osztott települések esetében a városi tanácsok. Mindezek a megyei tanácsoknak lettek alárendelve. A megyei tanácsok létrehozásuk idején elvileg a kormánynak voltak alárendelve, ezek irányítási, ellenőrzési jogkörét azonban - 1953-ig - a Belügyminisztériumra ruházták át. Ez a fórumrendszer a korábbiakhoz képest elvileg a járási igazgatási szintnek is „önkormányzati” jogosítványokat propagált, s „a burzsoá önkormányzatisággal” szemben a tanácsrendszer egészét kikiáltották „az államgépezet legdemokratikusabb formájának.”⁴

Ugyanazokban a napokban, amikor a tanács törvény tervezetét az országgyűlés elé terjesztették, napvilágot látott *Bibó István - Mattyasovszky Jenő*: Magyarország városhálózatának kiépítése c. kiadványa. Tartalmát tekintve a munka az 1946-ban publikált Erdei-Bibó féle városmegye koncepció térképre vitt, regionális bontású és társadalomstatisztikai adatokkal gazdagított változata volt. Miután szerzői „országos vitára” szánták, tartalmán túl ez lényegében a tanácsrendszert opponáló koncepciónak tekinthető. S, hogy mindezekhez képest mégis csupán funkcionális gesztus maradt, az abból következett, hogy az éppen beüzemelt egypárti uralmi rendszerben az alternatívitás - félig-meddig „szamizdat” formájában történt - megjelenítésén túl, a kiépítés alatt álló igazgatási mechanizmust illetően aligha volt valós politikai relevanciája.

³ Az MDP Politikai Bizottság 1950. augusztus 24-i ülésén döntött arról, hogy a 300 lakoson fölüli községekben szervezendők önálló tanácsok. Zöld Sándor belügyminiszter általános politikai felügyelete mellett ugyanekkor bízták meg Kádár Jánost, hogy a tanácsválasztások agitációs, szervezeti és káder-előkészítésére a pártközpont vezető munkatársaiból - Beér Jánost is bevonva - szervezzen egy bizottságot, és dolgozzák ki a választások „forgatókönyvét.” MOL. MDP-MSZMP iratok. 276. 53/59.

⁴ *Beér János*: A helyi tanácsok. h.é.n. Bp. 1950. Ugyaninnét való a fejezet címadó idézete. „A helyi tanácsok nem a régi burzsoá állami szervezet megreformálásából születtek. A helyi tanácsok a dolgozó nép hatalmát kifejező, jellegében és tartalmában megváltozott államhatalom kifejezői; a réginél *magasabbrendű*, következetesen *népi szervek*. A helyi tanácsok a tömegek közvetlen szervezetei, tehát a legdemokratikusabbak, olyan szervezetek, amelyek maximálisan megkönnyítik, hogy a dolgozók résztvegyenek az új állam berendezésében és igazgatásában, amelyek által a dolgozók valóban az állam gazdái lesznek.

Sztálin elvtárs tanított meg bennünket arra, hogy a szocializmust építő állam egyik legdöntőbb különbsége és egyben magasabbrendűségének bizonyítéka is minden burzsoá állammal szemben az állam osztálytartalmán túl az, hogy az állam nem merül ki a hatalom biztosításába, hanem az állam szervezője a termelésnek, a szocializmus építésének.”

A broszúra alig háromnegyed év múltán zúzdára érett makulaturává lett. A továbbiakban nem volt kívánatos, hogy az új tanács apparátus gyorstalpaló tanfolyamokra beiskolázott hallgatói a „titoista, imperialista kém, Rajk ellenforradalmi örökségének megőrzője, szovjetellenes nacionalista” formulákkal megbélyegzett és 1951 áprilisában letartóztatott volt belügyminiszter, Kádár János azon beszédrészleteiből ismerkedjenek „a magyar demokráciának a helyi tanácsok rendszerében megvalósuló újabb győzelmével”, - amelyekből Beér bőségesen idézett.

Az már csupán a tökéletesség ultima rációja volt, hogy a tanácsokat az ugyancsak hierarchikus rendben működő pártszervezeteknek is alárendelték.

Ugyanez a többszörös hatalmi önbiztosítás jellemezte a tanácsok gyakorlati megteremtését is. 1950. június 15-én „beküldés” alapján hozták létre a fővárosi és a megyei tanácsokat, a Népfront delegáltjaiból. Két hónappal később augusztus 15-én ugyanilyen delegálási rendszerben hívták életre a városi, a járási és a budapesti kerületi tanácsokat. Ennek tagjaira lehetett azután utólag voksolni október-november fordulójának hétvégéin épp úgy, mint az ugyancsak a Népfront által állított községi tanácstag-jelöltekre. Mindennek történeti eseményként leginkább az volt a jelentősége, hogy több mint egy évtized elteltével „helyi választások” tartását regisztrálhaták a későbbi kronológiák. Aktuálisan pedig annyi, hogy az utolsó időpontként kijelölt voksolás másnapján, november 7-én a szentpétervári forradalom évfordulójával egybekötve ünnepelhették a szocialista államhatalmi intézményrendszer immár teljes körű üzembe helyezését. A választópolgárok annyit tehettek, hogy az adott posztra jelölt személyre leadták a voksukat, mivel a választásoktól való távolmaradás már rendszerellenes megnyilvánulásnak minősült.⁵

A tanácsok ünnepélyes külsőségek között megejtett nyilvános alakuló üléseit a pártvezetés zárt ajtók mögötti mérlegkészítései követték. Az MDP Politikai Bizottsága 1951. február 1-i ülésén foglalkozott részletesebben az új tanácsok működésének és káderhelyzetének tapasztalataival, Nagy Imre és Kádár János

ld. még ugyanerről, *Zöld Sándor*: A helyi tanácsok feladatai címen megjelentetett brosuráját (Bp. 1950), melyet az előbbivel egyidőben, 1951 tavaszán - Zöld belügyminiszter öngyilkosságát követően - vontak ki a forgalomból.

⁵ A szavazáson a választásra jogosult 6.158.850 főből 5.967.877 személyt regisztráltak (96,9 százalék). Ebből az érvényes szavazatok száma 97,8 százalék volt. Ennek eredményeként 220.377 tanácstag került az ország összesen 3.217 tanácsába. ld. még erről: *Gyarmati György*: Egypártrendszer - tanácsrendszer. in: *Magyar hétköznapiak...* 1988. 229-243.

előterjesztésében.⁶ A jelentés, miután foglalkozási csoportokban adja meg a megválasztott tanácsstagok számszerű megoszlását,⁷ megállapítja egyfelől, hogy a tanácselnökök 70 százaléka új a közigazgatásban, másfelől úgy értékeli, hogy elsősorban a végrehajtó bizottsági titkárok között és az apparátusban sok az „osztályidegen, a reakció befolyása alatt álló, akik belülről bomlasztják a tanácsokat”. A működés másik két anomáliáját abban jelölte meg, hogy határozott karakterű tanácselnökök/titkárok esetében azok irányítják az adott terület pártszervezeteit, míg más esetekben a párttitkárok, saját adminisztrációs intézményeiknek tekintve a saját szakállukra dirigálják a tanácsokat. A nem sokkal azelőtt megindított újabb országos „éberségi kapány” szüremlik be a jelentésbe, midőn azt panasolja, hogy az új tanácsok nem elég harcosak az osztályellenséggel, a kulákokkal, a spekulánsokkal szemben, s mindemellett „az állami egyetemes érdekekkel a helyi érdeket” állítják szembe.⁸ Emellett azt is megállapítja a dokumentum, hogy a Belügyminisztérium Helyi Tanácsok Főosztályát is beleértve, a különböző központi államigazgatási hatóságok, hivatalok összehangolatlanul irányítják, utasítják az új szerveket. „Túlhalmozzák a tanácsokat írásos utasításokkal, amelyek gyakran egymásnak ellentmondanak!”

A jelentés megtárgyalását követő határozati javaslatba Rákosi Mátyás szükségesnek tartotta annak bevételeit, hogy „a tanácsok megalakulásával, a demokrácia alapjainak kiszélesítése mellett, az éberség hiánya miatt az ellenség még jobban benyomult az államapparátusba. A megmaradt 580 jegyző mellé 1.400 régi hivatalnok lépett elő a végrehajtó bizottság titkáraivá. *A felelősség ezért elsősorban a Belügyminisztériumot terheli.*” Intézkedési terv kidolgozását írta elő az el-

⁶ Jelentés a Politikai Bizottságnak a helyi tanácsok munkájáról. MOL. MDP-MSZMP iratok. 276. 53/68.

⁷ A 3.217 helyi tanácsban 23.016 ipari munkás, 73.616 szegényparaszt, 30.022 középparaszt, 5.487 kisiparos és kiskereskedő, 12.116 értelmiségi, 2.823 egyéb foglalkozású, összesen 147.095 tag van. A póttagok száma 75.263. u.o.

⁸ 1951 elejétől ismételtelen bevezették az alig egy éve megszüntetett élelmiszer „jegyrendszert”, amiért az intézkedést megelőzően indított propaganda-kampány a spekulánsokat, árurejtegetőket, kulákokat tette felelőssé. Magyar hétköznapiak.... 210-213.

lenséges elemek eltávolítására a régi hivatalnokok közül, úgy, hogy „az eltávolítást a déli és a nyugati határvidéken kezdjék el.”⁹ Ez nemcsak ahhoz járult hozzá, hogy a frissiben megválasztott tanácselnökök, illetve tanácsbírók egy részét alig fél-, egy év múlva már a megye, vagy akár az ország más településére delegálta „a párt bizalma”, másik részét pedig rács mögé „a párt ökle”. Rákosi továbbra is maga járt élen „az ellenség újabb csoportjának leleplezésében”. A horthysta reakciót úgymond az államhatalomba visszacsempésző verdiktjét előbb az MDP február végi második kongresszusán tartott főtitkári referátumában részletezte,¹⁰ majd ugyanezért, az április 19-i politikai bizottsági ülésen Zöld Sándor belügyminisztert személyesen tette felelőssé. Zöld mindezek után annyi egerutat nyert, hogy mielőtt az ÁVH letartóztatására küldött osztaga rátörte volna lakása ajtaját, előbb családtagjaival végezzen majd önmagával is. Két nappal később, az MDP Politikai Bizottságának újabb ülésén Rákosi már arról adott tájékoztatót, hogy időközben sor került a korábbi belügyminiszter, Kádár János letartóztatására is.¹¹

Az MDP három évvel korábbi létrehozása óta immár negyedik belügyminiszter, Házi Árpád okulni látszott elődei példájából.¹² A tanácsok munkájáról és

⁹ MOL. MDP-MSZMP iratok. 276. 53/68.

¹⁰ „Az ellenség az új tanácsokba jobban be van épülve, mint a tanácsok előtti közigazgatásba. Kiderült, hogy azon a címen, hogy biztosítani kell a közigazgatás zökkenőmentes folytatását és támogatni kell a közigazgatási tapasztalattal nem rendelkező tanácselnököket, ugrásszerűen megszorodott a tanácsok apparátusában dolgozó volt horthysta tisztviselők száma. Különösen megnöttek a községi és járási végrehajtó bizottságok titkárai között a horthysta elemek. Ezekre a titkárokra van bízva többek között a gabona- és élelembegyűjtés. Meg lehet állapítani, hogy élelemezési nehézségeink éppen a tanácsválasztások óta fokozódtak. ... Ezek a tények azt mutatják, hogy máris komoly hibákat követtünk el ezen a téren, hogy nem voltunk elég éberek, és ha nem szorítjuk gyorsan vissza ezeket az elemeket, akkor tanácsaink nem fogják beváltani a hozzájuk fűzött reményeket.” *Rákosi M.*: 1955. 476. Ezzel összhangban érvelt ugyanekkor Nagy Imre is: „Helyi tanácsaink megszilárdítása érdekében a legsürgősebb feladat a tanácsok megtisztítása a befurakodott ellenségtől.” A helyi tanácsok munkája és feladatai. Bp. 1951. 5.

¹¹ Id. Kádár János és Zöld Sándor életrajza; in: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja*, 1994. 204-209., 509-510., *El nem égett dokumentumok*. 1990. 6-12.

¹² Házi Árpád 1945 áprilisától volt Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja és Parlamenti képviselő, 1946 szeptemberétől az MKP Központi Vezetőségének tagja. 1949 szeptember kö-

káderhelyzetéről a pártvezetés elé terjesztett, (Nagy Imrével közösen szignált) 1951. június 13-i jelentése azon a refrénszerűen, többször megismételt tézisen alapult, hogy „a Belügyminisztériumot hosszú időn keresztül az ellenség [Rajk, Kádár, Zöld] irányította.”¹³ A tanácsrendszert illetően a fentebb ismertetett februári jelentés, illetve PB. határozat óta

„az ellenség eltávolításáért folyó harcban leváltásra került 3 megyei VB. elnök, 5 megyei VB. elnökhelyettes, 3 megyei VB titkár, 27 járási VB titkár, 80 községi VB. elnök és 410 községi VB. titkár. Így a felszabadulás előtt is közigazgatásban dolgozott jelenlegi községi VB. titkárok száma 1888-ról 1478-ra csökkent. 37 községi VB titkár ellen bűvádi eljárást indítottunk.

A megyei, járási és városi apparátusban dolgozó 9.478, a felszabadulás előtt is közigazgatásban dolgozott ügyintéző alkalmazottból 520, a budapesti tanács 3.728 hasonló alkalmazottjából 263 ellenséges elem került eltávolításra.”

A jelentés további feladatokat körvonalazó része is azt jelölte meg, hogy „fokozni kell az ellenséges elemek eltávolítást”. Ezt a testület határozata úgy pontosította, hogy az év végéig további 600 régi tisztviselőt kell eltávolítani. Ezzel egyidejűleg rendelkeztek arról is, hogy a kiszuperált, letartóztatott tanácsfi funkcionáriusokat a továbbiakban kooptálással kell pótolni.¹⁴

Még be sem fejeződött az „ellenséges elemek” eltávolításának ez az újabb akciója, miközben az adminisztratív kontraszelekció tömegessé tételével gerjesztett félelem egy másik folyamatot is megindított. Ez pedig a 1951-1952 fordulóján tetőző, posztjaikról távozni igyekvők *káder-menekülés hulláma* volt. Az MDP év eleji második kongresszusán meghirdetett magyarországi `nagy ugrás` programja 650.000 új munkavállaló belépésével számolva vélte megvalósíthatónak a feszített ütemű iparosítási célkitűzéseket. Ez azonban sem az új generációk belépésével, sem a nők munkavállalásra buzdításával, sem pedig földjét odahagyó

zépén kinevezték az akkor életre hívott Állami Ellenőrzési Központ elnökévé. 1951. április 20 - 1953. július 4 között volt belügyminiszter. Nagy Imre kormányalakításakor visszahelyezték korábbi posztjára az Állami Ellenőrzési Központ élére. ld: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja. 1994. 171-172.

¹³ MOL. MDP-MSZMP iratok. 276. 53/77.

¹⁴ u.o.

agrárnépesség-hányad felszívásával nem látszott teljesíthetőnek. A hiányzó ipari munkaerőt egy szektorok közötti átcsoportosítással vélték pótolhatónak. A Népgazdasági Tanács, a Munkaerőtartalékok Hivatala és a Belügyminisztérium kidolgozott egy programot, melynek célja „a dolgozni kívánó öregek és csökkent munkaképességűek foglalkoztatásának előmozdítása” volt. Ez egyúttal azt is előírta, hogy „a 40 éven aluli teljes munkaképességű férfi munkaerőknek legalább a 95 %-át idős vagy csökkent munkaképességű dolgozókkal kell felváltani, a leváltott fiatal munkaerőket pedig a termelésbe kell irányítani.” Ez az államigazgatási intézményrendszerben propagált csomagterv lehetőséget teremtett arra, hogy azok a közalkalmazottak, akiket kollégáik időközbeni elhurcolása arra a gondolatra juttatott, hogy előbb-utóbb rájuk is sor kerülhet, legálisan kérjék „átirányításukat a termelésbe”.¹⁵

Utóbbi bekezdésekkel bizonyos értelemben már „határsértést” követtem el. Túlléptem a dolgozatnak azt az időhatárát, mely a tanácsrendszer 1950-ben történt létrehozásáig ígerte nyomon követni a közigazgatás háború utáni metamorfózisát. Ennek egyik oka, hogy az új igazgatási intézményrendszerről tudósító első témánkat érintő beszámolók maguk is csak a jelzett intervallumot átlépve vettek papírra. A másik, hogy ezekkel volt érzékeltethető az a kontinuitás, mely Rákosi Mátyás - korábban már idézett - 1946-ból származó kijelentése nyomán végighúzódott a kommunista párt közigazgatási politikájában. Nevezetesen, hogy a már 1945 előtt is közalkalmazásban álló, az ő minősítésében egyöntetűen „reakciós, horthysta” garnitúrára vonatkozóan (is) érvényesnek tartotta a

¹⁵ Azért szükséges itt a „legálisan” kifejezés használata, mivel egy 1950-ből származó törvényerejű rendelet alapján a munkáltatói hozzájárulás nélküli „önkéntes kilépés” már a népgazdasági tervtörvény maradéktalan megvalósulását akadályozó szabotázsnek minősült, annak büntetőjogi következményeivel együtt. Ezt tovább szigorította egy legfelsőbb bírósági instrukció, mely „elvi éllel” mondta ki, hogy a munkától való önkényes távolmaradás „kártévő célzat hiányában is” büntetnek minősül. Ilyen értelemben politikum és paragrafus egyaránt behatárolta a (káder) státusukból szabadulni kívánók mozgásterét. ld. erről: *Belényi Gyula: Változások az ipari munkaerőpiacon, 1948-1956. Társadalmi Szemle, 1985. 1. sz. Gyekiczky Tamás: A munkafegyelem jogi szabályozásának társadalmi háttere az 1952-es év Magyarországon. Bp. 1986. Gyarmati György: 1992. 57-58.*

„kollektív bűnösség” tételét, s azokat egészében kiebrudalandónak ítélte az immár teljeskörűen MDP uralta államszervezetből. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy az 1945-ben megindított igazolási eljárás, az 1946. évi B-lista, az 1947-es választások utáni kádercsere, 1948-ban a pártegyesítést megelőző - és azt követő - politikai szempontú tisztogatás, majd a tanácsrendszer előkészítésével összefüggő és a választások után folytatódó adminisztratív kontraszelekció, mely 1952-ben a káder-menekülési hullámmal bővült, *a közigazgatás személyi állományának közel egy évtizedes állandósuló tömeges fluktuációjává állt össze.*

* * *

Történeti perspektívában tekintve a tanácsrendszer létrehozása egy közel évszázados folyamat záróakkordjának tekinthető. Az 1867. évi kiegyezést követő, funkcionáló liberalizmus évtizedében kiépített polgári önkormányzati rendszerben kezdetben az autonóm jogkörök bővülése, majd, a századfordulótól kezdődően ezek fokozatos korlátozása - ahogy már akkor is hívták -, „államosítása” vált jellemző tendenciává. Századunk első felét ugyan a közigazgatási reformtervek egymás érő láncolata jellemezte, a megszületett törvények ugyanakkor egyre inkább a központi kormányzati hatalom felügyeleti-irányítási jogának a bővülését (centralizáció), illetve az önkormányzati jogkörök lépésről-lépésre történő szűkítését eredményezték.¹⁶ Az első világháború előtti években, saját korának „reformátorait” is kritikával illetve fogalmazta meg a közigazgatási reformtörekvések leglényegesebb motíváló tényezőjét Steinecker Ferenc: Ha a közigazgatás reformjáról van szó, tulajdonképpen azt kell kérdeznünk, akarjuk vagy nem akarjuk az államosítást? Más szóval, állami vagy autonóm közigazgatást tartunk-e kívánatosnak? Még világosabban, kinevezett vagy választott tisztviselőket akarunk-e? ...A reform alatt a pártkormányok csak az államosítást, a tisztviselők ki-

¹⁶ Ennek a folyamatnak gazdagon dokumentált, részletes bemutatása olvasható Csizmadia Andor már többször idézett monográfiájában. *Csizmadia A*: 1976. 119-513.

nevezését értik. Mert ha nem ezt célozza a 'reform', akkor ugyan mit akarna megváltoztatni, reformálni. A reform az államosítás kérdése, és mint ilyen, politikai kérdés."¹⁷ *A tanácsrendszer* ehhez képest a még megmaradt helyi-területi autonómiák felszámolását, *a központi igazgatás omnipotenciáját juttatta érvényre*, annak ellenére, hogy propaganda és kodifikációs nyelvezetében annak kiteljesítését fogalmazta meg.

Funkcionális szempontból ugyanez az uralmi rendszer egészébe illesztve értelmezhető koherens módon. A Magyar Dolgozók Pártjának létrehozása nyomán intenzív átalakító munka kezdődött a különböző társadalmi létszférák közvetlen politikai alárendeltségbe vonása érdekében. Pontosabban már ebbe a sorba illeszkedik a száz főnél több alkalmazottat foglalkoztató üzemek államosítása 1948 márciusában. Ide sorolható a szakszervezetek átszervezése, melynek lényege az volt, hogy érdekképviselői funkciójukat felszámolva munkáltatói függőség alá helyezték azokat. Feladatuk a továbbiakban arra korlátozódott, hogy különböző - egymást érő - munkaversenyekre, túltermelési kampányokra buzdítsanak. Ez azonban kötelességüké is lett. Ugyancsak 1949-ben számolták fel a Közigazgatási Bíróságot. A pártok és a különböző társadalmi szervezetek mellett fokozatosan gleichschaltolták a sajtót és a szellemi életet is. Egymás után szüntették be azokat a napilapokat, folyóiratokat, kulturális egyesületeket, amelyek a szellemi politikai egyeduralkodó aspiráció számára nemkívánatosnak minősültek. Feloszlatták a népi kollégiumokat, államosították a könyvkiadást, állami kezelésbe vették a színházakat, átszervezték a Magyar Tudományos Akadémiát. Miközben ugyanabban az évben az államosítást már a tíz főnél több munkást foglalkoztató üzemekre, vállalatokra is kiterjesztették, számos országos hatáskörű újabb állami hivatalt hoztak létre. (Munkaerőgazdálkodási Hivatal, Országos Tervhivatal, Állami

¹⁷ *Steinecker Ferenc*: Közigazgatási reformok. Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1912. 4. sz. 322-323.

Ellenőrzési Központ. Korábban már részletesebben is szót ejtettem az Államvédelmi Hatóság év végi „profilváltásáról”.)

A tanácsrendszer 1950. évi létrehozása e folyamat egészébe illesztve úgy is értékelhető, hogy lényegében *bevégeztetett a társadalom államosítása*.¹⁸ Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy miként funkcionált a tanácsrendszer, vagy a dolgozatot nyitó Max Weberhez visszatérve, „miben - hacsak nem a hatalom birtokosainak személyében és dilettantizmusában - tér el a `munkások és katonák` tanácsainak és a régi rezsim hatalmasságainak uralma?”¹⁹, már a működő tanácsrendszer vizsgálatát igényelné, ami viszont egy következő elemzés feladata.

¹⁸ Gyarmati György: A diktatúra intézményrendszerének kiépítése Magyarországon, 1948-1950. Juss, 1991. 2. sz. 146-147.

¹⁹ Max Weber: A politika mint hivatás. Bp. 1989. 72-73.

Publikus forrás- és irodalomjegyzék

A./ Memoárok

Arany Bálint: Koronatanú. Bp. 1990.

Böhm Vilmos: Másodszor emigrációban... Bp. 1990.

Winston. S. Churchill: A második világháború I-II. Bp. 1989.

Futó Dezső: Önéletírás, világlátás. Bp. 1995

In memoriam Kardos György. Bp. 1986.,

Korniss Pál: Tanúként jelentkezem. Bp. 1988.

Kovács Imre: Magyarország megszállása. Bp. 1990.

Kubinyi Ferenc: Ketrebe engem zártak. Bp. 1989.

Major Ákos: Népbíráskodás, forradalmi törvényesség. Bp. 1988.

Marosán György: Az úton végig kell menni. Bp. 1972.

Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött. I-II. Bp. 1990.

Vas Zoltán: Akkori önmagunkról. Bp. 1982.

B./ Kortárs és retrospektív dokumentumok

Beér János: A Magyar Kommunista Párt közigazgatási politikája. Bp. 1945.

Beér János: A magyar bürokrácia és a reakció. Társadalmi Szemle, 1946. 2. sz. 87 - 93.

Berti Béla: A közszolgálati alkalmazottak statisztikája az 1943. évi állapot szerint. Magyar Statisztikai Szemle, 1947. 1-2. sz.

Bibó István: Különbség Bp. 1990.

Bibó István - Mattyasovszky Jenő: Magyarország városhálózatának kiépítése. Bp. 1950.

Bognár József - Balás Gábor: Gondolatok a demokratikus közigazgatásról. Bp. 1946.

A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei, 1945-1946. (Szerk: *Gáspár Ferenc, Halasi László*) Bp. 1975.

Diagnózis és terápia. Magyary Zoltán társadalomszervező tevékenysége I - II. (Szerk: *Andrássy Mária*) Bp. 1986.

El nem égett dokumentumok. (Szerk: *Koltay Gábor, Bródy Péter*) Bp. 1990.

Erdei Ferenc: Politikai írások. 1. (Szerk: *Kulcsár Kálmán*). Bp. 1988.

Források Budapest történetéhez, IV. 1945-1950. (Szerk: *Gáspár Ferenc*) Bp. 1973.

Gazdaságstatisztikai Tájékoztató. A Gazdasági Főtanács közlönye, 1946 -1949. (GST)

Gerő Ernő: Harcba a szocialista népgazdaságért. Bp. 1950.

Gyarmati György: Adalékok egy elmaradt közigazgatási reform történetéhez, 1946. Századok, 1979. 3. sz. 513-548.

Gyarmati György: Három koncepció és ami utána következik ... Tér és Társadalom, 1989. 4. sz. 3-42.

Gyurkó László: Arcképvázlat történelmi háttérrel. Bp. 1982.

Harc az újjáépítésért, A Magyar Kommunista Párt 1945. május 20-21-i országos értekezletének jegyzőkönyve. h.é.n. (Bp. 1945)

Hazánk felszabadulása, 1944-1945. Bibliográfia és dokumentumgyűjtemény. (Szerk: *Tiszay Andor*) Bp. 1955.

Huszár Tibor: Bibó István: Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok. Bp. 1989.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja, 1944. december 21 - 1945. november 29. (Főszerk: *Vida István*) Bp. 1994.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés, a Nemzetgyűlés és az Országgyűlések Naplói.

Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. (Szerk: *Horváth Ibolya, Solt Pál és mások*) 1-3. Bp. 1992-1994.

Kabdebó Lóránt: A háborúnak vége lett. Bp. 1983.

Kádár János Rajk Lászlóról. (Közli: *Hajdú Tibor*) Társadalmi Szemle, 1993. 1. sz. 86-89.

Két év hatályos jogszabályai, 1945-1946. (Szerk: *Bacsó Ferenc és mások*) Bp. 1947.

Kozák Gyula: Múltbanézés. Interjútorodék Farkas Vladimírral az Államvédelmi Hatóság volt alezredesével. *Mozgó Világ*, 1988. 11. sz. 90-119.,

Kovács Tibor- Kádár Iván: Magyarország statisztikája. Bp. 1948

"Közhírré tétetik" Jászjákóhalma és Tiszaroff községek dobolási könyve az 1944-45-ös évekből. (Szerk., bev: *Tóth Tibor*) Szolnok, 1985.

A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai, 1944-1948. (Szerk: *Rákosi Sándor, Szabó Bálint*) Bp. 1967.

Magyarország Statisztikai Évkönyve, 1938 - 1949. (MSÉ)

Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1942 - 1956. (1949 és 1955 között nem jelent meg.)

Mit kell tudni a Független Kisgazda, Földmunkás- és Polgári Pártról. Írta: *Nagy Ferenc*. Bp. 1945.

Moszkvának jelentjük. ... Titkos dokumentumok, 1944-1948. (Szerk *Izsák Lajos, Kun Miklós*) Bp. 1994.

A Nemzeti Parasztpárt kiskatéja. Bp. 1945.

A Nemzeti Parasztpárt programjavaslata. Bp. 1947.

A népi demokrácia útja. Az MKP III. kongresszusának jegyzőkönyve. Bp. 1946.

Pártok és pártprogramok Magyarországon, 1944 - 1948. (Szerk: *Balogh Sándor - Izsák Lajos*) Bp, 1977.

Rákosi Mátyás: A közalkalmazottak helye a népi demokráciában. (Beszéd a közalkalmazottakhoz, 1945. augusztus 30-án. h.é.n. (Bp. 1945.)

Rákosi Mátyás: A magyar demokráciáért. Bp. 1948.

Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Bp. 1955.

Rákosi Mátyás referátuma az MDP Központi Vezetőségének 1953. júniusi ülésén. (Közli: T. Varga György) Múltunk, 1990. 1. sz. 141-162. .

Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához. (Szerk: Nyírő András) Bp. 1989.

Szaniszló József: A közigazgatástudomány kora, 1930 - 1945. in: A közigazgatástudomány oktatásának és tanszékeinek története az ELTE Jogtudományi Karán, 1777 - 1977 között. Bp. 1977. II. kötet.

A Szociáldemokrata Párt 1945. augusztus 20-án megválasztott vezetéséénnnek jelentése az 1947. január 31 - február 3-i 35. országos pártgyűléshez. h.é.n. (Bp. 1947.)

A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőinek üzenetváltása, 1941-1945.I-II. Bp.-Uzsgorod. 1981.

A zsidó népesség száma településenként, 1840-1941. (Szerk: Kepecs József). Bp. 1993.

C./ Monográfiák

Baksay Zoltán: A munkaerőhelyzet alakulása és a munkanélküliség felszámolása Magyarországon, 1945-1949. Bp. 1983

Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon, 1945-1947. Bp. 1975.

Balogh Sándor: Választások Magyarországon, 1945. Bp. 1984.

Beér János: A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon, 1945-1960. Bp. 1962.

Berend T. Iván - Ránki György: A magyar gazdaság száz éve. Bp. 1972.

Berki Mihály: Az Államvédelmi Hatóság. Bp. 1994.

Bibó István: Válogatott tanulmányok. I-IV. Bp. 1986-1990

Botos János - Gyarmati György - Korom Mihály - Zinner Tibor: Magyar hétköznapok Rákosi Mátyás két emigrációja között, 1945 - 1956. Bp. 1988.

Csizmadia Andor: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége, 1944-1949. Bp. 1968.

Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Bp. 1976.

Erdei Ferenc: Településpolitika, közigazgatás, urbanizáció. (Szerk: *Halász József, Kovács István*). Bp. 1977.

Fehér József: A szakszerűség kudarca. Bp. 1983.

Ludwik Gelberg: Die Entstehung der Volksrepublik Polen. Frankfurt am Main, 1972.

Gyekiczky Tamás: A munkafegyelem jogi szabályozásának társadalmi háttere az 1952-es év Magyarországon. Bp. 1986.

Habuda Miklós: A magyar szakszervezetek a népi demokratikus forradalomban. Bp. 1986.

Hencz Aurél: Felsőfokú közigazgatási szakemberképzés Magyarországon, 1848 - 1948. Szeged, 1981.

Izsák Lajos: Polgári ellenzéki pártok Magyarországon, 1944-1949. Bp. 1983.

Jakab Miklós: Társadalmi változás és a magyar értelmiség, 1944-1948. Bp. 1979.

Korom Mihály: Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet, 1944-1945. Bp. 1981..

Korom Mihály: A népi bizottságok és a közigazgatás Magyarországon, 1944-1945. Bp. 1984.

Siegfried Lammich: Regierung und Verwaltung in Polen. Köln, 1978.

Mucs Sándor - Zágoni Ernő: A Magyar Néphadsereg története. Bp. 1984.

Munk Károly: A fegyverszüneti szerződéstől a szocialista hadseregig. Bp. 1964.

Pető Iván - Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története, 1945-1985. I. Bp. 1985.

Ránki György: Mozgásterek, kényszerpályák. Válogatott tanulmányok. Bp. 1983.

Ránki György: A Harmadik Birodalom árnyékában. Bp. 1988.

Rektor Béla: A magyar királyi csendőrség oknyomozó története. Cleveland, 1980.

Graham Ross: The Foreign Office and the Kremlin. British Documents on Anglo-Soviet Relations, 1941-1945. London, CUP, 1985.

Ságvári Ágnes: Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten, 1945-1947. Bp. 1964.

Somlyai Magda: Nagy csaták után. Az új élet kezdete Magyarországon, 1944-1945. Bp. 1975.

Somlyai Magda: Történelemformáló hétköznapiok Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében. Szolnok, 1981. 11.

Somlyai Magda: Történelemformáló hétköznapiok. 1944 ősze - 1945 tavasza. Bp. 1985.

Szabó Róbert: A kommunista párt és a zsidókérdés Magyarországon, 1945-1956. Bp. 1995. (kézirat.)

Szakály Sándor: A magyar tábori csendőrség. Bp. 1990.

Szerencsés Károly: A kékcédulás hadművelet. Választások Magyarországon, 1947. Bp. 1992.

Tóth Pál Péter: Metszéspontok. A Turultól a Márciusi Frontig. Bp. 1983.

Tóth Pál Péter: Messiások. Bp. 1987.

Vida István: A Független Kisgazdapárt politikája, 1944-1947. Bp. 1976.

Max Weber: Állam, politika, tudomány. Bp. 1970.

Zsidóság az 1945 utáni Magyarországon. (Szerk: Karády Viktor, Kende Péter) Párizs, 1984.

D./ Tanulmányok

Balázs Béla: A nemzeti bizottságok szerepe népi demokráciánk létrejöttében. in: Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. (Szerk: Lackó Miklós). Bp. 1955.

Balogh Sándor: A baloldali erők küzdelme a közigazgatás demokratizálásáért. Az 1946. évi bélista végrehajtása és revíziója. Párttörténeti Közlemények, 1974. 2. sz. 55-87.

Belényi Gyula: Változások az ipari munkaerőpiacon, 1948-1956. Társadalmi Szemle, 1985. 1. sz.

Besnyő Károly: Az államhatalom központi és helyi szervei kialakulásának egyes kérdései hazánk felszabadulása után. Jogtudományi Közlemények, 1965. 4. sz.

Borsi Emil: A szocialista forradalom győzelme Bulgáriában. A népi demokratikus hatalom megszilárdítása. in: Tanulmányok a népi demokratikus forradalmakról. (Szerk: Honfi József) Bp. 1980.

Feitl István: Az Ideiglenes nemzetgyűlés létrejötte és jogalkotása. in: A magyar parlament, 1944-1949. (Szerk: Hubai László, Tombor László) Bp. 1991. 7-39.

Feitl István: Az első népfrontválasztás. Társadalmi Szemle, 1994. 5. sz. 73-85.

Charles Gati: Demokratikus átmenet a háború utáni Magyarországon. Történelmi Szemle, 1986. 11 sz. 124-139.

Robert Garson: Churchill's "Spheres of Influence". Survey, (London) 1979. May.

Gergely Ernő: A demokratikus rendőrség megalakulása. Jogtudományi Közlöny, 1985. 4. sz. 197-203.

Gyarmati György: A pártok a közigazgatás reformjáról, 1945-1947. Párttörténeti Közlemények, 1981. 2. sz. 154-190.

Gyarmati György: Közigazgatási reform és pártküzdelmek, 1944-1947. Valóság, 1984. 6. sz. 9-20.

Gyarmati György: A közalkalmazottak politikai megítélésének változása Magyarországon, 1945 -1946. Századok, 1985. 2. sz. 518 - 556.

Gyarmati György: "Korcsapdák" és "Erdei-dilemmák". in: A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve. (Szerk: Szoboszlai György) Bp. 1986. 261 - 268.

Gyarmati György: Érdekszolidaritás, öngazgatás, demokrácia. Bibó István és a magyar közigazgatás reformja, 1945-1950. Jogtudományi Közlöny, 1988. 5. sz. 249-255.

Gyarmati György: Churchill diadala és tragédiája. in: *W. S. Churchill: A második világháború*. Bp. 1989. II. 679-700.

Gyarmati György: Der Konflikt von Modernizationsbedarf und Machtinteresse. Die Umgestaltung der Verwaltungsorganisation in Ungarn zwischen 1944-1950. in: *Settlement and Society in Hungary*. (Ed. by Ferenc Glatz) Bp. 1990. 261-286.

Gyarmati György: A káderrendszer és a rendszer kádere az ötvenes években. Valóság, 1991. 2. sz. 51-63.

Gyarmati György: A didktatúra intézményrendszerének kiépítése Magyarországon, 1948-1950. Juss, 1991. 2. sz. 138-147.

Gyarmati György: A parlamentarizmus korlátai és annak következményei az Ideiglenes Nemzetgyűlés tevékenységére. in: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány, 1944-1945*. (Szerk: Feitl István) Bp. 1995. 152-170.

Hajdú Tibor: Az értelmiség számszerű gyarapodásának következményei a második világháború előtt és után. Valóság, 1981. 7. sz. 1-22.

Hajdu Tibor: Húsz év után. Valóság, 1988. 9. sz. 109-114.

Hajdú Tibor: A Rajk-per háttere és fázisai. Társadalmi Szemle, 1992. 11. sz. 17-36.

Hajdú Zoltán: Település- és település-hálózat fejlesztési politika Magyarországon, az államszocializmus időszakában, 1948-1989. Földrajzi Közlemények, 1992. 1-2. sz. 29-38.

Juhász Gyula: Az uralkodó eszmék zsákutcája. in: *Magyarország 1944-ben*. Szerk: Orbán Sándor. Bp. 1984.

Kolozs Jenő: A demokratikus rendőrség megszervezése. in: *Újjáépítő magyarok*. Bp. 1947.

Kovács M. Mária: Közalkalmazottak, 1938-1949. Létszám, összetétel, politika. Valóság, 1982. 9. sz. 41-53.

Gerhard Kriesch: Die französische Deutschlandpolitik, 1945-1949. in: Politische und ökonomische Stabilisierung Westdeutschlands, 1945-1949. Hrsg: C. Scharf, H-J Schröder. Wiesbaden, 1977. 61-76.

M. M. Minaszjan: Délkelet-Európa népeinek felszabadítása. in: Hazánk felszabadulása, 1944-1945. Bp. 1970.

Molnár János: A munkás- és paraszttömegek harca a Kommunista Párt vezetésével a reakció ellen, 1945. október - 1946. március. in: Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. (Szerk: Lackó Miklós). Bp. 1955. 291-371.

Molnár János: AZ SZDP 1945. utáni akcióprogramja. Politikai Főiskola Közleményei, 1977. 3. sz.

Nagy Endre: Társadalomfejlődés és közigazgatási reformok. Világosság, 1986. 8-9. sz. 506 - 513.

Orbán Sándor: Az MKP és az MDP kísérletei a tanyakérdés megoldására. Párttörténeti Közlemények, 1987. 4. sz.

Palasik Mária: A szalámi taktika első szakasza. Újabb adalékok az MKP FKgP elleni támadásához. Társadalmi Szemle, 1995. 8-9. sz. 144-152.

Palasik Mária: A gyömrői gyilkosságok és következményeik, 1945 - 1945. Valóság, 1995. 4. sz. 58-67.

Palasik Mária: A jogállam csapdái Magyarországon, 1947. első felében. Századok, 1995. 6. sz. 1305-1330.

Pelle János: A mezítlábas vérvád. A kunmadarasi pogrom. 2000. 1990. 7-8. sz.

Rákosi Sándor - Szabó Bálint: A pártok állásfoglalása a nemzeti bizottságok kérdésében, 1945 elején. Párttörténeti Közlemények, 1967. 1. sz. 74-100.

Ránki György: Kelet-Közép-Európa második világháborús történeti irodalmának kérdései. Történelmi Szemle, 1973. 3-4. sz., utánközlés: *U.ő*: Mozgásterek, kényszerpályák. Válogatott tanulmányok. Bp. 1983.

Ránki György: Mozgástér és kényszerpálya. A Duna-völgyi kis országok a nemzetközi gazdaság és politika rendszerében, 1919-1945. Valóság, 1983. 11. sz. utánközlés, in: *U.ő*: A Harmadik Birodalom árnyékában. Bp. 1988.

Ságvári Ágnes: A de mokratizmus formái és tartalma Magyarországon, 1944-1948. in: A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem 1965. évi ünnepi ülészaka. (Szerk: Barna Gyula) Bp. 1966. 121-132.

Sipos Levente: A közigazgatás, a nemzeti bizottságok és az önkormányzati testületek összetétele és a politikai erőviszonyok Békés, Szabolcs és Szatmár megyében, 1944-1948. (Bölcsészdoktori disszertáció kézírata.)

Somlyai Magda: A közigazgatási hivatalok helye, szerepe a felszabadulás időszakában. in: Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről. (Szerk: Molnár János, Orbán Sándor, Urbán Károly). Bp. 1985. 65-82.

Standeisky Éva: A miskolci pogrom - ahogyan Rákosiék látták. Társadalmi Szemle, 1990. 11. sz. 78-86.

Standeisky Éva: Antiszemita megmozdulások Magyarországon a koalíciós időszakban. Századok, 1990. 2. sz. 284-308.

Steinecker Ferenc: Közigazgatási reformok. Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1912. 4. sz. 322-328.

Svéd László: A magyar zsidóság és a hatalom, 1945-1955. Múltunk, 1993. 2-3.

Szamel Lajos: A Magyar Népköztársaság államszervezetének kialakulása. in: Húsz év. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből. (Szerk: Lackó Miklós, Szabó Bálint) Bp. 1964.

Szokolay Katalin: A népi demokratikus forradalom kibontakozásának néhány sajátos vonásáról Lengyelországban. in: Tanulmányok a népi demokratikus forradalmakról. (Szerk: Honfi József) Bp. 1980.

Jochen Thies: What is going in Germany? Britische Militärverwaltung in Deutschland, 1945-1946. in: Die Deutschlandpolitik Großbritanniens und die Britische Zone, 1945-1949. Hrsg: C. Scharf, H-J. Schröder. Wiesbaden, 1979. 29-50.

Törvénytelen szocializmus. A tényfeltáró bizottság jelentése. (Szerk: Révai Valéria). Bp. 1991.

Varga László: Zsidókérdés, 1945-1956. Világosság, 1992. 1. sz. 62-67.

Varga F. János: A miskolci népitélet, 1946. Medvetánc, 1986. 2-3. sz. 293-314.

Vida István: A Független Kisgazdapárt 1946 tavaszán és a június-júliusi politikai válság. Párttörténeti Közlemények, 1971. 2. sz. 33-80.

Vida István: A közvetlen demokrácia és formái a népi demokratikus forradalom időszakában, 1944-1948. in: A szocialista demokrácia fejlesztésének kérdései. (Szerk: P. Kálmán Katalin) Bp. 1982. 43-81.

Vida István: Az 1944. októberi Sztálin-Churchill találkozó és Magyarország. Történelmi Szemle, 1986. 1. sz. 149-164.,

Max Weber: A politika mint hivatás. Bp. 1989.

Zinner Tibor: Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások, 1945-1949. Történelmi Szemle, 1985. 1. sz. 118 - 140.

Táblázatok, grafikonok és térképek jegyzéke

	oldal
1. sz. táblázat	66
A pártok képviseleti arányának megoszlása a törvényhozásban és a kormányban, 1944. december - 1945. november	
1/a. grafikon	67
A pártok képviseleti aránya a törvényhozásban, 1944. december - 1945. november	
1/b. grafikon	67
A pártok képviseleti aránya a kormányban, 1944. december - 1945. november	
2. sz. táblázat	75
A pártok részesedése a hatalmi pozíciókból, 1946. tavaszán	
2/a. grafikon	76
A pártok részesedése a hatalmi pozíciókból, 1946. tavaszán	
3. sz. táblázat	77
Főispánok és pártmegoszlásuk, 1945, 1946.	
4. sz. táblázat	78
A fővárosi kerületek előljáróinak pártmegoszlása, 1945. végén	
5. sz. táblázat	105
Az elcsatolt területekről átköltözöttek száma és megoszlása	
6. sz. táblázat	107
Az állami alkalmazottak összesített létszáma, 1938 - 1945.	
7. sz. táblázat.	127
Fontosabb pozíciók pártmegoszlása a Belügyminisztériumban, 1945 - 1948.	
8. sz. táblázat	133
Egyes vidéki rendőrkapitányságok összetétele és pártmegoszlása, 1945 tavaszán	
9. sz. táblázat	135
A budapesti rendőrfőkapitányság politikai rendészeti osztályának létszáma és pártmegoszlása	
10. sz. táblázat	138
A Magyar Államrendőrség állományának pártmegoszlása, 1946 tavaszán	
11. sz. táblázat	141
Az államrendőrség területi (fő)kapitányságainak, illetve a (fő)kapitányságok politikai osztályvezetőinek pártmegoszlása, 1946. tavaszán	
12. sz. táblázat	141
A fővárosi rendőrség állományának pártmegoszlása, 1946. végén	
13. sz. táblázat	142
A rendőrség személyi állományának pártmegoszlása, 1947 márciusában	
14. sz. táblázat	148
A fővárosi B-lista tervezett mértéke	
15. sz. táblázat	156
Az önkormányzati B-lista összesített adatai	
16. sz. táblázat	160
A rendőrségi B-lista miniszteri előirányzata	
17. sz. táblázat	162
A B-lista összesített zárószámai	
18. sz. táblázat	164
Az állami alkalmazottak összesített létszáma, 1945. december	
19. sz. táblázat	165
A honvédség állománystatisztikája, 1946. január 1.	
20. sz. táblázat	167
A MÁV alkalmazottak létszámának alakulása, 1938 - 1949.	
21. sz. táblázat	170
A területi önkormányzatok alkalmazottainak létszámadatai	
22. sz. táblázat	180
Az önkormányzati B-lista revízió irányzásmai és pártmegoszlása	
23. sz. táblázat	184
Az 1947. március 1-ig visszavett vidéki önkormányzati alkalmazottak	

24. sz. táblázat	Az 1947. március 1-ig visszavett közalkalmazottak tárcánkénti megoszlása	187
25. sz. táblázat	A közalkalmazottak járandóságának költségvetési aránya, 1938/39, 1946/47.	194
25/a. grafikon	<i>A közalkalmazottak létszámának alakulása, 1938 és 1946 között</i> <i>A közalkalmazottak járandóságának költségvetési aránya százalékban</i>	195
25/b. grafikon	<i>A közalkalmazottak egy főre eső havi járandósága, 1938, 1946.</i>	196
26. sz. táblázat	A szavazatok megoszlása az 1945. és az 1947. évi parlamenti választásokon	239
27. sz. táblázat	A pártok képviseleti arányának megoszlása a törvényhozá- ban, 1945 - 1947.	239
27/a. grafikon	<i>A kormányzó pártok képviseleti arányának megoszlása a törvényhozáásban, 1945 - 1947.</i>	240
28. sz. táblázat	A főispáni és államtitkári posztok újrafelosztása az 1947. évi országgyűlési választások után	242
28/a. grafikon	<i>A pártok hatalmi részesedésének változása az 1947. évi országgyűlési választások után</i>	242
29. sz. táblázat	A közalkalmazottak összesített létszáma, 1938 - 1949	269
29/a. grafikon	<i>A közalkalmazottak összesített létszáma, 1938 - 1949</i>	270
30. sz. táblázat	Magyarország közigazgatási beosztása, 1947.	271
30/a. térkép	<i>Magyarország közigazgatási térképe, 1947.</i>	272
31. sz. táblázat	Magyarország közigazgatási beosztása, 1956	273
31/a. térkép	<i>Magyarország közigazgatási térképe, 1956.</i>	274